

Szigeti Magdolna

**Németország második világháború utáni
államépítése,
alkotmányjogi helyzete,
és az újraegyesítés**

Tartalomjegyzék

Előszó	4. oldal
I. Németország és az európai egyensúly	6. oldal
II. A győztes hatalmak céljai	12. oldal
III. Németország felosztása	16. oldal
IV. A két német állam kialakulása	22. oldal
IV. 1. Egységes Németország helyett két Németország	22. oldal
IV. 2. A Német Szövetségi Köztársaság megalakulása	25. oldal
IV. 3. A Német Demokratikus Köztársaság megalakulása	29. oldal
IV. 4. Berlin	33. oldal
IV. 5. A „Saarland”	42. oldal
IV. 6. Az NSZK, az Alaptörvény	45. oldal
IV. 7. Az NSZK állami szervei, és a megszálló hatalmak	62. oldal
IV. 8. Az NDK, az 1949-es alkotmány	70. oldal
IV. 9. Az NDK állami szervei, és a megszálló hatalom	76. oldal
V. A hidegháború első éve	82. oldal
VI. A szövetségi kormány államépítési törekvései 1955-1969 között	88. oldal
VII. 1. Az NDK Ulbricht vezetése alatt	101. oldal
VII. 2. Az 1968-as kelet-német alkotmány	106. oldal
VIII. A két német állam viszonya a szociál-liberális koalíció idején	113. oldal
IX. A kelet-német kommunista hatalom összeomlása	129. oldal
IX. 1. Határnyitás Magyarországon	130. oldal
IX. 2. Helyi választások az NDK-ban	131. oldal
IX. 3. A nyugtalanság időszaka	133. oldal
IX. 4. Az NDK fennállásának 40. évfordulója	136. oldal
IX. 5. Honecker bukása	139. oldal
IX. 6. A kiutazásról szóló törvény	144. oldal
IX. 7. A fal megnyitása	146. oldal
X. A német egyesítéshez vezető út	148. oldal
X. 1. Kísérletek az NDK megtartására	150. oldal
X. 2. Kohl kancellár 10 pontja	153. oldal
X. 3. Tárgyalások	158. oldal
X. 4. A gazdasági- és pénzügyi unió terve	164. oldal
X. 5. Az 1990. évi parlamenti választások az NDK-ban	167. oldal
X. 5. 1. A polgári mozgalmak	168. oldal
X. 5. 2. A pártok	170. oldal
X.6. Választási harcok	171. oldal
XI. 1. A négyhatalmi tárgyalások	174. oldal
XI. 2. Semlegesség vagy NATO - tagság	181. oldal
XI. 3. A lengyel határ kérdése	183. oldal

XI. 4. Garanciák	185. oldal
XI. 5. Az együttműködés korlátja	187. oldal
XI. 6. A nukleáris fegyverek csökkentése	190. oldal
XII. Az egyesítés	191. oldal
XII. 1. A teljes szuverenitás	195. oldal
XII. 2. A két német állam egyesítésének nehézségei	198. oldal
XII. 3. A gazdasági és pénzügyi unió	200. oldal
XII. 4. Tulajdonjogi problémák	202. oldal
XII. 5. Az „Államszerződés”	203. oldal
XII. 6. Gazdasági hanyatlás	207. oldal
XII. 7. A kelet-német gazdaság átalakítása, az Állami Vagyonkezelő Intézet	208. oldal
XII. 8. Alaptörvény vagy új alkotmány? A Népi Kamara jogszabályalkotó tevékenysége az egyesítés érdekében	212. oldal
XII. 9. Az ún. „Tartományokat visszaállító törvény”	217. oldal
XII. 10. Az „Egyesítési szerződés”	219. oldal
XII. 11. A szociális háló egységesítése	230. oldal
XII. 12. Az állami kulturális intézmények újraegyesítése	233. oldal
XII. 13. A főváros: Bonn helyett Berlin	235. oldal
XIII. Németország az újraegyesítés után	239. oldal
Utószó	252. oldal
Bibliográfia	254. oldal
Függelék	274. oldal

Előszó

Jelen dolgozat Németország 20. századi alkotmányjogi fejlődésének és történelmének majd fél évszázadát követi nyomon, 1945-től, az elveszített világháború utáni felosztástól az 1990-es újraegyesítésig.

A kétarcú 20. század, amely soha nem látott fejlődést hozott civilizációnk szinte minden területén – főleg a különböző humán, természet-, elméleti és alkalmazott tudományokban, de a művészetekben és a filozófia területén is –, ideológiában két diktatúrát segített világra: a kommunizmust és a fasizmust. E két elmélet át- és átszötte az elmúlt évszázadot, különösen Németország történetét, amely ott bábáskodott mindkettő születésénél, és otthont adott kifejlett formájuknak is. Olyannyira, hogy a 30-as évek elejétől másfél évtizedre a fasizmus határozta meg egész Németország, ezt követően pedig 45 évre a kommunizmus Kelet-Németország sorsát. A dolog persze ennél bonyolultabb, hiszen minden, ami történt, Németország egész, de legalább 19. századi történetéből is táplálkozik, és ugyanígy Európa, illetve a világ korabeli eseményeiből és folyamataiból.

A fasiszta Harmadik Birodalom legyőzését követően a szövetségesek megszállták, majd felosztották Németországot. A szerencsés tartományok a nyugati szövetségesek felügyelete alá kerülve elindulhattak a demokratikus politikai fejlődés és a piacgazdálkodás útján, a szovjetek megszállta Kelet-Németország ugyanekkor majd fél évszázadra egy másik diktatúra, a kommunizmus homályába süllyedt. Ez a cinikus és demagóg rendszer – más bűnei mellett – arra törekedett, hogy a „kommunista” országokat, közöttük a kelet-európaiakat kivonja, elzárja a világ valódi gazdasági, politikai és szellemi fejlődésétől, valami szocialista pótlékkal helyettesítve azokat. Ez a törekvés végül is kudarcot vallott: a Szovjetunió, illetve az általa létrehozott és fenntartott kommunista világrendszer elveszítette a Nyugattal folytatott gazdasági küzdelmet: az emberi jogokat, a szabadságot, a demokráciát, és a piacot gyakorlatában tagadó szocializmus – történelmi léptékben mérve igen rövid idő alatt – életképtelenné bizonyult.

A sors fintora, hogy az utolsó pillanatban a kommunizmus – egyébként mindig is szélsőbalos – német segédcsapatai kommunistábbak voltak a szovjeteknél, de azok segítsége nélkül nem tudtak ellenállni népük sürgető szabadságvágyának. Találunk olyan momentumokat is e dolgozatban, amikor egy-egy pillanatra úgy tűnhet, az NDK szabadsága, illetve annak néhány fontos vonatkozása egyszerű üzleti ügy volt: ennek során a gazdaságilag teljesen sarokba szorított Szovjetunió megfelelő nagyságú kölcsönök fejében elengedte amúgy is terhessé vált csatlósát.

Van ebben is igazság, de a kelet-európai szocialista országok, közöttük a Szovjetunió és az NDK összeomlása történelmi szükségszerűség volt. Németország szerencséje, hogy nyugati tartományai 1945 után a demokratikus világ részévé válva a kellő időben készülhettek fel a keleti országrész visszafogadására. Mindannyiunk, Európa és a világ szerencséje pedig, hogy az újraegyesült, immár demokratikus Németország ily módon – nem belső problémák nélkül – de zökkenőmentesen foglalhatta el méltó helyét az új utakat kereső, szabad és demokratikus Európában.

A 19. század 70-es éveitől, az egységes Német Birodalom megszületésétől kezdve a második világháború utáni időszakig Németország ténylegesen fenyegetést jelentett Európa és a világ számára.

Ezt a fenyegetést az 1871 és 1945 közötti történelmi események támasztották alá, amikor Németország Bismarck vezetése alatt egységes birodalommal növekedett, majd a 20. század első felében – két ízben is – szinte egész Európát katasztrófába döntötte. Ekkoriban a militarizmust, a politikai arroganciát a külvilág a németek meghatározó tulajdonságának tekintette, s valóban, a Német Birodalom története azt látszott bizonyítani, hogy az egységes Németország nagyságánál és dinamizmusánál fogva nem tud beilleszkedni az európai államok stabil rendszerébe. Az 1871-től háromnegyed évszázadot átívelő német egységnek véget vető második világháború, a maga mintegy 65 millió halottjával ugyancsak azt rögzítette az emberek tudatában, hogy Németország politikai, gazdasági és katonai hatalma szomszédai függetlenségét és jólétét fenyegeti.

I. Németország és az európai egyensúly

A második világháború után úgy tűnt, Németország megosztottsága ezt a félelmet és fenyegetettség érzést megszüntette, de 1989-ben a félelmek újraéledtek. Az egységes Németországnak és Európának ismételt meg kellett tanulnia együtt élni. Így az 1989/90-es újraegyesítést nem a jelenkor elszigetelt eseményeként kell vizsgálnunk, hanem a 19. és 20. századi európai történelem összefüggéseiben.

A 18. században Németországban is megjelent nacionalizmus kezdetben jelentéktelen szerepet játszott, és az 1815-ben a Bécsi Kongresszuson létrehozott Német Szövetség tudatosan laza konstrukciója sem jelentett veszélyt Európa számára. 1871-ig, a Birodalom megalapításáig sem Poroszország, sem Ausztria, sem a szétszórt német államok nem okoztak Európa számára túlságosan súlyos problémát. A kérdés, hogy egy egységes Németország összeegyeztethető-e az európai egyensúllyal, a 19. század végén, éppen a Német Birodalom megalakulásával merült fel. Bismarck jól érzékelte, hogy az ország földrajzi fekvése, a népesség száma, gazdasági ereje, és politikai, katonai hatalma szomszédaiban félelmet ébreszt, éppen ezért külpolitikai céljai közé tartozott a hagyományos határok elismerése, a szomszédok megnyugtatása.

Azonban II. Vilmos császár 1890-ben menesztette Bismarck kancellárt, ezt követően a felszín alatt már 1871 óta működő, a német militarista törekvéseket támogató erők kerültek hatalomra¹, amelyek egy egészen új Németország-képet alakítottak ki. Különösen elszabadult a korábban a Birodalom kialakítását szolgáló nacionalizmus és a militarizmus, melyek így, alig fékezhetően, súlyos teherként nehezedtek a fejlődő iparosításra is. Bismarck óvatos stratégiájának helyére új stílus lépett, dinamikus, nagyléptékű, és arrogáns, amely nem volt tekintettel az európai egyensúly követelményeire, és a szomszédok érzékenységére. Ekkor Európa más államai, Anglia,

¹ Vö.: Mitteis-Lieberich: Deutsche Rechtsgeschichte, 458. oldal

Franciaország, Spanyolország, Portugália, még Hollandia is már régóta történelemformáló tényezők voltak a világpolitikában. Németország, mint „elkésztett nemzet”² mohón kapcsolódott be ebbe a körforgásba, és pótolni szerette volna addigi elmaradásait. Az eredmény, a németek elszigetelése, előre látható volt, és annak a kísérlete, hogy Németország, mint Európa vezető hatalma főszerepet játsszon a világpolitikában, végül az első világháborúban meghiúsult.

A Weimari Köztársaság az újrakezdés lehetőségét kínálta. Ezt a lehetőséget a németek hamar elfecsérelték, s ehhez nemcsak ők maguk, hanem a *Versailles*-ban kötött béke³ is hozzájárult. A császári birodalom örökségét és a háború következményeit a demokratikus, de a demokrácia hagyományaival és tapasztalataival nem rendelkező Németországnak kellett volna elhárítania. Nehéz, és végül lehetetlennek bizonyuló feladat volt ez egy olyan ország számára, amely a háborús jóvátétel⁴ következtében nem volt képes gazdasági gyógyulásra, noha a gazdasági talpraállás talán meghozhatta volna a demokratikus rend nagyobb tekintélyét, a megnyugvást, a Weimari Köztársaság stabilizálódását. Németország az első világháború után végül Gustav Stresemann külügyminiszter erőfeszítései ellenére is kívülálló maradt az európai politikában. Az NSDAP-nek⁵ az 1929-es gazdasági válság utáni választási sikerei, melyek a nemzeti szocialistákat 1930 és 1932 között a legerősebb politikai erővé tették, jól tükrözték azokat a belső és külső feszültségeket, amelyek végül összeroppantották a demokratikus Németországot.

² Vö.: Mitteis-Lieberich: Deutsche Rechtsgeschichte, 446. oldal

³ 1919. június 28.

⁴ A háborús jóvátétel összegét Németország végül nem fizette meg teljes mértékben. Hoover, amerikai elnök javaslatára 1931-ben moratóriumot hirdettek a nemzetközi hatalmak a háborús jóvátétel megfizetésére, 1932 júniusában (Lausanne) pedig úgy tűnt, a Brüning-kormány külpolitikai törekvésének köszönhetően a németek véglegesen szabadulnak a jóvátételi terhektől. A kormány bukása után azonban a kérdés lekerült a napirendről, a franciák pedig hiába ragaszkodtak a jelentősen lealkudott jóvátételi összeg megfizetéséhez, Papen, az új kancellár úton-útfélen hangoztatta, Németország a jövőben egy pfenniget nem fizet. Azonban a munkanélküliség miatt elégedetlen tömegek radikalizálódását már nem lehetett megakadályozni, a hitleri Németország idején pedig a jóvátétel kérdése nem volt napirenden. (Vö.: Gmür: Grundriß der deutschen Rechtsgeschichte, 117. oldal, valamint Gilbert Badia: Németország tegnap és ma, 201-202. oldalak)

⁵ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (= Nemzetiszocialista Német Munkáspárt)

Hitler 1933 január 30-án birodalmi kancellárrá történt kinevezése nemcsak a demokratikus német megújulás kudarcát jelentette, hanem azt is dokumentálta, hogy a nyugati hatalmak lemondtak arról a lehetőségről, hogy Európában olyan politikai körülményeket teremtsenek, melyben Németország is megtalálja a maga helyét.

Hitler hatalomra kerülése után hamar eldőlt a kérdés, tud-e integrálódni Németország Európa rendjébe. A nemzeti szocialisták a „Nagynémet Birodalom” megteremtésére irányuló törekvésükkel, világuralmi elképzeléseikkel felrúgták az akkor érvényes írott és íratlan politikai normákat. A külföld szemében pedig újabb bizonyítékot szolgáltatott arra: a németek, ha katonai, politikai erejük lehetségessé teszi, azonnal megkísérlik aláásni az európai rendet – hegemóniájuk megalapozása érdekében.

Nem csodálkozhatunk azon, hogy a második világháború alatt Németország ellenfelei a Német Birodalom felosztását tartották a német probléma egyetlen tartós megoldásának. Sztálin kétséget nem hagyott afelől, hogy Németország felosztását kívánja. Winston Churchill szintén ezt az elképzelést támogatta, főleg Poroszország szétzúzása volt a célja, mert a porosz katonai hagyományokban látta a német politika rossz szellemét. A brit külügyminisztérium szakértői óvták⁶ Churchillt a Majna vonal mentén történő Észak-Dél irányú felosztási tervtől, valamint attól, hogy délen egy Duna-konföderáció jöjjön létre, mivel egyrészt ezt a felosztást gazdaságilag tarthatatlannak ítélték, másrészt úgy vélték, hogy a Szovjetunió a háború után ki akarja terjeszteni hatalmát és befolyását Közép- és Kelet-Európában.

Az amerikaiak is tárgyaltak Németország felosztásáról, mégis 1942 februárjában, a háború utáni politikai rendezési tervek számára iránymutató, Cordell Hull külügyminiszter vezetésével lezajlott bizottsági ülés⁷ mindenfajta felosztási terv ellen voksolt. Az 1943 decemberében Sztálin, Rooseveltt és Churchill

⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Die deutsche Frage in der internationalen Politik /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám – 5. oldal/

⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Die deutsche Frage in der internationalen Politik /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám – 5. oldal/

részvételével Teheránban tartott konferencián⁸ az amerikai elnök, tanácsadói javaslataival ellentétben személyes javaslatát adta elő, melynek értelmében Németországot öt önálló államra és két régióra osztanák fel, nemzetközi ellenőrzés mellett. A három kormányfő véleménye megegyezett a tekintetben, hogy az egységes Németország fenyegetést jelent a világbéke számára, és csak egy felosztott Németország lehet megnyugtató partnere a világnak. Ezt a felfogást támogatta az Egyesült Államokban Henry Morgenthau pénzügyminiszter is, aki 1944-ben tervezetet készített Németország felosztására, és ezen belül az ipar korlátozására. De a későbbi külügyminiszter, John Foster Dulles, akit a republikánusok már 1944-ben jelöltek e posztra, 1944 novemberében feljegyzéseiben⁹ arról írt, hogy a Rajna vidéknek Franciaországhoz, Dél-Németországnak Ausztriához, Kelet-Németországnak pedig Lengyelországhoz kellene tartoznia ahhoz, hogy ezek szövetséget alkotva ellenőrzésük alatt tudják tartani a porosz háborús szellemet.

A külvilág nem feledkezhetett meg a németek, először a 19. században jelentkezett hegemonisztikus törekvéséről, amely a nemzeti-szocialisták alatt érte el szörnyű tetőpontját. Mégis, Németország felosztása, mint e sarkalatos probléma megoldása, 1945-ben nem volt eldöntött dolog. A szovjet csapatok Közép-Európába történő előretörése különösen a britek számára okozott gondot. Az 1945 februárjában Jaltában tartott konferencián¹⁰ Churchill habozott ugyanazt a nyilatkozatot megtenni Németország felosztásával kapcsolatban, mint Teheránban. A három nagyhatalom ebben a kérdésben már nem volt egységes, a hidegháború előrevetette árnyékát. Végül Sztálin is eltávolodott korábbi felosztási elképzeléseitől, és bár a britek a német egység fenntartásával az európai egyensúly megőrzését szorgalmazták, Sztálin közös megszállási politikában látta a megoldást.

Németország 1945 utáni feldarabolása, politikai, gazdasági, katonai hatalmának szétverése nemcsak a második világháború, hanem a Kelet-Nyugat kezdődő konfliktusának is közvetlen

⁸ 1943. november 28. – december 1.

⁹ Vö.: Manfred Görtemaker: Die deutsche Frage in der internationalen Politik /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám – 5. oldal/

¹⁰ 1945. február 4 – 11.

következménye. A győztes hatalmak politikai elképzeléseiket csak részben tudták érvényre juttatni, ezért kompromisszumokban tették próbára saját erejüket, s e kompromisszumok eredménye a két Németország megalakítása volt 1949-ben. Ezt követően Európában a német felosztáson alapuló területi, politikai „status quo” egyoldalúan, a németek akaratából már nem volt megváltoztatható.

A nyugat-német politika számára nem maradt más hátra, mint hogy Németország nyugati részét a nyugati közösségbe integrálja annak érdekében, hogy a Szövetségi Köztársaságban politikailag stabil, gazdaságilag sikeres rendszert teremtsenek, mely vonzerővel bír az NDK előtt, és így Németország egységesítéséhez is elvezethet. Konrad Adenauer szövetségi kancellárrá választása után ehhez a politikához tartotta magát, melyben kezdettől fogva az európaiság, nem pedig a nemzeti jelleg volt meghatározó. Churchill-lel egyetértve kívánatosnak tartotta egy európai „Egyesült Államok” létrehozását, ha másért nem azért, hogy a szovjet hatalmi terjeszkedésnek gátat vessen, melynek Nyugat-Németország egyedül, elszigetelten nem lett volna képes ellenállni.

Adenauer integrációs politikája, melynek nyomán a Szövetségi Köztársaság az újonnan alakult európai szervezetek aktív résztvevőjévé vált, a hidegháború elmélyülésével további támogatásra lelt. A koreai háború kapcsán merült fel a kérdés, hogy a Szövetségi Köztársaság katonailag részt vegyen-e egy esetleges európai védelmi közösségben. Az NSZK számára ez nem egyszerűen katonai kérdésként vetődött fel, hanem a szuverenitás újra megszerzését, a más nemzetekkel szembeni egyenjogúság kiharcolását jelentette, miután a nemzetiszocializmus bűnei, és a háború elvesztése Németországot katonailag hosszú időre ellehetetlenítették. Az európai védelmi közösség létrehozása a franciák ellenállása miatt meghiúsult, de az 1954 októberében Párizsban kötött szerződésekkel, és 1955 májusában a NATO-ba történt belépéssel Adenauer integrációs törekvései gyakorlatilag megvalósultak. Újabb sikereket jelentett Nyugat-Németország számára az 1957. március 25-én, a Római Szerződések alapján létrehozott Európai Gazdasági Közösségbe történő felvétel és

más európai szövetségekben létrejött tagság (pl. Európai Szén- és Acélközösség, EURATOM /Európai Atomközösség/).

1954. október 19-23. között négy konferenciára került sor Párizsban, melyek eredményeként a konferencia tagországai nemzetközi szerződéseket írtak alá 1954. október 23-án, a szerződések 1955. május 5-én léptek hatályba. E nemzetközi jogi szerződések a megszállás megszüntetését szolgálták az NSZK-ban, a nyugat-európai unió keretein belül. Az ún. „2+4” szerződések hatályba lépéséig (1991. március 15.) a Párizsi szerződések szabályozták a nyugat-német állam nemzetközi jogi kapcsolatait.

A konferencia keretén belül négyhatalmi konferenciát tartott a három nyugati nagyhatalom és az NSZK, ahol újra szövegezték az ún. „Németország-szerződést”, valamint jegyzőkönyvet adtak ki a megszállás befejezéséről, a nyugati hatalmak megerősítették biztonsági garanciáikat és a Berlinnek nyújtandó segítséget.

Továbbá kilenc-hatalmi konferencia megtartására került sor az Európai Védelmi Közösség hat tagállamának, valamint Nagy-Britannia, Kanada és az USA részvételével. A konferencia megváltoztatta és kiegészítette a Brüsszeli Szerződést, amelyhez csatlakozott Olaszország és az NSZK, ezzel – a meghíúsult Európai Védelmi Közösség helyére lépve – megalapította a Nyugat-Európai Uniót. Az NSZK kötelezte magát arra, hogy lemond az ABC-fegyverek (Atom-, biológiai-, és kémiai fegyverek) gyártásáról, és aláveti magát további fegyverkezési korlátoknak, valamint a Nyugat-Európai Unió ellenőrző felügyeletének.

Szintén a párizsi konferenciákhoz kötődik a „15-hatalmi konferencia” (14 NATO-állam és az NSZK részvételével). Az NSZK a konferencia meghívására vett részt a találkozón, ugyan megfigyelőként, de tulajdonképpen azzal a céllal, hogy belépjen a NATO-ba. A konferencia az NSZK-t ismerte el egyetlen legitim német kormánynak, és támogatta közös célként Németország újraegyesítését. Az NSZK kötelezte magát, hogy nem folyamodik erőszakos eszközökhöz, sem az újraegyesítés, sem a jelenlegi határok megváltoztatása érdekében.

Végül a „Két-hatalmi konferencia” (Franciaország és az NSZK részvételével) keretében Adenauer és Mendés-France aláírták az

ún. „Saar-statutumot”, amely a politikailag autonóm, de Franciaországhoz pénzügyi és vámunióval kötött Saarlandot a Nyugat-Európai Unió felügyelete alatt „európaizálta”, és visszaállította a demokratikus szabadságjogokat. A statutum rendelkezett arról is, hogy a hatályba lépést követő harmadik hónap után a lakosság népszavazással dönt a terület státuszáról. A két ország további egyezményeket kötött a gazdasági és kulturális együttműködésről.¹¹

Adenauer tézise, mely szerint a Nyugathoz való kapcsolódás az NSZK számára nemcsak biztonságot, és a kommunizmustól való távolságtartást jelent, hanem ez egyúttal a többi állam elismerését, és az elfogadtatást is jelzi, teljes egészében beigazolódt. Ez a politika lépésről lépésre a németekről alkotott kép pozitív irányú megváltozásához vezetett. Az NSZK ellenségből, ellenfélből partnerré vált Európa újjáépítésében. Az ár Németország felosztása volt, mely a hidegháború feltételei között megváltoztathatatlan, tartós politikai állapotnak tűnt Európában.

II. A győztes hatalmak céljai

Európa hatalmi pozíciójának végét semmi sem jelezte jobban, minthogy a második világháború után két Európán, illetve részben Európán kívüli hatalom mondta ki a döntő szót jövőjéről, és ugyanők határozták meg a világ további sorsát. E két, alapjaiban ellentétes hatalom, a Roosevelttel vezette Amerikai Egyesült Államok, és a Sztálinnal vezette Szovjetunió, képes volt a megegyezésre a főellenség, a nemzetiszocialista Németország elleni közös harcban, háborús céljaik elérése érdekében.

Az USA, mielőtt hivatalosan Németország és Japán háborús ellenfelévé vált, ideológiailag és morálisan már Anglia, illetve Franciaország oldalán állt. Egy Új-Fundlandon tartott konferencia után Roosevelttel és Churchill 1941. augusztus 14-én

¹¹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 85. oldal

nyilatkozatot adott ki, amely „Atlanti-Charta”¹² néven vált ismertté. Ez a nyilatkozat mindazon elveket tartalmazta, amelyek a totalitárius államokkal szembeni amerikai politikát 1937 óta meghatározták.

A Szovjetunió Európa-politikáját a második világháborúig döntően saját biztonságának megőrzése és az a vágy hatotta át, hogy a szomszédos országok politikai fejlődésére nagyobb befolyást tudjon gyakorolni. E célok elérése érdekében Sztálin még a nemzetiszocialista Németországgal is kész volt szerződni. Az 1939. augusztus 23-án kötött Molotov-Ribbentrop-paktum értelmében a két hatalom befolyási övezetekre osztotta fel egymás közt Kelet-Európa nagy részét¹³. E szerződés azonban nem akadályozta meg a németeket abban, hogy 1941 nyarán, június 22-én megtámadják a Szovjetuniót. A Vörös Hadseregnek – hatalmas veszteségekkel járó felszabadító harca során – Sztálin szerint két, az ország számára létfontosságú célt kellett elérnie:

A Szovjetunióknak a közép- és kelet-európai országok addig orosz ellenes kordonját széles felvonulási területté kellett átalakítania, valamint a legyőzött Németország felett olyan fokú ellenőrzést kellett kiépítenie, amely biztosította, hogy a szovjetek hatalmát a kontinensen komolyan senki ne fenyegethesse.

Közép- és Kelet-Európa számára a szovjet célok megvalósulása több dolgot jelentett:

Sztálin arra törekedett, hogy a nyugati határ menti területeket kivonja Németország befolyása alól.

A szovjet hatalomnak gondoskodnia kellett arról, hogy a közép- és kelet-európai államok ne kerüljenek olyan csoportok, vagy pártok befolyása alá, amelyek ugyan szembenállnak a

¹² A deklaráció elismerte a népek jogát saját kormányuk megválasztásához, és lemondott a területi hódításokról. Elsőként a Szovjetunió csatlakozott a kartához (1941 szeptemberében), 1942-ben pedig további 26 ország.

¹³ A politikai szerződéshez csatolt titkos jegyzőkönyv rögzítette a kelet-európai érdekszférák elkülönítését. Lettországnak, Litvániának, Észtországnak és Finnországnak bekövetkező politikai változások esetén Litvánia északi határa alkotta volna Németország és a Szovjetunió befolyási övezeteinek határát. Lengyelország esetében a befolyási övezetek határát a Narwa, Visztula, San folyók képezték volna. Besszarábia a németek által is elismerten a Szovjetunió érdekeltségi területei közé tartozott.

németekkel, de az oroszokkal is ellenségesek. Annak érdekében, hogy ezeket az államokat a német befolyástól örökre elvonják, és Moszkva megbízható szövetségesévé tegyék, elegendő volt azt elérni, hogy kormányukhoz nem tartozhatott a szovjet rendszerrel szemben ellenséges párt. A szinte korlátlan hatalommal rendelkező Sztálinnak könnyű volt értésre adni, kit tekint ellenségnek, és kit fogad el partnernek ezekben az országokban.

A szovjet hatalom az elfoglalt közép-európai gazdasági potenciált fel akarta használni a szovjet újjáépítés érdekében, ez pedig megkövetelte az átfogó ellenőrzési mechanizmus kiépítését. A szovjet hatalmi politika a közép- és kelet-európai országokat eltiltotta a kapitalista világ befolyásától, ebből következően nem volt kérdés, hogy ezen országok nem lehetnek részesei a Marshall-tervnek.

A kommunista hatalmi övezet bővítése egyben a kommunizmus győzelmes előrenyomulásának legjelentősebb igazolása is volt, amelyből nem lehetett visszaút, sőt további terjeszkedést ígért Nyugat-Európa irányába.

Sztálinnak nem sok fáradságába került meggyőzni nyugati szövetségeseit, hogy az európai államok számára egy erősödő Németországgal szemben elegendő védelmet csak a Szovjetunióval való szoros kapcsolat jelenthet. Célja elérése érdekében Sztálin hajlott arra, hogy megszavazza Rooseveltnagy álmát, az egyesült nemzetek szövetségét létrehozó béketervet. Az amerikai elnök is mindent elkövetett, hogy Sztálint megnyerje, nem akarta felbőszíteni, s ebből nem csinált titkot, sőt a nyugati hatalmaktól is elvárta ugyanezt. Így Sztálin könnyedén megvalósíthatta Közép- és Kelet-Európára vonatkozó elképzeléseit.

Sztálin a tervezett világszervezetben csupán egy, a kapitalista világot ellenőrző szervet látott, a Szovjetunió számára viszont, mely akkoriban még egyetlen kommunista államként reménytelen kisebbséget alkotott, létfontosságúak voltak az amerikai engedmények.

Sztálin már a Teheráni Konferencián úgy nyilatkozott¹⁴, a világszervezet értelme az lenne, hogy a németeket állandó ellenőrzés alá vonják. Csak ennek ismeretében logikus, hogy a Szovjetunió felajánlotta, átvállalja ezt a feladatot, és gondoskodik Európában a rendről, és nyugalomról. Az 1942/43 telén Sztálingrádnál aratott győzelem után feljogosítva érezte magát az ilyen és hasonló javaslattételre, mivel reménye volt legerősebb katonai hatalommá válni az európai szárazföldön.

E nagyléptékű terv első szakasza a korlátlan hatalom és ellenőrzés kiépítése Közép- és Kelet-Európában. Ennek megőrzésére pedig az előrenyomuló Vörös Hadsereg által megszállt országokkal kötött bilaterális segítségnyújtási szerződések hálózata nyújtott biztosítékot.

A második szakasz Németország szovjetesítése volt, melyhez a Potsdami Egyezmény, és mindenekelőtt a Ruhr-vidék nemzetközi ellenőrzése kínálta a megfelelő fogódzót. A megszállási övezetek kialakításával a nyugati szövetségesek tulajdonképpen jóváhagyták, hogy a Szovjetunió Németország egy részén közvetlen politikai és gazdasági befolyást gyakoroljon. Bár az 1945 május 9-i győzelmi beszédében Sztálin arról biztosította a világot, hogy a Szovjetunió nem áll szándékában Németországot feldarabolni, vagy megsemmisíteni, és ezzel nyilvánosan eltávolodott attól a szövetséges felosztási tervtől, amelyet a Jaltai konferencián¹⁵ még támogatott, de valójában nagy elégtételt jelentett az oroszok számára a megszállási övezetre vonatkozó amerikai javaslat. Az akkori külügyminiszter, Molotov¹⁶ ez alkalomból azt nyilatkozta, a szovjet kormány sem tudott volna jobb javaslatot előterjeszteni, és ezért a Szovjetunió fenntartás nélkül részt fog venni a legyőzött Németország ellenőrzésében. Úgy tűnt, Sztálinnak egy esetlegesen újraéledő német nagyhatalommal szembeni bizalmatlanságát eloszlatta az egykori főellenség feletti közvetlen

¹⁴ Vö.: Eckart Thurich: Die Sieger in Deutschland /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 232. szám, 8. oldal/

¹⁵ 1945 február 4-11.

¹⁶ Vö.: Eckart Thurich: Die Sieger in Deutschland /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 232. szám, 14. oldal/

felügyelet lehetősége, amely egyben azt is jelentette, hogy a Szovjetunió nagyhatalmi állása a háború utáni Európában kikezdhetetlen.

III. Németország felosztása

Kelsen a második világháború után azt a nézetet hirdette, hogy az 1866/67-ben alapított és 1871-ben birodalommal bővített német állam, mint jogi személy 1945-ben megszűnt. A győztes szövetséges hatalmak az általuk megszállt területen az államhatalmat maguk gyakorolták.¹⁷ E területeken a megszálló hatalmak felhatalmazása alapján előbb új német államok létesültek, majd később a három nyugati zónában létrejött a Német Szövetségi Köztársaság, a szovjet övezetben pedig a Német Demokratikus Köztársaság.

Más nézetek szerint a kapitulációnak csak katonai jelentősége volt¹⁸, mivel azt nem követte annexió, s ezért a német állam az általános nemzetközi jogi alapelvek szerint nem szűnt meg, csak állami szervei hiányában működésképtelenné vált. A hiányzó állami szerveket pótolandó német földön a szövetségesek gyakorolták a német államhatalmat egészen a Szövetségi Köztársaság megalakulásáig. Ezzel helyreállt a német állam működőképessége, igaz, csak a régi Németország egy részén.

¹⁷ A joghézagot a győztes nagyhatalmak a legfőbb hatalom formális átvételével töltötték ki – supreme authority: 1945 június 5.-i deklaráció – amelynek gyakorlását az egyidejűleg létrehozott megszállási övezetek főparancsnokára ruházták át. A Kelet és Nyugat közötti, valamint a nyugati megszállók közötti konfliktusok miatt azonban az Ellenőrző Tanács nem tudta érvényesíteni az egységes megszálló politikát. A franciák kezdetektől fogva szabotáltak minden kezdeményezést, amely az össznémet szervezeti formákra irányult, a britek centrálisan felépített állam megalakítását szorgalmazták, az amerikaiak pedig föderaliztikusan működő államot képzeltek el. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 19. oldal, valamint Dr. Bernhard Diestelkamp: Die Verfassungsentwicklung in den Westzonen bis zum Zusammentreten des Parlamentarischen Rates (1945-48), In: Neue Juristische Wochenschrift, 1989, No. 21. 1312-1318. p. S. 1313.)

¹⁸ Az 1943. január 24-én Casablanca városában tartott konferencián a nagyhatalmak totális kapitulációról beszéltek, katonai és politikai értelemben egyaránt. Meg akarták akadályozni a „hátdöfés”-legenda kialakulását, és a legyőzött Németország kapitulációs feltételeire való hivatkozását, ugyanakkor szabad kezet kívántak adni a győztes nagyhatalmaknak Németország jövőjének alakításában. Churchill az 1944. február 22-én az Alsóház előtt tartott beszédében szintén kiemelte a „szabad kéz” fontosságát, emlékeztetve a hallgatóságot arra, hogy Németország az 1918-as kapitulációja után hogyan hivatkozott Wilson „Tizennégy Pontjára”. Végül Németország kizárólag katonai értelemben kapitulált. (Vö.: Mitteis-Lieberich: Deutsche Rechtsgeschichte, 19. kiadás, 488. és 489. oldal.)

Az 1944. szeptember 12-én kelt londoni jegyzőkönyv tanúsága szerint Nagy-Britannia, a Szovjetunió és az USA megegyeztek abban, hogy a feltétel nélküli kapitulációt követően Németországot övezetekre osztják fel, Berlin pedig a megszállók közös fennhatósága alá kerül. Az 1944. november 14-i Londoni Egyezmény értelmében a megszállt Németországban a főhatalmat a szövetséges haderők főparancsnokai gyakorolták. A főparancsnokok legfőbb ellenőrző szervként 1945. július 30-án közösen cselekvő Ellenőrző Tanácsot hoztak létre. Megfelelő áttételeken keresztül a Tanács feladata volt Berlin közigazgatásának vezetése is.

Franciaország belépésével a megállapodások négyhatalmi egyezményre bővültek.¹⁹

A szövetséges haderők főparancsnokainak 1945. június 5-i nyilatkozata alapján a négy hatalom kormányai átvették Németországban a legfőbb kormányzati hatalmat. Az Ellenőrző Tanács a zónák főparancsnokainak közös grémiumává alakult, melynek döntéseit egyhangúlag kellett meghoznia az 1945. augusztus 30-i proklamáció értelmében.

Az Ellenőrző Tanács 1948. március 20-án szovjet javaslatra, bizonytalan időre elnapolta ülését, melynek következtében az egyes megszállási övezetekben működő katonai kormányok szabad kezet kaptak.

A katonai kormányok övezetként eltérő arculattal rendelkeztek. Az amerikaiak Berlin székhellyel 1945. október 1-én létrehozta egy központi parancsnokságot, /office of military government/, amely az amerikai Hadügyi Minisztérium alá volt rendelve. Frankfurtban e központi szervnek alosztálya működött. Ez alá rendelték a helyi katonai közigazgatási hatóságokat, amelyek illetékességi körébe tartoztak az amerikai megszállási övezet egyes tartományai. Az amerikai megszállók 12.000 személyt /1946-tól csupán 7.600 személyt/ foglalkoztattak.

A britek 1945 szeptemberében szintén Berlinben hozták létre lényegében civil központi szervüket megszállási övezetük számára, „Controll Commission for Germany” elnevezéssel, amely egy különleges ügykörrel rendelkező londoni

¹⁹ Az 1945. július 26-i jegyzőkönyv deklarálja, hogy Franciaország is csatlakozik 1944. szeptember 12-i egyezményhez.

szakminiszter alá tartozott. A központi szerv hierarchikusan építette fel közigazgatási hatóságait saját övezetében, amely jelentős személyi állományt foglalkoztatott /25.000 személyt/.

A franciák főparancsnokságot hoztak létre Baden-Badenben, a szervet tartományi küldöttek képviselték Koblenz, Freiburg és Tübingen városokban. Ez a közigazgatási szerepet ellátó szerv Párizshoz való viszonyában messzemenő önállósággal rendelkezett, és működése a gyarmati kormányzáshoz hasonlítható. A francia katonai igazgatás 11.000 embert foglalkoztatott, amely a megszállt németek számarányához képest a legnagyobb megszálló erőt képviselte.

A szovjetek Karlshorstban hozták létre központi katonai igazgatási szervüket, amely a tartományi és körzeti közigazgatási felosztásnak megfelelően hierarchikusan tagozódott /60.000 főből álló orosz katonai személyzettel rendelkeztek összesen/. Akkoriban úgy tűnt, a szovjetek rendelkeznek egyedül határozott elképzeléssel Németország átalakításával kapcsolatban. Segítségükre voltak a Moszkvában iskolázott német kommunisták, az ún. „Ulbricht-csoport”, amely már 1945. április 30-án megérkezett, és gondoskodott a megfelelő káderekről.²⁰

Mindezek következtében az egyes zónák nagyon gyorsan saját, egymástól különböző arculatot alakítottak ki. Az oroszok már 1945. június 9-én rendelkeztek a tartományok megalakításáról, az amerikaiak a községi önkormányzatok újjáépítését kezdték meg, a britek elsőként a központi övezeti hatóságok megalakítását szorgalmazták. Az amerikai katonai kormányzó 1945 szeptemberében elrendelte az államok (későbbi tartományok) megalakítását, míg a francia megszállási övezetben erre csak 1947 júniusában került sor.

Az 1945. augusztus 2-i Potsdami Egyezmény Kelet-Poroszország északi felének igazgatását a Szovjetunióra, a fennmaradó kelet-német terület igazgatását az Odera-Neisse-vonalig pedig Lengyelországra bízta. Az Egyezmény a Németországgal kötendő békeszerződést a központi német kormány felállításáig

²⁰ Vö.: Helmut Kistler: Besatzungspolitik im Vierzonen-Deutschland, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 224. szám, 5. oldal

elnapolta. A szövetségesek a közjogi funkciókat először községi és kerületi – tehát a legalacsonyabb szinten – tervezték német kézbe adni, a demokratikus önkormányzatok kialakítását követően.

Németország közigazgatási szervezetének újjáépítése a megszállási övezetek keretei között zajlott.

A különböző megszállási övezetekben az alábbi államok alakultak újra:

Az amerikai övezetben²¹ Bajorország, lényegében a korábbi Bajorország területével megegyezően, a később csupán Hessen nevet viselő Nagy-Hessen, az egykori porosz területekkel együtt, Bréma, korábbi Hanza-város, amely 1947. január 21-én az angoloktól került az amerikai megszállási övezetbe, valamint Baden-Württemberg, amely csak 1952-ben alakult meg a korábban francia megszállási övezethez rendelt területekből.

Az 1946. év elején helyi választásokra került sor, 1946 végén az alkotmányozó gyűlések alkotmánytervezeteket²² terjesztettek a lakosság elé. Megválasztották a parlamenteket, és megalakították a parlamentáris kormányokat. A katonai kormányzat ettől kezdve csupán általános politikai ellenőrzést gyakorolt.

Az amerikai zónában „állam” (Staat) megjelöléssel jöttek létre közigazgatási egységek, amelyek teljes törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalommal rendelkeztek, amelyeket csupán az Ellenőrző Tanács fölülük rendelt hatásköre korlátozott.

Az angol megszállási övezetben – túlnyomórészt az egykori porosz területekből – az alábbi államok alakultak: Schleswig-Holstein, Alsó-Szászország, Hamburg, az egykori Hanza-város, és a legnagyobbként Észak-Rajna-Wesztfália.

1946. február 15-én a brit zónában működő német közigazgatási hatóságok, pártok és szakszervezetek magas rangú képviselői tanácsadó szervet alakítottak, mely az övezet katonai

²¹ Az 1945. szeptember 19-i 2. számú Proklamáció alapján (Vö.: Mitteis – Lieberich: Deutsche Rechtsgeschichte, 491. oldal)

²² Bajorország az 1946. december 2-i alkotmányában a Birodalom megszűnéséből indul ki (178. cikkely), ezzel ellentétes az Alaptörvény megalkotóinak többségi álláspontja, amely a Német Birodalom kontinuitásából indul ki. /Vö.: Mitteis-Lieberich: Deutsche Rechtsgeschichte, 19. kiadás, 489. oldal./

kormányának munkáját a közélet minden területén tanácsadással segítette.

Az angol megszállási övezetben 1947 elején került sor²³ a helyi önkormányzatok megalakítására.

1947. január 1-én az amerikai és brit zónák „Bizóniává” /kettős övezetté/ kapcsolódtak össze. Megalakult a Gazdasági Tanács, az egyesült gazdasági terület közös gazdasági igazgatásának szerveként. 1947 novemberében, és decemberében öt német központot létesítettek az amerikai, és brit zónák közös közigazgatása számára.

A francia zónában 1947 őszen jött létre Rheinland-Pfalz állam, az autonóm területté nyilvánított Saar-vidék, amely később 1957-ben népszavazás következtében vált a Német Szövetségi Köztársaság tartományává, valamint az egykori déli területeiből Baden, és Württemberg-Hohenzollern.

A megszállt területek új német államai 1945. október 17-én létrehozták az Államok Tanácsát, amely eleinte miniszterelnöki konferenciaként működött, később az államok kormányai által delegált küldöttek tanácskozhelye lett.

A nyugati megszállt övezetek új német államaiban – az ottani megszálló hatalmak akaratának megfelelően – a parlamenti demokrácia visszaállítása érdekében lépésről lépésre engedélyezték a nemzeti-szocialista eszmekörtől mentes pártokat²⁴, és ugyanilyen alapon dolgoztak ki 1952-ig mindenhol új – népszavazással elfogadott – alkotmányokat. Az alkotmányok igen hasonlóak voltak. A törvényhozói hatalom számára mindenhol az egykamarás rendszert részesítették előnyben, Bajorországot kivéve, ahol a képviselőkamara mellé egy rendkívül korlátozott kompetenciákkal felruházott szenátust hívtak életre. Mindegyik állam parlamentáris kormányzást igényelt. Az alaptörvénycikkekben az országok alkotmányai

²³ Az 1946 szeptemberében/októberében lezajlott első szabad helyi választásokat követően.

²⁴ Az oroszok engedélyezték elsőként /1945. június 10./ saját megszállási övezetükben a politikai pártok alakítását, míg a nyugati hatalmak 1945 őszen voltak erre kész, és akkor is csak kerületi szinten. A zónákon túl terjeszkedő pártok megalakítása nehezen indult, és a nyugati zónákra korlátozódott. /SPD – Hannover, 1946. május; CDU – Bajorország nélkül, Goslar, 1950; FDP – Heppenheim, 1948. december./ A politikai pártok igen gyorsan tudtak maguk számára monopolhelyzetet teremteni, elsősorban a politikai akaratfórmálás, és az állam egészét érintő akaratnyilvánítás terén.

messzemenően egyezők voltak, a hesseni alkotmánynál érdemes kiemelni, hogy nemcsak megfogalmazta az ellenállási jogot a közhatalommal való visszaélés esetére, hanem kötelességgé is tette azt.²⁵

A szovjet megszállási övezethez tartozott Thüringia, Szászország, Sachsen-Anhalt, Brandenburg és Mecklenburg. Ebben a zónában 1946-ban zajlottak a helyi választások, 1946/47 fordulóján pedig már sor kerülhetett a kormányok megalakításra, és az alkotmányok elfogadására. A szovjet megszállási övezet öt tartománya 1952 nyarán áldozatul esett az állami központosításnak.

Az Ellenőrző Tanács 1947. február 25-én elsősorban a brit katonai kormányzat nyomására formálisan megszüntette Poroszországot, miután 1946 nyarán az oroszok már valójában felszámolták az egykori porosz tartományokat, mivel az a militarizmus és reakció hordozója volt Németországban. Egyúttal ezeken a területeken létrejött Észak-Rajna-Westfália, Schleswig-Holstein, és Hannover. Ezzel megghiúsultak az oroszok és franciák tervei, a Ruhr-vidékből nem lehetett már nemzetközi terület, ill. kettőjük kizárólagos felügyelete alá sem kerülhetett.²⁶

A szovjet zónában az államok parlamentjei 1946/47-ben adták ki alkotmányaikat. Miután a nyugat-német állam megalakítása eldöntötté vált, a Szovjetunió 1948. március 20-án az Ellenőrző Tanácsban beszűntette a munkáját, júniusban pedig a képviselője végleg elhagyta Berlinben a Szövetségesek Parancsnokságát. Kelet-Berlin a Szovjetunió által megszállt keleti zóna részévé vált, majd a Német Demokratikus Köztársaság 1949-ben történt megalakítása után annak fővárosává nyilvánították. A szovjet megszállási zónát alkotó 5 államot a megszálló hatalom akaratának megfelelően – az egységes állami viszonyok kialakításának igényével indokolva – 1952-ben feloszlatták és 14, pusztán közigazgatási feladatokat ellátó kerülettel helyettesítették.

²⁵ A katonai kormányzat ezek után megegyezett az általános politikai ellenőrző szereppel. (Vö. Mitteis – Lieberich: Deutsche Rechtsgeschichte, 491. oldal)

²⁶ Vö.: Hans Georg Lehmann: Chronik der BRD. 1945/49-1983., 17. oldal

IV. A két német állam kialakulása

IV. 1. Egységes Németország helyett két Németország

Az amerikaiak elképzelése, mely szerint Németországot egyszerű agrár állammá kell alakítani²⁷, kezdettől fogva utópisztikusnak tűnt. Közös javaslat kidolgozására csak a Potsdami Konferencián /1945. július 17.–augusztus 2./ került sor. Vezérelvként fogalmazódott meg Németország gazdasági egységének megtartása, a nemzetiszocializmus és militarizmus kiirtása, valamint a demokratikus rend helyreállítása érdekében a demokratikus pártok és szakszervezetek engedélyezése. Sok kérdés a Szovjetunió és a nyugati hatalmak eltérő demokrácia-értelmezése következtében függőben maradt. A kompromisszumok elmaradása miatt csupán a megszüntető törekvések realizálódhattak, az építők nem. A nácitlanítási program végrehajtása az egyes zónák hatalmi kompetenciába tartozott, eredményességének megítélése eltérően alakult, Mitteis és Lieberich álláspontja szerint²⁸ összességében nem volt meggyőző.

A gazdasági egység megtartása a keleti és nyugati modell különbözősége miatt hiúsult meg. A nyugati megszálló hatalmak a magángazdaságra épülő szociális és gazdasági rendszert támogatták, míg a szovjet elképzelés gyors átalakítás után²⁹ „marxista-leninista” államot akart kiépíteni, az állami tervgazdálkodás alapján. Az 1948 júniusában bevezetett

²⁷ Morgenthau-terv

²⁸ A nemzetiszocialista állam legyőzése három úton ment végbe, a háborús bűnösök megbüntetése, a nemzetiszocialista rezsim reprezentánsainak a kiiktatása, és a széles néptömegek átképzése útján. Ezt a célt szolgálták a háborús bűnösök ellen folytatott perek, a letartóztatások, a politikailag kompromittálódott hivatalnokok elbocsátása, a nácitlanítás jegyében zajló esküdtzéki eljárások. A németeknek, ide értve a hazatérő emigránsokat is, nem jutott más szerep, mint hogy a megszállók kezére játszanak. Különösen elhibázottnak bizonyult az amerikaiak bürokratikus kérdőíves megoldási kísérlete. A háború okozta káosz, a lakosság fluktuációja /1950-ben a nyugat-német lakosság 16,4 %-a keletről, 3,3 % pedig az NDK-ból érkezett menekült volt./ félhomályba vonta a közelmúlt német történelmét. (Vö.: Mitteis, Lieberich: Deutsche Rechtsgeschichte, 494. oldal)

²⁹ Már 1945 szeptemberében földreformot hajtottak végre, melynek alapján minden 100 hektár feletti földterületet kártalanítás nélkül kisajátítottak, valamint 7000, 1945 októberében lefoglalt, nemzetiszocialisták által működtetett üzemet 1946 februárjában államosítottak. (Vö.: Mitteis – Lieberich: Deutsche Rechtsgeschichte, 494. oldal)

pénzügyi reform, a kelet-német márka megteremtése megpecsételte az ország gazdasági szétszakadását.

A feszültségek 1947-ben és 1948-ban vezettek először a Szovjetunió, és a nyugati államok között nyílt konfrontációhoz. Az USA a kommunizmus hódító törekvésével politikai és gazdasági támogatását kínálta fel a Keletről fenyegetett államok számára.³⁰ A Szovjetunió 1948. március 20-án elhagyta az Ellenőrző Tanácsot, és közel 1 év alatt /1948 júniusától 1949 májusáig/ kiépítette Berlin körül a blokádot, az 1948. június 20-i pénzügyi reformtól kezdve pedig teljesen saját utat járt.

A zóna-partikularizmus legyőzése nemzetközi feszültségek közepette zajlott. Az amerikaiak indították el a folyamatot azzal, hogy az adminisztráció és parlamentarizmus szintjén a tartományi határokon átnyúló német szerveket hoztak létre.³¹ A britek 1947. február 15-én megalkották a „Zóna-tanácsot” és ugyanezen év júniusában a Tartományi Parlamentek Küldöttgyűlését. A zónák szövetkezése 1947. január 9-én az amerikai-brit „Kettős zónaegyezmény” megkötésével kezdődött, melynek eredményeképp 1947. május 29-én egységes gazdasági területet hoztak létre, megalakultak az amerikai és brit zónákat igazgató közös szervek, a tartományi parlamentek küldöttjeiből álló Gazdasági Tanács, valamint a tartományi kormányok föderatív szerveként a Végrehajtó Tanács. Ez utóbbi helyére lépett 1948. február 9-én a Tartományi Tanács, amellyel a tartományi kormányok képviselőiből álló második törvényhozó testület jött létre. Franciaország az 1947. év végén, bár habozva, de csatlakozott az egységesítő tervekhez, azonban a Szovjetunióval már nem lehetett ilyen irányú egyezményt kötni, miután 1948. március 20-án elhagyta az Ellenőrző Tanácsot.

Ezzel párhuzamosan a nyugat-német tartományi kormányok egyeztető tárgyalásokat folytattak a szovjet megszállási övezetben lévő német tartományokkal a német egység érdekében, de már az első kísérlet sikertelenséghez vezetett.³²

³⁰ Truman-doktrina, 1947. március 12.; Marshall-terv, 1947. június 5.

³¹ Tartományi Tanács, 1945. november 6.; Parlamenti Tanács, 1947. március.

³² Müncheni Miniszterelnöki konferencia, 1947. június 6 – 7.

Németország egységes arculata a megszálló hatalmak kezdeményezésére kezdett kialakulni, a megszállók fennhatósága alatt a németek saját akarata csak lassan tudott érvényre jutni. Mindkettőnél hiányzott egy tiszta, jövőt építő koncepció. Az amerikaiak és britek azon fáradoztak, hogy saját demokrácia-értelmezésüket átültessék Németországba, a franciák legfontosabb kérdésnek a Rajna menti terület feletti uralmat tartották, a szovjetek számára pedig a kommunizmus terjesztése volt a fő cél³³, amelynek érdekében nagyon jól kamatoztatták a helyismerettel rendelkező német emigránsaikat. Ilyen körülmények között kevéssé tudtak gyökeret verni a jövőbe mutató, progresszív német törekvések.

A nemzetközi helyzet sem kedvezett az egységes Németországról szóló elképzelésnek. Ugyan a Potsdami Konferencia elvetette Németország feldarabolásának gondolatát, de az egység egyben azt is jelentette volna, hogy a nyugati hatalmaknak az egységesítés után vissza kell vonulni Közép-Európából, ez pedig csak kompromisszumok árán jöhetett volna létre, kompromisszumra pedig egyik fél sem hajlott.

Az államalakítás Németország kettészakadásának tudomásulvételével indult, a nyugati katonai kormányok kezdeményezésére. 1948. április 1-re Frankfurtba miniszterelnöki konferenciát hívtak össze, amely feladatának eleget téve alkotmányozó gyűlést hívott össze. Németország nyugati felét részállamnak tekintették, az állapotot pedig átmenetinek. Ezt kívánta demonstrálni az is, hogy az alkotmányozó gyűlés „Parlamenti Tanács” elnevezést kapta, a kidolgozott alkotmány pedig Alaptörvény néven emelkedett törvényerőre.

A nyugat-német állam létrejötte után nem volt kétséges a kelet-német állam megalakítása.

³³ Viktor Jerofejev „A jó Sztálin” című önéletrajzi ihletésű művében írja apja szavaira emlékezve, aki Sztálin tolmácsa volt, hogy Sztálin következetesen a világorradalomra koncentrált, és nem tartotta lehetetlennek, hogy az egész világ fölé kiterjessze hatalmát. (Vö.: Viktor Jerofejev: A jó Sztálin, 116. oldal)

IV. 2. A Német Szövetségi Köztársaság megalakulása

Az 1947. november 25.–december 15-ig tartott Londoni Konferencián Franciaország, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió Németország jövőbeli sorsáról tanácskozott. Nem jutottak megegyezésre. Az Ellenőrző Tanács befejezte működését. Ezt követte Londonban egy újabb konferencia /1948. február 23. – március 6. I. ülészak 1948. április 20. – június 2. II. ülészak/, Franciaország, Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok, Belgium, Luxemburg és Hollandia részvételével. Ezen a konferencián, 1948. március 6-án megszületett a döntés a nyugat-német állam megalapításáról, a II. ülészakon pedig megfogalmazódott, lehetővé kell tenni a népet nép számára, hogy szabad és demokratikus önrendelkezés alapján egységét helyreállítsa, és fokozatosan átvegye a kormányzás teljes felelősségét. A katonai kormányzók hatalmazzák fel a nyugat-német miniszterelnököket az alkotmányozó gyűlések összehívására. Biztonsági okokból javasolják a Ruhr-vidék ellenőrzését, és a katonai biztonsági hatóságok felállítását. A Frankfurtban ülésző 11 nyugati német állam miniszterelnökeit felszólította a konferencia, hogy 1948. szeptember 1-ig alkotmányozó gyűlést hívjanak össze, melynek feladata egy föderális alapokon álló, demokratikus és személyiségi jogokat garantáló alkotmány kidolgozása a nyugati német államok összessége számára. A nyugati megszállási övezetbe tartozó államok miniszterelnökeinek átadták³⁴ a három részből álló „Frankfurti Dokumentumokat”.

Az I. Dokumentum feljogosította a miniszterelnököket, hogy nemzetgyűlést hívjanak össze demokratikus, szabadságot garantáló, szövetségi alkotmány kidolgozására.

A II. Dokumentum megbízta a miniszterelnököket azzal, vizsgálják meg, milyen változtatási javaslatok léteznek a belső német határok vonatkozásában. A III. Dokumentum egy később

³⁴ 1948. július 1-én Clay, Robertson és Koenig katonai kormányzók adták át a 11 nyugat-német miniszterelnöknek a három „Frankfurti Dokumentumot”. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 29. oldal, valamint Mussgnug: Zustandekommen des Grundgesetzes und 226-227. oldalak)

kiadandó megszállási statutum számára tartalmazott vezérfonalakat a jövőbeni nyugat-német kormányzat és a megszálló hatalmak közötti kapcsolattartásról.

A miniszterelnöki konferencia az I. Dokumentum alapján felállított egy szakértői bizottságot, az előkészítő alkotmányozó konventet, tagjai a tartományi kormányok által összehívott szakértők voltak, akik 1948. augusztus 10-23. között egy Herrenchimsee melletti kastélyban³⁵ megalkották a föderális alapon felépülő német szövetségi állam alkotmánytervezetét. Az alkotmánytervezet alapján, szeptember 1-én a Parlamenti Tanács³⁶, Nyugat-Berlin 5 tanácsadó képviselőjével együtt Bonnban megkezdte a szövetséges hatalmak által is hően áhított alaptörvény kidolgozását. A szövetségesek a tanácskozásaikba ajánlásokkal avatkoztak be, melyek mindenekelőtt arra irányultak, hogy a jövőbeni szövetségi állam föderális struktúráját erősítsék, illetve hogy Berlin különleges státuszára figyelemmel legyenek. A Parlamenti Tanács csupán „alaptörvényt” akart kidolgozni, mivel a tervezett művet ideiglenesnek tekintette, és az alkotmány megalkotását arra az időre szánta, amikor Németország újra egységes lesz.

A Parlamenti Tanács a Német Szövetségi Köztársaság alaptörvényének harmadik olvasatát 1949. május 8-án fogadta el, 53 szavazattal 12 ellenében³⁷. Négy nappal később közzétették a nyugati megszálló hatalmak engedélyét.

Az alaptörvény tervezetének többszöri átdolgozására azért került sor, mert az 1948. november 22-i és 1949. március 2-i

³⁵ A Schloß Herrenchimsee kastélyban ülésezett a szakértői bizottság, melynek eredendően az lett volna a feladata, hogy alkotmányjogi alapelveket fogalmazzanak meg. /Vö.: Mußgnug: Zustandekommen des Grundgesetzes und... 232-233. oldalak/

³⁶ A Parlamenti Tanács 65 tagját a 11 nyugat-német tartományi gyűlés választotta, a CDU/CSU és SPD 27-27 képviselőt, az FDP/DVP/LDP 5 képviselőt, és a Zentrum, DP, KPD 2-2 képviselőt delegált (összesen 65 képviselő). Az elnök: Konrad Adenauer (CDU), a törvényalkotó főbizottság elnöke: Carlo Schmied (SPD). (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 29. oldal, valamint Matz: Grundgesetz für die BRD und ..., 2. oldal)

³⁷ 12 ellenszavazat: CSU 6, DP és KPD 2-2. A 8 CSU képviselő közül 6 azért szavazott 1949. május 8-án az alaptörvény ellen, mert az nem állt ki egyértelműen a keresztényi államelmélet mellett, és a tartományokat pénzügyi szempontból hátrányos helyzetbe hozta. (Lehmann: Deutschland-Chronik, 30. oldal alapján, valamint Mußgnug: Zustandekommen des Grundgesetzes und 245-246.. 248. oldalak)

Memorandumokban a szövetségesek erősen kritizálták a tervezetet, részben azért, mert – véleményük szerint – túlságosan széleskörűek a leendő német szövetség kompetenciái, ezzel összefüggésben a rendelkezésre álló anyagi eszközök is meghaladják a szükségeset. A törvényhozással kapcsolatosan pedig az volt a megszálló hatalmak meglátása, hogy a szövetség csak akkor élhessen a törvényhozás jogával, ha a tartományok nem képesek hatékony szabályozásra, illetve ha egy tartomány által létrehozott törvény a többi érdekeit sérti.³⁸

A szövetségesek katonai kormányzatára végül a nagyhatalmak külügyminisztereinek 1949. április 5-i konferenciája gyakorolt jótékony hatást, ugyanis három nappal később a külügyminiszterek levélben értesítették a Parlamenti Tanácsot arról, hogy elfogadják a katonai kormányzathoz eljuttatott pénzügyi szabályozást, amely a szövetség számára anyagi függetlenséget és arányos pénzügyi erőt biztosít. Mivel a katonai kormányzat jelentős késéssel, április 22-én hozta nyilvánosságra a levél tartalmát, az utókor csak sejtheti, hogy a katonai kormányzat meggyőzése nem volt egyszerű feladat.³⁹

Az alaptörvény elfogadásához a szövetségesek katonai kormányzatának engedélyén túl – az I. Frankfurter Dokumentum értelmében – az érintett tartományok 2/3-nak népszavazással történő jóváhagyása szükséges. Német javaslat alapján ez úgy módosult, hogy népképviseltek fogadják el a tervezetet⁴⁰. A Parlamenti Tanács május 23-án kihirdette az „Alaptörvényt”. Csupán a bajor tartományi parlament kötötte előfeltételhez – alkotmányához hűen⁴¹ – az Alaptörvény elfogadását, kijelentette, ha az Alaptörvény hatályba lép, Bajorország csatlakozik a szövetséghez. Ugyanakkor a bajor miniszterelnök sietett tudtára adni a katonai kormányzatnak, hogy Bajorország aláveti magát a német államok többségi akaratának.⁴²

³⁸ Vö.: Eschenburg: Das Problem der Neugliederung der deutschen Bundesrepublik dargestellt 244. oldal, valamint Bracher/Eschenburg/Fest/Jäckel: Geschichte der BRD, 1. kötet, 509. oldal

³⁹ Vö.: Beyme: Das politische System der BRD ... 37. oldal, valamint Huber: Quellen zum Staatsrecht ... 208. és 210. oldalak

⁴⁰ 1947. július 26.

⁴¹ 1946. évi bajor alkotmány 178. cikkelye

⁴² Vö.: Beyme: Das politische System der BRD ... 36. oldal

1949. május 24-én hatályba lépett az Alaptörvény, létrehozva német területeken a háború utáni első német államot, az 1949. október 7-én hatályba lépett kelet-német alkotmány pedig megpecsételte Németország kettéosztottságát, 40 éven keresztül úgy tűnt, beláthatatlan időre.

Május 10-én a Parlamenti Tanács titkos szavazással Bonn városát fogadta el ideiglenesen fővárossá⁴³. Néhány hónappal később, 1949. november 3-án, a Szövetségi Gyűlés Bonn városát jelölte meg az NSZK alkotmányos szerveinek székhelyeként.

A megszállás ténye miatt a németek önrendelkezési joga korlátozott volt. A megszállók befolyásoló akarata nagy terhet jelentett a németek számára, ezért sokan nem a szabad államiság alapjait látták az Alaptörvényben, hanem a kényszert és a jogfosztást.⁴⁴ Mások úgy vélték, a feltételek még nem adták az alkotmány létrehozásához. Carlo Schmied, tübingeni alkotmányjogász a Parlamenti Tanács 1948. szeptember 8-i második ülésén kifejtette, egy szabadon egyesített demokratikus Németország jobban garantálja Európa békéjét és jólétét, mint egy harapós kutyaként megkötött Németország.⁴⁵

A megszállás, a hányatott történelmi viszonyok ellenére sikerült az Alaptörvényben demokratikus, alkotmányos állami kereteket teremteni, ezt tanúsítja az elmúlt 56 év.

⁴³ A 62 érvényesen leadott szavazatból 33 esett Bonnra, 29 Frankfurt am Main-ra. (Lehmann: Deutschland-Chronik, 30. oldal alapján)

⁴⁴ Vö.: Das Weißblaubuch ... 7. oldal

⁴⁵ Vö.: Amtlicher Bericht über den Verfassungskonvent auf Herrenhimsee vom 10. bis 25. August 1948.

.Idézet: „Ein geeintes demokratisches Deutschland, das seinen Sitz im Rate der Völker hat, wird ein besserer Garant des Friedens und der Wohlfart Europas sein, als ein Deutschland, das man angeschmiedet hält, wie einen bissigen Kettenhund.“ (Vö.: Das Weißblaubuch ... 130. oldal)

IV. 3. A Német Demokratikus Köztársaság megalakulása

1945. április 30-án, Hitler öngyilkosságával egyazon napon Walter Ulbricht /KPD/ csoportja Berlinbe érkezett⁴⁶ moszkvai száműzetéséből. Tíz német kommunista landolt a *Frankfurt an der Odertől* 70 km-re található szovjet katonai repülőtéren. Feladatuk volt, hogy segítsék a Vörös Hadsereget az újjáépítésben. Felkészülten, listával a kezükben érkeztek, amely felsorolta azoknak a neveit, akikről gyanították, még Berlinben vannak, és Hitler ellenségei. A Szovjetunió az Ulbricht csoporton kívül további német kommunista csoportokat is szállított német földre, jelentős erőt képviseltek az Anton Ackermann vezetésével Szászországba, valamint Gustav Sobottka vezetésével Mecklenburg-Pomerániába érkezett német kommunisták.

Május 2-án Berlin kapitulált a Vörös Hadsereg előtt. A Vörös Hadsereg megbízása alapján *Ulbrichték* megkezdték az országépítést. Hamarosan radikális társadalmi, gazdasági változások mentek végbe a szovjet megszállási övezetben. A sokhelyütt spontán létrejött antifasiszta bizottságokat felszámolták, vagy felügyeletük alá vonták a kommunisták. Június 9-én *Berlin-Karlshorstban* megalakult a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció⁴⁷, amely közigazgatási szervezési feladatokat is ellátott, meghatározta a politikai irányvonalat, ellenőrizte a német közigazgatást, a szovjet megszállási övezetben gyakorlatilag a szuverenitás gyakorlója volt. Hivatalosan a feladata csupán abból állt, hogy betartassa a feltétel nélküli kapitulációból eredő kötelezettségeket, igazgatási feladatokat lásson el a szovjet megszállási övezetben, valamint végrehajtsa az Ellenőrző Tanács alapvetően katonai és gazdasági kérdéseket érintő határozatait.⁴⁸ A SMAD június 10-től megengedte az antifasiszta pártok megalakítását a felügyelt

⁴⁶ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 31. oldal, valamint Hermann Weber: Geschichte der DDR, Deutscher Taschenbuchverlag, 1985, München, 55. oldala alapján

⁴⁷ Sowjetische Militärische Administration Deutschlands, rövidítése: SMAD (= Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció)

⁴⁸ Vö.: Um ein antifaschistisch-demokratisches Deutschland. Dokumente aus den Jahren 1945-49. (Kelet-Berlin), 1968, 51. oldal

zónában⁴⁹. A pártok feladata volt, hogy kiirtsák a fasiszmus maradványait, és a demokrácia és a polgári szabadság alapján az államépítésben segédkezzenek. Megengedetten működhettek a szabad szakszervezetek, melyek kollektív szerződéseket köthettek, támogatási és biztosítási pénztárakat szervezhettek, illetve oktatási, és kulturális munkát fejthettek ki. Minden szervezet regisztrálására sor került, ettől kezdve az SMAD ellenőrzése alatt álltak. A KPD elsőként fordulhatott Berlinben a nyilvánossághoz, a demokratikus pártok antifasiszta blokkjának megalakítását javasolta. Ennek nyomán az SPD⁵⁰ és KPD közös akció-programot fogadott el. A különféle szakszervezetek képviselői még júniusban megalakították a Szabad Német Szakszervezeti Szövetséget, mely egységes szakszervezetként az addigi sokféle irányultságú érdekvédelmi szervezetek és egyletek helyébe lépett. A szovjet zónában létrejött államok vezetői a KPD-hez tartoztak.⁵¹ Kirajzolódott az út, amely Kelet-Németországot a szovjet rendszer elfogadásához vezette.

Június 26-án Berlinben megalakult a CDU⁵², mely a keresztény vallást vallók közös pártjaként a „keresztény-szocializmus” híve volt.⁵³ A SMAD nyomására 1945 decemberében leváltották az elnököt, *Andreas Hermest* és helyettesét, *Walther Schreibert*, akik nem értettek egyet a parcellázásokkal és kisajátításokkal. Az új vezetés Jakob Kaiser és Ernst Lemmer irányítása mellett a blokk eszméit képviselte.

⁴⁹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 31. oldal

⁵⁰ Németország Szocialista Pártja (= Sozialistische Partei Deutschlands)

⁵¹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 32. oldal

⁵² Kereszténydemokrata Unió (=Christlich-Demokratische Union)

⁵³ A „keresztény-szocializmus” elismerte a magántulajdont, de elfogadta a föld, a bányászat, és más kulcsfontosságú iparágak köztulajdonba vételét. A párt programjában a kereszténység erkölcsi és szellemi erejére támaszkodva a demokratikus szabadságon alapuló társadalmi rendszer megvalósítását tűzte ki célul.

Kölnben 1945. június 17-én alakult meg a nyugat-német CDU, mely párt a vallási gondolkodást politikailag áthidalva mindenféle társadalmi réteg képviseletében lépett fel. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 26. oldal)

A SMAD utasítására a szovjet zónában 11 központi német igazgatóságot építettek ki, melyek élén elnökök álltak⁵⁴. A központi igazgatóságok a SMAD megbízása alapján tanácsadó, koordinációs és irányító funkciót láttak el az országos és helyi közigazgatásban, de azoknak nem alárendelten. Kulcspozícióikat a kommunisták töltötték be. Minden aktív nemzeti-szocialistát regisztráltak, majd eltávolították őket a közigazgatásból.⁵⁵

Minden 100 hektárnál nagyobb nagybirtokot, valamint a náci és háborús bűnösök birtokait kártalanítás nélkül és maradéktalanul kisajátították. Ezek állami tulajdonba kerültek, és földalapot képeztek, amelyből részben mezőgazdasági munkások, földnélküliek, kisbirtokos parasztok, illetve „áttelepülők”⁵⁶ részesültek.⁵⁷ A földalap 1/3-át, mint népi tulajdonban lévő vagyont, igazgatási egységek művelték.

A demokratikus földreformot a blokkhoz tartozó pártok, ugyan különböző céllal, de mind pártolták. Kritikával csak a CDU vezetése élt, őket a SMAD nyomására le is váltották.

1945 szeptemberétől kezdve egymás után születtek meg a paraszti érdekegyesületek, melyek szövetkezeti szinten akarták biztosítani a földreformot.⁵⁸

A pénzügyi intézetek és a föld államosítása után sor került a nagyipari üzemekre is, a kisvállalkozások létét pedig különféle intézkedések veszélyeztették, melyekhez a szovjet gondolkodásmód szolgáltatott ideológiai alapot. Ennek értelmében a náciizmus a kapitalizmus táptalaján fejlődött ki,

⁵⁴ Az igazgatóságok tagozódása: közlekedés, posta-és távközlés, kereskedelem és ellátás, ipar, robbanóanyag-ipar, mező-és erdőgazdaság, pénzügy, munkaügy és szociális ellátások, egészségügy, népoktatás-művelés, igazságügy. Ezeket további 5 követi: a német áttelepülők igazgatósága, a statisztikai igazgatóság, a zárgondnoksággal és foglalkozó központi német bizottság, a német belügyi igazgatóság, valamint a zónák közötti és külügyi német igazgatóság. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 33. oldal)

⁵⁵ 1945 júliusától kezdve a náciitlanítás jegyében születtek ezek az intézkedések.

⁵⁶ Értsd: az Odera-Neisse-vonaltól keletre fekvő területekről menekültek.

⁵⁷ Ez kizárólag használatot jelentett, a használók nem adhatták el, nem oszthatták fel, nem terhelhették meg a földeket.

⁵⁸ Gépkölcsönző állomások, terményközösségek, javítóüzemek, közös vetőmag és trágyaigazgatóság, hitelszövetkezetek alakultak. Különösen a népi tulajdonban lévő javak egyesületei és a gépkölcsönző állomások, amelyek az FDJ (Freie Deutsche Jugend = Szabad Német Ifjúság /a magyar KISZ szervezet német megfelelője/) segítségével épültek ki, váltak később a mezőgazdaság kollektivizálásának motorjává. Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 42. oldal)

tehát a náciellenességhez elengedhetetlenül szükséges a kapitalizmus felszámolása is. 1945. június 5-én Szászországban népszavazást is tartottak az aktív nemzeti-szocialisták és háborús bűnösök ipari üzemének államosításáról. A szavazáson a szavazati joggal rendelkezők 93,7 % -a vett részt, ebből mellette 77,6 % , ellene 16,5 % szavazott, a végeredmény: a szavazók döntő többsége az államosítást célzó intézkedésekre adta le a voksát. Erre hivatkozva – noha máshol nem volt népszavazás – a többi tartományban szintén életbe léptették az államosító rendeleteket. Az államosítás 1948. április 17-én a VVB⁵⁹ megalakításával be is fejeződött.

Nem minden ipari üzem került az államosítás következtében német kézbe. Olyan nagyvállalatok, mint a Leuna-, Buna-, Bitterfeld-, és Wismut-Művek – mint ahogy korábban tervezték – nem estek az államosítás áldozatává, hanem a megalakított Szovjet Részvénytársaság fennhatósága alá kerültek. Az Rt tulajdonát képező üzemek a szovjet zóna teljes termelésének ¼-t állították elő, és reparációs kötelezettségeket is teljesítettek. Ezek a vállalatok fokozatosan kerültek vissza az NDK tulajdonába, az utolsókat 1954. január 1-én adták ismét német tulajdonba.⁶⁰

A kommunista elnyomás ellehetetlenített minden kezdeményezést, amely kelet-német területeken is megalapozhatta volna a demokratikus társadalmi és gazdasági berendezkedést. Ennek hiányában az 1949 október 7-én megalakult, magát demokratikus köztársaságnak nevező, de valójában a diktatórikus kelet-német állam fennállásának egész ideje alatt igyekezett – talán saját magával is – elhíttetni, hogy új világot épít, amely jobban szolgálja népének boldogulását, mint a szomszédos Németországi Szövetségi Köztársaság a sajátját.

⁵⁹ VVB = Verwaltung Volkseigener Betriebe, (fordításban: a népi tulajdonban lévő üzemek) Iparági Igazgatósága

⁶⁰ A szovjetek a saját zónájukból óriási jóvátételt is kivontak, a leszerelt gépeket vonatokon szállították közvetlenül a Szovjetunióba.

IV. 4. Berlin

Németország második világháború utáni történetében Berlin több szempontból is különleges helyet foglalt el. A város kicsinyített mása volt a felosztott, megszállt Németországnak. A világsajtó a város életében kísérelte figyelemmel az egész országra jellemző eseményeket, közvetlen közelből tapasztalhatták meg, milyen eszközökkel éltek a kommunisták, milyen intézkedésekkel befolyásolta a történéseket a többi szövetséges nagyhatalom. A berlini események nemcsak Berlin városának életére hatottak ki, hanem a szövetségesek, és a német politikusok későbbi történelemalakító tevékenységére is.

Berlin, a birodalmi főváros 1945. május 2-án kapitulált a Vörös Hadsereg előtt. Ekkor Hitler már nem élt. Április 30-án, Hitler öngyilkosságának napján érkezett Moszkvából Berlinbe Walter Ulbricht, a német kommunisták egy csoportjával. A kommunisták vezetésével a keleti zónában, – így Berlinben is – azonnal megindult az újjáépítés. A szovjet városi parancsnokok létrehozták Berlin első „antifasiszta” magisztrátusát⁶¹, melynek élére, a főpolgármesteri székbe a pártonkívüli Arthur Werner⁶² került, de a kulcspozíciókat kommunisták töltötték be.

1945 júliusában a szövetségesek megállapodásának⁶³ megfelelően amerikai, brit, augusztus közepén pedig francia csapatok vonultak Berlinbe. A Szövetséges Ellenőrző Tanács alá rendelt katonai parancsnokok a várost az előre elhatározott megszállási modell alapján 4 szektorra osztották, és Berlin igazgatása fölött átvették a négyhatalmi ellenőrzést. A város húsz közigazgatási

⁶¹ = városi elöljáróság, tanács

⁶² Arthur Werner, építész és politikus (1877-1967) /Brockhaus alapján/

⁶³ Az 1944. december 9-én megkötött Londoni Egyezmény értelmében. Már az 1. Londoni Jegyzőkönyv (1944. szeptember 9.) szovjet, angol és amerikai megszállási övezetekre osztotta fel Németországot – az 1937. december 31-én meglévő határai közé szorítva. Utólag, 1944. november 14-én határozták el a nagyhatalmak a francia megszállási övezet kialakítását, amelyet a 2. sz. Jegyzőkönyv rögzít. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 20. oldal)

kerületéből tizenkettő a nyugati szövetségesek felügyelete alatt állt (nyugati szektor), nyolc pedig a szovjet megszálló hatalom irányítása alá került (keleti szektor). A nyugati megszálló hatalmak a berlini szektorokért cserébe kiürítették, elhagyták, és a szovjet megszállóknak átadták az általuk megszállt thüringiai, szász, és mecklenburgi területeket.

A Szövetségesek Ellenőrző Tanácsának jóváhagyásával a nagyhatalmak 1945 novemberében kialakították azt a légifolyosót, melyen keresztül a szövetséges repülőgépek korlátozás nélkül meg tudták közelíteni Berlint Hamburgból, *Bückeburgból*, és *Frankfurt am Mainból*. A Berlinbe vezető vízi és szárazföldi utak használatáról írásbeli megállapodás nem született, az 1946. május 30-i a „Vízi utakról szóló” és 1946. október 3-i „Szárazföldi utakról szóló” egyezmények ezeket a kérdéseket nem érintették, a szóbeli megállapodások pedig állandó heves viták forrásaivá váltak.

A szektorok közötti eltérések Berlinben is hamarosan nyilvánvalóvá váltak. A keleti szektorban történetek alapján a kommunisták szorgalmazták a baloldali pártok egyesülését Nyugat-Berlinben. A kérdéssel az SPD 1946 március utolsó napján közvetlen szavazást tartott, melynek eredményeképpen a szavazó tagság 82 %-a szavazott az ellen, hogy pártja a Németország Kommunista Pártjával egyesüljön⁶⁴. A többség helyeselte viszont a két párt közötti együttműködést. Kelet-Berlinben, és a szovjet zónában nem volt módja a párttagságnak közvetlen szavazás formájában véleményt nyilvánítani a kérdéssel. A szavazás alapján az 1946 április 7-i kerületi pártgyűlésen a berlini SPD Frank Neumann vezetése alatt elutasította a KPD-vel történő egyesülést.

A megszálló hatalmak Berlint irányító közös szerve, a négy övezet parancsnokából álló Szövetséges Városparancsnokság volt, amely mint legfőbb közös irányító szerv az egész várost érintő ügyekben egyhangúlag hozott határozatokkal döntött. A

⁶⁴ 12 %-a mellette voksolt (Adat: Lehmann: Deutschland-Chronik, 51. oldala alapján)

Szövetséges Városparancsnokság 1946. augusztus 13-án kiadta „Nagy-Berlin Ideiglenes Alkotmányát”.

1946. október 20-án az első – és hosszú évtizedekig úgy tűnt utolsó – szabad választások zajlottak Berlinben /Nagy-Berlinben/. A városi küldöttgyűlés megválasztása során a SED a leadott érvényes szavazatok 19,8 %-át kapta, az SPD 48 %-ot, a CDU 22,2 %-ot és az LDPD 9,3 %-ot.⁶⁵ A küldöttgyűlés megválasztása után a magisztrátust a német parlamenti képviselők választották. Ahogy a háború utáni Németországban kezdetben jellemző volt, az első városi igazgatásban minden párt képviselője jelen volt, amely párt a városi parlamentben képviseltette magát. Berlinben ezek az SPD, CDU, SED és LDP⁶⁶ voltak.

A nyugati szövetségesek a londoni külügyi konferencia megíiusulása után egy nyugat-német állam megalapítását szorgalmazták. A szovjetek úgy vélték, a nyugatiak politikájára Berlinben tudnak vereséget mérni. Miután 1948. március 20-án elhagyták az oroszok a Szövetségesek Ellenőrző Tanácsát, 1948. április 1-én elkezdték zavarni a nyugati szövetségesek és a németek között bonyolódó forgalmat. 1948. június 18. és 21. között a nyugati zónákban bevezették a pénzügyi reformot⁶⁷, néhány nappal később /23-án/ a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció, a SMAD legfőbb főnöke, Szokolovszkij marsall a szovjet megszállási övezetben⁶⁸ elrendelte a kelet-német márka

⁶⁵ Adatok: Lehmann: Deutschland-Chronik, 52. oldala alapján

⁶⁶ Liberal-Demokratische Partei (= Liberális-Demokratikus Párt)

⁶⁷ Ludwig Erhard pénzügyi reformja keretében a három nyugati zónában újra szabályozták a pénzügyeket. A Birodalmi Márka (Reichsmark –RM) helyébe a Német Márka (Deutsche Mark–DM) lépett. Az 1948 március 1-én alapított „Bank Deutscher Länder” (Német Államok Bankja) megkapta a jegybank kiadásának jogát.

Minden német polgár 40 DM, rövid idő után pedig további 20 DM összegű pénzzuttatásban részesült. A magántulajdonban lévő Birodalmi Márkát 10:1 arányban váltották át, az állandó jellegű pénzzolgáltatásokat (pl. fizetések, bérek, nyugdíjak, bérleti díjak) 1:1 arányban kerültek átszámításra. Az állam mentesült a legtöbb, a háborúból eredő teherrel. Véget ért a fekete piacok és a cigarettával fizetés korszaka. (Vö.:Lehmann: Deutschland-Chronik , 39-40. oldalak)

⁶⁸ A kelet-német márka bevezetésével a pénzügyek mindennapi életviszonyokra gyakorolt hatása jelentősen nem változott a keleti zónában. Továbbra is működött a fekete és szürke piac. A kelet-német politika javító intézkedésnek szánta az 1948. október 20-án alapított Állami Kereskedelmi Szervezet (Staatliche Handelsorganisation) létrehozását, melynek kereskedéseiben emelt áron, jegy nélkül lehetett vásárolni. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik , 45. oldal)

bevezetését. A blokád is válasz volt, még 24-én éjjel szovjet hatalmi szóra kikapcsolták a Nyugat-Berlinbe irányuló áramszolgáltatást. A kommunista hatalom technikai nehézségekre hivatkozva megakadályozta a nyugati szövetségesek katonai szállításait, valamint a személy- és áruforgalmat szárazföldön és vízi úton Nyugat-Németország és Berlin között. 1948. július 1-én a szovjetek elhagyták a Szövetséges Parancsnokságot, és ezzel véget ért Berlin négyhatalmi igazgatása. Nyilvánvaló volt, a technikai nehézségek addig állnak fenn, amíg a nyugatiak a nyugat német államra vonatkozó terveiket fel nem adják.

Logikus következtetésnek tűnt, ha Berlin elesik, Nyugat-Németország lesz a következő; ha a nyugatiak Európát a kommunistákkal szemben tartani akarják, nem engedhetnek. Az amerikaiak a britek részvételével együtt légi hidat szerveztek Berlinbe, és 10 hónapon keresztül 2,2 millió nyugat-berlini polgárt légi úton látták el élelmiszerrel és létfontosságú cikkekkel. A nyugatiak ellentámadásba lendültek, megszervezték az ellenblokádát, 1948. június 24-től kezdve elvágták a „Bizóniából” induló szén- és fémszállítványok útját. A blokád-harcnak nyertese nem lett, teljes sikertelenség következtében 1949. május 12-én a blokád és ellenblokádát feloldották.⁶⁹

A berlini blokáddal a szovjetek éppen az ellenkezőjét érték el annak, mint amire törekedtek, a nyugati állam megalapítását nem megakadályozták, hanem felgyorsították. 1948. július 1-én a nyugati szövetségesek átadták a nyugat-német miniszterelnököknek a „Frankfurti Dokumentumokat”.

A Városi Küldöttgyűlés feladata volt, hogy 1948. május 1-ig a Szövetséges Városparancsnokság elé terjessze a végleges alkotmány tervezetét. A tervezet nagyrészt a nyugat-német tartományi alkotmányok mintájából táplálkozott, és nem találkozott sem a Németországi Szocialista Egységpárt frakciójának, sem pedig a Szövetséges Városparancsnokság szovjet képviselőinek egyetértésével. A Városi Küldöttgyűlés az

⁶⁹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 54. oldal

ellenzők akarata ellenére 1948. december 5. napjára választásokat írt ki egész Berlin területére.

A berlini blokád alatt a kommunisták meggyorsították a város kettészakítását, amelyre a Szövetséges Várospancsnokság megszűnése után /1948. július 1./ nyílt lehetőségük. 1948. június 23-án kommunista tüntetők nyomultak a keleti szektorban lévő berlini parlament üléstermébe, a főpolgármester asszonyt, *Louise Schrödert* nem engedték szóhoz jutni, a nem kommunista küldötteket tettelegesen bántalmazták. A kommunista parancsnokság alatt álló rendőrség nem avatkozott be. Szeptember 6-án Nyugat-Berlinben összeültek a képviselők. A SED ezen, és a további üléseken nem jelent meg. Berlin közigazgatásának végérvényes kettészakadását az jelentette, amikor megalakult Kelet-Berlinben a kommunisták vezette ellenmagisztrátus, amelyet választások nélkül 1948. november 30-án alakítottak a SED-ből, és a tömegszervezetek képviselőiből. December 1-én pedig Ferdinand Friedensburg /CDU/ főpolgármester-helyettest Kelet-Berlinben hivatalos ügyei után járván a helyi rendőrség – támogatva az új magisztrátust – megakadályozta abban, hogy belépjen hivatali helyiségeibe.

Ezek után a nyugati szektorban is új Városi Küldöttgyűlést választottak, természetesen a Németországi Szocialista Egységpárt részvétele nélkül, amely keleten hozta létre a maga magisztrátusát, élén a főpolgármesterrel. Ettől kezdve Berlin nyugati és keleti szektora két külön, egymástól teljesen elválasztott politikai és adminisztratív egységet alkotott.

Az addigi városi küldöttgyűlés helyére a Képviselőház lépett, a Szenátus pedig az addigi magisztrátus szerepét vette át. A Szenátus alkalmazottai a *schönebergi* városházán kaptak helyet, kiszorulva a vörös klinkertéglából épült „Vörös Városháza” épületéből, amely az Alexanderplatz közelében áll, és ahol 1869 óta ülésezett a berlini magisztrátus. A nyugat-berlini Szenátus élén a kormányzó polgármester állt, 1951. január 18. óta Ernst Reuter /SPD/, majd 1953. szeptember 29-én bekövetkezett halála után e posztra Walther Schreiber /CDU/ került.

Az 1948. év végén lezajlott választások következtében Berlin tehát kettészakadt, a keleti és nyugati területen két magisztrátus jött létre, két főpolgármester vezetésével. Miután 1949 októberében a város keleti szektora az NDK fővárosa lett, a nyugati szektorok megalkották Berlin Alkotmányát⁷⁰, mely a nyugati szövetséges hatalmak engedélyét követően 1950. október 1-én lépett hatályba.

Nyugat-Berlin Alkotmánya [1.§ (2.) és (3.) bekezdése] az Alaptörvény 23. §-ával egybehangzóan dokumentálta, hogy „Berlin a Németországi Szövetségi Köztársaság egy tartománya”⁷¹, és kiegészítette azzal, hogy az NSZK törvényei

Berlin számára kötelező erejűek. A Nyugat fenntartásai miatt azonban ezeket a bekezdéseket 1950. augusztus 29-én időlegesen felfüggesztették.

Berlin működőképessége korlátozott volt a város különleges státuszából, illetve a megszálló hatalmak jogából eredően. Ez megnyilvánult a nyugati katonai kormányzók alaptörvényt ill. berlini alkotmányt érintő engedélyezési jogában. A nyugati megszállók pedig nem engedélyezték Berlinnek, hogy a Németországi Szövetségi Köztársaság Szövetségi Gyűlésében, illetve Szövetségi Tanácsában szavazati joggal rendelkezzen. Nem engedélyezték, hogy a város a szövetség kormányzása alá kerüljön.

A berlini Alkotmány 87. §-a megfogalmazta, hogy a Németországi Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye Berlinben csak megszorításokkal érvényes. A nyugati hatalmak mindenesetre megelégedtek azzal, hogy a Szövetségi Gyűlés törvényeit a berlini Képviselőház formálisan elfogadta, és így

⁷⁰ Az addigi Városi Küldöttgyűlés helyére Képviselőház, a Magisztrátus helyére pedig Szenátus lépett, ennek élén állt a kormányzó polgármester. (Vö.: Lehmann: Chronik, 97. oldal)

⁷¹ Berlin három nyugati megszállási övezetének városparancsnoka 1949. május 14-én kiadta a „Kis megszállási statutumot” (= Kleines Besatzungsstatut”), miután május 12-én felfüggesztették az Alaptörvény azon szabályát, melynek értelmében az NSZK Nyugat-Berlint területéhez tartozónak tekintti. Ebben a statutumban kapta meg a nyugat-berlini parlament azt a felhatalmazást, hogy a Szövetségi Gyűlésbe (szavazati joggal nem rendelkező) képviselőket delegáljon. /Vö.: Lehmann: Chronik, 92. oldal /

váltak Berlin törvényeivé. Az ún. „Berlin-klauzulával” ellátott nyugat-német törvényeket a Képviselőház kerettörvényekként átvette. Értelemszerűen nem tartozhattak ebbe a körbe a négyhatalmi státusznak ellentmondó törvények, így pl. a honvédelmi törvény, a hadkötelezettségről szóló törvény.⁷²

A Német Demokratikus Köztársaság, és a Szovjetunió Nyugat-Berlinnek különleges jogállást tulajdonított, amely az 1944. szeptember 12-én és 1945. július 26-án kelt egyezmények értelmében a szovjet megszállási övezetbe, a négy nagyhatalom ellenőrzése alá tartozik, és nem tartománya a Szövetségi Köztársaságnak. A Szovjetunió 1958. január 6-án tiltakozott az ellen, hogy az NSZK bevonja nemzetközi szerződéseibe Nyugat-Berlint, mivel Nyugat-Berlin nem az NSZK része.⁷³ Azonban az 1971. szeptember 3-án kelt négyhatalmi egyezmény, bár megerősíti, hogy Nyugat-Berlin nemzetközi jogi értelemben nem része a nyugat-német államnak, elismeri, hogy különleges kötelék fűzi őket egymáshoz.

A nyugati hatalmakkal egyetértésben a nyugat-németek előirányozták az Alaptörvényben (23. §) Nyugat-Berlinnek a Németországi Szövetségi Köztársaságba történő integrációját. Addig is a Szövetségi Köztársaság a parlament mindkét kamarájában tanácsadói szerepet biztosított Nyugat-Berlinnek. A Szövetségi Gyűlésbe Nyugat-Berlin városa képviselőket küldhetett, akiket nem közvetlenül választottak, hanem a nyugat-berlini parlament delegált. Nyugat-Berlin megszállási viszonyait

⁷² 1952. május 26-án kiadták az „Új Berlin-státutumot”, amely hatályon kívül helyezte a „Kis megszállási státutumot” (Isd. 99. lábjegyzet). Ez a státutum rendelkezik arról, hogy a „Berlin – klauzulával” ellátott törvényeket a nyugat-berlini parlament átveheti. (Hatályba lépett 1955. május 5.-én) /Vö.: Lehmann: Chronik, 98. oldal /

⁷³ 1958. november 27-én a Szovjetunió újabb jegyzéket intézett a három nyugati nagyhatalomhoz, az NSZK-hoz, valamint az NDK-hoz. Ebben kifejtette, hogy a tényleges helyzetből kiindulva az 1944-45-ben kötött szövetségi egyezményeket már nem tekinti hatályban lévőnek, mert a nyugati hatalmak megszegték a Potsdami Egyezményt. Azt követelte, hogy 6 hónapon belül hagyja el a megszálló katonaság Nyugat-Berlint, és Berlin mint szabad város alkosson „önálló politikai egységet”, különben külön békeszerződést köt az NDK-val, és Berlinre vonatkozó jogait áthárítja rá.

A három nyugati nagyhatalom 1958. december 31-én adott választ a jegyzékre: készek a tárgyalásokra, de azt elutasítják, hogy Berlinre vonatkozó jogaik feladása ultimátum tárgya legyen.

A szövetségi német kormány válaszjegyzékében (1959. január 5.) elvetette a „szabad város” teóriáját, ezzel együtt az NDK javasolta a két német állam konföderációját is. (Vö.:Lehmann: Chronik, 99. oldal)

a „Kis megszállási statutum” szabályozta, amelyet 1949. május 14-én a három nyugati városparancsnok⁷⁴ adott ki. 1951. március 7-én felülvizsgálták, majd ennek eredményeképpen a „Kis megszállási statutum” helyébe új „Berlin-Statutum” lépett, amely a párizsi szerződésekkel 1955. május 5-én lépett hatályba.

A Németországi Szövetségi Köztársaság 1950. március 7-től hatályos Berlinre vonatkozó segélytörvénye előírta, hogy a nyugat német államnak Nyugat-Berlin gazdaságát szövetségi garanciákkal, pénzügyi befektetésekkel, valamint adókedvezményekkel kell erősítenie. A Berlinbe irányuló segélyt az 1948. október 19-én létrehozott „Szükségáldozat Berlin” elnevezésű alapon keresztül finanszírozta a szövetségi állam.

Nyugat-Berlin kötődése az NSZK-hoz megnyilvánult abban is, hogy az NSZK alkotmányos szervei időszakonként Berlinben üléseztek, hogy Nyugat-Berlin 22 – szavazattal nem rendelkező – képviselője részt vehetett a Szövetségi Gyűlés ülésein, hogy joga volt jelenlétét demonstrálni a Szövetségi Tanácsban⁷⁵, hogy a központi szövetségi hatóságok berlini ülésein is megmutatta a város a szövetségi államhoz való kötődését, és az NSZK folyamatos anyagi támogatása is jelezte Nyugat-Berlin fontosságát.

Nyugat-Berlin a két német állam megalakulása után ugyan ezer szállal kötődve Nyugat-Németországhoz, de külön testként élt tovább, Kelet-Berlin azonban az NDK fővárosaként teljesen integrálódott a szovjet megszállás alatt álló kelet-német területbe.

Kelet-Berlin 1945 után ugyanazzal a státusszal rendelkezett, mint Nyugat-Berlin. Az NDK a Szovjetunió támogatásával mindig nyomatékosan hangsúlyozta Nyugat-Berlin különleges státuszát és az NSZK-tól való különállását, de a város keleti részét sikerült a kelet-német állam részévé tenni. Az 1949-es alkotmány⁷⁶, és az 1968-as alkotmány⁷⁷ is Berlint a Német Demokratikus Köztársaság fővárosává nyilvánította, egyúttal a legfőbb állami

⁷⁴ Vö. Lehmann: Deutschland-Chronik, 92. oldal

⁷⁵ Alaptörvény 144. §

⁷⁶ 2 § (2.) bekezdés

⁷⁷ 1 § (2.) bekezdés

szervek székhelyét Kelet-Berlinbe helyezte. A Szovjetunió nem mondott le megszálló hatalmából eredő jogairól Kelet-Berlin vonatkozásában, de elfogadta, hogy Kelet-Berlin az NDK-val szerves egységet alkot.

Gyakorlati eredményt nem hozott, amit ezzel szemben a nyugati hatalmak hangoztattak: a különleges státusz egész Berlinre vonatkozik, így Kelet-Berlin is mind a négy megszálló hatalom fennhatósága alá tartozik.

A két német állam megalakulása után – minden megosztottsága ellenére – sokáig Berlin jelentette a németek számára az osztatlanságot, az átjárhatóságot, erősítve az illúziót, hogy átmeneti állapotról van szó.

Az első nagy csapás 1953-ban érte a berlinieket, amikor az addig megtűrt kishatárforgalmat leállították, és az NDK megszakította a telefonkapcsolatokat Kelet- és Nyugat-Berlin között. 1953. január 15-től csak a földalatti és a gyorsvasút közlekedett folyamatosan a két városrész között.

A második nagy csapás 1961. augusztus 13-án következett be, amikor a Berlin közepén emelt fal az utolsó illúziójától is megfosztotta a német népet.

Az 1970. augusztus 12-én megkötött „Moszkvai szerződés” -sel kezdődő enyhülési folyamat Berlinben is érezte hatását. 18 hónapi tárgyalássorozat után a négy nagyhatalom újra szabályozta a Berlin kérdést, anélkül hogy megoldást talált volna. Az 1971. szeptember 3-án megkötött „Négyhatalmi-Berlin-egyezmény”⁷⁸ megerősítette, és tartóssá tette a város megosztottságát, rendelkezett az NSZK és Nyugat-Berlin közötti, az NDK területén keresztülhaladó országúti, vasúti és légi közlekedésről, valamint – deklarálva, hogy Nyugat-Berlin nemzetközi jogi értelemben nem szerves része az NSZK-nak – , az ügyek egyszerű és gyors intézése érdekében lehetővé tette, hogy a szövetségi köztársaság Nyugat-Berlint bevonja szerződési politikájába. Az egyezmény javítani kívánt a meglévő helyzeten,

⁷⁸ „Viermächte-Berlin-Abkommen” – Ez az egyezmény nem adott megoldást, de gyakorlatban mégis hozott javulást: Könnyebbé vált Nyugat-Berlin és az NSZK között az áruforgalom, a kapcsolattartás. Elismerték Bonn azon jogát, hogy Nyugat-Berlint külügyi vonatkozásokban képviselheti. Nyugat- és Kelet-Berlin között javult a kommunikáció, javult a nyugatiak látogatási, utazási lehetősége. A siker részben annak köszönhető, hogy az NSZK keleti szerződéseinek ratifikálását a négyhatalmi záró-jegyzőkönyv aláírásától tette függővé. (Vö.: Lehmann: Chronik, 100. oldal)

elviselhetőbbé kívánta tenni a város megosztottságát, átjárhatóbbá kívánta tenni a falat, és jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy ne alakulhasson ki Berlinben újabb politikai válság, miközben deklarálta, hogy a status quo egyoldalúan nem változtatható meg. Berlin a két német állam, valamint a kommunista Kelet és a kapitalista Nyugat közti enyhülési folyamat központjává vált.

Berlin egyesülése Németország újraegyesítésével együtt következett be /1990. október 3./, az egyesülést szabályozó szerződés⁷⁹ 1. cikkelye kimondja, hogy a 23 kerületből álló Berlin Németország önálló tartománya, a 2. cikkely pedig az egységes Németország fővárosává nyilvánította Berlint. A Szövetségi Gyűlés 1991. június 20-án döntést hozott arról, hogy a szövetségi köztársaság valamennyi törvényhozó és végrehajtó szervét Bonnból Berlinbe telepítik. Ezzel a döntéssel Berlin ténylegesen Németország fővárosává vált.

IV. 5. A „Saarland”

A nemzeti-szocializmus bukása után az eredetileg amerikai csapatok által megszállt Saarland területét 1945. július 7-én a francia megszállási övezethez csatolták. A franciák megkísérelték a Saar-vidéken rejlő szenet a maguk számára biztosítani. Saar-vidék területét a megszállást követően száznál több községgel növelték Rheinland-Pfalz terhére, majd kivonták a francia megszállási övezetből⁸⁰, és a francia katonai kormányzat keretei között francia hatóság irányítása alá került. A franciák 1946. december 18-án egyúttal vámhatárt hoztak létre Saar-vidék és a többi megszállási övezet között. Az volt Franciaország szándéka, hogy minden, a Rajnától balra fekvő területet leválasszon Németországtól, de ez a szövetségesek ellenállása miatt megghiúsult. A CVP⁸¹, a Keresztény Néppárt,

⁷⁹ („Einigungsvertrag”), 1990. augusztus 31-én parafálták, 1990. október 3-án lépett hatályba.

⁸⁰ 1946. december 18-23. Vö. Lehmann: Deutschland-Chronik, 49. oldal

⁸¹ Christliche Volkspartei (=Keresztény Néppárt) rövidítése

valamint az SPS⁸², a Saar-vidéki Szocialista Párt a Franciaországhoz való gazdasági csatlakozás, és a politikai autonómia mellett szállt síkra. Az első helyi választásokon /1947. október 5./ a CVP elnyerte a szavazatok 51,2 %-át, a CVP a szocialistákkal (SPS) lépett koalícióra, azonban a kormányzat néhány hónapon belül, 1947. december 15-től a Gilbert Grandval vezette francia főparancsnokság ellenőrzése alá került.

Saar-vidék első alkotmányát 1 szavazat ellenében elfogadta a parlament. Az alkotmány a Franciaországhoz való csatlakozásból indult ki, valamint rögzítette az állam politikai függetlenségét a német birodalomtól, a honvédelmi feladatok és a külföldi képviselő ellátását a francia köztársaság hatáskörébe utalta.

Az 1948. április 1-én létrejött pénzügyi és vámunió csak szorosabbá fűzte a kapcsolatot Franciaországgal. Ezzel szemben Saar-vidék önállóságát hangsúlyozta az 1948 július 15-én hatályba lépett törvény, amely megteremtette a *saarlandi* állampolgárságot.

Az 1950. március 3-án Franciaország és Saar-vidék között 12 egyezmény jött létre, amelyek az autonóm Saar-vidéket Franciaországhoz kötötték. Ugyan a törvényhozás, a közigazgatás és a bírászkodás területén Saar-vidék messzemenően autonóm maradt, de gazdaságilag még erősebben függött Franciaországtól. A Saar-vidék bányászati javait az egyezmények alapján a franciák 50 évig tartó haszonbérleti joga terhelte. Néhány nappal később, 1950. március 10-én Adenauer óvást emelt az egyezményekkel szemben, mivel azok a Franciaországtól való függést leplezett annixióvá változtatják.

A francia hatalmat képviselő diplomáciai követ 1952. január 25. óta a pénz- és vámügyek területén Saar-vidék rendeletalkotási és törvénykezési jogába Franciaország nevében beleszólási joggal rendelkezett.

1953. május 20-án a részben revidiált, részben új nemzetközi egyezmények európai státuszt teremtettek Saar-vidék számára. Az európai státusz sok könnyítést hozott, a kormányt feljogosították arra, hogy diplomáciai és konzuli kapcsolatokat építsen ki Franciaországgal, nemzetközi szerződéseket kössön. Adenauer óvást nyújtott be a Szövetségesek Legfőbb

⁸² Sozialistische Partei Saar (= a Saar Szocialista Párt) rövidítése

Bizottságánál, hivatkozva arra, hogy figyelmen kívül hagyták Saar-vidék Németországhoz való tartozását, és békeszerződési szabályozást prejudikáltak.

Franciaország és Németország a Párizsi békeszerződések keretében 1954. október 23-án megkötötte az ún. Saar-statutumot⁸³, melynek értelmében a Saar-vidék politikailag autonóm, azonban Franciaországhoz pénz- és vámunióval kötött európai státuszú állam, a honvédelem és a külügy területe pedig a Nyugat-Európai Unió felügyelete alá kerül. A statutum rendelkezik a demokratikus szabadságjogok visszaállításáról, valamint gazdasági bizottság, a kereskedelmi kamara létrehozásáról és kulturális csereprogramok kialakításáról. A statutum elfogadásáról 1955. október 23-án népszavazás útján⁸⁴ döntöttek Saar-vidék polgárai. A szavazópolgárok 67,7 %-a utasította el a Saar-statutumot (97, 5 %-os részvétel mellett)⁸⁵, ezek után Hoffmann kormánya lemondott. Különösen három párt⁸⁶ szorgalmazta Saar-vidék Németországhoz való visszacsatolását, melyek szövetségre lépve megalakították az ún. „Haza-szövetséget”⁸⁷.

Okulva a Saar-statutum meghiúsulásából, 1956. október 27-én Franciaország és az NSZK megkötötte az ún. „Luxemburgi Saar-szerződést”, amely két lépésben szabályozta a visszacsatolás folyamatát. Első lépésként 1957. január 1-i hatállyal létrejött a politikai egyesítés, a gazdasági egyesítést 1959. december 31-ig irányozta elő, de valójában már korábban, 1959. július 5-én befejeződött. A szerződés Franciaországot gazdaságilag kompenzálta, létrehozott egy paritásos alapon betöltött közös szénvásárló szervezetet, melynek feladata, hogy Franciaország számára előjogokat biztosítson a Saar-vidék széntermelésének 1/3-ára. A két ország megállapodott a hajózható Mosel és a Felső-Rajna csatorna-rendszerének kiépítésében. A piactudományra orientált német szociális és gazdasági rendszerre való átállást megkönnyítették a német kormány segítő

⁸³ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 85. oldal

⁸⁴ A népszavazás törvényességét a Nyugat Európai Unió felügyelte

⁸⁵ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 113. oldal

⁸⁶ DPS/FDP, SPD és CDU

⁸⁷ Heimatbund

intézkedései, valamint az átfogó francia-saarlandi vámszabad árucseré.

A Saar-szerződéssel Adenauer kancellárnak sikerült elérnie a német-francia viszonyok normalizálását.⁸⁸

IV. 6. A Németországi Szövetségi Köztársaság, az Alaptörvény

1949. május 24-én hatályba lépett az Alaptörvény, amely új államként létre hozta a Németországi Szövetségi Köztársaságot, valamint – a jogalkotó reményei szerint csak átmeneti időre – megszervezte az államélet új politikai rendszerét. Az Alaptörvény alkotmányos rangot kapott, de a nyugati területeken élő németek az „alkotmány” elnevezésről lemondtak az egységes Németország megalakulásáig.

A Németországi Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye az 1919-es Weimari Alkotmány példájából építkezik, ugyanakkor – okulva a tapasztalatokból⁸⁹ – jelentős eltéréseket is megfigyelhetünk. Az Alaptörvényben bővülnek az alapjogok⁹⁰, a jogállamiságot erősíti az alkotmánybíráskodás, a tartományok jogállása erősödik a szövetséggel szemben, az államfő jogai jelentős korlátozások alá esnek a Weimari Alkotmányban foglaltakhoz képest, a kancellár leváltását pedig konstruktív bizalmatlansági indítvány alkalmazásával köti össze. Hiányoznak a népszavazáshoz kötött elemek, eltekintve a szövetség területének újjáalakításától.⁹¹ Az elnök hatáskörét szűkítették, a kancellaré viszont erősebb lett. Az Alaptörvény kiépítette, és a demokratizmus értelmében védi a föderalizmust.

⁸⁸ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik 122. oldal

⁸⁹ A tartományok jogainak túlságos visszaszorítása, a pártok szinte akadály nélküli politikai érvényesülése, és az államfő túlságosan erős jogállása a Weimari Köztársaság negatívumaiként értékelendő.

⁹⁰ Az Alaptörvényben először jelennek meg az alábbi alapjogok: az élethez és testi épséghez való jog, a férfi és nő közötti – nemcsak állampolgári értelemben vett – egyenjogúság, a katonai szolgálat lelkiismereti okokból történő megtagadásának a joga, a korlátozás nélküli informálódásra való jog, a szabad hivatás és munka megválasztása, a menedékjog és a hontalanság /állampolgárságtól való megfosztás/ elleni védelem.

⁹¹ 29. cikkely

Az alapjogok

A nemzetiszocializmus összeomlása után elsődleges feladat volt az emberi méltóság, az emberi és polgári jogok biztosítása. A második világháború után létrejövő német tartományi alkotmányok is szívesen nyúltak vissza a Weimári Alkotmány hagyományaihoz.

Az Alaptörvény első helyre⁹² állította az alapjogok garanciáit, ezzel is hangsúlyozva e jogok súlyát. Az alapjogok közvetlenül érvényesülő szubjektív jogokként perelhetők. Az alapjogok korlátozása csak speciális kikötések alapján lehetséges, a lényegi tartalmi elemek garantálása mellett.⁹³ Az alapjogokat nem lehet aránytalan módon korlátozni, és a korlátozás nem haladhatja meg a szükséges mértéket.

Abból a keserű tapasztalatból okulva, hogy a Weimári Alkotmányban foglalt alapjogokat legálisan lehetett formálissá tenni, az Alaptörvény a törvényalkotó beavatkozásával szemben is védi az alapjogokat (Alaptörvény 1. cikkely, 3. bekezdés). A törvény tiltja az alapjogokkal való visszaélést, és részben államilag garantálja azokat, intézményes garanciákat nyújt többek között a házasság és család, a vallásoktatás, a tulajdon és az öröklés, a közösségi önkormányzat, valamint a hivatalnoki kar számára.

A törvény szabályozza az alábbi szabadságjogokat: a személyiség szabad kibontakozását és a személyes szabadságot⁹⁴, a vallásszabadságot és lelkiismereti szabadságot⁹⁵, a szabad véleménynyilvánítást és a sajtószabadságot⁹⁶, a gyülekezési szabadságot a németek számára⁹⁷, az egyesülési szabadságot a németek és nem németek számára⁹⁸, a lakóhely szabad

⁹² I. szakasz, 1-19. cikkely

⁹³ 19. cikkely, 2. bekezdés

⁹⁴ 2. cikkely

⁹⁵ 4. cikkely

⁹⁶ 5. cikkely

⁹⁷ 8. cikkely

⁹⁸ 9. cikkely

megválasztásának jogát és szabad hivatásválasztást a németek számára⁹⁹, valamint a folyamodás jogát¹⁰⁰.

A polgári jogok a német állampolgárok számára vannak fenntartva, az emberi jogok mindenki számára érvényesek.

Az alapjogok megilletik a belföldi jogi személyeket is, amennyiben azok esetükben egyáltalán alkalmazhatók.¹⁰¹

A sérthetlenséget az alábbi területeken belül szabályozza a jog: az élethez való jog és a testi épség sérthetlensége¹⁰², a levél-, postai és távirati titok¹⁰³, a lakás sérthetlensége¹⁰⁴, a tulajdon és öröklési jog¹⁰⁵ területén.

A társadalmi és szociális jogok a következők: a szülői jog a gyermek nevelésére és ápolására¹⁰⁶, magániskolák létesítése¹⁰⁷, az állampolgárságtól való megfosztás tilalma, a kiadatás tilalma, menedékjog a politikai üldözöttek számára¹⁰⁸, az állami gondoskodás a szociális jogállam alapelvei szerint¹⁰⁹.

A szociális alapjogok széles kifejtését többségében ellenezték a pártok. Részben azért, mert az Alaptörvényt egyik párt sem akarta alkotmánynak tekinteni, néhány kérdés rendezését a pártok az egyesítés utáni időkre szerették volna halasztani, másrészt azért, mert bízva a választási győzelmükben több lehetőséget reméltek kormányzati pozícióból az alkotmányos változtatások terén, mint amit módjuk volt a választások előtt a Parlamenti Tanáccsal szemben érvényesíteni.¹¹⁰

Az Alaptörvény különös biztosítékot kívánt nyújtani az alapjogok számára azáltal, hogy azok lényeges tartalmát

⁹⁹ 11. és 12. cikkely

¹⁰⁰ (Petitionsrecht) 17. cikkely

¹⁰¹ 19. cikkely, 3. bekezdés

¹⁰² 2. cikkely

¹⁰³ 10. cikkely

¹⁰⁴ 13. cikkely

¹⁰⁵ 14. cikkely

¹⁰⁶ 6. cikkely

¹⁰⁷ 7. cikkely

¹⁰⁸ 16. cikkely

¹⁰⁹ 20. és 28. cikkely

¹¹⁰ Vö.: von Beyme: Das politische System der BRD... 40. oldal

sérthetetlennek, az arról való lemondást semmisnek nyilvánította, a kormány sürgősségi intézkedései sem sérthetik az alapjogokat, és a törvényalkotóval szemben is közvetlen érvénnyel bír¹¹¹. Ugyanezt a célt szolgálta az alkotmányjogi panasz, és az ellenállási jog megteremtése¹¹².

Az alapjogok természetüknél fogva általános normákat fogalmaznak meg, értelmezésük viszont problémákat vetett fel, mivel gyakorlati alkalmazásuk néha jogbizonytalanságot váltott ki. Ennek következtében a szövetségi bíróságok folyamatosan az Alaptörvény értelmezésére kényszerültek, mintha a törvényhozó feletti gyámkodás lenne a bíróság feladata. Az alapjogok társadalmi felértékelődését jelezte az alkotmánybíróságok ítélezési gyakorlata, valamint a szociális jogállam kialakulásával a liberálisan értelmezett szabadságjogok átalakulása.

Nem mindenki osztja azt a nézetet, hogy az Alaptörvény igazi garanciákat nyújt. Jürgen Schwabe az Alaptörvény 50. évfordulója alkalmából közzétett ünneplő cikkében az írja, hogy nemcsak a halottakról szabad kizárólag jót mondani, hanem a kerek születésnapjukat ünneplő élőkéről is. Így van ez az 50 éves Alaptörvény esetében is, habár a hibái bármely intelligens másodéves joghallgató számára szembeszökőek. Többek között azt is az Alaptörvény hibájául rója fel, hogy az teret enged az alapjogok korlátozásának. Nézete szerint az alkotmány garantálta alapjogokat nem korlátozhatja egyszerű törvény. Így tehát a német alkotmányos gyakorlat, az alkotmánybírák munkássága érdemi az ünneplést és nem maga az Alaptörvény.¹¹³

A szövetségi állam

A második világháború után a nyugat-német tartományi alkotmányok, valamint az Alaptörvény megalkotásánál a törvényalkotók a Weimári Köztársaság alkotmányos rendhez kapcsolódó hagyományaihoz nyúltak vissza.

¹¹¹ 1. cikkely 3. bekezdés

¹¹² 20. cikkely, 4. bekezdés

¹¹³ Vö.: Jürgen Schwabe: Verfassungsrecht und Verfassungspraxis....3616. oldal

A Németországi Szövetségi Köztársaság föderatív felépítése, túl a weimári hagyományokon, még korábbi idők, a második császári birodalom, a Német Szövetség, és mondhatjuk, hogy a Német Nemzet Szent Római Birodalmának tradicionális folyománya.

A föderatív államfelépítés a nyugati hatalmak kívánságának is megfelelt. Ily módon az államhatalmi ágak föderatív megosztása útján gyakorolt államhatalom és a demokrácia sokféle területet érintő politikai elvvé váltak. Az Alaptörvény alkotmányos modellje tehát a „tagolt” demokrácia elvére épült.¹¹⁴

A demokratikus decentralizáció gondolata találkozott a szubszidiaritás szintén hagyományosan elfogadott elvével, melynek értelmében a magasabb szintű intézmények ne lássanak el olyan feladatokat, amelyeket alacsonyabb szintűek éppoly jól, vagy még jobban el tudnak látni. Ezen a módon kaphat az állami cselekvés emberi arculatot, ezen a módon alakulhatnak ki olyan politikai és adminisztratív részrendszerek, amelyekben az egyén nagyobb részt tud vállalni, ahol az egyéni hatékonyság nagyobb szerephez jut, mint a politikai rendszer – az egyén számára megfoghatatlan – egészében. Az egyén az átlátható, saját kulturális tradícióihoz kötött életterekben inkább otthon érzi magát, erősebb az összetartozás érzése, mint a polgároktól távol álló tágasabb közösségekben. A polgár a politikai rendszer egészével is jobban tud azonosulni, ha aktívabb szerepet vállal, ha erősebben szocializálódik saját életén belül a helyi politikai és társadalmi közösségekben.¹¹⁵

A szövetségi állam föderatív tagolódása erősíti annak lehetőségét és esélyét, hogy a tartományokban az etnikai és kulturális sajátosságokat jobban ápolják és megtartsák. Ez a politikai erők sokoldalúságát is szolgálja. Így képes egy szövetségi szinten ellenzékben lévő párt tartományon belül kormányzó erő maradni, és állami felelősséget hordozva elfogadható módon beépülni a demokratikus rendszer egészébe.

A hatáskörök felosztása az állam központi szervei és a tartományok között jó eszköz a föderatív hatalmi egyensúly

¹¹⁴ Vö.: Zippelius: Kleine deutsche Verfassungsgeschichte, 164. oldal

¹¹⁵ Vö.: Zippelius: Kleine deutsche Verfassungsgeschichte, 164. oldal

kialakítására. A központi intézmények számára ellenpólust jelentenek a tartományok, és viszont, a központi intézmények ellensúlyt jelentenek az egyes tartományok pártpolitikai megkövesedésével szemben.

A tartományokon belüli hatásköri felosztás a tartományi parlamenteknek terhet jelent, a tartományi kormányzatnak pedig előnyére szolgál. A tartományoknál maradó törvényhozói hatáskört érintő területek számára a jogegység érdekében a tartományok közösen reprezentatív tervezeteket dolgoznak ki. Ezek a szakminiszterek által is ismert iránymutatások, ha jogilag nem is, de ténylegesen beszűkítik a tartományi parlamentek játékterét. Így nem minden alap nélkül beszélnek egyes szerzők az adminisztratív föderalizmus kialakulásáról.¹¹⁶

A szövetség és tartományok viszonyát a II. szakasz 20-37. cikkelyei szabályozzák. Ezek szerint az NSZK demokratikus köztársaság, szociális, szövetségi jogállam, melyben – a demokrácia alapelveként megfogalmazva – minden hatalom a néptől származik.

A nép az államhatalom gyakorlásának lehetőségeit választások, és szavazások útján teremti meg önmaga számára.¹¹⁷ Szövetségi szinten ez azt jelenti, hogy a nép az Alaptörvény által szabályozott választásokon és szavazásokon gyakorolja hatalmát, egyébként pedig közvetett módon, a törvényalkotás, a végrehajtó hatalom és a bírászkodás különleges szervei útján jut érvényre a nép hatalma. Az alkotmányos szervek, és az egyéb állami szervek mind igénylik a demokratikus legitimitációt. Így megbízatásuk demokratikusan, közvetlen vagy közvetett módon megválasztott, illetve kialakított intézményektől származik.

A demokrácia alapelve formálisan megvalósult, a nép és a képviselő szervek között a hatáskörök alkotmányjogi megosztása megtörtént. A Weimári Köztársaság kevésbé biztató, és különösen a nemzetiszocialista időszak keserű tapasztalati arra készítette az Alaptörvény alkotóit, hogy szövetségi szinten a reprezentatív demokrácia állami formáját erőteljesebben

¹¹⁶ Vö.: Zippelius: Kleine deutsche Verfassungsgeschichte, 164. oldal

¹¹⁷ 20. cikkely, 2. bekezdés, 2. mondat

valósítsák meg, mint a Weimári Köztársaságban.¹¹⁸ Az Alaptörvény a népnek a választásokon azt az alternatívát biztosítja, hogy az addigi kormányt és programját megerősítheti, vagy elutasíthatja, megőrizve így a politikai történések alapvető irányítását, hiszen a választások között a kormány és a parlament a választók többségének szavazatához van kötve. A választások periodikus volta gondolkodásra és higgadtságra is lehetőséget ad, a napi események és a nép alkotmányjogilag jelentős cselekvései között. Ily módon kísérli meg az Alaptörvény erősíteni az érzelmektől fűtött napi eseményektől, és különösen a tömegkommunikációs eszközök¹¹⁹ manipulatív befolyásától való távolságtartást.

Az Alaptörvény a népi törvénykezdeményezés és népszavazás által tartományi szinten, és a helyi területi testületekben széles körű lehetőséget biztosít a közvetlen demokrácia megvalósítására, mégis kevésbé vált ez szokássá.

Ezen szabad, demokratikus alaprendnek fő alapelvei mindenekelőtt az emberi jogok, a népszuverenitás és a képviseleti rendszer (pártok és érdekszövetségek képviselik és formálják a népakaratot), amely a jog primátusán alapszik (jogbiztonság a törvény elsődlegességének és fenntartásának értelmében).

A hatásköröknek a szövetség és tartományok közötti elosztása más súlypontokat kap a törvényhozásban és másokat a

¹¹⁸ 1946-ban Albert Roßhaupter szociáldemokrata politikus úgy nyilatkozott, ügyelni kell arra, hogy a demokrácia ne ölje meg önmagát, mint ahogy ez megtörtént 1920-33 között, amikor a fasiszta párt éppen azokkal az eszközökkel intézte el a demokráciát, amelyeket maga az alkotmány adott a kezébe. A múlt megtanította a németeket arra, hogy nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is fel kell lépni az extrém mozgalmakkal szemben. (Vö.: Albert Roßhaupter, VA der VLV Bayern, Sten. Ber., 5. Sitzung, 25. 07. 1946. S. 97.)

Hasonló véleményen van a szintén szociáldemokrata Walter Menzel. (Vö.: Walter Menzel, Landtag NRW Sten. Ber., 19. Sitzung, 27. 11. 1947. S. 59.)

¹¹⁹ A közvélemény dönti el, hogy a nép politikai akarata közvetlen, vagy képviseleti demokrácia formájában nyilvánul-e meg, mégpedig a szociális erők, az érdekek és az ötletek ütköztetése során. Ezért van szükség az államtól független tömegmédiúmkra, amelyek minden, a nyilvánosságot érdeklő eseményről és folyamatról tájékoztatják a közvéleményt. A demokráciának alapkövetelménye tehát, hogy a tömegmédiúmok az államtól és – tekintve a politikai pártok államhatalomhoz való kapcsolódását – a pártpolitikai érdekektől is függetlenek maradjanak. /Vö.: Zippelius: Kleine deutsche Verfassungsgeschichte, 167. oldal/

közigazgatásban. A törvényhozásban a jogegységre való törekvés miatt nagyobb jelentőséggel bír a központosítás. Az igazgatás során konkrét helyzeteket kell szabályozni, amelyeket a decentralizált igazgatás – ellentétben a hierarchikus, centrális szervekkel – szakszerűbben, és a valóságos élethelyzetek kívánalmainak megfelelően tud megítélni. E gondolkodásmódnak felel meg a szövetség és a tartományok közötti alkotmányjogi hatásköri felosztás, és az ehhez kapcsolódó alkotmányos gyakorlat: egyrészt a tartományok igazgatási hatásköreinek megőrzése, másrészt az egymással versenyző törvényalkotói hatáskörök bővítése, illetve a szövetség keretszabályozó szerepe. Ami pedig a tartományok saját törvényalkotó hatáskörét korlátozza, azt a Szövetségi Tanács működésével részben kiegyenlíti.¹²⁰

A hatalommegosztás vertikálisan – föderatív módon (szövetség – tartományok – helyi közösségek viszonylatában), és horizontálisan–funkcionálisan (legislatív – exekutív – judikatív) történik. A kormány felelőssége a többpárti és többségi elven alapul, a pluralisztikus – demokratikus társadalom és szociális állam követelményének megfelelően. Az államnak tehát törekednie kell az irányító és szabályozó szociális igazságosságra, melyben a csoportkonfliktusok kiegyenlítődnek, mely a polgár javát, jólétét ápolja, és emberhez méltó szociális rendet valósít meg. Az egyének politikai akarata demokratikus pártok keretei között formálódik.¹²¹

A képviseleti szervek rendszere – némi változtatással – a Weimári Köztársaságból ismert rendszerhez hasonlít.

A Szövetségi Gyűlés törvényhozó testület, parlamenti ellenőrző szerv, és fontos, szövetségi állami szervet megtestesítő testület.

A Szövetségi Gyűlést¹²² általános, közvetlen, szabad, egyenlő és titkos választással 4 évre választják, és az államhatalom gyakorlásában képviseli a népet. A választásra jogosultak

¹²⁰ különösen az Alaptörvény 84. cikkelye 1. bekezdésének kiterjesztésével

¹²¹ 21. cikkely szerint

¹²² III. szakasz, 38-49. cikkely

minimális életkorának meghatározása körül heves viták alakultak ki. 1945 után elsőként a Kommunista Párt tagjai követelték a választójog 18. életévhez kötését.¹²³ A pártok ezzel messzemenően nem értettek egyet, a liberális Gustav Levy azt mondta a saarlandi alkotmányügyi bizottság 1947. június 12-i ülésén, hogy ha a németek sorsa 18 éves suhancok kezébe kerül, akkor elárulják és eladják őket.¹²⁴ Végül 1970-ben a szociál-liberális kormányzat idején csökkentették a választásra jogosultak életkorát 21-ről 18. életévre. A választási rendszer egyesítette az arányos képviselő elvét az egyes szavazóközetek személyes képviselőjének megválasztásával. Minden szavazó 2 szavazatot ad le, egyikkel saját körzetének egyik jelöltjére szavaz, a másikkal előre meghatározott pártlisták szerint mandátumhoz juttatja kedvelt pártját. A pártok a rájuk leadott szavazatok arányában jutnak parlamenti mandátumhoz, feltéve, hogy sikerül megszerezniük az összes szavazat öt százalékát. Ez a rendszer kizárja annak a lehetőségét, hogy a törpe pártok – mint ahogy ez a Weimari Köztársaságban történt – képviselőre jussanak a parlamentben, így utólag nem kell sok-sok pártnak cívódások közepette arról egyezkednie, melyek alkossanak koalíciós kormányt.

Parlamentként mindenekelőtt a törvényalkotás a kötelezettsége, többek között a költségvetés meghatározása. Megalkotja a szövetség költségvetési tervét, az állam irányításának e fontos eszközét.

A Szövetségi Gyűlés – e célra külön testületet alakítva – megválasztja a szövetségi kancellárt, ellenőrzi a kormányt és szövetségi igazgatást, megszavazza az államszerződéseket. A képviselők, mint a nép képviselői, kizárólag saját lelkiismeretüknek vannak alárendelve.¹²⁵ Indemnitást¹²⁶ és

¹²³ Karl Schabrad (KPD): Landtag NRW, Sten. Ber., 136. Sitzung 2.6.1950, 4917. oldal,
Hans Reuß (KPD): Verfassungsgebende Landesversammlung Baden-Württemberg,
Sten. Ber., 10. Sitzung 25.6. 1952, 295. oldal
Heinz Keßler (SED): Stadtverordnetenversammlung von Groß-Berlin, Sten. Ber., 61.
Sitzung 23.3. 1948. 48. oldal

¹²⁴ Robert Stöber: Die saarländische Verfassung vom 15. Dezember 1947...111. oldal

¹²⁵ 38. cikkely

¹²⁶ Parlamenti képviselők parlamenti megnyilvánulásai tekintetében büntetlenség biztosítása.

immunitást¹²⁷ élveznek a képviselők, és pártok szerint frakciót alkotnak.

A Weimári Köztársaság választási rendszerének tapasztalataiból okulva az Alaptörvény az arányos választójog alapján osztja fel a parlamenti helyeket, az 5 %-os küszöb¹²⁸ azonban egyúttal gátat vet a parlament túlzott széttagoaltságának. A Weimari Alkotmány az arányos választójog merev értelmezésével¹²⁹ a köztársaság bukását idézte elő, hiszen a pártok szétforgácsolódtak, a kormányokkal szemben minden korlát nélkül szavaztak bizalmatlanságot. A kormányok gyorsan követték egymást, és a Köztársaság utolsó éveiben már lehetetlen volt olyan munkaképes kormányokat alakítani, amelyek egyúttal a Birodalmi Gyűlés bizalmát is élvezték.

A Szövetségi Tanács 1871 óta – más-más néven¹³⁰ –, létező szövetségi szerv, a parlament második kamarájaként működik. A tartományi kormányok delegálják tagjait, az Alaptörvény értelmezése szerint a tartományok érdekeit képviseli, ugyanakkor megválasztásának módja a pártérdekeket preferálja, és a Szövetségi Tanács döntéseit is gyakran inkább a pártérdekek, mint a tartományi érdekek határozzák meg.

A Szövetségi Tanács delegáltjai¹³¹ a tartományi kormányok utasításaihoz kötött tagjai. A tartományok 5, 4, vagy 3 szavazattal rendelkeznek, a lakosság száma alapján, és a Szövetségi Tanácson keresztül működnek együtt a törvényhozásban, és a szövetség igazgatásában. A Szövetségi Tanács törvényeket kezdeményezhet. Alkotmánymódosító és föderatív (tartományi érdekeket érintő) törvények esetében szükség van a Tanács szavazataira. Minden más törvénnyel

¹²⁷ 46. cikkely

¹²⁸ Az 5 %-os küszöböt korábban több tartományi alkotmány is tartalmazta, mint pl. 1946-ban Bréma és Hamburg alkotmányai, majd ez általánossá vált a brit megszállási övezetben lévő államok alkotmányaiban. Alkotmányjogászok ezt a jelenséget a brit és a német arányos választójogi hagyományok közti kompromisszumként értékelik. (Vö: Pfetsch: *Verfassungspolitische Innovationen 1945-49*. ... 7. oldal)

¹²⁹ 22. cikkely: minden 60 000 szavazatot megszerzett körzeti jelölt képviselői helyet kapott a Birodalmi Gyűlésben

¹³⁰ A császári birodalomban: Bundesrat /Szövetségi Tanács/, a Weimari Köztársaságban: Reichsrat /Birodalmi Tanács/

¹³¹ IV. szakasz, 50 - 53 cikkely

szemben a Szövetségi Gyűlés által hozott, ún. egyszerű törvényekkel szemben a Szövetségi Tanács a közvetítői eljárás megíiusulása után ellentmondással élhet, a Szövetségi Gyűlés a törvénytervezetet ugyanazzal a többséggel utasíthatja vissza, amellyel azt a Tanács megszavazta: abszolút többséggel vagy 2/3-os többséggel.

A törvényhozói eljárásban felmerülő problémákat a Gyűlés és a Tanács tagjaiból összeállított közvetítői bizottság tudja megoldani.

Az Alaptörvény szerint a **szövetségi elnök** nem rendelkezik olyan erős demokratikus legitimációval, mint a Weimári Köztársaság egykori birodalmi elnöke, akit 7 évre közvetlenül a nép választott¹³².

A szövetségi elnök államfőként¹³³ képviseli a Német Szövetségi Köztársaságot, az országon belül és a külföld felé egyaránt. Javaslatot tesz a parlamentnek a kancellár személyére vonatkozóan, nemzetközi jogilag képviseli a szövetséget, nevében államszerződéseket köt, kinevezi és elbocsátja a szövetségi minisztereket, a szövetségi bírákat, a szövetségi hivatalnokokat, kiadmányozza a kormány által ellenjegyzett törvényeket, és kihirdeti azokat, valamint kegyelmi jogot gyakorol.

Parlamenti válság esetén a szövetségi elnök kevesebb hatáskörrel rendelkezik, mint az egykori birodalmi elnök. E hatáskör már nem szolgálja a politika eszközét, mint ahogy a Weimári Köztársaságban láthattuk. A Weimári Köztársaság Alkotmányának 48. cikkelye felhatalmazta a birodalmi elnököt arra, hogy „a közbiztonság és közrend helyreállítása érdekében minden szükséges intézkedést megtegyen, ha a Német Birodalomban a közbiztonság és a közrend jelentős mértékben veszélybe kerül.”¹³⁴ Ez a mondat eredetileg – és ezt igazolja az alkotmány keletkezésének története is – szigorú értelemben vett rendészeti jelentést hordozott. Az alkotmányos gyakorlat rövid

¹³² Weimári Köztársaság alkotmánya 41.43.cikkely

¹³³ V. szakasz, 54-61. cikkely

¹³⁴ Az idézet német megfelelője: Weimári Alkotmány: 48. cikkely, 2. bekezdés, 1. mondat: Das Notmaßnahmerecht ermächtigte den Reichspräsidenten, „die zur Wiederherstellung der öffentlichen Sicherheit und Ordnung nötigen Maßnahmen zu treffen, wenn im Deutschen Reich die öffentliche Sicherheit und Ordnung erheblich gestört oder gefährdet” wurde.

időn belül kiterjesztette az „intézkedések” fogalmát, és ez a mondat szolgáltatott jogalapot a törvényerejű rendeletek kibocsátására, mivel a közbiztonság és közrend megzavarása, illetve zavarai alatt gazdasági, szociális ínséget, anyagi nehézségeket, a parlamentáris kormányzási rendszer működésében beállott zavarokat, sőt még a szükséges parlamenti többség kialakításának lehetetlenné válását is értették. A birodalmi elnök e kiterjesztett értelmezés alapján tehetette meg, hogy rendeletekkel töltsse ki a birodalmi kormányok kormányzásra való képtelensége, és a politikailag szétforgácsolódott Birodalmi Gyűlés határozatképtelensége által keletkezett joghézagot.¹³⁵ Szabó István hangsúlyozza, egyedi jelenség volt, hogy a Weimári Köztársaságban az elnök a parlament által elfogadott törvényjavaslatról népszavazást rendelhetett el.¹³⁶

Az Alaptörvény értelmében az elnök a parlamentet feloszthatja, ha a szövetségi kancellár választásakor¹³⁷, vagy a szövetségi kancellárral kapcsolatos bizalmi kérdés¹³⁸ kapcsán¹³⁹ nem jön létre abszolút többség. Továbbá a kormány megbízása alapján a Szövetségi Tanács egyetértésével törvényhozási szükségállapotot hirdethet ki¹⁴⁰ abban az esetben, ha a Szövetségi Gyűlés meghiúsult bizalmatlansági indítvány következtében nem lett felosztatva, és a Gyűlés elutasította egy sürgős törvényjavaslat elfogadását, vagy ha a szövetségi kancellár az érintett törvényjavaslat megszavazását összekapcsolta a bizalmatlansági indítvány megszavazásával. Törvényhozási kényszerhelyzet esetén a kormány a Szövetségi Tanáccsal együtt alkothat törvényt, ebben az esetben nincs szükség a Szövetségi Gyűlés

¹³⁵ Megjegyzendő, hogy az Alaptörvény szerint az elnök nem a hadsereg főparancsnoka, (mint a Weimári Köztársaságban), az Alaptörvény 65.a §-a ezt a tisztséget a szövetségi védelmi miniszter hatáskörébe utalja.

¹³⁶ Vö.: Szabó István: Az államfő jogállása..., 214. oldal

¹³⁷ 63. cikkely

¹³⁸ A weimari korszak gyorsan cserélődő kancellárjai képtelenek voltak többségi támogatást szerezni a parlamentben, így a parlamenti törvényhozás helyett elnöki rendeletalkotással kormányoztak. A konstruktív bizalmatlanság intézménye ezt volt hivatva megakadályozni.

¹³⁹ 68. cikkely

¹⁴⁰ 81. cikkely

egyértelműsítésére. A törvényhozási kényszerhelyzet kihirdetése az elnök politikai mérlegelési jogkörébe tartozik¹⁴¹.

A szövetségi elnököt a **Szövetségi Elnökválasztó Gyűlés** választja 5 évre, melynek tagjai fele arányban a Szövetségi Gyűlés képviselőiből kerülnek ki, a másik fele pedig a tartományi parlamentekből, az arányos képviselői rendszer szerint megválasztott küldöttek köréből. Megválasztott elnöknek tekinthető az, aki az első, vagy a második választási fordulóban a törvény által meghatározott tagok szavazatainak abszolút többségét megkapja. A harmadik választási fordulóban elegendő az egyszerű (relatív) többség. A szövetségi elnököt egyszer lehet újraválasztani, és a Szövetségi Tanács elnöke képviseli, helyettesíti őt.

Okulva a Weimari Köztársaság hibáiból, az alaptörvény az elnöknek sokkal kisebb hatalmat ad, mint a weimari Németország elnökének: nem közvetlenül a nép választja, sokkal szűkebb a jogköre a parlament feloszlatására, nincs joga népszavazás kiírására, nem dönt a kancellár személyéről, nem ő a hadsereg főparancsnoka, nincs kivételes hatalomra alkotmányos felhatalmazása.¹⁴²

A **szövetségi kormány** hagyományosan a végrehajtó hatalom szerve, központi politikai irányító szerv, többnyire azokkal a hatáskörökkel, amelyek a Weimari Köztársaság kormányát is megillették.

Az Alaptörvény értelmében a kancellár és az államelnök közötti súlypontok másképpen osztoznak el, mint a Weimari Alkotmány alapján. Szűkebb hatáskörrel rendelkező államelnök áll szemben a kancellárral, aki már nem az elnök, hanem kizárólag a parlament bizalmától függ.¹⁴³ A Weimari Köztársaság idején az alkotmány feljogosította a birodalom elnökét a kancellár kinevezésére, illetve felmentésére, s az elnök volt a hadsereg és haditengerészet főparancsnoka. Válságos időkben a kormányzati hatalom nem a parlament, hanem az államfő bizalmára épült.

¹⁴¹ Vö.: Dezső Márta – Bragyova András: A köztársasági elnök a parlamentáris rendszerekben., 44. oldal

¹⁴² Vö.: Dezső Márta – Bragyova András: A köztársasági elnök a parlamentáris rendszerekben, 43. oldal

¹⁴³ A kancellárt hadiállapotban a haderő főparancsnoksága is megilleti.
/hatályos Alaptörvény 115.b cikkely/

Amennyiben a kormánnyal szemben a bizalmi szavazás veszélye fenyegetett,¹⁴⁴ a birodalom elnökének lehetősége volt a Birodalmi Gyűlés feloszlatására, ez együtt járt a Weimári Köztársaság kormányainak erős destabilizálódásával. Az állami irányítás súlya eltolódott a birodalmi elnök javára, aki egyre inkább elmerült a napi politikában, így – kényszerűségből – elhagyta a neki szánt, pártokon és a napi politikai csatározásokon felülemelkedő semleges szerepet.

A szövetségi kormány¹⁴⁵ a politikai irányvonalat meghatározó, és azért felelősséggel tartozó kancellárból, valamint a saját ügykörükért felelős miniszterekből áll, akiket a kancellár javaslatára a szövetségi elnök nevez ki és bocsát el. Erős alkotmányos helyzete miatt a szövetségi kancellár egyértelműen elsőbbséget élvez az állami döntési hierarchiában, irányelvi, szervezeti és döntési kompetenciájának köszönhetően.

A **szövetségi kancellárt** a szövetségi elnök javaslatára a Szövetségi Gyűlés választja, többségi szavazattal. Ha az elnök a kancellár személyére nem tesz javaslatot, 14 napon belül a Szövetségi Gyűlés egy általa megnevezett jelöltet kancellárrá választhat. Amennyiben ez idő alatt eredményes választás nem jön létre, úgy haladéktalanul megkezdődik az újabb választási forduló. Megválasztott kancellár az, aki a legtöbb szavazatot kapja, abszolút többség esetén a szövetségi elnöknek ki kell neveznie a szövetségi kancellárt. Ha a leadott szavazatok relatív többségét éri el, a szövetségi elnök eldöntheti, kinevezi-e őt szövetségi kancellárrá, vagy feloszlatja a Szövetségi Gyűlést.

Az Alaptörvény a kormány stabilitására törekszik, a kancellár a kormányzati időszak lejárta előtt csupán a bizalmatlansági indítvány intézményével mozdítható el.

A Szövetségi Gyűlés a kancellárt konstruktív bizalmatlansági indítvány útján úgy tudja eltávolítani, hogy egyúttal tagjainak többségével utódot választ, akit a szövetségi elnöknek ki kell neveznie.¹⁴⁶ Ha a kancellárral kapcsolatos bizalmatlansági indítvány kérdése a Szövetségi Gyűlés tagjai többségének

¹⁴⁴ Erre lehetőséget adott az Alkotmány 54. cikkelye.

¹⁴⁵ VI. szakasz, 62 – 69. cikkely

¹⁴⁶ 67. cikkely

egyetértésével nem találkozik, úgy a szövetségi elnök a Szövetségi Gyűlést a szövetségi kancellár kezdeményezésére 21 napon belül felosztatja, ha az nem választ ez idő alatt egy másik kancellárt.¹⁴⁷

A konstruktív bizalmatlansági indítvány intézményét a későbbi tartományok alkotmányai is tartalmazták. Carlo Schmied 1946-ban az Észak-Württemberg-Baden számára megfogalmazott alkotmány-tervezet kapcsán úgy érvel, hogy a kormánynak szüksége van a hivatalvezetéséhez a tartományi parlament bizalmára, ezért vissza kell lépnie, ha a többség bizalma alapján új kormányt kell létrehozni. Walter Jellinek Groß-Hessen alkotmánytervezete kapcsán ugyanebben az évben hasonló nézetet képvisel. Véleménye szerint csak úgy lehet a tartományi gyűlésnek megvonni a bizalmat a miniszterelnöktől, ha a maradék időre új miniszterelnököt választ.¹⁴⁸

A törvényhozói kompetencia megoszlik¹⁴⁹ a tartományok törvényhozása, a szövetség kizárólagos törvényhozása, a szövetség konkuráló törvényhozása, és a szövetség keretszabályozó törvényhozása között. A szövetség törvényhozása által megalkotott keretszabályokat a tartományi törvényhozás tölti ki. A szövetségi jog megtöri a tartományi jogot.

A törvényjavaslatok a Szövetségi Gyűléshez kerülnek benyújtásra. Törvényjavaslat előterjesztésére a szövetségi kormánynak, mint kollégiumnak van lehetősége, a kormány a javaslatot közvetlenül a Szövetségi Tanácsnak küldi meg állásfoglalás céljából. Továbbá a Szövetségi Gyűlés a szövetségi kormányon keresztül, valamint képviselőin keresztül gyakorolja a törvénykezdeményezés jogát.¹⁵⁰ A szövetségi törvények közzétételéről a szövetségi elnök ellenjegyzése után a szövetségi kancellár, vagy az illetékes miniszter gondoskodik, és a hivatalos közlönyben kerül kihirdetésre.

¹⁴⁷ 68. cikkely

¹⁴⁸ Vö.: Pfetsch: Verfassungspolitische Innovationen ... 10. és 12. oldalak

¹⁴⁹ VII. szakasz, 70-82. cikkely

¹⁵⁰ 76. cikkely

A szövetségi törvények végrehajtása, és a szövetségi igazgatás¹⁵¹ a tartományok saját igazgatására hárul. Így a tartományok megbízásokon alapuló igazgatása (pl. szövetségi autópályák és más távforgalmi utak), a szövetségi igazgatás (pl. szövetségi vasút, szövetségi posta, külszolgálat, szövetségi határvédelem) és a szövetségi önkormányzatok közvetlen igazgatása (pl. a szociális biztosítás hordozói, mint a szövetségi közvetlen testületek vagy a közjogi intézmények).

A bíráskodást¹⁵², a harmadik hatalmi ág keretében független, csak a törvénynek alárendelt bírák gyakorolják. A legfelső szintű bíróságok¹⁵³ közül a szövetségi Alkotmánybíróság¹⁵⁴ rendelkezik különleges kompetenciákkal, mindenekelőtt alkotmányos viták¹⁵⁵ esetén. Az Alkotmánybíróság vizsgálja a felsőbb szövetségi szervek, a tartományok, valamint a szövetségi és tartományi szervek közötti hatásköri kérdéseket, a tartományi szintű jogszabályok összeegyeztethetőségét az Alaptörvénnyel, a pártok működésének alkotmányellenességét¹⁵⁶, szövetségi szinten eljár a mandátumok hitelesítése, és megvonása tárgyában hozott határozat elleni panaszok esetében¹⁵⁷, a szövetségi elnök ellen benyújtott vád ügyében¹⁵⁸. Az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik a Szövetségi Tanács tartományok felügyeletére

¹⁵¹ VIII. szakasz, 83-91. cikkelyek

¹⁵² IX. szakasz, 92-104. cikkelyek

¹⁵³ Ezek: a Szövetségi Alkotmánybíróság, a jogegység biztosítására a Legfelső Szövetségi Bíróság, valamint a rendes, a közigazgatási, pénzügyi, munkaügyi és társadalombiztosítási szövetségi bíróságok és a katonai büntetőbíróság. /Alaptörvény 95. cikkely/

¹⁵⁴ Az Alkotmánybíróság, melynek tagjait fele-fele arányban választja a Szövetségi Gyűlés és Szövetségi Tanács, nemcsak a törvény szava (a Szövetségi Alkotmánybíróságról szóló törvény 1. § 1. bekezdés), hanem saját súlya alapján is az alkotmányos szervek közé tartozik. Az állami aktusok alkotmányjogi ellenőrzése, beleértve a törvényhozói és bíráskodási aktusokat is, (hatályos Alaptörvény 93. cikkely) a német alkotmánytörténetben példa nélkül állóan erősítette meg az alkotmányos alapvető jogok garanciáit. Hosszas vita után végül az Alkotmánybíróság hatáskörébe került annak eldöntése is, melyek azok a politikai csoportok, amelyek ki vannak zárva a választásból és választhatóságból. A weimári alkotmányozás idején már felvetődött egy alkotmánybíróság felállítása, de nem valósult meg. (Vö.: Paul Feuchte: Verfassungsgeschichte von Baden-Württemberg...12. és 13. oldalak)

¹⁵⁵ 100. cikkely

¹⁵⁶ 21. cikkely(2) bek.

¹⁵⁷ 41. cikkely (2) bek.

¹⁵⁸ 61. cikkely (1) és (2) bek.

vonatkozó határozatainak vizsgálata¹⁵⁹, és esetlegesen rendelkezik az alkotmányt megsértő bírák nyugdíjazásáról¹⁶⁰. Bihari Ottó szerint az alkotmánybírák döntéseikben „ún. pozitív jogon túli, természetjogi szabályokat is elismernek”, amelynek segítségével ideológiai és politikai szempontok is érvényesülnek az alkotmánybíráskodás során.¹⁶¹ A nyugat-német szerzők azonban egységesen vallják azt a nézetet, hogy az Alkotmánybíróság bírái magas szaktudással végzi/végezte a munkáját, és az egyes döntéseken keresztül ritkán érhető tetten a bírák személyes politikai meggyőződése.¹⁶²

Az állam pénzügyei¹⁶³ föderális szinten kerülnek eldöntésre. Az alaptörvény megköveteli a kettős pénzügyi igazgatást, az adókból és járulékokból származó jövedelmek a szövetség és tartományok közötti, megközelítőleg egyforma szétosztását, a vertikális pénzügyi kiegyenlítés alapján, valamint az erős és gyengébb teljesítőképességgel rendelkező tartományok közötti méltányos kiegyenlítés politikáját (horizontális pénzügyi kiegyenlítés). A szövetségi költségvetési terv tartalmazza a szövetség minden bevételét és kiadását. A költségvetés túllépéséhez, ill. a nem tervezett kiadásokhoz szükséges a szövetségi pénzügyminiszter jóváhagyása. A pénzügyminiszter a Szövetségi Gyűlés és a Szövetségi Tanács által elszámoltatható, könyvvizsgálatra a Szövetségi Számvevőszék illetékes.

Az átmeneti és záró rendelkezések¹⁶⁴ mindenekelőtt a háború előtti és utáni időkből eredő jogkérdéseket és jogkövetkezményeket szabályozzák (pl. állampolgárság, megszállási költségek és más háborús teher, birodalmi vagyon, kötelezettségek, vallási státusz).

¹⁵⁹ 84. cikkely (4) bek.

¹⁶⁰ 98. cikkely (2) bek.

¹⁶¹ Vö.: Bihari Ottó: Összehasonlító államjog, 153. o. A szerző 1967-ben megjelent munkájában azért tartotta megalapozottnak fent hivatkozott véleményét, mert a karlsruhei alkotmánybíróság Németország Kommunista Pártját alkotmányellenesnek nyilvánította.

¹⁶² Vö.: Schneider: 50 Jahre Grundgesetz, In: Neue Juristische Wochenschrift, 1501. oldal

¹⁶³ X. szakasz, 105-115 cikkelyek

¹⁶⁴ XI. szakasz, 116-146. cikkelyek

Az Alaptörvény megváltoztatásához a Szövetségi Gyűlés és Szövetségi Tanács által leadott szavazatoknak a 2/3-os többsége szükséges.

Különös védelmet nyújt az Alaptörvény néhány rendelkezésének, és határozottan kimondja, hogy semmilyen módon nem lehet megváltoztatni a Németországi Szövetségi Köztársaság föderatív felépítését, a tartományok alapvető együttműködését a törvényhozásban, valamint az 1. cikkelyben rögzített emberi méltóság alaptételeit, és a 20. cikkelyt, melynek értelmében a Németországi Szövetségi Köztársaság demokratikus és szociális szövetségi állam.

Talán éppen a megszállás nyomasztó légköre miatt 1949-ben nem tartották az Alaptörvényt időtálló, hosszú távon sikeres alkotmányos jogszabályként számon, de a törvény létrehozásának 40. évfordulója alkalmából írt értékelések alapján úgy tűnik, a négy évtized többségében eloszlatta a meglévő kételyeket.¹⁶⁵

IV. 7. Az NSZK állami szervei és a megszálló hatalmak

1949. augusztus 14-én lezajlott az első parlamenti választás, melynek keretében a CDU és CSU¹⁶⁶ az SPD¹⁶⁷ ellen szoros versenyben nyert. A választások a Parlamenti Tanács által létrehozott I. választási törvény¹⁶⁸ alapján zajlottak. A képviselők 60 százalékát többségi szavazattal közvetlenül a választási körzetekben választották, 40 százalékát arányos választási rendszer alapján a pártok tartományi listáiról. Minden szavazónak egy szavazata volt. Csak azon pártok jutottak mandátumhoz, amelyek egy szövetségi tartományban a leadott érvényes szavazatok legalább 5 százalékát megszerezték, vagy közvetlen mandátumot nyertek¹⁶⁹.

¹⁶⁵ Vö.: Dr. Grimm, Dieter: Das Grundgesetz nach vierzig Jahren In: Neue Juristische Wochenschrift, 1989. No. 21. 1305-1312 p., S. 1305.

¹⁶⁶ 139 választókörzet és tartományi lista alapján szerzett parlamenti hely Berlin nélkül

¹⁶⁷ 131 mandátum

¹⁶⁸ 1949. június 15.

¹⁶⁹ A II. választójogi törvény (1953. július 8.) annyiban hozott változást, hogy a 484 képviselő felét választották az első szavazattal a választókörzetekben, a választók második szavazatukat pedig a tartományi pártlistákra adhatták. A pártoknak a leadott érvényes szavazatok 5 %-át már nem csak egy tartományban, hanem az egész szövetség területén kellett elérni ahhoz, hogy mandátumhoz jussanak.

1949. szeptember 7-én ült össze a parlament két kamarája, a Szövetségi Gyűlés és Szövetségi Tanács¹⁷⁰.

Az első Szövetségi Elnökválasztó Gyűlés¹⁷¹ 1949. szeptember 12-én Bonnban megválasztotta a szövetségi elnököt. Mivel az első választási fordulóban sem Theodor Heuss (FDP), sem Kurt Schumacher (SPD) nem tudta megszerezni a szükséges többséget, második forduló következett, amelyben *Heussot* a szükséges abszolút többséggel elnökké választották.

1949. szeptember 15-én a Szövetségi Gyűlés megválasztotta a Német Szövetségi Köztársaság első szövetségi kancellárját, a 73 éves *Konrad Adenauer*t, a brit megszállási övezetben működő CDU elnökét¹⁷². Adenauer szeptember 20-án megalakította a CDU/CSU FDP és DP koalíciós kormányát¹⁷³.

Ebben az időszakban az ellenzék vezetője Kurt Schumacher. Őt nappal a kancellár megválasztása után megalakult Adenauer

¹⁷⁰ A Szövetségi Gyűlés elnöke: Erich Köhler ♦ (CDU), a Szövetségi Tanács elnöke: Karl Arnold ♦ (CDU).

¹⁷¹ Tagjai: 402 képviselő a Szövetségi Gyűlésből és 402, a tartományi parlamentek által választott tag

¹⁷² Adenauer egyetlen többségi szavazattal, 402-ből 202 szavazatot kapott, a saját szavazatával együtt /Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 62. oldal/

¹⁷³ A kabinet tagjai:

- szövetségi kancellár : Konrad Adenauer (CDU), 1951.3. 15-től külügyminiszter is;
 - helyettes és Marshall-terv: Franz Blücher (FDP)
 - Belügy: Gustav Heinemann (CDU) 1950.10.11-ig
Robert Lehr (CDU) 1950.10.13-tól;
 - Igazságügy: Thomas Dehler (FDP);
 - Pénzügy: Fritz Schäffer (CSU);
 - Gazdaság: Ludwig Erhard (CDU);
 - Mezőgazdaság, táplálkozás, erdőgazdálkodás: Wilhelm Niklas (CSU);
 - Munkaügy és szociális ügyek: Anton Storch (CDU)
 - Közlekedés: Hans-Christoph Seebohm (DP)
 - Posta és távközlés: Hans Schuberth (CSU);
 - Lakásépítés: Eberhard Wildermuth (FDP) 1952. 3.9-i
Fritz Neumayer (FDP) 1952. 7. 19-től
 - Elűzöttek, menekültek és háborús sérültek: Hans Lukaschek (CDU);
 - Összfényt kérdések: Jakob Kaiser (CDU);
 - - A Szövetségi Tanács ügyeiért felelős : Heinrich Hellwege (DP))
- /Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 64. oldal/

kabinetje, a koalíciós kormányban a CDU/CSU – FDP – DP volt jelen.

Az 1949. április 10-én kiadott, és szeptember 21-én hatályba lépett „Megszállási statutum” alapján a Szövetségesek Legfőbb Bizottsága (Hohe Kommission) elismerte Adenauer kabinetjét. A statutum rendelkezése szerint a katonai kormányzat, mint felső kormányzati szerv helyébe a Szövetségesek Legfőbb Polgári Bizottsága lépett, melynek *Petersbergen*, a Siebengebirge területén volt a rezidenciája. A földrajzi fekvés szimbólummá vált, a hegy Bonn fölött magasodik, mint ahogy a szövetségesek kormányzati szerve is hierarchikusan a szövetségi kormányzat fölött helyezkedett el.

A Legfőbb Bizottság biztosainak tanácsa alá volt rendelve az 1949 január 17-én létrehozott Katonai Biztonsági Hivatal, melynek hangsúlyos feladata volt a franciák NSZK-val szembeni előítéleteit szétoszlatni. A megszálló hatóságok fenntartották maguknak a döntési jogot a katonai biztonsági kérdések, a külügyek, az Alaptörvénnyel kapcsolatos változások engedélyezése, a törvényalkotás ellenőrzése, az igazgatás ellenőrzése, valamint a gazdaság és külkereskedelmi kapcsolatok területén. A generális klauzula értelmében a megszálló hatalmak a szavatolt jogokat egészen vagy részben bármikor újra magukhoz tudják vonni, amennyiben ezt szükségesnek tartják. Így a szövetségi német jogrend, beleértve az Alaptörvényt is, a megszállók jogából származtatható jog, a megszállók fennhatósága értelmében a megszállók joga elsődleges a belső német jogrenddel szemben.

Adenauer kormányprogramja a belpolitika területén arra törekedett, hogy kiépítse a szociális piacgazdaságot, elhárítsa a munkanélküliséget, támogassa a lakásépítéseket és mezőgazdaságot, hogy korlátozza az ipar leépítését, segítse a hazájukból elűdözötteket, és a háborús károkat szenvedetteket integrálódni a társadalomba, javítson a Berlinnek nyújtandó segély-lehetőségeken, újonnan szabályozza a kollektív szerződéseket, a hivatalnokok jogállását. Külpolitikai céljai közé tartozott, hogy az Odera-Neiße-vonalat jogilag ne ismerjék el,

hogy enyhítse a német–francia ellentétet, rendezzék a Saar-vidék kérdését, megszüntesse Németország megosztottságát, és hogy siettesse Németország integrálódását a szabad népek közösségébe. A nyugati integráció fontossága – ellentétben az ellenzék álláspontjával – a nemzeti újraegyesítést is megelőzi.

Az 1950. szeptember 12-18. között New York-ban megrendezett konferencián¹⁷⁴ a nyugati külügyminiszterek¹⁷⁵ új megszállási politikát hirdettek meg. Európai haderő felállítását tervezték nyugat-német kontingenssel, és szándékukban állt lezárni a Németországgal fennálló háborús állapotot. Deklarálták, hogy az NSZK-t és Nyugat-Berlint megvédik a külső támadásokkal szemben. Támogatják Németország békés újraegyesítését, de addig is a szövetségi kormányt tekintik Németország, és a német nép legitim képviselőjének. Az elismerés azonban csak átmeneti jellegű lehetett, hiszen a szövetségi kormányzat „de jure” nem volt a Nagy-Németország kormánya.

1951. március 6-án került sor a „Megszállási statutum” revíziójára: ettől kezdve a Szövetségesek Legfőbb Bizottsága már nem felügyelte a szövetségi és tartományi törvényhozást, messzemenően akceptálta a német devizát, és kibővítette a szövetségi kormány diplomáciai hatáskörét. Ellenzolgáltatásként Adenauer kész volt nyersanyag-politikáját egyeztetni a nyugati szövetségesekkel, és elismerte a németek külföldi adósságait. 1953. február 27-én az NSZK és 20 másik állam megkötötte az adósságrendezésről szóló Londoni Egyezményt, amelyhez később 12 további állam kapcsolódott. A külföldi kölcsönökből eredő, háború előtti német adósságot megközelítőleg 13,3 milliárd DM-ben, a háború utáni gazdasági segítségekből eredő kötelezettségeket (Marshall-terv) elkülönítve kb. 16 milliárd DM-ben határozták meg. Bizonyos adósságok elengedése után a német kötelezettség összességében 15,28 milliárd DM-re rúgott.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 65. oldal

¹⁷⁵ Acheson (USA), Bevin (Nagy-Britannia) és Schuman (Franciaország)

¹⁷⁶ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 83. oldal

A részletek pontos fizetésével az NSZK bizalmat és tekintélyt szerzett külföldön, mindenekelőtt az USA-ban.

1951 március 6-án lépett hatályba a Szövetségi Alkotmánybíróságról szóló törvény. Az Alkotmánybíróság, mint az alkotmányosság őre, 1951 szeptember 28-án kezdte meg tevékenységét, Karlsruhe székhellyel. A törvény szabályozta a legfőbb bíróság összetételét, illetékességét, hatáskörét és eljárási rendjét. Mindkét szenátus¹⁷⁷ hatásköre elsősorban a következőkre terjed ki:

- Döntenek a legfőbb szövetségi hatóságok szervei közti vitában (pl. kell-e egy törvényt a Szövetségi Tanácsnak jóváhagynia vagy sem).
- Döntenek a szövetség és tartományok közötti vitában.
- Normakontrollt gyakorolnak abban a kérdésben, hogy egy jogi norma összhangban van-e a magasabb rendű normával. Az egyes esetekben konkrét normakontrollt az Alkotmánybíróság a bíróságok kezdeményezése nyomán gyakorol, ettől független a szövetségi illetve tartományi kormányok által kezdeményezett normakontroll gyakorlása, továbbá Alkotmánybírósághoz fordulhat a Szövetségi Gyűlés tagjainak 1/3-a egy norma alaki vagy anyagi érvényességének vizsgálata érdekében.
- Eljárnak a közhatalom aktusaival szembeni alkotmányossági panaszok esetén. Így pl. alapjogok megsértése, azonos jogállású jogok ütközése esetén, ha a jogi út egyéb lehetőségei kimerültek. Minden polgárnak és közösségnek joga van panaszt tenni, mégis a legtöbb panasz nem jut el a döntésig és az eldöntött panaszok közel 98 százaléka zárul elutasítással.
- Politikai pártok tilalmának kérdése.
- Az alapjogokra való méltatlanná válás.
- A Szövetségi Gyűlés vagy Szövetségi Tanács panasza a szövetség elnökével szemben az Alaptörvény, vagy egy szövetségi törvény feltételezett megsértése miatt.
- Szövetségi vagy tartományi bírókkal szembeni panaszok.

¹⁷⁷ eredetileg 12-12, jelenleg 8-8 bíróját fele-fele arányban a Szövetségi Gyűlés és a Szövetségi Tanács 2/3-os többséggel választja (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 66. oldal)

- A Szövetségi Tanácsnak a választások ellenőrzése során hozott döntéseivel szembeni panasz.
- A régi jog, mint szövetségi jog továbbélése.
- Döntéshozatal olyan vitás kérdésekben, hogy vajon a nemzetközi jog egy szabálya része-e a szövetségi jognak, vagy sem.
- Amennyiben a tartományok alkotmánybíróságai az alaptörvényt eltérően értelmezik, a döntés szintén a Szövetségi Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik.

A Szövetségi Alkotmánybíróság döntései kötelező erejűek minden állami szerv számára, így a Szövetségi Gyűlés számára is.

1952. március 15-én megalakult a Külügyi Hivatal, a szövetségi kancellária külügyekkel foglalkozó osztálya ezáltal megszűnt. Adenauer 1955. június 6-ig a külügyminiszter tisztségét is ellátta.

A külügyminiszterek Washingtonban rendezett¹⁷⁸ konferenciáján a nyugati szövetségesek elhatározták, hogy az NSZK-t – az egyenjogúság alapján – a kontinentális-európai közösségbe integrálják, hogy a nyugati védelemben részt vegyen, és a „Megszállási statutumot” szerződéssel pótolják arra az időre, amíg egy egyesült Németországgal lehet majd a békéről egyezményt kötni. Ennek a szerződésnek a tervezetét, amelyről korábban 1951. május 10-én Bonnban már megegyezés született, elfogadta a három nyugati külügyminiszter, és Adenauer is Párizsban 1951. november 22-én.

A „Német Szövetségi Köztársaság és a három nagyhatalom közötti kapcsolatokról szóló szerződést”¹⁷⁹ Bonnban írták alá 1952. május 26-án. A szerződés értelmében, amely csak az Európai Védelmi Közösségről szóló szerződéssel együtt lépett hatályba¹⁸⁰, mihelyst a ratifikációs dokumentumokat letétbe helyezték, a megszálló rendszer végéhez ért, az NSZK szuverén

¹⁷⁸ 1951. szeptember 12-18.

¹⁷⁹ Ismert még: Németország-szerződés, Generális-szerződés, Bonni szerződés néven is. /Német nevén: „Vertrag über die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und den drei Mächten” röviden: „Deutschlandvertrag, Generalvertrag vagy Bonner Vertrag”) /Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 67. oldal/

¹⁸⁰ 1952. május 27.

állam lett, fenntartva a szövetségesek számára az alábbi külön jogokat:

- csapatok állomásoztatásának, és rendkívüli állapot vagy szükségállapot elrendelésének a joga;
- a Berlint érintő jogok;
- a Németország egészét, újraegyesítését és a békeszerződéseket érintő kérdések. Közös célként fogalmazták meg a békés eszközökkel történő újraegyesítést, amely után az ország rendelkezik majd egy egységes demokratikus alkotmánnyal, hasonlóval, mint az NSZK, és az európai közösségbe integrálódik. Németország végleges határai meghatározásának jogát, mint szabad megegyezés tárgyát, amit majd a békeszerződésben kell szabályozni, Nagy-Németország számára tartották fenn.

A szerződéshez további négy kiegészítő törvény tartozik:

1. A Németországban állomásozó külföldi haderők és tagjainak jogairól és kötelezettségéről szóló szerződés;
2. A nyugat-német védelmi hozzájárulás összegéről szóló pénzügyi szerződés;
3. A háborúból és megszállásból adódó kérdések szabályozásáról szóló szerződés;
4. A külföldi haderők, illetve tagjaik adózási rendjéről szóló egyezmény.

1953. szeptember 6-án lezajlott a második parlamenti választás, melyből egyértelműen a kormánykoalíció került ki győztesen¹⁸¹. A választások a II. választási törvény /1953. július 8./ szabályai alapján zajlottak, melynek értelmében a képviselők fele (484 fő) a választási körzetekben szerezhet közvetlen mandátumot, a polgárok a második szavazatukkal a pártok országos listáira szavaznak.

¹⁸¹ A CDU/CSU 243 mandátumot szerzett (36,4 + 8,8 %), az FDP 48-at (9,5 %), az SPD 151 mandátumot (28,8 %) (Berlin nélkül), a BHE (lsd. : 205. lábjegyzet) 5,9 %-ot ért el. /Adat a Statistisches Bundesamt forrásából, Lehmann: Deutschland-Chronik, 68. oldal alapján/.

A második Szövetségi Gyűlés 1953. október 7-én ismét Konrad Adenauert választotta szövetségi kancellárrá¹⁸². Október 20-án állt fel Adenauer második kabinetje, a CDU/CSU-, FDP-, DP-, BHE-koalíció¹⁸³. A szövetségi kancellár helyettese Franz Blücher (FDP), a gazdasági együttműködés minisztere lett. Adenauer 1955 június 6-ig egyidejűleg külügyminiszter is volt, 1955 június 8-tól Heinrich von Brentano (CDU) vette át ezt a tiszteletet.

A kormányprogram bel- ill. külpolitikai céljai a következők voltak: a szociális piacgazdaság megőrzése, a nyugdíjasok helyzetének javítása, a szociális termelés növelése, a lakásépítés erősebb támogatása, külpolitikailag az ország szuverenitásának helyreállítása, Németország békében és szabadon történő újraegyesítése, az Odera-Neiße – vonal jogi elismerésének megtagadása, a Saar-vidék kérdésének európai szellemű rendezése, és hozzájárulás a nemzetközi enyhüléshez.

1954. július 17-én a Szövetségi Elnökválasztó Gyűlés első fordulóban 871 szavazattal ismételten *Theodor Heuss* (FDP) választotta szövetségi elnökké.

Az 1954. október 19-23. között lezajlott párizsi konferenciákon, miután megghiúsult az Európai Védelmi Közösség megalakítása, az a döntés született, hogy az NSZK-t felveszik a Nyugat-Európai Unióba, valamint a NATO-ba, és a megszállók kormányzását a „Németország-szerződés” rendelkezéseinek megfelelően ezzel befejezettnek tekintik.

A Párizsi szerződések hatályba lépésével a Német Szövetségi Köztársaság végérvényesen elnyerte teljes szuverenitását. Hatályát veszítette a „Megszállási statutum”, a Szövetségesek

¹⁸² 304 szavazat 148 szavazat ellenében, 14 tartózkodással /Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 68. oldal/

¹⁸³ 1950. január 8-án alakult meg Kielben a „A hazájuktól elűzöttek és jogaiktól megfosztottak blokkja” (= Block der Heimatvertriebenen und Entrechteten /BHE/) elnevezésű párt, amely Schleswig-Holstein tartományból kiindulva az egész szövetség területén elterjedt országos párt, majd a választások után parlamenti párt lett. /Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 65. oldal/

Legfőbb Bizottsága (AHK) feloszlatta önmagát. A megszálló hatalmaktól védők és szövetségeseik lettek.

IV. 8. A Német Demokratikus Köztársaság, az 1949-es alkotmány

Röviddel az NSZK megalakulása után, 1949. október 7-én az Ideiglenes Népi Kamara (addig 2. Német Népi Tanács¹⁸⁴) hatályba léptette a kelet-német területek alkotmányát. Az NDK, mint antifasiszta, népi demokratikus köztársaság első alkotmánya az 1919-es weimári birodalmi alkotmány, és az 1936. évi szovjet alkotmány alapján a Németország Szocialista Egységpártja 1946. november 14. keltezésű alkotmánytervezetének mintájára készült. Az államhatalom alapelvei szerint¹⁸⁵ az NDK osztatlan demokratikus köztársaság, ahol minden állami hatalom a néptől származik, minden polgárnak joga és kötelessége az államhatalom gyakorlásában való részvétel. Berlin megkapta az NDK fővárosának státuszát, habár az alkotmány hatálya Berlin keleti szektorára nem terjedt ki.¹⁸⁶

¹⁸⁴ A szovjetek megszállta keleti német tartományok képviselői 1947. december 6-7-én megtartották az 1. Német Népi Kongresszusukat (1. Deutsche Volkskongress). A politikai pártok és szervezetek delegáltjaiból, valamint részben a nyugati zónák meghívottaiból álló kongresszus eredeti célja az volt, hogy az egyidejűleg üléselő londoni külügyi konferenciával (1947. november 25. – december 15.) tudassa a német nép béke és államegység iránti óhaját. A kongresszus népszavazást kezdeményezett egy központi kormányzat vezette demokratikus német egység helyreállításáról.

A SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands = Németország Szocialista Egységpártja) hívására egybegyűlt 2. Német Népi Kongresszus (1948. március 17. – 18.) megválasztotta az 1. Német Népi Tanácsot (1. Deutscher Volksrat), azzal az igénnyel, hogy az egész Németországot képviselje. Az 1. Német Népi Tanács nyilvános vitára bocsátotta az 1948. október 22-én elé terjesztett alkotmánytervezet szövegét, amelyet némi változtatással 1949. március 19-én elfogadott.

Az 1949. május 29-30. között üléselő 3. Német Népi Kongresszus megerősítette az elfogadott alkotmányt, és sorából megválasztotta a 2. Német Népi Tanácsot, melynek 330 tagjából 90 a SED tagja volt. 1949. október 7-én a 2. Német Népi Tanács Ideiglenes Népi Kamarává alakult (Provisorische Volkskammer) és hatályba léptette az alkotmányt. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 36-38. oldal)

¹⁸⁵ 1-5. cikkelyek

¹⁸⁶ Kelet-Berlin delegált képviselői a Népi Kamarában csupán tanácsadói joggal vehetnek részt. Az 1979. június 28-i választójogi törvény változtat ezen, melynek értelmében Kelet-Berlin képviselőit a nép szintén közvetlenül választja, és nem a városi képviselői gyűlés delegálja. E módosítással megszűnt a formális különbségtétel a kelet-berlini, és a kelet-német állampolgárok között. 1976. szeptember 20-ig az NDK jogszabályai csak akkor voltak érvényesek Kelet-Berlinben, ha a magisztrátus elfogadta azokat, és a hivatalos közlönyben kihirdették. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik... 267. oldal)

Az alkotmány kimondta a népszuverenitás elvét, melynek értelmében minden állami hatalom a néptől ered¹⁸⁷. Az államhatalom tartalmát és kereteit a 6-49. cikkelyek határozták meg. A személyes szabadság, és védelmi jogok mellett¹⁸⁸ kollektív szociális jogok is megjelentek¹⁸⁹, így a munkaerő védelme és a munkához való jog¹⁹⁰, a pihenéshez, a szabadsághoz, betegségi és öregségi ellátáshoz való jog¹⁹¹, az üzemekben az egyetértési jog¹⁹². Az alkotmány kötelezi az állampolgárokat a társadalmi és állami építésben való részvételre. Különösen hangsúlyos a népi kezdeményezésekben és népszavazásokon való részvétel, az aktív és passzív választójog gyakorlása, valamint a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban a közhivatalok viselése. Az 1968-as alkotmány már hangsúlyozta a marxista-leninista párt szerepét, és számos „burzsoá” szabadságjogot kiiktatott az alkotmányból, a meglévőket pedig azzal a korlátozással sújtotta, hogy a szocializmus szempontjait, érdekeit, alapelveit minden más elé kellett helyezni. Hogyan lehetett a szocializmus értékrendjének útvesztőiben eligazodni? A párt értelmezése volt az iránymutató.

Garanciák védték a gazdasági rendet, a magántulajdont, és a társadalmi tulajdonba vétel lehetőségét¹⁹³, a családot és az anyaságot¹⁹⁴, a nevelést és oktatást¹⁹⁵, a vallást és vallási közösségeket¹⁹⁶. A kormány felhatalmazást kapott a gazdasági rend szocialista átalakításra, amely az alkotmány megfogalmazása idején a magán és állami tulajdonon alapuló gazdasági rendszer keveréke, a gazdasági tervezés¹⁹⁷, valamint a kisajátítás és a társadalmi tulajdonba vétel¹⁹⁸ által.

¹⁸⁷ 3. §

¹⁸⁸ 6-14. cikkelyek

¹⁸⁹ 15. cikkely

¹⁹⁰ 16. cikkely

¹⁹¹ 17. cikkely

¹⁹² 18. cikkely: teljesítmény alapján munka-fizetés, azonos bér azonos munka esetén

¹⁹³ 19-29. cikkelyek

¹⁹⁴ 30-33. cikkelyek

¹⁹⁵ 34-40. cikkelyek

¹⁹⁶ 41-48. cikkelyek

¹⁹⁷ 21. cikkely

¹⁹⁸ 23-25., 27. cikkelyek

Az államhatalom hierarchikus felépítése kapcsán az alkotmány a népi demokrácia és a hatalom egységének elvéből indult ki.

A jogi valóságról és a Németország Szocialista Egységpártja szerepéről az alkotmány nem szólt.¹⁹⁹

A **Népi Kamara**²⁰⁰, mint népképviselő, a köztársaság legfelsőbb szerve volt. Meghatározta a kormánypolitika, és az igazgatás irányvonalát, illetékes volt annak felügyeletére, megerősítette és felmentette a kormányt, a kormány vagy a Népi Kamara tagjai előterjesztését követően törvényeket alkotott, meghatározta az államháztartás kereteit, gazdasági tervet és államszerződéseket szavazott meg, amnesztiát adott, megválasztotta a köztársaság elnökét (a Tartományi Kamarával együtt), a Legfelsőbb Bíróság tagjait, valamint a legfőbb ügyészt, döntést hozott a törvények, valamint a kormány- és igazgatási intézkedések alkotmányba ütközése esetén.²⁰¹ Az alkotmány szigorú feltételekhez kötötte az alkotmány módosítását, a képviselők 2/3-os jelenléte szükségeltetett a Népi Kamara határozatképességéhez, az alkotmány módosítását pedig a jelenlévő képviselők 2/3-nak igen szavazata alapján tekinthette a Népi Kamara elfogadottnak.

¹⁹⁹ A kommunisták vezette országokban, így az NDK-ban is, a párt és az állam szinonimává váltak. Az állami hierarchián belül vezető szerepet a kommunista párt játszott. A párt szervei a centralizmus elvén épültek fel és működtek. A hierarchia csúcán a Németországi Szocialista Egységpárt Politikai Bizottsága állt, alatta a valamivel nagyobb létszámú Központi Bizottság, ez alatt a pártkonferencia, alacsonyabb szinten következtek a körzetek (Kreise), kerületek és helységek pártszervezetei. Legalul álltak az alapszervezetek, ezek lakóhelyeken, munkahelyeken működtek. A Németországi Szocialista Egységpárt tömörítette a felnőtt munkavállaló lakosság nagy részét, tömegpárt volt, amelyben a beiskolázott politikai aktivistákon kívül a passzív tagok is kivették részüket a pártmunkából. A tagok többsége kötelességszerűen és formálisan vett részt a párt vitáin, a döntések legfelül születtek. A pártot nem lehet az állammal azonosítani. Két hierarchikusan szerveződött struktúra létezett, és a pártnak sokszor komoly erőfeszítésébe került uralkodni az államapparátus fölött, az érdekellentétek különböző szinteken nyilvánultak meg.

²⁰⁰ 50-70. cikkely

²⁰¹ A valóságban a Népi Kamara ritkán ült össze, leginkább csak ratifikálta, és nyilvánosságra hozta a magasabb szinteken meghozott döntéseket.

Az alkotmány aktív választójogot biztosított minden 18. életévét betöltött polgárnak, passzív választójoggal pedig minden 21. életévét betöltött polgár rendelkezett. A képviselőket általános, egyenlő, közvetlen és titkos választással választották az arányos választási jog alapelvei szerint, 4 évre. A gyakorlatban működő, azonban alkotmányjogilag nem rögzített egységes lista biztosította a Németország Szocialista Egységpártja vezette blokk-rendszer²⁰² politikai hatalmát. A jelölési rendszer nem tért el a legtöbb volt ún. szocialista ország gyakorlatától.²⁰³

Az alkotmány értelmében²⁰⁴ a képviselők „lelkiismeretüknek felelősek és nincsenek utasításokhoz kötve”²⁰⁵. Mégis visszahívhatók, ha úgymond feladataikat nem teljesítik, erről azonban nem az alkotmány, hanem az 1958. november 24-én hatályba lépett, a Népi Kamara választásáról szóló törvény 49. §-a rendelkezett. A törvény értelmében a képviselők visszahívására a Demokratikus Németország Nemzeti Frontjának egy bizottsága által összehívott választói gyűlés tehetett javaslatot, a döntést azonban a Népi Kamara hozta meg.

A **Tartományi Kamara**²⁰⁶ képviselte a tartományokat. A képviselőket a tartományi gyűlések választották a blokkrendszer szerint, rendszerint saját körükből. A Tartományi Kamara törvénytervezeteket nyújthatott be a Népi Kamarához, és a törvénytervezetről hozott határozatok ellen halasztó hatályú óvást jelenthetett be.

²⁰² Az NDK-ban a népfrentmozgalmat a Demokratikus Németország Nemzeti Frontja testesítette meg. A Nemzeti Front magját képezte a Demokratikus Blokk, amely magába foglalta az összes működő kelet-német pártot (Németország Szocialista Egységpártja, Németország Demokratikus Parasztpártja, Németország Nemzeti-Demokrata Pártja, Kereszténydemokrata Unió, Németország Liberális-Demokrata Pártja), a Szabad Német Szakszervezeti Szövetséget, a Szabad Német Ifjúságot, a Demokratikus Nőszövetséget, de a Fronthoz tartozott Németország Megújulásának Kulturális Szövetsége és a Paraszti Kölcsönös Segítség Szövetsége is. Vö.: Bihari Ottó: Összehasonlító államjog, 279. és 280. és 286. oldalak

²⁰³ Vö.: Bihari Ottó: Összehasonlító államjog, 279. o.

²⁰⁴ 51.§ (3) bek.

²⁰⁵ A Weimari Alkotmány 29. § -ának felel meg ez a megfogalmazás

²⁰⁶ 71-80. cikkelyek

A törvényhozás²⁰⁷ a Népi Kamara kezében volt, illetve a nép kezében, népszavazás esetén. A Tartományi Kamara törvényjavaslatokról szóló határozatokkal szembeni vétója érvénytelen, ha a Népi Kamara a döntését fenntartja, adott esetben 2/3-os többséggel (pl. alkotmánymódosítás esetén). Törvényeket nem lehetett bírósági úton alkotmányossági szempontból felülvizsgálni.

A köztársaság **kormány**²⁰⁸, mint a Népi Kamara bizottsága (közgyűlési kormányzat) működött. Megerősítette hivatalában a legerősebb frakció által jelölt miniszterelnököt, és a blokkrendszer szerinti, frakciók által állított minisztereket. A kormánynak és minden miniszternek bírnia kellett a Népi Kamara bizalmát. A kamara megvonhatta bizalmát a kormány egészétől, ill. az egyes kormánytagoktól.

A **köztársaság elnökét**²⁰⁹ a Népi és Tartományi Kamara együttes ülése választotta 2/3-os többséggel, illetve a képviselők törvényben meghatározott számának 2/3-a hívhatta vissza. Az elnök kihirdette a törvényeket, a kormánytagok a hivatalba lépésnél előtte tettek esküt, képviselte a Német Demokratikus Köztársaságot nemzetközi jogilag, államszerződéseket kötött, meghatalmazta és fogadta a követeket, és kegyelmi jogot gyakorolt.

Az 1960-ban bekövetkezett alkotmánymódosítás megszüntette a köztársasági elnöki intézményt, és helyébe léptette az **Államtanácsot**. Tagjait a Népi Kamara választotta 4 évre, működése a szintén 4 évre választott Népi Kamara megújulása után az új Államtanács megválasztásával ért véget. Az Államtanács tagjainak, az elnök, a 6 elnökhelyettes, a 16 tag és 1 titkár megválasztásának nem voltak megszorító feltételei. Így nem állott fenn összeférhetlenség, ha az Államtanács tagja egyben a minisztertanács, vagy más államigazgatási szerv, vagy akár a Népi Kamara tagja volt. Az Államtanács tagjai visszahívhatóak voltak, melyhez a képviselők 2/3-os többségének szavazata szükségeltetett.

²⁰⁷ 81-90. cikkelyek

²⁰⁸ 91-100. cikkelyek

²⁰⁹ 101-108. cikkelyek

Az Államtanács élén a különleges jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező elnök állt. Az Államtanács elnöke képviselte az államot nemzetközi jogilag, aláírta és kihirdette a törvényeket, a Népi Kamara elé terjesztette az Államtanács beszámolóját. Az elnök vezette az Államtanács munkáját, a kormány tagjait beiktatta hivatalukba, akik előtte tettek hivatali esküt.

Az Államtanács sokrétű hatáskörrel rendelkezett, az Államtanács feladatai közé tartozott a választások kiírása, az új parlament első ülészakának összehívása, a nemzetközi szerződések ratifikálása, a diplomáciai képviselők megbízása és visszahívása, kitüntető címek adományozása, a kegyelmi jog gyakorlása.

Az Államtanács jogszabályt is alkothatott, a Népi Kamara ülészekai között a parlament hatáskörében eljárva törvényerejű rendeletet bocsáthatott ki, egyéb esetekben határozatot.

Az Államtanács tagjait megillették a képviselők mentelmi jogai és jogosítványai.

A köztársaság és tartományok közötti viszonyban²¹⁰ érvényesült a decentralizált egységállam elve. A jelentős törvényhozói kompetenciák a köztársaság számára voltak fenntartva, törvényeit a tartományok szervei hajtották végre.

A köztársaság igazgatása²¹¹ a köztársaság, az állam kezében volt. Az alkotmány értelmében igazgatta a postát, távközlést, televíziót, rádiót és vasútügyet, a vízi és távforgalmú utakat, a köztársaságot illetve az adókiivetés joga, és az adóügyi igazgatás.

Az **igazságszolgáltatás**²¹² az államhatalmi ágakat egyesítő Népi Kamarának volt alárendelve. A Legfelsőbb Bíróság általa választott bírait, és a Legfőbb Ügyészt a Kamara visszahívhatta, ha hivataluk gyakorlása során alkotmányba, vagy törvénybe ütköző összeférhetlenségi ok merül fel, vagy kötelezettségeiket durván megszegik. A népképviseltek és közigazgatási bíróságok útján történt az ellenőrzés, ez nyújtott védelmet a jogellenes közigazgatási intézkedésekkel szemben.

²¹⁰ 109-116. cikkelyek

²¹¹ 117-125. cikkelyek

²¹² 126-138. cikkelyek

Az önkormányzat²¹³ a községek és községi egyesületek kezében volt, a törvény szabta keretek között.

Az átmeneti és záró rendelkezések szerint²¹⁴ az alkotmány minden rendelkezése közvetlenül érvényesülő jog. Ennek mondott ellent az alkotmányos valóság, Németország Szocialista Egységpártja mindenek fölött állt, és parancsolt.

IV. 9. Az NDK állami szervei és a megszálló hatalom

Az NDK megalakulása után a Németországi Szovjet Katonai Adminisztráció (SMAD²¹⁵) közigazgatási funkcióját átengedte az NDK kormányának és feloszlott. Helyére 1949. október 10-én a Szovjet Ellenőrzési Bizottság (SKK²¹⁶) lépett, amely 1953. május 28/29-én a Németországi Szovjet Legfőbb Bizottsággá, diplomáciai képviselője pedig 1953. október 1-én nagykövetséggé alakult át.

Az öt tartományi gyűlés²¹⁷ a parlament második kamarájaként 1949. október 10-én megválasztotta az Ideiglenes Tartományi Kamarát.

Az Ideiglenes Népi Kamara, és az Ideiglenes Tartományi Kamara első közös ülésén, 1949. október 11-én egyhangúlag köztársasági elnökké választotta a SED elnökét, *Wilhelm Pieck*et, aki az NDK első és utolsó elnöke volt, 1960. szeptember 7-én bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a tisztséget.²¹⁸

Grotewohl miniszterelnök, a SED legerősebb frakciójának jelöltjeként alakított kormányt, az Ideiglenes Kormányt az Ideiglenes Népi Kamara erősítette meg. A kormány átvette a Német Gazdasági Bizottság, valamint a mellette működő önálló központi belügyi, népművelési, és igazságügyi igazgatási szervek jogaival együtt azok politikailag megbízható személyzetét is.

²¹³ 139-143. cikkelyek

²¹⁴ 144. cikkely

²¹⁵ Sowjetische Militäradministration in Deutschland

²¹⁶ Sowjetische Kontrollkommission

²¹⁷ A tartományok feloszlására 1952. július 23-án került sor.

²¹⁸ Halála után az elnöki tisztséget – államfői kollektívaként – az Államtanács vette át.

A Népi Kamara 1949 december 7-én elfogadta a Legfelsőbb Bíróság létrehozásáról szóló törvényt²¹⁹, valamint a Legfőbb Ügyészség létrehozásáról szóló törvényt, az ügyészség felépítése a szovjet prokuratúra mintájának alapján történt. A törvény értelmében a főállamügyész emel vádat a politikailag különösen jelentős büntetőügyekben a Legfelsőbb Bíróság előtt, és jogerős ítéletek felülvizsgálatát, illetve megsemmisítését kezdeményezheti.

Az Állambiztonsági Minisztérium megalakítására 1950. február 8-án került sor, amely elsősorban az ország határain belüli kommunista hatalom biztosításáért volt felelős.

A Német Népi Tanács bővített elnökségéből 1950. február 3-án létrejött Nemzeti Front Nemzeti Tanácsa röviddel megalakulása után /1950. február 15-én/ új programot hirdetett meg, melyben kinyilatkoztatta, hogy a Nemzeti Front nem ismer el alapszabályban meghatározott tagságot, hanem egyetlen célja, hogy minden népi erőt a „munkás-paraszt-államhoz” kössön. Ugyanezt a gondolatot képviselte a vezető kommunista párt, a Németországi Szocialista Egységpárt (SED) is, amikor III. pártkongresszusán /1950. július 20-24./ a „német munkásosztály pártjának, annak tudatos és szervezett élcsapatának”²²⁰ nevezi magát, amelyet a marxizmus és leninizmus eszméje vezet²²¹. Fő feladata a „szocializmus tervszerű felépítése, és az osztályharc erősítése”²²². Új pártstatutumot fogadtak el, melynek értelmében a pártelnök szerepét a Központi Bizottság vette át. Alakuló ülésén, 1950. július 25-én *Walter Ulbricht*ot választotta a frissen létrehozott főtitkári székbe. Egyúttal megszületett az a határozat, amely elrendelte a párttagság felülvizsgálatát.²²³

²¹⁹ A Legfelsőbb Bíróság az első és utolsó bírósági fórum a politikailag „különleges jelentőségű bűncselekmények” esetében, és kasszációs bíróság.

²²⁰ „Partei der deutschen Arbeiterklasse, ihr bewußter und organisierter Vortrupp” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 75. oldal)

²²¹ „Az új típus pártja” (Partei neuen Typus” – így nevezték magukat. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 75. oldal)

²²² „planmäßiger Aufbau des Sozialismus und die Notwendigkeit einer Verschärfung des Klassenkampfes” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 75. oldal)

²²³ Valójában tisztításról volt szó.

Az első, 1950-es párttisztogatás mindenekelőtt az egykori nyugati emigránsokat érintette. Paul Merker, Leo Bauer, Willy Kreikemeyer, Lex Ende ellen indított eljárás során a vádlottakat azzal a koncepcióval zárták ki a pártból, és ítélték el, hogy azok az amerikai ügynökökkel, *Noel H. Fielddel* kollaboráltak, illetve amerikai vagy más kémek voltak.²²⁴

Az ideiglenesen létrehozott állami szerveket végleges formáknak kellett felváltani. 1950. október 15-én választások zajlottak a Népi Demokratikus Köztársaságban, megválasztották az első Népi Kamarát, a tartományi gyűléseket, a kerületi gyűléseket és községi képviselőket. A választás a Nemzeti Front egységlistája alapján történt, a helyeket a pártok és tömegszervezetek között speciális, a Demokratikus Blokk által meghatározott²²⁵ kulcs szerint osztották el.

Az egységlisták megjelenése tiltakozásokat váltott ki, a tiltakozások viszont bojkottra buzdításnak számítottak, amit keményen büntettek. A választójogi gyakorlatot nem az alkotmány által előírt általános, titkos, közvetlen választójog határozta meg, hanem az egységlista. A Nemzeti Front jelöltjeit választani morális kötelességnek számított. Ennek ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy a szavazásra jogosultak szokás szerint – néha a 99 %-ot is meghaladó támogatással – megválasztották a Nemzeti Front jelöltjeit.²²⁶ Grotewohl a választások eredményeképpen 1951. november 15-én megalakította második kormányát.

Az emberek kordában tartására a kommunista vezetés törvényi háttérrel is tudott teremteni. Az 1950. december 15-én elfogadott, „A béke védelmére” hozott törvény²²⁷ szigorú büntetéseket helyezett kilátásba a népek, fajok elleni, és háborús uszítókkal

²²⁴ Hasonló vádakot emeltek Magyarországon, Csehszlovákiában, Bulgáriában, a Szovjetunióban vezető, és nem vezető kommunistákkal, és pártonkívüliekkel szemben, akiket az amerikai titkosszolgálat, a cionistákkal és Titóval való összeesküvésben találtak bűnösnek, és halálra ítélték. A halálos ítéletet többségében végrehajtották.

²²⁵ korábban Antifasiszta Blokk

²²⁶ Ezzel együtt is a kelet-német választások, a többi szocialista ország gyakorlatához hasonlóan álválasztások voltak, amelyek eredményét – a kívánatos 100 % körüli eredmény elérése érdekében – ha kellett, feltehetően gondolkodás nélkül meg is hamisították.

²²⁷ Das Gesetz „zum Schutze des Friedens” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 76. oldal)

szemben. A hatalom előszeretettel alkalmazta e törvényt a béke ellenségeinek tekintett belső ellenzékkel szemben.

A Németországi Szocialista Egységpárt 1952. július 9-12. között tartott második pártkonferenciája szintén zászlajára tűzte az emberek politikai meggyőzését. A konferencia elhatározta a szocializmus alapjainak tervszerű felépítését, és a mezőgazdaság kollektivizálását. Az osztályharc éleződésének sztálini elmélete szolgáltatta az ideológiai alapot a polgári ideológiák valós, vélt vagy kinevezett képviselői elleni harc fokozásához.

Az 1952. július 23-án elfogadott ún. „Demokratizáló törvény”²²⁸ az addig decentralizált NDK-t központosított egységállammá alakította. A demokratikus centralizmus elve, és az adminisztratív-gazdasági tervek alapján az 5 tartomány helyébe²²⁹ 14 kerület, és 217 körzet lépett. Az új kerületi gyűlések és tanácsok megkapták az addigi tartományi gyűlések és tartományok funkcióit. Kerületenként és körzetenként megalakultak a bíróságok. De a kerületi gyűlések választotta Tartományi Kamarát csak az 1958. december 8-án elfogadott törvény oszlatta fel.

Röviddel a fal felépítése után, 1961. augusztus 13-án Berlin fővárost az ország 15. kerületévé nyilvánították.

Sztálin halála után²³⁰ a Németországi Szocialista Egységpárt Politikai Bizottsága 1953 nyarán szintén „új kurzust” hirdetett.²³¹ Kimondták, hogy a parasztok, kiskereskedők, iparosok és az értelmiség érdekeivel szemben komoly hibákat követtek el, az ország vezetése azonban a konzekvenciákat levonva nem a megemelt munkanormákat csökkentették, hanem kényszerintézkedéseket vezettek be (élelmiszerjegy megvonás, áremelés). A párt formálisan engedélyezte, hogy a kormány a konzumjavak termelését fokozza a nehézipari termelés rovására,

²²⁸ Das Demokratisierungsgesetz (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 76. oldal)

²²⁹ Brandenburg, Sachsen, Thüringen, Sachsen-Anhalt, Mecklenburg

²³⁰ Sztálin 1953. március 5-én meghalt. Helyére a Malenkov, Hruscsov, Berija alkotta „trojka” lépett. Az enyhülés jegyében felvetődött Ulbricht leváltása is.

²³¹ A Minisztertanács 1953. június 11-én konkretizálta az „új kurzust”. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 76. oldal)

javító intézkedéseket tegyen a jogbiztonság érdekében, és támogassa a két Németország közötti közeledést.

Ezek a lépések nem vallottak a kelet-német vezetők önkritikus gondolkodására. A szovjet kommunista párt Központi Bizottságának elnöksége már 1953 májusában heves kritikával illette az NDK-t, a második pártkonferencia után megindított új irányvonalat, a szocializmus gyorsított építését, valamint a nem kielégítő politikai és gazdasági helyzetet. A szovjetek követelése a kelet-német kommunista pártot politikai lépésváltásra kényszerítette. Berija, szovjet biztonsági miniszter radikális változtatást tervezett a Szovjetunió kelet-német politikájában, ennek során feltehetően a kelet-német kommunista pártvezetés leváltására is sor került volna.

A lakosság elégedetlensége következtében 1953. június 16-én általános sztrájk és népfelkelés tört ki az NDK-ban. Elsőként építőmunkások kezdtek sztrájkba a kelet-berlini Sztálin sugárúton, mivel a Minisztertanács a májusban megemelt munkanormát nem csökkentette legalább 10 %-al. A nyugtalanság gyorsan terjedt, több mint 370 településen tüntettek az emberek, előbb általános sztrájk, végül népfelkelés tört ki, bár a párt a normaemelést még 16-án korrigálta.

A népfelkelés központjai a Weimari Köztársaság idején is a munkásmozgalom fellegráinak számított iparvárosok voltak.²³² A tüntetéseken eleinte csak gazdasági követelések hangzottak el („Le a normákkal!”²³³), azonban később a nép politikai követeléseinek is hangot adott („Szabad választásokat!”²³⁴, „Le Ulbrichttal!”²³⁵, „Lépjen vissza a kormány!”²³⁶, „Szabadságot a politikai foglyoknak!”²³⁷, „Nemzeti Egységet!”²³⁸). Néhány városban ideiglenesen munkás-bizottságok vették át a hatalmat.

²³² Kelet-Berlin, Jena, Halle, Magdeburg, Rostock, Gera, Lipcse, Drezda (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 78. oldal)

²³³ „Nieder mit den Normen” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 78. oldal)

²³⁴ „Freie Wahlen” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 78. oldal)

²³⁵ „Nieder mit Ulbricht” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 78. oldal)

²³⁶ „Rücktritt der Regierung” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 78. oldal)

²³⁷ „Freiheit den politischen Gefangenen” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 78. oldal)

²³⁸ „Nationale Einheit” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 78. oldal)

Végül a szovjetek lettek úrrá a helyzeten, a szovjet városi parancsnokok 17-én hadiállapotot hirdettek, betiltottak mindenfajta tüntetést és gyűlést, majd a felkelés központjaira páncélosok segítségével sújtottak le.

A Németországi Szocialista Egységpárt Központi Bizottsága a felkelést fasiszta provokációnak és puccskísérletnek minősítette, de az élmény hosszan kísértett a kommunista politikusokban.²³⁹

A Minisztertanács, okulva az eseményekből, és mivel nem jelezték előre, és nem akadályozták meg a népfelkelést, július 23-án feloszlatta az Állambiztonsági Minisztériumot,²⁴⁰ és mint Államtitkárságot a Belügyminisztérium alá rendelte. 1955. november 24-től újra önálló minisztériumként működött tovább. 1957. november 11-től kezdve Erich Mielke lett a „Stasi”²⁴¹ vezetője, aki a proletáriátus diktatúrájának speciális hatalmi szervévé alakította az Állambiztonsági Minisztériumot, politikailag pedig felértékelte, „a párt védőpajzsának és kardjának”²⁴² tekintette.

A „Stasi” minden bizonnyal eredményesen végezte munkáját, hiszen a hivatalos eredmények szerint az 1954. október 17-én lezajlott parlamenti választásokon a választásra jogosultak 98,4 %-a vett részt. Ezek 99,5 %-a szavazott a Nemzeti Front egységlistájára²⁴³. A nép megválasztotta a második Népi Kamarát, a kerületi gyűléseket és Berlin Városi Küldöttgyűlését. Megalakult az új, de valójában régi kormány, annyi változtatással, hogy a Minisztertanács az államhatalom legfőbb végrehajtó szerveként megkapta a jogszabályalkotás jogát, rendeletet alkothatott. A Minisztertanács átvette a kormány központi tervezési, gazdasági, igazgatási és ellenőrző funkcióját. A Minisztertanács minden tagja felelős lett (testületi vezetés elve) a kormány egész munkájáért.²⁴⁴

²³⁹ 1989. augusztus 31-én Mielke, a „Stasi” vezetője az kérdezte: „Úgy állunk, hogy holnap kitör június 17-e?” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 78. oldal)

²⁴⁰ A minisztérium vezetőjét, *Wilhelm Zaissert* és a „vele szövetkezőket” kizárták a pártból, és felelősségre vonták. *Ulbricht*nak sikerült a desztalinizálási hullám ellenére saját hatalmát megerősíteni. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 79. oldal)

²⁴¹ Ministerium für **Saatssicherheit** („Stasi”) = Állambiztonsági Minisztérium

²⁴² „Schild und Schwert der Partei” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 79. oldal)

²⁴³ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 79. oldal

²⁴⁴ 1954. november 16-án elfogadott Minisztertanácsról szóló törvény (Gesetz über den Ministerrat) (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 80. oldal)

Természetesen a megtorlás sem maradhatott el. Az igazságügyi minisztert, *Max Fechnert* leváltották és letartóztatták, mert nem értett egyet az ellenzékiek, valamint a június 17-i hangadók letartóztatásával, és támogatta a sztrájkolókat. Az addigi titkosszolgálati miniszter, Wilhelm Zaisser, és a központi sajtóorgánium, a „Neues Deutschland” c. újság főszerkesztője, Rudolf Herrstadt, – mind Ulbricht ellenfelei – eltűntek a hatalomból. *Anton Ackermann*²⁴⁵ kizárták a Központi Bizottságból, Hans Jendretzky, és Elli Schmidt az ellenforradalom szimpatizánsaiként váltak üldözöttekké.²⁴⁶

A Németország Szocialista Egységpártja frakcióharca során, a Sztálin halála utáni június 17-i felkelést, és a volt szovjet belügyminiszter, Berija kivégzését /1953. december 23./ követően – a keleti blokkban végbement desztalinizálás ellenére – *Ulbricht*nak sikerült hatalmát megerősíteni, és riválisait eltávolítani a hatalomból.

Az érintettek számára aligha számított elégtételnek, hogy a Központi Bizottság 1956. július 24-29-i ülésén többek között *Fechnert* rehabilitálták, *Ackermann*t, *Jendretzky*t és *Elli Schmid*tet, az ellenforradalom szimpatizánsait, felmentették a pártbüntetés alól.

A hűség ára nem maradt el. A Szovjetunió 1954. március 25-én a Német Demokratikus Köztársaságot szuverén államnak nyilvánította.

1955. május 14-én a Varsói Szerződés multilaterális garanciát nyújtott az állam fennmaradásához.²⁴⁷

V. A hidegháború első éve

Adenauer kormánya tiltakozott a Német Demokratikus Köztársaság megalakítása, valamint az Ideiglenes Népi Kamara

²⁴⁵ (1905. 12. 25. – 1973. 05. 04.) A KPD, majd a SED alapító tagja, 1949-53-iga az NDK külügyminisztériumában államtitkári posztot töltött be. 1956-ban rehabilitálták. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 79. oldal)

²⁴⁶ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 79. oldal

²⁴⁷ A Varsói Szerződés 1955. március 07. – május 14. között tartott ülésén (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 91. oldal)

által ugyanazon a napon hatályba léptetett alkotmány ellen /1949. október 7./, mondván: a Német Szocialista Egységpárt által képviselt rezsim nem szabad választások útján került hatalomra, ezért nincs feljogosítva arra, hogy a német lakosságot a szovjet megszállási zónában képviselje.

Néhány nappal később, 1949. október 21-én²⁴⁸ a szövetségi kancellár a Szövetségi Gyűlésben hangsúlyozta, a Német Szövetségi Köztársaság az egyetlen hatalom, amely illetékes abban, hogy a német nép nevében szót emeljen. Ezért a német nép számára a szovjetek megszabta Odera-Neiße-vonal határként való elismerését sem tekinti kötelező erejűnek.

Adenauer kormánya az USA támogatását élvezve 1950 március 22-én először követelte²⁴⁹ nyilvánosan az újraegyesítést, szabad, össznémet választások eredményeként. Elképzelése szerint a Nemzetgyűlést szövetségi, vagy nemzetközi ellenőrzés mellett kell megválasztani, és ezek után kerülhet sor az össznémet alkotmány kidolgozására.

A szövetségi kormány a kelet-német állam minden, határokkal kapcsolatos tárgyalását 1950 júniusában semmisnek nyilvánította, válaszképp az 1950. június 6-i Varsói Deklarációra²⁵⁰. A Szövetségi Gyűlés 1950. június 13-án tiltakozását fejezte ki a „lemondás politikájával”²⁵¹ szemben.

Grotewohl miniszterelnök 1950. november 30-án levélben ajánlotta Adenauer szövetségi kancellárnak a paritásos alapon betöltött, Össznémet Alkotmányozó Tanács felállítását, melynek az össznémet ideiglenes kormány, a nemzetgyűlési választások és a békeszerződés előkészítése lenne a feladata.

²⁴⁸ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 92. oldal

²⁴⁹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 93. oldal

²⁵⁰ 1950. június 6-án az NDK és Lengyelország között létrejött megállapodás a két ország közötti határról, e megállapodásra az ún. „Görlitzi Szerződés” („Görlitzer Vertrag” 1950. július 6.) nyújtott nemzetközi jogi biztosítékot. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 86. oldal)

²⁵¹ „Politik des Verzichts” Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 93. oldal

A "Németek egy asztalnál" elnevezésű akciót a prágai konferencia²⁵² javasolta.

Adenauer végül 1951. január 15-én elvetette Grotewohl javaslatát. Pieck, az NDK elnöke 1951 novemberében²⁵³ ismét össznémet tanácskozásokat javasolt Heuss szövetségi kancellárnak.

Az 1951. szeptember 20-i „Berlini egyezmény”²⁵⁴ a nyugat-német és kelet-német márka pénzügyi területein szabályozta a zónák közötti kereskedelmet. Ez képezte jogi alapját a belső német kereskedelemnek. A kétféle márka által uralt pénzügyi terület különleges státuszt kapott, egyeztetett árulista alapján, egyedi elszámolással járt, és – legalábbis az egyezmény szavaival élve – kétoldalú előnyt biztosított.

A Népi Kamara 1952. január 9-én²⁵⁵ választási törvényt fogadott el, amely szerint szabad össznémet választások útján, a négy nagyhatalom ellenőrzése mellett kerülhetne sor a Nemzetgyűlés megválasztására. A Népi Kamara újólaj javasolta a Szövetségi Gyűlésnek, vitassák meg az össznémet választások, valamint a békeszerződés megkötésének a lehetőségét.

A Szövetségi Gyűlés 1952. február 6-án az Össznémet Alkotmányozó Nemzetgyűlés létrehozásának előfeltételeként megszavazta a választási törvényt. Az elfogadás Adenauer 1951. szeptember 27-én megfogalmazott tizennégy tézisen alapszik²⁵⁶. A tézisek között szerepelt az a feltétel is, hogy a szabad össznémet választásokat nemzetközi bizottságnak kell

²⁵² Prágában 1950. október 20/21-én rendezték meg a szocialista államok külügyminiszteri konferenciáját, ahol az NDK először képviseltethette magát. Az NDK tiltakozott az NSZK remilitarizálásáról szóló tervei, és az ellen, hogy a nyugati hatalmak Nyugat-Németországot bevonják „agressziós terveikbe”. Ehelyett azt követelte, hogy hívják össze újra a Külügyminiszterek Tanácsát, gondoskodjanak a Potsdami Egyezmény megvalósításáról, azaz egy paritásos alapon létrejövő német központi kormány, valamint az Össznémet Tanács megalakításáról.

Ezek a határozatok válaszul szolgáltak a New Yorkban, 1950. szeptember 12-18. között megrendezett nyugati külügyminiszteri konferencián elhangzottakra. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 87. oldal)

²⁵³ November 2-án kelt levelében Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 93. oldal

²⁵⁴ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 93. oldal

²⁵⁵ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 93. oldal

²⁵⁶ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 93. oldal

ellenőriznie. 1951. december 20-án megalakult a nemzetközi bizottság, 1952. július 21-én pedig bizonytalan időre felfüggesztette működését, mivel az NDK megtagadta tagjaitól a beutazási engedélyt.

Sztálin 1952. március 10-én²⁵⁷ jegyzékben javasolta a három nyugati nagyhatalomnak, kössenek békeszerződést, melynek alapján össznémet kormányzatot lehetne létrehozni. A javaslat lényege a következő volt:

- Az újraegyesítés a Potsdami konferencia által megállapított határok között lehetséges;
- Németország legyen semleges állam, miután területéről minden külföldi csapatot kivontak;
- Nemzeti haderő felállítása kizárólag az ország védelmének céljára és mértékében lehetséges;
- Deklarálni kell az antidemokratikus szervezetek létrehozásának tilalmát, valamint garantálni kell a demokratikus jogokat és pártokat.

A nyugati hatalmak március 25-i²⁵⁸ válaszjegyzékükben, Adenauer kifejezett helyeslésével, elutasították annak lehetőségét, hogy békeszerződésről tárgyaljanak a szabad össznémet választások megtörténte előtt.

1952. április 9-én egy második, a három nagyhatalomnak címzett jegyzékben a Szovjetunió beleegyezett az össznémet választások megtartásába, a négy nagyhatalom ellenőrzése mellett.

A nyugati hatalmak május 13-i válaszlevelükben ragaszkodtak ahhoz, hogy békeszerződést csak akkor lehet kötni, ha ellenőrzött, szabad választások útján megválasztott össznémet kormány áll fel, amely a békeszerződés előtt és után szabadon dönthet a koalíciós, integrációs és határkérdésekben.

Az ezt követő harmadik és negyedik jegyzékváltásban²⁵⁹ az álláspontok keményedtek. A nyugati hatalmak, és Adenauer – anélkül, hogy Sztálin javaslatát érdemben tárgyalták volna – meg akarták vizsgálni a szabad választások lehetőségét, mielőtt

²⁵⁷ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 94. oldal

²⁵⁸ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 94. oldal

²⁵⁹ 1952. 05. 24. - 07.10. és 08.23.- 09. 23. között (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 94. oldal)

azok lezajlanak, ezt követően szerettek volna sort keríteni az össznémet kormány megalakítására, és legvégül tárgyaltak volna a békeszerződésről, Németország koalíciós szabadsága alapján.

A Szovjetunió fordított sorrendet javasolt, és előfeltételként szabta meg Németország újraegyesítését, semlegességének garantálása mellett.

Karl Georg Pfleiderer²⁶⁰ 1952. június 6-án *Waibling*ban tartott beszédében²⁶¹ azt hangoztatta, a Szovjetunió soha nem egyezne bele, hogy az egyesítéshez vezető első lépés a szabad választás legyen.

Az 1952. május 26-27-én megkötött bonni „Németország-szerződés”²⁶², és az „Európai Védelmi Közösségről” szóló szerződés²⁶³ aláírásával körülhatárolták a belső német demarkációs vonalat.²⁶⁴

Az újraegyesítésről folyó egyeztető tárgyalásokat megakasztotta a történelem, 1953. június 17-én munkás-, majd népfelkelés tört ki Kelet-Berlinben és az NDK-ban. Ezt a napot a NSZK 1953 augusztus 4-én törvényben ünnepnappá nyilvánította, mely a „Német egység napja” elnevezést kapta.²⁶⁵

A berlini külügyminiszteri konferencia /1954. január 25.-február 18./ Dulles, Molotov, Eden, Bidault részvételével nem tudott megegyezni a németországi és biztonsági kérdésekben. Eden öt pontos programot ajánlott az újraegyesítés érdekében, amelyet előzetesen egyeztetett az USA-val és Franciaországgal. Az öt pont lényege és sorrendisége a következő:

- szabad, ellenőrzött össznémet választások megtartása,
- ennek alapján a Nemzetgyűlés megalakítása,
- az alkotmány és a békeszerződés előkészítése,
- a békeszerződés megkötésében illetékes kormány megalakítása,

²⁶⁰ FDP képviselő

²⁶¹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 94. oldal

²⁶² „Bonner Deutschlandvertrag” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 95. oldal)

²⁶³ „EVG-Vertrag” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 95. oldal)

²⁶⁴ 10 m – ellenőrzési vonal, 500 m – védelmi vonal és 5 km – záró zóna (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 95. oldal)

²⁶⁵ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 95. oldal

- békeszerződés megkötése.

Németország ezek után kaphat szabad utat arra, hogy a két német állam, valamint a szövetségesek kötelezettségeit átvegye, illetve feloldja azokat, egyáltalán, hogy önálló életet kezdjen.

Ezzel szemben Molotov fordított sorrendet képviselt:

- a békeszerződés kidolgozása mindkét német állammal,
- a Szövetségi Gyűlés és a Népi Kamara által két (egy nyugat-német és egy kelet-német) ideiglenes kormány létrehozása,
- az ellenőrző kontingens kivételével a megszálló csapatok kivonása,
- szabad választások megrendezése,
- össznémet kormány megalakítása.

A szovjetek további feltételként szabták az újraegyesített Németország semlegességét. Először került sor arra, hogy a német kérdést összekötötték az európai biztonság problematikájával, mivel az egyesítés további feltétele volt, hogy Németország a kollektív európai biztonsági rendszer részévé váljon.

A „szocialista tábor” 1954. december 2-án Moszkvában tartott konferenciáján²⁶⁶ deklarációt adott ki, amelyben jóváhagyta Németország nagyhatalmi szerepét, amennyiben az szerepét békés úton tölti be, és részt vesz Európa kollektív biztonsági rendszerében.

A párizsi konferenciák utolsó napján, 1954. október 23-án a Szovjetunió kinyilvánította, kész az „Eden-tervet” tárgyalási alapként elfogadni.

1955. január 11-én nagykoalíció jött létre Nyugat-Berlinben, Otto Suhr SPD-jelöltet választották kormányzó polgármesterré, Franz Amrehn CDU-jelöltet pedig polgármesterré. Az 1954. december 5-i képviselőházi választások alkalmával a Németországi Szocialista Egységpárt az érvényesen leadott szavazatoknak csupán 2,7 %-át nyerte el.²⁶⁷ Riasztó jelzés volt ez az NDK számára.

²⁶⁶ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 95. oldal

²⁶⁷ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 96. oldal

1955. január 15-én a Szovjetunió alternatíva elé állította az NSZK-t: a szövetségi állam választhat a szabad össznémet választások útján történő újraegyesítésről szóló tárgyalások, avagy a Párizsi Szerződések ratifikációja között.

Ollenhauer²⁶⁸, az ellenzék vezéralakja követelte Adenauertől – aki elutasítólag foglalt állást –, hogy fogja szaván a Szovjetuniót, és ne szalassza el a lehetőséget, ahogy 1952-ben is tette, továbbá komolyan vizsgálja meg a nemzetközileg is támogatott választások esélyét.²⁶⁹

A Párizsi Szerződések hatályba lépése /1955. május 5./ után a Szovjetunió a Nagy- Britanniával és Franciaországgal kötött, Németország ellen irányuló szerződéseit hatályon kívül helyezte. A Párizsi Szerződések értelmében az NSZK a szerződések hatályba lépésével egyidejűleg a NATO tagja lett. Mindezek ellensúlyozásaként pedig megalakult a Varsói Szerződés²⁷⁰. A német egység egyre valószínűtlenebbé vált, a nemzetközi szerződések pedig egyre inkább a kettészakadást állandósították.

VI. A szövetségi kormány államépítési törekvései 1955-1969²⁷¹ között

Adenauer az integrációs politikájával szuverenitást és egyenjogúságot ért el, az NSZK katonai biztonságát pedig a NATO garantálta. Politikájába szerződésekkel megerősítve bevonta a nyugati hatalmakat, de kérdéses maradt, hogy azok betartják-e ígéreteiket. A szövetségi kormány keleti német politikáját 1949 óta az alábbi alaptételek határozták meg:

- a német nép természetes igénye az önrendelkezési jog gyakorlása;

²⁶⁸ SPD (szocialista)-politikus

²⁶⁹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 96. oldal

²⁷⁰ 1955. május 11. –14. között tartott konferencián születik meg a döntés, a szerződés 1955. június 6-án lép hatályba. (Magyarország történeti kronológiája, IV. köt. alapján)

²⁷¹ Az 1949-1955 között eltelt évek alatt mindkét Németország számára az integrációs politikai törekvések váltak központi kérdéssé, egymáshoz viszonyulásukat meghatározták az ebből eredő ellentétek, a hidegháború kezdeti próbálkozásai. 1955-re a szakadás végérvényesnek tűnt, ezért folytatom a dolgozatomban jelen fejezetét ezzel az évvel. (a szerz.)

- az első alaptételből következik az a kötelezettség, hogy az újraegyesítést végre kell hajtani;
- Nyugat-Berlin az NSZK része;
- az NSZK kormánya az egyetlen demokratikusan legitimált német kormány, ezáltal egyedül jogosult arra, hogy a német nép nevében szóljon.

A genfi csúcskonferencián²⁷² a nyugati hatalmak gyakorlatilag elfogadták a két állam létét. A későbbiek során az NSZK maga is hozzájárult ahhoz, hogy ez a helyzet állandósult.

A Szovjetunió a kapcsolatok normalizálását ajánlotta a szövetségi kormánynak, és 1955. június 7-én meghívta²⁷³ Adenauert Moszkvába. A hatnapos találkozáson a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, kereskedelmi egyezmények megkötéséről esett szó, ill. arról, hogy a viszonyok normalizálása a német nép össznemzeti problémájának megoldásához, az államegység demokratikus helyreállításához is vezethet. A diplomáciai kapcsolatok felvétele egyúttal két német követség működését jelentette Moszkvában, amely önmagában megkérdőjelezte a szövetségi kormány egyedüli képviselői jogát. Mégis, az ajánlatot két ok miatt sem lehetett visszautasítani. Egyrészt – ahogy a nyugat-német ellenzék is hangsúlyozta –, ha az NSZK nyugati kapcsolatai segítségével politikailag és katonailag elég erőssé válik, a Szovjetunió is respektálja, így a párbeszédet akkor visszautasítani politikailag nemcsak hibás lépés lett volna, hanem tarthatatlan is. Másrészt a német közvélemény igen intenzíven foglalkozott a hadifoglyok kérdésével, amelyre a moszkvai út szintén megoldást jelenthetett. A háború és kapituláció következtében mintegy 3,15 millió német katona került szovjet fogságba. A nyugati hatalmak az 1948. év végéig minden hadifoglyot elengedtek, a háborús

²⁷² 1955. július 18-23. Potsdam óta az első alkalom, hogy mind a négy nagyhatalom képviselői találkoztak, sőt az NSZK és az NDK képviselői is részt vehettek ezen a találkozón. A négy nagyhatalom abban meg tudott egyezni, hogy az újraegyesítés szabad választások alapján, és az összeurópai biztonsági rendszer megalkotásával jöhet csak létre. Hruscsov hazafelé menet megszakította az útját Kelet-Berlinben, ahol úgy nyilatkozott: az egyesítés a németek ügye, amelynek előfeltétele az NDK és NSZK közötti közeledés. (Vö.: Lehmann: Chronik... 46. oldal)

²⁷³Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 130. oldal

elítéltek csoportját kivéve, akiket név szerint tartottak nyilván. Amikor a szovjetek kijelentették, hogy már nincsenek a táboraikban német hadifoglyok, a Vörös kereszt kereső szolgálata 98 229, név szerint nyilvántartott katona után kutatott²⁷⁴, akik feltehetőleg szovjet fogságba estek, és még nem tértek haza. Megközelítőleg további 1 millió német katona tűnt el nyomtalanul Keleten. Senki nem akarta elhinni a szomorú igazságot, hogy a Szovjetunióban minden harmadik német fogoly életét veszítette. 1955-ben a civil elhurcoltak mellett még kb. 10 000 német katonai fogoly élt a Szovjetunióban, akiket sommás eljárásban, feltételezett háborús bűnökért többnyire a szokásos 25 évre ítélték.²⁷⁵

Moszkvában a hadifoglyok kérdése gyorsan a tárgyalások középpontjába került. A szovjetek számára a foglyok tárgyalási alapul szolgáltak. Ma már tudjuk, hogy Hruscsov már 1955 júliusában elhatározta a szabadon bocsátásukat²⁷⁶, de a tárgyalások mégis majdnem meghiúsultak, Adenauer azonban végül engedett, és megígérte a diplomáciai kapcsolatok azonnali felvételét, a Szovjetunió pedig ígéretet tett a még ott tartózkodó 9 626 hadifogly, és 20 000 civil internált²⁷⁷ szabadon engedésére. Adenauer átadott a Szovjetuniónak egy egyoldalú nyilatkozatot, melyben a nyugat-német kormány kijelentette, a diplomáciai kapcsolatok felvétele nem jelenti a német határok elismerését, mert a határkérdést békeszerződésben kell rendezni, és nem jelenti a szövetségi kormány azon igényének feladását sem, hogy egyedüli joga képviselni a német népet.

1955 októberében az utolsó német hadifoglyok is hazatértek a Szovjetunióból. A nép hálás volt a kancellárnak, a röviddel halála után, 1967-ben megtartott közvélemény-kutatás szerint a megkérdezettek 75 %-a a hadifoglyok hazahozatalát tartotta a

²⁷⁴ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 6. oldal

²⁷⁵ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 6. oldal

²⁷⁶ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 6. oldal

²⁷⁷ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 6. oldal

kancellár legnagyobb politikai tettének.²⁷⁸ Az 1975-ben végzett felmérések ugyanezt mutatták.

A diplomáciai kapcsolatok felvétele a Szovjetunióval meghozta a nyugat-német állam külföldi elismerését, de egyúttal az NDK állami létének elfogadását is jelentette. Wilhelm Grewe, a Külügyi Hivatal politikai osztályának vezetője már Moszkvából hazafelé tartva erősen foglalkozott e kérdés megoldásával, illetve azzal, hogyan lehet ezt megakadályozni.²⁷⁹ A megoldást az ún. „Hallstein-doktrina” jelentette. A Külügyi Hivatal államtitkáráról elnevezett²⁸⁰ dokumentum a Szovjetunióval történt diplomáciai kapcsolatok felvételét különleges esetnek nevezte, mivel a Szovjetunió, mint győztes hatalom felelősséggel tartozik egész Németországért. De amennyiben más ország épít ki az NDK-val diplomáciai kapcsolatot, azt a szövetségi Németország ellenséges lépésnek tekinti, hiszen ezáltal egy demokratikusan nem legitimált államszervezet kapna nemzetközi elismerést. Az illető országgal az NSZK ebben az esetben megszakítja kapcsolatait.²⁸¹ A „Hallstein-doktrina” egy évtizedre diplomáciailag izolálta az NDK-t. Ugyanakkor ezt a fegyvert az NSZK ellen is lehetett fordítani: különösen a harmadik világ országai fenyegetőztek azzal, ha nem kapnak elegendő anyagi segítséget, elismerik a Német Demokratikus Köztársaságot.

1957-ben egyesítés zajlott az NSZK-ban. Az év elején az Alaptörvény 23. cikkelye értelmében „Saarland” az 1955 október 23-án tartott népszavazás eredményeként belépett a Németországi Szövetségi Köztársaságba. Franciaországot a párizsi szerződések kötelezték a népszavazás megtartására, melynek keretében az emberek szabadon dönthettek a terület státuszáról.

²⁷⁸ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 6. oldal

²⁷⁹ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 7. oldal

²⁸⁰ Walter Hallstein (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 131. oldal)

²⁸¹ Ez meg is történt 1957. október 19-én Jugoszláviával, 1963. január 14-én Kubával. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 127. és 186. oldalak)

Adenauer elérte, hogy a szavazás előtt három hónappal „Saarland” területén újra engedélyezték az addig betiltott német pártok működését. A „Saar Német Demokratikus Párt”, a „Saar-CDU”, és a „Saar Német Szociáldemokrata Párt” szövetségbe tömörült. Habár az idő rövidsége miatt szervezeti struktúráját nem tudták kiépíteni, megcélozták a szavazatok többségének megszerzését. A szavazáson a szavazati joggal rendelkezők 96,7 %-a vett részt, és a német pártok ajánlásának megfelelően a szavazók 67,7%-a mondott nemet a Saar-státuszra, azaz igent az NSZK-hoz történő csatlakozásra.²⁸²

A tartományi választások után egyértelművé vált, hogy a franciabarát erőknek nincs igazi támogatottsága a lakosság körében, így szabaddá vált az út Németország felé. Franciaország tudomásul vette politikája kudarcát. Azok a gazdasági előnyök, amelyeket a franciák a német – francia tárgyalások során maguk számára biztosítani tudtak, megkönnyítették a döntést Franciaország számára.

A „Hallstein-doktrínához” fűzött remények nem valósultak meg. A nyugati hatalmaktól az újraegyesítéshez remélt segítség elmaradt, az a nyugat-német törekvés, hogy az NDK elismerését meghiúsítsák, nem hozott előrelépést a német egység tekintetében.

Adenauer az egyesítés kérdését 1955 után is elsődlegesnek tartotta. A szovjet követnek, *Szmirnov*nak bizalmasan felvetett egy „osztrák megoldást”²⁸³, a szovjet reakció azonban elmaradt. A kancellár egyetértésével 1959/60-ban a szövetségi kancellária államtitkára, Globke tervekkel dolgozott ki, melyek értelmében a két Németország diplomáciai elismerését követően, 5 év elmúltával népszavazás és szabad választások keretében kell döntenie az újraegyesítésről. Az újraegyesített Németország jogosult eldönteni, hogy a NATO-hoz vagy a Varsói

²⁸² Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 7. oldal, valamint jelen dolgozat IV. 5. fejezete

²⁸³ „Österreich-Lösung” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 131. oldal)

Szerződéshez akar-e tartozni. A terveket elsodorta a Berlin-krízis.

Az ellenzék 1959-ben saját politikai tervet terjesztett elő. A terv hivatkozott a politikai táborok egymástól való eltávolodására, s hogy ezért Közép-Európa feladata a közeledés megkezdése, melynek része lehetne a szabad választásokkal eldöntött újraegyesítés, a politikai táboroktól független, de a kollektív biztonsági rendszerhez kötött Nagy-Németország megalakítása. Herbert Wehner²⁸⁴ 1960. június 30-án tartott híres parlamenti beszédében a Szocialista Párt nevében kiállt a nyugati kötődés mellett, és ezt tekintette újraegyesítő politikája alapjának.

Az SPD 1959. november 13-15. között rendkívüli pártgyűlést tartott *Bad Godesberg*ben, ahol – jelezve a baloldali párt új irányvonalát – meghirdette a „Godesbergi Programot”. Ebben a párt lemondott a világnézeti állásfoglalás szükségességéről, és elhatárolódott a marxizmustól. „Szocializmust csak demokrácián keresztül lehet elérni, a demokráciát kell szocializmussal kitölteni.” – vallotta.²⁸⁵ A Program meghatározta a demokratikus szocializmus alapértékeit, ezek között a szabadságot, az igazságosságot, a szolidaritást, mint a keresztényi etikában, a humanizmusban, Európa klasszikus filozófiájában gyökerező értékeket, és nem nyilvánított ki végső igazságokat. Elfogadta a parlamenti demokráciát, a magántulajdont, a haza védelmének elsődlegességét, az egyházakat és vallási közösségeket. Gazdaságpolitikájukban a „Verseny, amíg lehetséges – tervezés, amíg szükséges”²⁸⁶ – elv érvényesült.

Az SPD „Godesbergi Programjával” a polgári politikai elképzelésekhez közelített. Ezáltal újabb rétegeket tudott megnyerni a választásokon, a CDU/CSU számára pedig koalíciós partnerré válhatott. A marxisták kritizálták az új irányvonalat, szerintük a párt elárulta a német munkásmozgalmat, és annak hagyományait.

²⁸⁴ SPD (=szocialista) - politikus

²⁸⁵ „Sozialismus wird nur durch die Demokratie verwirklicht, die Demokratie durch den Sozialismus erfüllt.” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 116. oldal)

²⁸⁶ „Wettbewerb soweit wie möglich – Planung soweit wie nötig!” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 117. oldal)

A berlini fal felépítésével kapcsolatos nyugati reakciók új irányba terelték az NSZK keleti német politikáját. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szövetségesek támogatására kevésbé lehet hagyatkozni, amikor korábbi ígéreteik saját, későbbi érdekeikkel kerülnek ellentétbe. A Nyugat augusztus 13-a²⁸⁷ utáni passzivitása sokkolta a németeket, és lerombolta az illúziókat. A CDU/CSU frakció elnöke, Krone a „nagy dezillúzió órájáról”²⁸⁸ beszélt. Willy Brandt, akkor Berlin kormányzó polgármestere úgy találta, „a függönyt felhúzták és kiderült, hogy üres a színpad”²⁸⁹.

A következő években világossá vált, hogy a nyugati hatalmak egyre terhesebbnek érzik a szövetségi kormány ragaszkodását a korábbi egyezségekhez. A szövetségi kormánynak rá kellett jönnie, hogy Németország helyzetén csak a kelet-nyugati enyhülés keretei között változtathat. Kelet és Nyugat között folyamatosan tárgyalások folytak a fegyverkezés korlátozásáról, és ellenőrzéséről. A nyugat-németek ragaszkodása hidegháborús elképzeléseikhez elszigetelte volna az NSZK-t, elvesztették volna szövetségeseik támogatását. Adenauer kancellár ezt tisztán látta, 1962-ben a Szovjetunióknak 10 éves békét ajánlott, amelynek értelmében az NSZK kötelezettséget vállalt arra, hogy 10 évig akceptálja a meglévő helyzetet, ezek után gondolkozzanak el újra Németország alkotmányos helyzetéről. A béke feltételül szabta a szabadabb, humánusabb életviszonyok kialakítását az NDK-ban.²⁹⁰

²⁸⁷ Utalás a berlini fal felépítésére (1961. augusztus 13.)

²⁸⁸ „Stunde der grossen Desillusion” (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 9. oldal)

²⁸⁹ „(...) dass der Vorhang aufgezogen sei und sich gezeigt habe: Die Bühne ist leer.” (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 9. oldal)

²⁹⁰ Adenauer a békejavaslatot Szmirnov követ útján üzenté meg 1962. június 2-án. Tette ezt annak ellenére, hogy egy évvel azelőtt a Szövetségi Gyűlés még egyhangúlag követelte a német egység helyreállítását. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 179. oldal)

Az 1966. március 25-én kelt, a Föld országainak címzett békejegyzékével²⁹¹ Ludwig Erhard kormánya arra az új helyzetre reagált, amit Adenauer politikája váltott ki 1963-ban. A jegyzék szerint a nyugat-németek készek arra, hogy a megosztottságot legyőzzék, képesek ennek érdekében áldozatokat hozni, és a feladatot békés eszközökkel megoldani. Mindenek előtt a keleti országoknak szölt ez a jegyzék, arról akarták biztosítani őket, hogy Németország végső rendezést óhajt. A határkérdésekről szólva megerősítették, azt békeszerződésnek kell rendezni, ha azonban megegyezésre kerülne sor, ahogy ezt Nyugat-Németország a nyugati szomszédaival is megtette, akkor a németek a lengyelekkel is meg tudnak egyezni. Felkínálta, hogy lemond az erő alkalmazásáról, és csatlakozik az atomfegyverek csökkentéséről szóló szerződésekhez. Készek az európai feszültség okait elhárítani, és ennek keretében a német kérdést jogi úton rendezni.

Ezzel 1966-ban új irányvonal kezdődött az NSZK kelet-német politikájában. A CDU/CSU és az SPD Bonnban nagy koalíciót kötött. A szövetségi kancellár, Kurt Georg Kiesinger (CDU) lett, helyettese és külügyminisztere Willy Brandt (SPD). Kiesinger kormánynyilatkozatában csatlakozott elődei békejegyzékeihez, de visszatért az Erhard megfogalmazta összefüggéshez: Európában nem lehet enyhülést elérni Németország egyesítésével, Németország egyesítése legfeljebb az európai enyhülés eredménye lehet. Ezzel Kiesinger megfogalmazta azt a tételt, amelyhez a későbbi kormányfők is tartották magukat 1989/90-ig. A német kérdést csak hosszú távon lehet megoldani, csak a keleti-nyugati konfliktus legyőzésének európai folyamatába beágyazva lehet kezelni. Első lépésként a Szovjetunióval kellett tárgyalni.

1967 és 1969 között a nagy koalíció külügyminisztere, Willy Brandt és a szovjet külügyminiszter, Gromiko, valamint a bonni és kelet-berlini szovjet követ tárgyalásokat folytattak, jegyzékeket cseréltek, keresték az új keleti politika határait. A

²⁹¹ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 9. oldal

Szovjetunió az európai status quo nemzetközi elismeréséért szállt síkra, beleértve mindkét Németország nemzetközi elismerését. Az NSZK lépésről lépésre távolodott a „Hallstein-doktrínától”, először a Szovjetunió befolyási övezetébe tartozó államokkal vette fel a kapcsolatot, kereskedelmi képviselőket létrehozva a keleti blokk államaiban. Romániával 1967-ben²⁹² kölcsönösen követeket cseréltek. A Szovjetunió nem minden bizalmatlanság nélkül szemlélte ezt a politikát, hiszen hegemónikus törekvései a szocialista tábornokot illetően nem lanyhultak, 1968-ban éppen ezt nyomatékosította, amikor bevonult Csehszlovákiába. Félő volt, elvész az ideológiai kapocs, amellyel a szocialista országokat hatékonyan hatalmában tudta tartani. Ulbricht jól profitált a szovjetek bizalmatlanságából. Elfogadtatta a Varsói Szerződésben az „ellen-Hallstein-doktrínát”²⁹³: Egyetlen ország sem vehet fel kapcsolatot az NSZK-val, amíg az NDK-t el nem ismeri.

Adenauer 1962. október 9-i kormánynyilatkozatában²⁹⁴ kijelentette, a szövetségi kormány kész sokmindenről tárgyalni, ha „testvéreink a (keleti) zónában életüket úgy tudják berendezni, ahogy akarják. Az emberi szempontok számunkra még nagyobb szerepet játszanak, mint a nemzeti szempontok.”²⁹⁵ Ebben az értelemben tett békejavaslatot már a nyár folyamán²⁹⁶ a szovjet követnek. Alapvető óhaja volt, hogy a Kreml gondoskodjon az emberi viszonyok javulásáról a keleti zónában. A Szovjetunió nem reagált a javaslatra.

²⁹² 1967. január 31-én az NSZK és Románia elhatározta, hogy felveszik a diplomáciai kapcsolatokat. Ez a „Hallstein-doktrína” végét jelentette. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 181. oldal)

²⁹³ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 10. oldal

²⁹⁴ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 10. oldal

²⁹⁵ „(...) dass die Bundesregierung bereit ist, über vieles mit sich reden zu lassen, wenn unsere Brüder in der Zone ihr Leben so einrichten können, wie sie es wollen. Überlegungen der Menschlichkeit spielen hier für uns eine noch grössere Rolle als nationale Überlegungen.” (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 10. oldal)

²⁹⁶ 1962. június 6-án (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 10. oldal)

Adenauer utóda, Ludwig Erhard már hajlott arra, hogy alapvető kérdésekben visszakozzon, ha az NDK állami szerveivel felvett kapcsolatok hozzájárulnak a megosztottságból eredő következmények enyhüléséhez. A politika ezen új irányvonala, amelyet Berlin kormányzó polgármestere, Willy Brandt is képviselt, elérte, hogy 1963 decemberében²⁹⁷ az NDK és Nyugat-Berlin szenátusa között megszületett az első kormányegyezmény, amely a nyugat berliniek számára útlevelek kiállításáról szolt, lehetővé téve, hogy Kelet-Berlinbe látogassanak. A karácsonyi ünnepek alatt így viszontláthatták egymást a fal építése óta elválasztott családtagok és barátok. 1966-ig²⁹⁸ további egyezmények megkötésére került sor, amelyek korlátozott időre szóló útlevelek kibocsátását tették lehetővé. Az NDK minden alkalommal növelte engedményeinek politikai árát. Kezdetben a diplomáciai elismerés nem volt feltétel, később az NDK megkövetelte, hogy a szerződések megkötése előtt az állami kapcsolatokat normalizálni kell. Amikor a Nyugat ezt elutasította, megszakadtak a tárgyalások.

A diplomáciai elismerés problémája miatt a nagy koalíció idején meghíúsultak a szövetségi kormány legfőbb törekvései. Kiesinger 1967. április 12-én kormánynyilatkozatában²⁹⁹ konkrét javaslatokat terjesztett elő a belnémet viszony enyhítésére. Ezt követően a kelet-német miniszterelnök, Stoph 1967. május 10-én levélben³⁰⁰ fordult Kiesingerhez, amit ő azonnal megválaszolt – a levélváltás önmagában véve nagy jelentőséggel bírt, hiszen 1964-

²⁹⁷ 1963. december 17. Az „1. Belépési egyezmény” (=1. Passierscheinabkommen) értelmében a berlini fal felépítése óta először látogathatták meg a nyugat-berliniek kelet-berlini rokonaikat, a látogatás lehetősége pedig 1963. december 19. és 1964. január 5. közé eső időszakra korlátozódott. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 193. oldal)

²⁹⁸ 1964. szeptember 24. „2. Belépési egyezmény” (= 2. Passierscheinabkommen), amelynek értelmében a nyugat-berliniek egy éven belül nemcsak karácsonykor, hanem húsvétkor és pünkösdkor is meglátogathatják kelet-berlini rokonaikat. A 3. egyezmény (1965. november 25.) a karácsonyi időszakra eső látogatást tette lehetővé 1965-ben (1966. január 2-ig bezárólag), a 4. egyezmény (1966. március 7.) pedig a húsvéti és pünkösd-i rokonlátogatásokat tette lehetővé az 1966. évben. Habár 1964 szeptember 9-től a kelet-német nyugdíjasok számára is lehetővé vált évente egyszer Nyugat-Németországban rokonlátogatást tenni, mégis a valóságban a be- és kiutazásokat az NDK csak a legfontosabb családi események kapcsán engedélyezte. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 194. oldal)

²⁹⁹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 195. oldal

³⁰⁰ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 194. oldal

ben Ulbricht levelét Erhard még bontatlanul visszaküldte.³⁰¹ Stoph a tárgyalások folytatásának előfeltételeként a nemzetközi elismerést megkövetelte, míg Kiesinger azt szorgalmazta, hogy a megbízottak konkrét ténykérdések megoldásával törődjenek. A nézetkülönbségek miatt 1968-ban és 1969-ben is megrekedtek a tárgyalások. A kelet-német politikai vezetés „normális állami kapcsolatok” nélkül csupán azt a 16,9 millió DM összeget „tudta” elfogadni, amit a szövetségi postaminiszter 1969 októberében az NDK-nak költségkiegyenlítés címén juttatott, a két Németország közötti postaforgalom biztosítására.³⁰²

Állami szinten ugyan még nem, de a pártok között megindult a párbeszéd. Az SPD tárgyalásokat folytatott a Németországi Szocialista Egységpárttal. Az SPD 1966 februárjában eszmecserére, és konkrét egyezmények megkötésére szólította fel a kelet-német kommunista pártot. Az NDK-ban élénk vitát váltott ki a felhívás. A SED visszakozott a nagy érdeklődés miatt, Ulbricht úgy gondolta, ezeket a tárgyalásokat csúcstárgyalásoknak kell megelőzni. A Szövetségi Gyűlés elfogadott egy törvényt³⁰³, amely a hatályos jog szellemében kívánta megakadályozni, hogy kelet-német pártfunkcionáriusok a betiltott kommunista párt nevében lépjenek fel. A kelet-németek a törvény elfogadása miatt lemondták a párbeszédet.

A kommunista pártvezetés számára az elismerés kérdése nem okozott problémát, ha az adott helyzetből előnye származott. Ez leginkább a belnémet kereskedelem területén nyilvánult meg. Az NDK megalakulása után egy nappal az NSZK-val gazdasági egyezményt³⁰⁴ kötött, amelyet gyakorlatilag 1989-ig mindig meghosszabbítottak. Lényege, hogy – mint korábban a

³⁰¹ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 10. oldal

³⁰² Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 10. oldal

³⁰³ 1966. június 23-án fogadta el a Szövetségi Gyűlés az ún. „A német igazságszolgáltatás alóli korlátozott idejű mentességről” szóló törvényt (= Gesetz über befristete Freistellung von der deutschen Gerichtsbarkeit). /Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 194. oldal/

³⁰⁴ Frankfurti egyezmény. (=Frankfurter Abkommen) /Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 11. oldal/

megszállási övezetekben – a két német állam közötti kereskedelem belső német kereskedelem marad, tehát vámmal nem lehet terhelni.

A követelések kiegyenlítése elszámolási egységekben történt, így az NDK jelentős mennyiségű nyugati import áruért nem költött nyugati devizát. Ezen kívül kamatmentes kerethitel állt rendelkezésére, melynek segítségével jelentős kamatot tudott megtakarítani. Mióta az NSZK tagja volt az Európai Közösségnek, mint csendestárs az NDK is profitált abból. A kelet-német állam továbbra is tudott kereskedni az NSZK-val, mint európai közösségi taggal, anélkül, hogy vámot kellett volna fizetnie. Ezeket az előnyöket az NDK sohasem tette kockára, sem az NSZK-val, sem a Nyugat-Berlinnel folytatott kereskedelmi kapcsolatában.

1964-ben az NSZK az NDK-tól politikai foglyokat kezdett vásárolni. Az emberek megvásárlása visszatetsző üzlet, de a nyugat-németeknek nem volt más választásuk. Vajjal, gabonával, déligyümölcssel, később rézzel és olajjal fizettek. Idővel áttértek a pénzelszámolásra, egy fogoly ára 40.000.- és 100.000,- DM között mozgott, néha még magasabbra is rúgott a kialakult összeg. 1964 és 1989 között a szövetségi kormány 34 000 politikai foglyot vásárolt ki az NDK börtöneiből, és tett szabaddá, összesen 3,5 milliárd DM ellenében.³⁰⁵

A foglyok emberhez méltatlan, egészséget károsító körülmények között éltek és dolgoztak. A bebörtönzések oka: menekülni próbáltak³⁰⁶, kiutazási kérelmet nyújtottak be³⁰⁷, vagy egyszerűen

³⁰⁵ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 11. oldal

³⁰⁶ A vád: békét veszélyeztető agresszió (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 11. oldal)

³⁰⁷ A vád: az állam működését sértő cselekmény (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 11. oldal)

a hazai politikai rendszerrel szemben hangosan gyakoroltak³⁰⁸ kritikát.

A nagy koalíció kormánya flexibilis politikát próbált folytatni, miközben hivatalosan tartotta magát ahhoz az elvhez, hogy egyedül az NSZK-nak van joga a német népet képviselni, és hogy az Odera-Neiße-határvonal átmeneti állapot, annak ellenére, hogy e kérdésekben a kormánytagok között is voltak hangsúlyeltolódások. A 60-as évek közepétől a közéletben megerősödtek a korábbi elképzelések felülvizsgálását szorgalmazó hangok. Utaltak a keményen védett igények és a valóságos helyzet közötti különbségekre, és síkra szálltak amellett, hogy fel kell adni az egyedüli képviseleti elvet, és el kell ismerni az NDK létét, valamint hogy újra kell rendezni a kapcsolatokat Kelet-Európa népeivel, 20 évvel a háború befejezése után el kell fogadni, hogy az Odera-Neiße folyók mentén húzódó határt nem lehet megváltoztatni.³⁰⁹

Az ellenzék soraiból az FDP politikusai meglepő dokumentumokkal álltak elő. Rubin, a párt pénztárnoka a „Stern” magazinban 1967-ben közzétett egy cikket³¹⁰ „Az igazság órája”³¹¹ címmel, amelyben az 1945 óta kialakult tényleges helyzet elfogadását követelte. Az FDP szóvivője, Schollwer 1967 márciusában tervet terjesztett elő, amely a belső pártviták során jelentős ellenállásba ütközött. Kiinduló tézise így hangzott: a status quo visszaállítása sem európai, sem német keretek között nem lehetséges, és nem is kívánatos, mert a nyugati és keleti integráció egyúttal a német nemzetállamról való lemondást is

³⁰⁸ A vád: állam elleni izgatás (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 11. oldal)

³⁰⁹ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 11. oldal

³¹⁰ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 11. oldal

³¹¹ „Die Stunde der Wahrheit”

jelentette.³¹² A gazdasági és kulturális kapcsolatokkal kell feloldani a két német állam közötti görcsös viszonyokat. A német egységről szóló álmom, a nagy cél elveszett a történelem útvesztőiben, és nyitott kérdés maradt, hogyan fog alakulni Németország sorsa az elkövetkezendő évtizedekben.

VII.1. Az NDK Ulbricht vezetése alatt

A Németországi Szocialista Egységpárt 1949 és 1989 között eltérő álláspontokat képviselt a német kérdéssel kapcsolatban. 1949-től 1955-ig volt érvényben az „Egy állam – egy nemzet” – felfogás. Ezt követően a szovjet külpolitikával egyezően a 60-as évek végéig a „Két állam – egy nemzet” – álláspont tartotta magát, majd Honecker sugallatára 1971-től³¹³ határozottan a „Két állam – két nemzet” – elv érvényesült. Az 1949-es, 1968-as és 1974-es alkotmányok visszatükrözik a különböző nézeteket. A Németországi Szocialista Egységpárt azonban soha nem mondott le arról, hogy a megfelelő pillanatban kommunista vezetés alatt valósítsa meg Németország egyesítését, hiszen ez egyet jelentett volna számára a hatalom föladásával.

1955-ben a Németországi Szocialista Egységpárt minden átmenet nélkül átvette a szovjetek álláspontját, mely szerint Németország két államból áll. Az NDK külpolitikájának fő célja önmaga nemzetközi elismertetése lett, amit a 60-as évek végéig csak a „szocialista tábor” országai körében ért el. Miközben az NDK azon fáradozott, hogy saját állami létét hangsúlyozza, vezető pártja az NSZK-val szemben az elhatárolódás politikáját gyakorolta. Jelzésként a korábbi, egységes német állami zászlóra rátette a kalapácsot, körzöt és kalászkoszorút.³¹⁴ Az 1949-es alkotmányt 1968-ban új alkotmány váltotta fel, amely a két

³¹² Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 11. oldal

³¹³ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 237. oldal

³¹⁴ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 2. oldal

német állam különálló létezésén alapult. A keletiek számára a mérce azonban a szomszédos nyugat-német állam maradt.³¹⁵

A kommunista vezetés részben saját elhatárolódási politikájával szemben tevékenykedett. Az NDK 1973-ban engedélyezte állampolgárainak, hogy Nyugatról pénzajándékot fogadjanak el, tehát birtokolhattak nyugat-német márkát, amivel bevásárolhattak az otthoni, és nyugati árukat kínáló „Intershop” üzletekben. A DM hamarosan második fizetőeszközzé vált az NDK-ban, amellyel nemcsak ritkaságszámba menő javakat lehetett megvásárolni, hanem – a szokottnál gyorsabban – szolgáltatásokat is. A nyugat-németek márkája láthatólag jobb volt, mint a saját, ez kimondatlanul ahhoz vezetett, hogy a nyugati szomszéd az élet leghétköznapiabb dolgaiban is mércévé, az állandó összehasonlítás alapjává vált.

A hivatalos kelet-német politika már kezdettől fogva világossá tette, hogy a két német állam közeledése – egyoldalú értelmezésük szerint – a kommunista diktátum elfogadását jelenti. Azt követelték az NSZK-tól³¹⁶, hogy lépjen ki a NATO-ból, szüntesse meg a hadkötelezettséget, számolja fel „militarista és imperialista erőit”, és a monopóliumok uralmát. Az előfeltételek teljesítése után lehet csak létrehozni egy közös Tanácsot, amely a konföderáció kormányaként paritásos alapon működne. A Tanács feladata, hogy előkészítse az egységes pénznem kibocsátását, megszervezze egész Németország közigazgatását, valamint előkészítse a nemzetgyűlési választásokat. A Nemzetgyűlés kompetenciája, hogy kidolgozza az alkotmányt. A békét, demokráciát és előrehaladást szolgáló kormány pedig számúzi politikájából az imperialista érdekek képviselőjét. Miután közismert volt, hogyan értelmezik a kommunisták az előző fogalmakat, javaslataik a szövetségi kormány számára elfogadhatatlanok maradtak.

³¹⁵ Az NDK politikusaiban hivatkozásaiban gyakran találkozhattunk azzal, hogy teljesítményeiket az NSZK eredményeihez mérték. A párt 5. kongresszusán (1958-ban) pl. Ulbricht kijelentette, az NDK az élelmiszerek és konsumjavak tekintetében az 1 főre jutó fogyasztásban 1961-ig eléri a nyugat német mértéket. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 119. oldal)

³¹⁶ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 2. oldal

A Minisztertanács 1957. július 27-én³¹⁷, ezúttal kicsit visszafogottabban fogalmazva, megújította javaslatát. Ennek értelmében mindkét állam megtarthatja társadalmi rendjét, a közös Tanács csak tanácsadó szerv. A két német állam közös politikai lépéseit kormányegyezmények határozzák meg, a semlegesség érdekében kilépnek a NATO, ill. a Varsói Szerződés kötelékéből. Tisztázatlan maradt, milyen úton jutna el a két Németország az egységes, demokratikus, békeszerető és antiimperialista német állam megteremtéséhez. A Szovjetunió támogatta az NDK konföderációs javaslatát, de az NSZK elutasító maradt. A nyugat-németek kormányegyezmények helyett továbbra is szabad választásokat követeltek egész Németországban. El akarták kerülni, hogy az egyezmények megkötésével az NDK felértékelődjön, ennek eredményeként nemzetközi jogilag elismerjék, anélkül hogy a szabadság keretei között sikerülne konkrét lehetőséget teremteni a német egység helyreállítására.

A szovjetek, és így a kelet-németek számára is 1958-ban Berlin szolgáltatott okot az összeütközésre. A nyugati hatalmaknak nyújtott Berlin-ultimátum előtt 1958 októberében Ulbricht egy választási gyűlésen kijelentette: „Berlin (értsd: egész Berlin) a Német Demokratikus Köztársaság területén fekszik.”³¹⁸ A szovjetekkel egyetértésben a kelet-német hivatalos álláspont is az volt, hogy Nyugat-Berlin különleges politikai egységet alkotó szabad város legyen.

1961. augusztus 13-án a kelet-német állam az NSZK ellen irányuló elhatárolódási politikájában legsúlyosabb döntését hozta, megépítette Berlinben a falat.

A listás választások 99 %-os győzelmei nyilvánvalóan nem feleltek meg a valóságnak. Sokkal többen utasították el a kommunista politikai vezetést, mint az az 1 %, s ezt a „lábbal

³¹⁷ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 131. oldal

³¹⁸ „Ganz Berlin liegt auf dem Territorium der Deutschen Demokratischen Republik.” Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 3. oldal

szavazás”³¹⁹ nyilvánvalóvá is tette. 1955 és 1961. augusztus 13. között 1 496 280 kelet-német állampolgár jelentkezett a nyugat-német menekült táborokban. Ez képletesen szólva annyit jelent, hogy átlagban hónapról hónapra egy kisváros teljes lakossága mondott búcsút az NDK-nak.³²⁰ Mindenekelőtt a fiatal és aktív emberek hagyták el hazájukat, az elvándorlási hullám pedig egzisztenciális válságba sodorta a kelet-német államot. Ugyanakkor a kelet-német kommunista vezetés nem adta jelét annak, hogy szándékában állna a viszonyok enyhítése, elviselhető állapotok megteremtése az országban, habár épp e viszonyok ösztökélték arra polgáraikat, hogy elhagyják hazájukat. Ellenkezőleg, egyre erősebben szorgalmazták az oktatásügy szocialista fejlesztését, a mezőgazdaság kollektivizálását.

A közös német határ kijelölése után³²¹ egyedül Berlinen keresztül vezetett út a keleti szektorból a nyugatiba, de ott szinte akadálytalanul. A hatalom biztosítása érdekében a német kommunisták erre az egy pontra koncentráltak, a menekülés e végső módját akarták megakadályozni. Minden vonatot, gyorsvasutat, és metrót ellenőriztek Kelet- és Nyugat-Berlin között, mégsem csökkent a menekültek hulláma. Többszörös próbálkozás után, és annak tudatában, hogy a nyugatiak nem fognak beavatkozni, Ulbricht végre megkapta a szovjetek hozzájárulását ahhoz³²², hogy a keleti szektort teljesen elkerítse, és a régi birodalmi főváros közepén falat építsen. Az előkészítéssel, és a munkálatok végrehajtásával Ulbricht Erich Honeckert, a Politikai Bizottság tagját bízta meg. Ekkoriban

³¹⁹ „Abstimmung mit den Füßen” Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 3. oldal

³²⁰ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 3. oldal

³²¹ 1952. május 26-27. A bonni ún. „Németország-szerződés” (=Deutschlandvertrag) és az Európai Védelmi Közösség létrehozásáról szóló szerződés aláírása után sor került a két Németország közötti demarkációs vonal kijelölésére. A határvonal 10 méter széles ellenőrzési sávból, 500 méter széles védelmi sávból, valamint 5 km széles záró övezetből állt. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 95. oldal)

³²² Varsói Szerződés kommunista pártjainak első titkári értekezletén Moszkvában (1961. augusztus 3-5.) (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 4. oldal)

Honecker a biztonsági ügyekért felelős titkára is volt a Németországi Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának.

1961. augusztus 13-án, vasárnap, röviddel éjfél után nehéz fegyverzettel felszerelt népi rendőrség, a Nemzeti Néphadsereg katonái, valamint a munkásőrség csapatai jelentek meg a keleti és nyugati szektor határán. Védelmük alatt úttörő egységek szögesdrótot, és utcai torlaszokat helyeztek el. Az addig még átmenő közlekedési eszközöket leállították. A következő napokban a torlaszok helyén falat építettek. A közvetlenül a fal mellett álló házakban a nyugatra néző ablakokat, ajtókat befalazták, a lakosságot pedig evakuálták. Később tökéletesítették a határlétesítményeket, a fal körül állandóan működő ellenőrző sávot létesítettek. Világítást szereltek be, árkokat ástak, amely a közlekedési eszközöket akadályozta a továbbhaladásban és áttörésben, megfigyelő tornyokat állítottak fel, és utat vágtak az őrhelyek számára. A hátszágtól kerítés választotta el a létesítményeket. Házakat romboltak le Kelet-Berlinben a nyugati oldallal határos brandenburgi területeken, a határlétesítmények útjában álló fákat kivágták. A fal közeléből kényszertelepítések zajlottak az NDK belsőbb részei felé. Ezeken a területeken az átlagpolgárok házeit vagy lezárták, vagy megbízható embereknek adták át, vagy felrobbantották.³²³

Habár előrelátható volt, hogy a kommunisták hatalmuk megtartása, és a menekülők megállítása érdekében drasztikus eszközökhöz fognak folyamodni, a fal megépítése mégis sokkoló hatást váltott ki. Különösen a kelet-németeket, és a berlinieket érte ez tragikusan. A berliniek tehetetlenül nézték végig, hogy a fal elválasztja őket családtagjaiktól, barátaiktól, és értetlenül álltak a nyugati hatalmak tétlensége előtt.

A fal megépítése a német megosztottságot is állandósította. A fal 1961-ben megmentette a kommunista diktatúrát, a nyugat-németeket pedig arra kényszerítette, hogy együttműködjenek velük. A kommunistáknak sikerült a fallal a német összetartozást

³²³ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 4. oldal

szimbolizáló, egyben az elnyomást jelképező emlékművet létesíteni, konzerválva ezt az életerzést, és tanúsítva a kérdés megoldatlanságát.

Miközben a falnál lóttak a menekülőkre, az NDK 1961 után is fenntartotta konföderációs terveit. A hivatalos álláspont szerint a két államnak az egyesülés létrejöttéig békés együttműködésben, és versenyben kell egymás mellett léteznie. A kelet-német kommunista vezetés nyíltan vallotta, konföderációval, vagy anélkül, de a szövetségi köztársaságnak is csak egyetlen jövője van, a szocializmus. A kommunista párt ennek szellemében fogalmazta meg 1963-ban a német nemzeti egység helyreállításáról szóló programját³²⁴. Ulbricht 1967-ben, a 7. pártkongresszuson azt mondta: „A német államok egyesítése a célunk, és ez is marad. Tisztában vagyunk azzal, hogy Nyugat-Németország demokratikus átalakulása végbe fog menni.”³²⁵

A párt az egyesítésre vonatkozó propagandája során kifejtette, hogy az egyedüli legitim német állam az NDK. Egyedül ez az állam tett eleget a Potsdami egyezménynek, ezért nemzetközi jogi értelemben az egyetlen jogszerűen létrehozott német állam. Az 1968-as alkotmány ezt alátámasztva kimondja, az NDK-t illeti meg az a jog, hogy az egész német népnek megmutassa a békéhez és szocializmushoz vezető utat. Az alkotmány értelmében az NDK törekszik az imperializmus által kikényszerített szakadás legyőzésére, a két német állam közötti közeledésre, míg be nem következik az egyesítés a demokrácia és szocializmus alapján.

VII. 2. Az 1968-as alkotmány

Ulbricht a Németországi Szocialista Egységpárt 7. kongresszusán³²⁶ kifogásolta, hogy az antifasiszta, demokratikus

³²⁴ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 5. oldal

³²⁵ „Die Vereinigung der deutschen Staaten ist und bleibt unser Ziel. Aber wir sind uns darüber klar, daß sie eine demokratische Umgestaltung Westdeutschlands voraussetzt.” (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 2. oldal)

³²⁶ 1967. április 17-22. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 175. oldal)

rend alkotmánya már elavult, nem felel meg „a történelmi fejlődés jelenlegi állapotának”.³²⁷ A felszólalást tettek követték, 1967. december 1-én Ulbricht vezetésével alkotmányozó bizottság alakult, 1968. január 31-én pedig készen volt az új szocialista alkotmány tervezete.³²⁸ A Népi Kamara előterjesztését követően általános vitára bocsátották a tervezetet, a lakosság köréből is számos módosító javaslat érkezett, amelyeket azonban a parlamenti bizottság csak kivételesen vett figyelembe.

Az alkotmány elfogadására – a Népi Kamara jóváhagyása után – 1968. április 6-án került sor, 98 százalékos részvétel mellett a választójoggal rendelkező szavazó polgárok 94,49 %-a döntött népszavazás során a Német Demokratikus Köztársaság, mint „a német nemzet szocialista állama” második alkotmányának elfogadásáról.³²⁹ Három nappal később az alkotmányt a hivatalos közlönyben kihirdették.

Az új alkotmány – az elsővel /1949. október 7./ ellentétben – nemcsak átmeneti időre szólt, hanem a szocialista rend alaptörvényeként végleges állapotot tükrözött. A két német állam meglétéből indult ki, de kiállt a német nemzet egysége és a német államok egységesítése mellett, a demokratizmus és a szocializmus talaján.³³⁰

Az 1968-as alkotmány jelentősége abban állt, hogy a régóta elavulttá vált formális alkotmányt, az abban megfogalmazott jogokat, az egyszerű törvény (tehát nem alkotmány) szabályozta jogot, és az alkotmányos valóságot megkísérelte összeegyeztetni. Szocialista alkotmánynak szánták, de nem követte teljes mértékben az 1936-os szovjet alkotmány mintáját.³³¹ Inkább a 60-as évek kelet-európai államaiban szokásos alkotmányos tendenciák ismerhetők fel.³³²

³²⁷ „dem gegenwärtigen Stand der historischen Entwicklung” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 176. oldal)

³²⁸ Ez csak azzal magyarázható, hogy a párt már korábban kidolgozott egy tervezetet.

³²⁹ Vö.: Brunner: Einführung... 29. oldal alapján

³³⁰ Preambulum, 8. cikkely

³³¹ Vö.: Brunner: Einführung... 29. oldal alapján

³³² Ezek között említem elsősorban azt a törekvést, hogy az alkotmány a társadalmi rend alaptörvénye legyen, és ne korlátozódjon pusztán az állami szervek megjelölésére. A politikai szándék egyértelmű, az alkotmány rögzíti a SED vezető szerepét, ezzel a politikai rendszer legfontosabb intézményének alkotmányjogi státuszt adott. (1. cikkely)

Az alkotmány az alapjogok között a fő hangsúlyt az együttes döntési jogra, és együttműködési jogra helyezte³³³, ami egyúttal koncepcionális újítást is jelentett a sztálini alkotmánnyal szemben, hiszen ott a szociális és gazdasági jogok álltak előtérben. Az egyén jogvédelme a korabeli közép-, és kelet-európai szocialista alkotmányos szabályozáshoz képest el volt hanyagolva. Közigazgatási bírósági védelemről pedig szó sem esett.

Az alkotmány kimondta: A szocialista társadalmi és államrend alapján³³⁴ az NDK mint a német nemzet szocialista állama, a munkásosztály vezetése alatt álló dolgozók városi és vidéki politikai szervezetei a munkásosztály marxista-leninista pártjával együtt megvalósítják a szocializmust. A munkások szövetségben állnak a szövetkezeti parasztsággal, az értelmiséggel és más néprétegekkel, a termelő eszközök szocialista tulajdonban vannak. A Nemzeti Front biztosítja a népi erők szövetségét. Az NDK törekszik a baráti kapcsolatok kiépítésére, többek között a Szovjetunióval, és más szocialista országgal, létrehozza a kollektív biztonság és béke rendszerét, valamint mindent megtesz annak érdekében, hogy az imperializmus erőinek sikeres működése következményeként a német nemzetre és országra kényszerített kettészakadást legyőzze, a két német állam fokozatos közeledését, valamint a demokrácia és a szocializmus alapján történő egyesítését elérje. Az alkotmány kimondja a Német Szocialista Egységpárt vezető szerepét, meghatározza az irányadó világnézetet, a Szovjetuniót elsődleges politikai szövetségesként említi, továbbá kiemeli a kelet-német állam kötöttségét a termelési- és tulajdonviszonyok alapján definiálható szocialista közösséghez, hangsúlyozva, hogy a szocialista viszonyokat a tudománynak és kutatásnak is szolgálni kell.

Ugyanez a szándék érvényesült a Nemzeti Fronttal (3. cikkely), a szakszervezetekkel (44.,45. cikkelyek) kapcsolatban, az alkotmány külön fejezetet áldoz – hangsúlyozva politikai jelentőségüket – a „szocialista társadalom” közösségeinek, az üzemeknek, városoknak, községeknek, és a szocialista termelő szövetkezeteknek. (46. cikkely).

³³³ 21. cikkely

³³⁴ 1-18. cikkely

A polgárok alapvető jogai és kötelezettségei³³⁵ a szocialista személyiségi jogok egységeként érvényesülnek, a társadalmi-politikai szabadságjogokat az állam keretein belül, az aktív állampolgárok szocialista jogaként határozza meg az alkotmány. Abból az alaptételből kiindulva, hogy a személyes és társadalmi érdekek egymással megegyeznek, minden polgár joga és kötelessége meghatározni a szocialista közösség, és a szocialista állam politikai, gazdasági, szociális, kulturális életét, úgy, hogy részt vesz a döntésekben. Az alkotmány felszólítja a polgárokat a közös munkára, közös tervezésre és közös kormányzásra.³³⁶ Ennek értelmében a konkrétan meghatározott jogok, mint a 18. életév betöltéséhez kötött aktív és passzív választójog, a munkához, a tanuláshoz, a foglalkozás megválasztásához való jog, a szabadidőhöz, a pihenéshez, a lakáshoz való jog, az egészség, a család, az anyaság védelméhez való jog, az öregség és rokkantság esetén nyújtandó ellátáshoz való jog, de az alkotmány alapelvei szerinti szabadságjogok is, mint a véleményalkotás szabadsága, a sajtószabadság, a gyülekezési és egyesülési szabadság, – egyúttal az állampolgárok kötelezettségei is.

A szocialista társadalmon belül a közösségi szervezetek, az üzemek, városok, községek és községi egyesülések³³⁷, a szakszervezetek³³⁸, mint „osztályszervezetek”, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, mint a parasztok szabad egyesülései³³⁹ jelennek meg.

A kormányzati rendszer, az állami vezetés felépítése és rendszere az államhatalom alkotmányban rögzített céljaihoz és feladataihoz igazodik, a demokratikus centralizmus alapján.

A Népi Kamara³⁴⁰ a legfőbb államhatalmi szerv, melynek jogait senki nem korlátozhatja. Egyedül a parlament hozhat törvényeket, és gondoskodik azok végrehajtásáról. Megválasztja az Államtanácsot, a Minisztertanácsot, a Nemzeti Védelmi Tanács elnökét, a Legfelsőbb Bíróság tagjait és vezetőjét, a Legfőbb Ügyészt, meghatározza működésük alapelveit, és

³³⁵ 19-40. cikkely

³³⁶ 21. cikkely

³³⁷ 41-43. cikkely

³³⁸ 44-45. cikkely

³³⁹ 46. cikkely

³⁴⁰ 48-65. cikkely

mindenkor visszahívhatja az általa megválasztott tagokat. A parlament megerősít és felmond államszerződéseket, népszavazás kiírásáról dönt, és feloszlatja önmagát. Az 500 képviselőt négyévenként közvetlenül a nép, Kelet-Berlinben közvetett módon a Városi Küldöttgyűlés választja³⁴¹, durva kötelezettségzegés esetén a választók visszahívhatják a képviselőket (imperatív mandátum). A gyakorlatban azonban – ellentétben az alkotmányos teóriával – a Népi Kamara hatalom nélküli és keveset munkálkodó szerv, amelyet ritkán és rövid időre hívnak össze.

Az Államtanácsot³⁴² a Népi Kamara választja, a parlamentnek felelős, a kollektív államfő szerepét gyakorolja. Az Államtanács képviseli az NDK-t nemzetközi jogilag, ratifikálja az államszerződéseket, kinevezi és meghatalmazza a diplomatákat, valamint kegyelmi jogot gyakorol. Az Államtanács helyettesíti a Népi Kamarát az ülések között, és ellát törvényhozói, végrehajtói és bírói feladatokat. A törvénytervezeteket a Népi Kamara elé terjeszti, összehívja a parlamentet, minden népképviselői szerv választását kiírja, alapvető feladatokat szabályoz jogilag kötelező rendeletek útján, valamint dönt a honvédelem alapvető kérdéseiről. A honvédelmet a Nemzeti Védelmi Tanács segítségével szervezi meg. Az Államtanács értelmezi és magyarázza az alkotmányt, és a törvényeket, állásfoglalása kötelező erővel bír, és felügyeli a Legfelsőbb Bíróság és a Legfőbb Ügyész tevékenységét.

A Minisztertanács³⁴³, mint kollektív szerv, végrehajtja a törvényeket és rendeleteket, és jogilag kötelező erejű kormányrendeleteket bocsát ki. Vezeti, koordinálja, és ellenőrzi a minisztériumokat, valamint a kerületi tanácsokat. Illetékességi területébe tartozik a tervgazdálkodás megszervezése és a nemzetközi jogi szerződések megkötése. A Minisztertanács

³⁴¹ 1979. június 28. után a Népi Kamara kelet – berlini küldötteit a módosított választási törvény alapján már nem közvetett, hanem közvetlen módon választják. A kelet – berlini képviselők első közvetlen megválasztására 1981. június 14-én került sor. Másnap a nyugati szövetségesek jegyzékben tiltakoztak a szovjet kormánynál ezen egyoldalú döntés miatt, amely a keleti szektort úgy tekinti, mintha az az NDK területének egy része lenne. A nyugati szövetségesek ebben nemcsak a Berlin-státusz semmibe vételét, hanem az 1971. szeptember 3-i négyhatalmi egyezmény megsértését is látták. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 267. oldal)

³⁴² 66-77. cikkely

³⁴³ 78-80. cikkely

elnökét az Államtanács elnöke javasolja, és a miniszterekkel együtt a Népi Kamara választja 4 évre. A Minisztertanács minden egyes tagja felelős a Minisztertanács tevékenységéért, és így elszámolásra kötelezett.

A helyi népképviselőtestületek³⁴⁴ az államhatalom választott szervei a kerületekben, körzetekben, városokban, városi kerületekben, községekben és községi egyesülésekben. Végrehajtó és ellenőrző szervként tanácsokat és bizottságokat választanak.

A szocialista törvényesség és igazságszolgáltatás³⁴⁵ a védelmet, az NDK fejlődését, valamint az állami-, és társadalmi rendet szolgálja. A bíraskodás legfőbb szerve a Legfelsőbb Bíróság, amely a Népi Kamarának, illetve az Államtanácsnak felelős. Minden bírót, népi ülnököt, és a társadalmi bíróságok tagjait választják, és így visszahívhatók. A bíró a népnek és szocialista államának hűséggel tartozik. A szocialista társadalmi, és államrend, valamint a polgárok jogainak biztosítékául szolgál az Államügyészség, amelyet a Legfőbb Ügyész vezet. Minden polgár kérvényt adhat be, a legfőbb szervek ellen emelt panaszok esetében a Minisztertanács, illetve az Államtanács illetékes.

A záró rendelkezések értelmében³⁴⁶ az alkotmány közvetlenül érvényesülő jog, melyet kizárólag a Népi Kamara tud törvénnyel megváltoztatni, illetve kiegészíteni.

Miközben a kommunista vezetés hivatalos propagandájában és jogszabályokban megerősítve a két német állam közeledését hangoztatta, az NDK a gyakorlatban mindent elkövetett, hogy elhatárolódjon az NSZK-tól. Az NDK 1967. február 20-án törvényben saját állampolgárságot vezetett be.³⁴⁷ A törvény lehetővé tette az államnak, hogy az állampolgári kötelezettségek durva megsértése esetén megfossa polgárait állampolgárságuktól. 1969. június 10-én³⁴⁸ a párt nyomásának

³⁴⁴ 81-85. cikkely

³⁴⁵ 86-106. cikkely

³⁴⁶ 107-108. cikkely

³⁴⁷ Az „Állampolgárságról szóló törvény” (=Gesetz über die Staatsbürgerschaft) Ez a törvény megszüntette az addig fennálló közös német állampolgárságot. Már 1964 január 2-től új személyi igazolványokat állítottak ki az NDK-ban a „Német Demokratikus Köztársaság polgárai számára”. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 174. oldal)

³⁴⁸ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 176. oldal

engedve a kelet-német evangélikus egyház – megszakítva ezzel a Németországi Evangélikus Egyház addig fennálló jogi és szervezeti egységét – kilépett a Németországi Evangélikus Egyház kötelékéből.

Az NDK nehezítette a nyugat-németek számára a beutazást, a rokonlátogatás esetére korlátozva, és évi 30 napban maximálva azt, valamint jelentős anyagi terheket hárított a beutazni vágyókra. 1964-ben kényszer-pénzváltást rendeltek el, naponta és személyenként 5 DM-t kellett átváltani, ezt az összeget 1968-ban 10 DM-re, 1973-ban 20 DM-re, 1980-ban 25 DM-re emelték. 1968-tól útlevelet és vízumot kellett váltani, amit illeték terhelt.³⁴⁹ Ha kivételesen engedélyezték a saját gépkocsival történő beutazást, úthasználati díjat kellett fizetni. Ha mindez nem rettentette el a beutazni vágyót, belépéskor még keresztül esett egy zaklatás számba menő belépési- és vámvizsgálaton. A fal felépítése után a nyugat-berliniek nem juthattak át Kelet-Berlinbe, ez csak 1963-tól vált lehetségessé az útlevél-egyezmény értelmében. 1968-ban az NDK bevezette a nyugat-németek és nyugat-berliniek számára az útlevél-kényszert, átutazási vízumot is illeték ellenében adott ki, az úthasználati díjat pedig 1955 után drasztikusan megemelte.³⁵⁰

Az NDK-ból történő kiutazást is nehezítették. 1957-ig évente kb. 2,5 millió kelet-német állampolgárnak engedélyeztek utazást a szövetségi köztársaságba. 1957-ben bizonyos csoportok számára tilossá vált a kiutazás (főiskolások, egyetemisták, FDJ³⁵¹ - tagok), látogatásokat kivételesen engedélyeztek, a fal megépítése után pedig egyáltalán nem. 1964-ben lehetett újra nyugatra utazni, de csak a nyugdíjasoknak.³⁵²

³⁴⁹ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 5. oldal

³⁵⁰ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 6. oldal

³⁵¹ A KISZ szervezet kelet német megfelelője: Freie Deutsche Jugend = Szabad Német Ifjúság

³⁵² Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 6. oldal

Az NSZK-tól való elhatárolódási politikájáért az NDK súlyosan megfizetett a sport területén. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság 1951-ben szorgalmazta, hogy a két német állam közös nemzeti bizottság keretében lépjen fel. A kommunista párt nyomására a kelet-német olimpiai bizottság a már adott szavát visszavonta és demonstratív módon távol maradt az egyeztető megbeszélésektől. Ennek következtében az 1952-es olimpián kelet-német sportolók egyáltalán nem vettek részt. Ezek után a párt is visszakozott, az 1956-os, 1960-as és 1964-es olimpián közös csapatban indultak a két német állam sportolói, 1968 után pedig a Szovjetunió segítségével elérte az NDK, hogy a német sportolók államonként elkülönülve indulhattak a versenyeken.³⁵³

VIII. A két német állam viszonya a szociál-liberális koalíció idején (1969-1982)

A nyugat-német polgárok 1969. szeptember 28-án³⁵⁴, a hatodik parlamenti választások során megválasztották a Szövetségi Gyűlés új tagjait. A CDU/CSU továbbra is a legerősebb pártcsoport maradt, a választások után – az FDP-vel koalícióban – mégis az SPD alakíthatott kormányt.³⁵⁵

³⁵³ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht. Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 6. oldal

³⁵⁴ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 213. oldal

³⁵⁵ Az 1969. szeptember 28-i parlamenti választások adatai:

Választásra jogosultak:	38 677 235 (állampolgár)		
Választáson részt vett:	33 523 064	86,7 %	
Érvénytelen szavazat:	557 040	1,7 %	
Érvényes szavazat:	32 966 024		
SPD	14 065 716	42,7 %	237 mandátum (13 ●)
CDU	12 079 535	36,6 %	201 mandátum (8 ●)
CSU	3 115 652	9,5 %	49 mandátum
FDP	1 903 422	5,8 %	31 mandátum (1 ●)

● = A nyugat-berlini mandátum az összes mandátumon belül.

Willy Brandt kancellárjelölt (SPD) és Walter Scheel, az FDP új elnöke³⁵⁶ szociál-liberális kormánykoalíció megalakításában állapodtak meg. A Szövetségi Gyűlés október 21-én szövetségi kancellárrá választotta Willy Brandt-ot.³⁵⁷ Ezzel 39 év óta először, és a CDU/CSU 20 éves megszakítás nélküli kormányzása /1949 – 1969/ után újra szociáldemokrata politikus került a német, illetve nyugat-német kormány élére.

Brandt egy héttel kancellárrá választása után, 1969. október 28-án közzétette kormányprogramját. Belső reformokat, kontinuitást, megújulást és több demokráciát ígért. Elkötelezte magát a NATO, és az Európai Közösség mellett, szilárdnak mutatkozott a német nemzet egysége kérdésében, és hangsúlyozta, a kormány határozottan kiáll a németek önrendelkezési jogáért. Elutasította az NDK nemzetközi jogi elismerését, mint politikus elképzelhetetlennek tartotta, hogy a történelmi Németország földjén létező két állam egymás közötti viszonyában idegen, külföldi államok legyenek. Gazdaságpolitikájában stabilitást és szolid pénzügyi politikát hirdetett. A kancellár a belpolitikai reformok között elsősorban az oktatás, a tudomány, a jogalkotás, ezen belül is a házassági, büntető- és adójog szabályozása, valamint a közigazgatás, a hadsereg, társadalom- és szociálpolitika területére kívánt súlyt fektetni. Új korszakot ígért, mondván, a demokrácia még csak most kezdődik igazán, politikája vezérlő elveként pedig úgy fogalmazott: „Ne féljünk a kísérletezéstől.”³⁵⁸

A választásokon részt vevő többi párt (ADF, BP, Zentrum, EP, FSU, GPD, NPD, UAP) nem kapta meg a leadott érvényes szavazatok 5 %-át, így nem kerültek a parlamentbe. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 214. oldal)

³⁵⁶ Walter Scheel Erich Mende elnököt váltotta fel a pártvezetésben, a párt politikai irányvonalát a nemzeti helyett a bal-liberális irányultságban határozta meg. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 213. oldal)

³⁵⁷ Az FDP szavazatával együtt Brandt a szükséges 249 szavazat helyett 251 szavazattal tudta megszerezni a kancellári széket. A kancellár választásánál nem számíthattak a nyugat-berliniek által megszavazott parlamenti helyek, a nyugat-berlini szavazatok nélkül a mandátumok száma 496 volt, ennek fele 248, tehát az abszolút többséghez 249 szavazat elérése kellett. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 213. oldal)

³⁵⁸ „Keine Angst vor Experimenten.” (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 216. oldal)

Az NSZK történetében először 1972. április 27-én nyújtottak be³⁵⁹ szövetségi kancellár ellen konstruktív bizalmatlansági indítványt.³⁶⁰ Willy Brandt azonban kormányfő maradt, mert a CDU elnöke, Rainer Barzel, mint az ellenzék jelöltje a szükséges 249 szavazat helyett csupán 247 szavazatot ért el.³⁶¹ Az 1972. november 19-én lezajlott hetedik parlamenti választás újra Brandt számára tette lehetővé a kabinetalakítást. Leköszönése /1974.május 6./³⁶² után pedig, 1974. május 16-tól Helmut Schmidt³⁶³ (SPD) kancellár folytatta a szocialisták, és liberálisok politikai enyhülést hozó politikáját.

Walter Ulbricht államfő³⁶⁴ Brandt kormányalakítása után elérkezettnek látta az időt, hogy javaslatot tegyen a nyugati német államnak³⁶⁵: az általánosan elismert nemzetközi jogi normák szerint rendezzék végre közös dolgaikat. Az egyenrangú kapcsolatok a szuverén egyenjogúság, a területi integritás, az államhatárok sérthetlensége, a belső ügyekbe való be-nem-avatkozás politikája, és a kölcsönös előnyök alapján épüljenek fel. Ennek eredményeként, először a német megosztottság történetében, 1970. március 19-én, *Erfurt*ban, majd május 21-én *Kassel*ben sor került a két német állam kormányfőjének találkozájára.³⁶⁶ Megkezdődtek az ún. „keleti szerződések”, azaz a közép- és kelet-európai volt szocialista államokkal kötendő szerződések, és a négyhatalmi Berlin-egyezmény előkészítései.

Brandt pedig felismerte, hogy a német megosztottság az 50-es évek reményeivel ellentétben várhatóan hosszú ideig fennmarad, mivel az NDK Szovjetunió támogatásával bekövetkezett leválasztása a kommunista állami vezetés stabilizálódásához vezetett. Belátta, közvetlenül az NDK-val kötött megállapodások megelőzhetik az emberi kapcsolatok szétszakítását. Így a nyugat-

³⁵⁹ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 216. oldal

³⁶⁰ Az Alaptörvény 67. cikkelye szabályozza

³⁶¹ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 217. oldal

³⁶² Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 219. oldal

³⁶³ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 221. oldal

³⁶⁴ az NDK Államtanácsának elnöke

³⁶⁵ Helyesebben az NSZK államelnökének, *Gustav Heinemann*-nak, 1969. december 17-én, aki a javaslatot továbbította a szövetségi kormány számára. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 256. oldal)

³⁶⁶ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 256. – 257. oldalak

német kormány rövid távú célja nem lehet más, mint hogy könnyítést érjenek el a kommunista német állam polgárainak hétköznapi életében, a kölcsönös kapcsolatok és befolyás pedig hosszú távon változást hozhat a közeledés terén.

Az új keleti politika komolyságát a 70-es években tettek bizonyították. A szövetségi állam 1970. augusztus 12-én Moszkvával³⁶⁷, Varsóval³⁶⁸ és 1973. december 11-én Prágával kötött szerződése, valamint a Berlin kapcsán megkötött „Négyhatalmi egyezmény”, amely Nyugat-Berlin státuszát biztosította, az NDK-val kötött ún. „Alapszerződés”³⁶⁹, a meglévő határok elismerése, a két német állam együttműködéséről szóló megállapodások jelentették az enyhülési politika eredményeit, amely nemcsak a két német állam kapcsolatában hozott változást, hanem lényegesen hozzájárult a Kelet-Nyugat konfliktus gyengüléséhez, ugyanakkor az összeurópai feszültségek feloldásához vezető utat egyengette. A Németországi Szövetségi Köztársaság részt vett a kapitalista és kommunista világ kapcsolatainak újjáalakításában, ezt a szerepet nem vállalhatta volna fel a meglévő határok és befolyási övezetek elismerése nélkül.

A „Moszkvai szerződés” mérföldkő volt az enyhülési politika történetében. A Szovjetunió és az NSZK szerződött a nemzetközi béke fenntartására, a földrajzi status quo-ból kiindulva az európai helyzet normalizálására, az enyhülés ápolására. A szerződés jelentősége abban áll, hogy a szövetségi kormány először nem kérdőjelezte meg a második világháború utáni földrajzi, az államhatárokat érintő változásokat. A szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy vitás kérdéseiket kizárólag békés úton igyekeznek megoldani, tartózkodnak az erőszakkal való fenyegetéstől és az erőszak alkalmazásától, területi igényeket nem támasztanak egyetlen állammal szemben sem, és az európai államok határait sérthetetlennek tekintik. E megfogalmazásba természetesen beletartoztak a német határkérdés legérzékenyebb

³⁶⁷ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 240. oldal

³⁶⁸ 1970. december 7. A kétoldalú viszonyok normalizálása érdekében kötötték a szerződést. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 242. oldal)

³⁶⁹ 1972. december 21. (Grundvertrag)

pontjai, az Odera–Neiße vonal elismerése Lengyelország nyugati határáként, valamint az NSZK és az NDK közötti határ elismerése. Az NSZK azonban ugyanaznap átnyújtotta egyoldalú nyilatkozatát, a „Német egységről szóló levelet”³⁷⁰, melyben kinyilatkoztatta: a „Moszkvai Szerződés” nem mond ellent annak az igénynek, hogy a német nép egyszer szabad önrendelkezési jogát gyakorolva az egységes Németország létrehozása mellett döntsön.

Minden fenntartás ellenére mondhatjuk, a „Moszkvai szerződés”-sel, a Keletre történő nyitással új korszak vette kezdetét Európa politikai életében.

A volt szocialista országokkal kötött szerződések sorra tartalmazták az erőszakról való lemondást, a meglévő határok elismerését. Nyilvánvalóan valós félelmeket kellett leküzdeni még az 1970-es években, ha a szerződő államok különös nyomatékot adtak ezek hangsúlyozásának. Az „Alapszerződés” szintén a jószomszédi viszony kialakításának alapfeltételéül tekintette e kérdéseket. A szerződő felek elismerték egymás állami függetlenségét és önállóságát. Az ENSZ alapelveiből indultak ki, lemondtak az erőszak alkalmazásáról, és egymás állami létének fenyegetéséről, megerősítették a közös határ sérthetetlenségét. Állandó képviselőket létesítettek egymás országaiban. Kinyilvánították, készek gyakorlati és humanitárius kérdéseket közösen szabályozni, valamint Európában a biztonságot és együttműködést ápolni.

A szövetségi kormány azonban német partnerének is átnyújtotta a „Német egységről szóló levelet”³⁷¹, és kijelentette, az állampolgárság kérdését nem tekinti szabályozottnak. Az „Alapszerződést” kiegészítő jegyzőkönyv a németek életviszonyait könnyítő intézkedéseket fogalmazott meg: szólt a családegyesítés könnyítéséről, az újságírók munkafeltételeinek könnyítéséről, az utazások könnyítéséről.

Annak ellenére, hogy a Szövetségi Gyűlés 1973. május 11-én elfogadta az „Alapszerződést”, és az Alkotmánybíróság sem

³⁷⁰ „Brief zur deutschen Einheit” (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 241. oldal)

³⁷¹ Lásd: előbbieken

tekintette a szerződést alkotmányellenesnek,³⁷² Bajorország tartományi kormánya fontosnak tartotta deklarálni, hogy a Német Birodalom nemzetközi jogi értelemben nem szűnt meg, a Birodalom tulajdonképpen megegyezik a Német Szövetségi Köztársasággal, illetve az – mint ahogy az NDK is – a Birodalom egy részállamát képezi. A nyugat-német állam nem mondhat le az újraegyesítés iránti igényéről, egyedüli képviseleti jogáról. A bajor alkotmányjogi okfejtésből logikusan következik, hogy az NDK nem tekinthető külföldi államnak, tehát az „Alapszerződés” nem szólhat két független és önálló német állam közötti határról, hanem csupán övezetek közötti belső határokról, a kérdést tehát alkotmányjogi, és nem nemzetközi jogi szempontok alapján kell megközelíteni.³⁷³

A kelet-német kommunista párt számára zavarba ejtő volt a Kiesinger kancellár kormányzása idején kezdődött politikai kurzusváltás³⁷⁴. A szociál-liberális koalíció³⁷⁵ keleti és német politikája végképp szorult helyzetbe hozta az NDK-t. Amikor a *Bahrral* és *Scheellel* a Moszkvában folytatott tárgyalások során³⁷⁶

³⁷² 1973. július 31-én az Alkotmánybíróság – válaszul a bajor kormány folyamodványára – határozatot hozott arról, hogy az Alapszerződés nem alkotmányellenes. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 260. oldal)

³⁷³ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 260. oldal

³⁷⁴ Utalás Kiesinger politikájára, szorgalmazta a közeledést az egykori szocialista országokhoz.

³⁷⁵ Az 1969. szeptember 28-án lezajlott 6. parlamenti (Szövetségi Gyűlés) választás eredményeként Willy Brandt (SPD= Németország Szocialista Pártja) alakított az FDP-vel (Freie Demokratische Partei = Szabad Demokrata Párt) koalíciós kormányt (1969 október 22.), Az SPD 237 mandátummal rendelkezett, a CDU és CSU együtt 250 (201 + 49) mandátummal, így szüksége volt a szocialistáknak a szabad-demokraták 49 mandátumára. A 7. parlamenti választáson (1972 november 19.) viszont a szocialisták óriási fölényrel győztek (SPD: 242 mandátum, CDU: 186 mandátum, CSU: 48 mandátum /CDU/CSU együtt: 234 mandátum/,FDP 42 mandátum), így Brandt 1972 december 15-én megalakította második kabinetjét. A 8. parlamenti választáson (1976 október 3.) szerzett mandátumok: SPD: 224, CDU: 201, CSU: 53, FDP: 40. A 9. parlamenti választáson (1980. október 5.) szerzett mandátumok: SPD: 228, CDU: 185, CSU: 52, FDP: 54. 1982. október 1-én az első sikeres konstruktív bizalmatlansági indítvány következtében, Helmut Kohl (CDU) kancellárrá választásával véget ér az NSZK-ban az 1969 óta tartó szociál-liberális kormányzás. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 214., 218., 223., 226., 303. oldalak)

³⁷⁶ 1970. augusztus 12-én az NSZK és a Szovjetunió megkötötte az ún. „Moszkvai Szerződést” (Moskauer Vertrag), a szerződés aláírói Willy Brandt, Walter Scheel, Alekszej Koszigin és Andrej Gromikó voltak, az aláírásnál jelen volt Leonyid Brezsnyev is. A szerződés a nemzetközi béke biztosítása, az enyhülés folytatása, az európai helyzet

éppen a szovjet vezetés állt készen arra, hogy saját hegemoniájának, és a háború utáni európai határok elismerésének érdekében lemondjon az NDK nemzetközi elismerésének követeléséről, Ulbricht hevesen tiltakozott.

A 73 éves Ulbricht sem ebben, sem más kérdésben nem akarta többé alávetni magát a szovjet akaratnak. Kinyilvánította, hogy az NDK fejlesztette ki a szocializmus legjobb modelljét. „Mi mindent jobban csinálunk itt az NDK-ban, mindenki csak tanulhat az NDK-tól, az NDK szocializmusa minden országra ráragyog, az NDK mindent jól csinál.” - idézte őt mérgesen Leonyid Brezsnyev, a Szovjetunió kommunista pártjának főtitkára, amikor 1970. július 28-án bizalmas beszélgetést folytatott Erich Honeckerrel³⁷⁷. A beszélgetés sejtette, hogy Ulbricht hatalma hamarosan megdől. „Egész nyíltan megmondom Önnek” – magyarázta Brezsnyev, „nem lesz (Ulbrichtnak) lehetséges, hogy (bennünket semmibe véve) kormányozzon, hogy meggondolatlan lépéseket tegyen Ön vagy a Politikai Bizottság más elvtársaival szemben. Nekünk csapataink vannak Önöknél.”³⁷⁸ Ezzel az NDK-ban újra helyre tették a hatalmi viszonyokat.

A szovjet elképzeléseknek megfelelően lépésről lépésre megkezdődött Ulbricht hatalomtól való megfosztása. Erich Honecker került a helyére, 1971. május 3-án ő lett a Németországi Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának Első Titkára, Ulbricht halála után, 1973-ban pedig az

normalizálása érdekében köttetett. A „Moszkvai Szerződéssel” új korszak kezdődött a Kelet és Nyugat közötti kapcsolatokban, habár a „Német egységről szóló levél” demonstrálta, hogy a német kérdés még megoldatlan. Brandt keleti politikájának elismeréseként 1971-ben Nobel-békedíjban részesült. (Vö. Lehmann: Deutschland-Chronik, 241. oldal)

³⁷⁷ „Alles macht man besser in der DDR – alle sollen lernen von der DDR, DDR-Sozialismus strahle aus auf andere Länder – sie macht alles richtig.” /Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal/

³⁷⁸ „Ich sage Ihnen ganz offen, es wird ihm auch nicht möglich sein, an uns vorbei zu regieren, unüberlegte Schritte gegen Sie und andere Genossen des PB (Politbüro) zu unternehmen. Wir haben doch Truppen bei Ihnen.” /Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal/

Államtanács elnöke. Honecker kész volt a szovjet irányvonalhoz alkalmazkodni. Brezsnyev 1970. júliusában így körvonalazta Honecker számára a Moszkvai Szerződés előnyeit: „Az NDK csak nyer ezzel a szerződéssel. Nemzetközi önállósága nő, határait, létét, sebezhetetlenségét az egész világ előtt megerősíti (a szerződés).”³⁷⁹ A nemzeti egységről így nyilatkozott Brezsnyev³⁸⁰: „Nincs semmiféle egység a szocialista NDK és a kapitalista NSZK között.” Természetes, hogy az NSZK külföldi ország marad az NDK számára. Felvázolta az ellenségképet is: „Brandt és Strauß között nincs különbség. Mindketten a kapitalista rendszer hívei, mindketten az NDK megszűnését akarják elérni. A Szovjetunió azonban nem engedi az NDK-t elveszejteni.”³⁸¹ A Szovjetunió nem hagyja elveszni azt, amit „a szovjet nép vérével” szerzett meg, és soha nem egyezik bele, hogy az NDK csatlakozzon az NSZK-hoz. „Ellenkezőleg, a két ország között a szakadék még mélyebb lesz.”³⁸²

Az NDK nemzetközi szinten mindent megtett annak érdekében, hogy egyenjogú partnerként csatlakozhasson az államok közösségébe, nemzeti szinten azonban a bonni politika nyitására erősebb elhatárolódással válaszolt. Az egységes német nemzet létét tagadták, noha az NDK-nak az ENSZ-hez írt felvételi kérelmében 1966-ban még ez állt: „Mindkét német állam rendelkezik saját államapparátussal, saját gazdasági renddel és saját hadsereggel. A két német állam ennek ellenére egy nemzetet alkot.”³⁸³

³⁷⁹ „Die DDR wird durch diesen Vertrag gewinnen. Ihre internationale Autorität wird sich erhöhen. Ihre Grenzen, ihre Existenz werden vor aller Welt bestätigt werden, ihre Unverletzlichkeit.” /Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal/

³⁸⁰ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal

³⁸¹ „Brandt und Strauß im Prinzip kein Unterschied. (...) Beide sind für die Liquidierung der DDR.” (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal)

³⁸² „Im Gegenteil – die Agrenzung, der Graben zwischen DDR und BRD, wird noch tiefer werden.” (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal)

³⁸³ „Jeder der beiden deutschen Staaten hat einen eigenen Staatsapparat, seinen eigenen Wirtschaftsorganismus und seine selbständige Armee. Diese beiden deutschen Staaten bilden ungeachtet dessen eine Nation.” (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal)

Amikor a szociál-liberális koalíció 1969-ben hasonlóan fogalmazott, a kelet-németek már nem akartak tudni a nemzeti egységről. 1970. december 17-én Ulbricht két nemzetről beszélt³⁸⁴: Az NDK-ban végbement a szocialista nemzet kialakulása, az NSZK pedig megtestesíti a régi polgári német nemzet megmaradt részét.

1971 júniusában a Németországi Szocialista Egységpárt 8. pártkongresszusán, röviddel Ulbricht visszalépése után, Honecker kijelentette³⁸⁵: „Ami a nemzeti kérdést illeti, a történelem döntött. (...) A munkás- és paraszthatalom megteremtésével és a szocialista társadalom kiépítésével a nemzet új típusa fejlődött ki, a szocialista nemzet.”

„Két ország, két nép” – így szólt az új szabály. Az NSZK külföldi ország, sőt, ellenséges, imperialista külföldi ország. A „német” szó eltűnt a kelet-német politika hivatalos szótárából. A „Német Tudományos Akadémiából” az „NDK Tudományos Akadémiája” lett, a „Németország adója” elnevezés „az NDK hangja” elnevezésre változott, a „D” nemzetközi autójelzés „DDR”-re változott. A nemzeti himnusz sorát – „Németország egységes haza” – már nem énekelték.³⁸⁶

Az NDK jogfejlődésében fordulópontot jelentett Ulbricht hatalomtól való megfosztása, és az 1971. évi, júniusi pártkongresszus. A változások az 1968-as csehszlovák eseményeknek, és a 70-es évek enyhülési politikájának is köszönhetőek. Honecker új stílust képviselt, arra törekedett, hogy tiszta és szigorú alárendeltségi viszonyokat teremtsen a demokratikus centralizmus jegyében, a pártnak egyértelműen első helyet biztosított, és erősítette a belpolitikai kurzust. Ezek a

³⁸⁴ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal

³⁸⁵ „Was die nationale Frage betrifft, so hat hierüber bereits die Geschichte entschieden. (...) Mit der Errichtung der Arbeiter- und Bauern-Macht und dem Aufbau der sozialistischen Gesellschaft entwickelt sich ein neuer Typus der Nation, die sozialistische Nation.” (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal)

³⁸⁶ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal

törekvések az 1974-es alkotmánymódosításban is érvényre jutottak. 1974 szeptember 27-én a Népi Kamara közzétette az „NDK alkotmányának kiegészítéséről és megváltoztatásáról” szóló 1974 október 7-i törvényt. A törvényt későbbre datálták, hogy hatályba lépése az NDK megalakulásának 25. évfordulójára essen. A módosítás az 1968-as alkotmányt tulajdonképpen újra fogalmazta. Markánsan jelezte a korábbi éra alkotmányjogi, és a német irányultságú politikai gyakorlattól való eltérést, és Honecker elképzelését emelte alkotmányos rangra, amit a hatalomváltás óta (1971) igyekezett keményen megvalósítani.

Az 1974-es módosítás eliminált minden olyan meghatározást, amely az egyesítésre vonatkozott, a német nemzet egységére vonatkozót is. A preambulomot helyettesítették, a 8. cikkely II. részét kitörölték az alkotmányból. Az 1. cikkely szerint az NDK már nem „a német nemzet szocialista állama”, hanem „a munkások és parasztok szocialista állama”. A Szovjetuniótól való függést jelzi a 6. cikkely, „az NDK elválaszthatatlan része a szocialista államok közösségének.”

A módosítás alkalmazkodott az 1971 óta megváltozott hatalmi viszonyrendszerhez: a hatalom súlypontja áthelyeződött az Államtanácsról a Minisztertanácsra. Ez annak következménye volt, hogy a hatalmától megfosztott Ulbricht – a kontinuitás látszatának kedvéért – megmaradhatott az Államtanács élén. Az alkotmánymódosítás az Államtanács és elnökének jogait jelentősen megnyirbálta, azokat részben a Népi Kamarának, a Népi Kamara elnökségének és a Minisztertanácsnak juttatva. Mindez a szabályok mennyiségében is megnyilvánul, az 1968-as alkotmány 12 cikkelyben foglalkozott az Államtanáccsal (66-77. cikkelyek), a módosítás csak 10 cikkelyben, a Minisztertanáccsal három helyett öt cikkelyben foglalkozott az alkotmány a módosítás után (78-80. cikkelyek helyett 76-80. cikkelyek).³⁸⁷

1974-ben az alkotmánymódosítással minden közös német utalás eltűnt az alkotmányból. Az egyre növekvő zűrzavarban arra a kérdésre, hogy a Német Demokratikus Köztársaság állampolgára egyáltalán német-e még, Honecker különösen abszurd tézist

³⁸⁷ Vö.: Brunner: Einführung..., 34. oldal

fogalmazott meg³⁸⁸: Két állam, két nemzet, két állampolgárság, egy nemzetiség.

Az elhatárolódási politika folytatódott, a határlétesítményeket 1970 óta tökéletesítették, a határőröknél szigorították a tűzparancsot. A kelet-német polgárok egyre szélesebb körétől követelték meg, hogy szakítsanak meg minden rokoni és baráti kapcsolatot Nyugaton, szüntessék be a levelezést, és ne fogadjanak látogatókat. Ez a „zárlat” nemcsak a „titkokat” tudókat érintették, hanem az egyszerű párttagokat is, iskolák vezetőit, rendőröket, katonaköteleseket. Képtelen helyzetek álltak elő³⁸⁹.

Az óvodában és iskolában arról tartottak előadást, hogy gonosz emberek háborút készítenek elő, meg akarják támadni az NDK-t. De szerencsére a néphadsereg éber, és megvédi a békét. Mindenkinek kell valamit tennie a békéért, legtöbbet katonaként, katonatisztként tehetünk, de úttörőként is harcolhatunk a béke ellenségei ellen. A történelemoktatás központi feladatának tartotta meghatározni, hogy kik a béke ellenségei, – ők a német monopolkapitalisták, akik diplomáciai háborút folytatnak az NDK nemzetközi elismerésének megghiúsítása érdekében. Az imperialista Német Szövetségi Köztársaság szisztematikusan építette ki katonai hatalmát, hogy aztán a NATO segítségével lerohanja az NDK-t. A katonáknak azt tanították, hogy a nyugat-német hadsereg egy esetleges agresszió esetén pont úgy viselkedne, mint az amerikai gyilkosok Vietnámban. A nyugat-német katona az uralkodó osztályt szolgálja, odaát az uralkodó osztály a kapitalisták, a kapitalista pedig agresszióra törekszik,

³⁸⁸ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal

³⁸⁹ Példa erre a nyugdíjas asszony esete, aki engedéllyel részt vett egy nyugati utazáson. „Fontos” beosztásban lévő vejét, - hiszen vámos volt - három választási lehetőség elé állították: 1. Ő és felesége minden kapcsolatot azonnal megszakít anyósával/édesanyjával. 2. Ha felesége nem egyezik ebbe bele, elválik a feleségétől. 3. Ha az első lehetőséget visszautasítják, a vámos elhagyja a szolgálatot, és más munka után néz. (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal) Az 1966 április 1-én hatályba lépett Családjogi törvénykönyv /Familiengesetzbuch/ társadalmi elvárásokat is beépít a házassági jogba. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 207. oldal)

tehát a szövetségi hadsereg az agresszivitás eszköze, a szövetségi hadsereg katonája pedig ellenség. Mindezt természetesen teljes meggyőződéssel kellett előadni, a tanítás és a számonkérés során egyaránt.³⁹⁰

1978-ban az NDK iskoláiban bevezették a honvédelmi oktatást, ennek keretében a fiatalokat meg kellett ismertetni az osztályellenséggel. Az evangélikus egyház ellenvetéseit figyelmen kívül hagyta a népoktatásért felelős miniszter asszony, Margot Honecker (SED).³⁹¹

Nyugati utazást továbbra is csak nyugdíjasoknak engedélyeztek, ők évente egyszer összesen 15,- DM összeget válthattak be az utazás fedezésére. Ha kivételesen, esetleg családi ügy miatt, mégis engedélyeztek nyugati utazást, a „Stasi” alaposan megvizsgálta, fennáll-e a veszélye annak, hogy a kiutazó nem tér vissza. Házaspárok esetében általában az egyik félnek otthon kellett maradnia. Az utazási kérelem elutasítását nem indokolták. Ha valaki mégis abban a kiváltságos helyzetben volt, hogy utazhatott (funkcionárius, sportoló, tudós), részletes úti jelentést kellett készítenie, amelyben a vele együtt utazók magatartásáról is be kellett számolnia. A jelentések kiértékelése során döntött a hatóság arról, engedélyezik-e számára, és az útitársak számára a további nyugati utakat.³⁹²

1980. október 13-án a nyugatiak számára kötelező minimális átváltási összeget a kelet-német kormány drasztikusan naponta és fejenként 25,- DM összegre emelte, a nyugdíjasokra ez éppúgy vonatkozott, mint az aktív keresőkre.³⁹³ Az emelésnek egyetlen célja volt, a nyugatiak visszaszorítása, elrettentése a beutazástól.

³⁹⁰ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal

³⁹¹ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal

³⁹² Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 20. oldal

³⁹³ Az afganisztáni, és lengyelországi események hatásának is tulajdonítják történészek a szigorításokat. (Lehmann: Chronik ... 108. oldal alapján)

Ugyanezen a napon Honecker Gera városában megfogalmazta³⁹⁴, a németközi kapcsolatokban előrelépés csak akkor lehetséges, ha

- az NSZK elismeri az NDK-állampolgárságot,
- a követségeken az állandó képviselőket megváltoztatják,
- Salzgitterben megszüntetik a Központi Begyűjtő Kirendeltséget³⁹⁵,
- az Elba-határt a folyó közepén határozzák meg.

Az NSZK semmiféle intézkedést nem tett annak érdekében, hogy ezekről a követelésekről tárgyaljon, amelyek közül az első kettő az Alaptörvény rendelkezései miatt úgyszólván elfogadhatatlan volt. Honecker hamarosan tudatta a bonni kormánnyal, hogy a két német állam különleges kapcsolatait alapszerződésben akarják rendezni.

Honecker 1981-ben találkozott Schmidt szövetségi kancellárral³⁹⁶. A találkozásnak konkrét eredménye alig volt: megmaradt a nyugatiakra kötelező, felemelt mértékű kényszerátváltás, csupán a nyugdíjkorhatár alatti kelet-német állampolgárok számára könnyítették a kiutazást. A találkozó végén Schmidt kancellár meg akarta látogatni a Barlach-emplékhelyet³⁹⁷ Güstrowban. Honecker elkísérte őt. Güstrow-t szabályszerűen megszállták a biztonsági erők. Így akarták megakadályozni, hogy a nép ellepje az utcákat, ahogy 1970-ben, Brandt látogatásakor Erfurtban is megtették³⁹⁸. Az egész világ meggyőződhetett arról, hogy a kommunista vezetés 20 évvel a fal felépítése után sem bízik a lakosságban.

A Schmidt-Honecker találkozót Nyugat-Németországban a csekély eredmény ellenére sikernek könyvelték el a politikusok.

³⁹⁴ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 22. oldal

³⁹⁵ „Zentrale Erfassungsstelle” – feladata az erőszakos cselekményekről felvett akták és a jogellenes ítéletek nyilvántartása, természetesen csupán az NDK vonatkozásában. (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 22. oldal)

³⁹⁶ 1981. december 11-13. között jött létre a találkozó. Célja: a kapcsolatok normalizálása volt. A tárgyalások hangulatát beárnyékolta a lengyelországi események. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 264. oldal)

³⁹⁷ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 22. oldal

³⁹⁸ Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 22. oldal

A találkozásra feszült nemzetközi helyzetben került sor. Az USA és a Szovjetunió viszonya jelentősen megromlott. Schmidt látogatásának utolsó napján, 1981. december 13-án Lengyelországban hadiállapotot hirdettek. Schmidt és Honecker találkozását eltökéltségük jeleként értékelte a világ, és valóban mindkét félnek komoly érdekei fűződtek ahhoz, hogy legalább Németországban ne szakadjon meg a Kelet és Nyugat közötti párbeszéd.

A kommunisták azon fáradoztak, hogy az NDK történelmének nagyobb legitimitást teremtsenek, és „szocialista” értelemben vett nemzeti érzelmeket ébresszenek. Már 1962-ben a „Nemzeti Front Nemzeti Dokumentuma”³⁹⁹ a legjobb német hagyományok őrzőjeként tüntette fel az NDK-t: „Itt van mindannak a hazája, ami jó, szép és haladó volt a német történelemben.”⁴⁰⁰ A hagyomány és örökség közti különbség – az egyikhez kötődni lehet, a másikat nem lehet megválasztani – az idők folyamán elmosódott. A munkásosztály forradalmi hagyományai mellé felvették a hagyatékba a humanista kulturális örökséget. A nemzeti hősokeket szelektálták, Blücher marsall kiérdemelte a kommunisták tiszteletét. Az eleinte „fejedelmek szolgájának” kikiáltott Luther Márton 1981-ben Honecker méltatása nyomán a német nép egyik legnagyobb fiává vált. Nagy Frigyesnél, sőt még Bismarcknál is fedezett fel a kommunista párt büszkeségre okot adó momentumokat.

A párt azzal, hogy az össznémet történelmet ki akarta sajátítani a maga számára, akaratlanul a német nép össznemzeti öntudatát is erősítette.

³⁹⁹ „Das Nationale Dokument der Nationalen Front” – 1962. márciusában adták ki a dokumentumot. A Neues Deutschland március 27-i számában Ulbricht a dokumentumról szólva úgy nyilatkozott: A német nemzetet két államra hasították, és ez a két nemzet Németország talaján egymással szemben ellenséges. (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 23. oldal)

⁴⁰⁰ „Hier hat alles seine Heimstatt, was es in der deutschen Geschichte an Gutem, Schönerem und Fortschrittlichem gibt.” (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 23. oldal)

Az NDK minden elhatárolódási politikája ellenére sohasem adta fel igazán, hogy a két Németország a kommunizmus jegyében egyesüljön. 1973-ban Honecker arról beszélt, a jövő fogja megmutatni, milyen formában élnek majd együtt az európai népek, ha Nyugat-Európa, beleértve a szövetségi Németországot is, a szocializmus útjára lép. Még világosabban fogalmazott a párt és az állam első embere 1981-ben, a párt egy kerületi küldöttgyűlésén: "Ha eljön a nap, hogy a Német Szövetségi Köztársaság dolgozói megkezdik a szocialista átalakítást, akkor új színben tűnik fel majd az egyesítés kérdése. Nem lehet kétséges, hogyan fogunk akkor dönteni."⁴⁰¹

A hetvenes évek végén megmutatkozott, hogy azok a sikerek, amelyeket a Nyugat a saját enyhülési politikájától remélt, a vártnál csekélyebbek voltak. A nagy áttörés a Kelet-Nyugat kapcsolatában elmaradt. A Szovjetunió gátlástalanul fegyverkezett. Európában az atommeghajtású középhatótávolságú rakéták területén a kommunista tábor javára felbillent az egyensúly. 1979-ben szovjet csapatok vonultak be Afganisztánba. 1981-ben, Lengyelországban, amikor a „Szolidaritás”-szakszervezet megingatta a kommunisták hatalmát, Jaruzelski tábornok hadiállapotot vezetett be.

A Nyugat ezt nem nézte tétlenül, a NATO 1979-ben határozatot hozott⁴⁰²: Közép-Európában középhatótávolságú rakétákat telepít, amelyekkel el lehet érni a Szovjetuniót, és a fegyverkezéstől csak abban az esetben tekint el, ha a Szovjetunió is leszereli a rakétáit.

Az USA és sok szövetségese, köztük az NSZK, 1980-ban bojkottálta a moszkvai Olimpiai Játékokat⁴⁰³. 1981-ben az USA-

⁴⁰¹ „Wenn der Tag kommt, an dem dir Werktätigen der Bundesrepublik Deutschland an die sozialistische Umgestaltung der Bundesrepublik Deutschland gehen, dann steht die Frage der Vereinigung beider Staaten vollkommen neu. Wie wir uns dann entscheiden, daran dürfte wohl kein Zweifel bestehen.” (Vö.: Eckart Thurich: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Honecker, Folyóirat: Information zur politischen Bildung, 233. szám, 23. oldal)

⁴⁰² Utalás a NATO – Tanács 1979. december 12-én Brüsszelben hozott határozatára (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 250. oldal)

⁴⁰³ Az ok: a Szovjetunió bevonulása Afganisztánba (1979. december 27.) (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 255. oldal)

ban Reagan elnökkel megkezdődött az erővel biztosított béke politikája.

Reagan elnök átfogó fegyverkezési politikája a Szovjetuniót fegyverkezési versenybe kényszerítette. A két nagyhatalom között félbeszakadtak a leszerelési tárgyalások, csak Gorbacsov idején, 1985-ben folytatódtak.

Az NSZK-ban a kijózanodás időszaka következett. A szociál-liberálisok politikája ugyan érezhető könnyebbséget hozott a kelet-német emberek életében, az újraegyesítéshez azonban nem jutottak közelebb.

„Történelmünk legszorosabb kötelékét éljük. Ez meghozza nekünk az újraegyesítést.” - így nyilatkozott Adenauer⁴⁰⁴, amikor 1954/55-ben tető alá hozta az ún. „Németországról szóló szerződést”, és a NATO tagságot. Kritikusainak szemében ez a sokat idézett mondat szolgáltatott bizonyítékot arra, hogy Adenauer illúziókat kergetett, hogy tévedett. A fal felépítése megmutatta, csupán az erő politikájával az újraegyesítés elérhetetlen. Az erő politikája után, 1969-től a szociál-liberális koalíció a közeledés útján megteremtett változásban reménykedett. Az elválasztás elismerése annak legyőzéséhez kell vezessen - hangoztatták.⁴⁰⁵ Mégis, amikor 1982-ben a szociál-liberális koalíció befejezte a kormányzást, Németország a szociál-liberális kormányzás 13 éve után éppen olyan messze volt az újraegyesítéstől, mint Adenauer, kancellárságának 14 éve után.

Az NDK-ban rendszerváltásról nem esett szó. Sőt, a kommunista vezetés üldözte, letartóztatta, állampolgárságtól megfosztotta, és kiűzte az országból az ellenzékieket, akadályozták a nyugati levelezést. A status quo elismerése nem annak legyőzéséhez, hanem megerősödéséhez vezetett. Brandt azon reménye, hogy az NDK-val az egymásmelletti viszonyból együttműködést

⁴⁰⁴ „Wir sitzen nun im stärksten Bündnis der Geschichte. Es wird uns die Wiedervereinigung bringen.” (Vö.: Eckart Turich: Politik der Wiedervereinigung oder Anerkennung des Status quo, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 23. oldal)

⁴⁰⁵ Vö.: Eckart Turich: Politik der Wiedervereinigung oder Anerkennung des Status quo, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 23. oldal

lehet kialakítani, éppúgy illúzióknak bizonyult, mint Adenauer idejében az újraegyesítés ideája.

A közvéleményben érezhető reménytelenség mutatkozott az újraegyesítést illetően. Nemcsak a remény látszott elveszni, hanem a kérdés – mutatták a közvélemény kutatások – az embereket foglalkoztató problémák rangsorában jelentéktelen, hátsó helyre szorult. A megkérdezettek fontosabbnak tartották a foglalkoztatás biztonságának kérdését, az ország belső biztonságát, a környezetvédelmet. A fiatalokat, diákokat és tanárt egyaránt élénkebben foglalkoztatta a palesztinok sorsa, vagy Nicaragua, mint Kelet-Németország.⁴⁰⁶

1980-ban a kettéosztott Németország történelmének negyedik évtizede kezdődött. Egy teljes generáció nőtt fel közben, amely saját életéből már nem ismerte az egységes Németországot.

Nem tudjuk, hogyan vélekedtek az emberek az NDK-ban az újraegyesítésről. Közvélemény kutatás e kérdésben nem zajlott, a hatalom a kérdésfelvetéstől is félt. A hivatalos propaganda a két állam létének jogosultságát sulykolta, azzal, hogy a kommunista alapú egységesítés lehetőségétől nem zárkoznak el.

IX. A kelet-német kommunista hatalom összeomlása

A kelet-német kommunista hatalom összeomlása hosszú folyamat következménye volt. A politikai rendszer hiányzó legitimitása, a növekvő gazdasági nehézségek, amelyek főleg az NSZK-val történő összehasonlításban váltak egyre látványosabbá, és végül a reformokat elutasító politika, amely Gorbacsov 1985-ös hatalomra jutása óta a szocialista táboron belül is hátrányt jelentett az ország számára. Ezek voltak a krízis fő okai, amelyből az 1989. év kezdete után aligha volt más kivezető út, mint a politikai reformokhoz való csatlakozás. A 80-as évek végén a kiutazási kérelmek növekvő száma, de az NDK-

⁴⁰⁶ Vö.: Eckart Turich: Politik der Wiedervereinigung oder Anerkennung des Status quo, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 23. oldal

ból menekülők növekvő száma is a kommunista rendszer rossz belső állapotát dokumentálták. 1945 óta a rendszer létét kívülről elsősorban a Szovjetunió biztosította, majd a 80-as években az NDK a megváltozott világban hirtelen egyedül maradt. Akkoriban ezt kevesen ismerték fel, és kevesen hitték, de az évtized végén az NDK az összeomlás szélére került.

IX. 1. Határnyitás Magyarországon

Hazánknak jelentős szerep jutott a helyzet megoldásában. Magyarország gazdasági reformjaival⁴⁰⁷ már a 60-as évektől kezdve különleges helyet töltött be az európai szocialista országok között, a 80-as évek közepétől pedig egyre inkább nyitott Nyugat felé. 1989 elején az ország vezetése nyíltan együttműködésre törekedett a nyugati államokkal. A budapesti kormány megígérte, hogy betartja az ENSZ emberi jogi egyezményének szellemét és betűjét, és nem egyoldalúan, „szocialista” módon interpretálja azt.⁴⁰⁸

A magyar katonák 1989. május 2-án Kőszeg közelében, az osztrák-magyar határnál elkezdtek bontani a szögesdrótot. Magyarország ezzel felmondta a minden áron való szolidaritást a szocialista tábor államaival, megkérdőjelezte a kommunista hatalmi területek elhatárolódásának – korábban a többiekkel együtt vallott – szükségességét. 1945 óta először kérdőjelezte meg egy „szocialista” ország a vasfüggöny elvét. Az NDK honvédelmi minisztere, Heinz Kessler⁴⁰⁹ azt nyilatkozta, hogy Budapest közlése szerint csak technikai intézkedésekről van szó, a tényleges határellenőrzést ez nem érinti. A párt Politikai

⁴⁰⁷ 1959/60-tól megjelentek a mezőgazdaságban a háztáji gazdaságok, később a melléküzemágak. 1965-ben a kötelező tervutasítások rendszere helyett, a profitérdekeltség vált a gazdaság mozgatójává, nagyszabású árreform kíséretében. 1968-ban bevezették az „Új gazdasági mechanizmus” első lépcsőjét. Az 1970-es években – elsősorban a többi szocialista ország ellenállása miatt – a reform leállt, az új mechanizmus tervezett második lépcsőjét már be sem vezették. /Vö.: Berend T. Iván: Terelőúton, 185-186. oldal/

⁴⁰⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 16. oldal

⁴⁰⁹ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 16. oldal

Bizottságának tagjai – ahogy erről Günter Schabowski⁴¹⁰ tudósított – érezték a „puskapor” a levegőben, mégis nyugtatgatták magukat. Kessler kijelentette, a magyar határon feltartóztatják azokat a kelet-német állampolgárokat, akik Magyarországon keresztül próbálnak Nyugatra menekülni.

Kelet-Berlinben gondot okozott az a tény is, hogy az osztrák-magyar határnyitásról szóló döntést a magyar vezetés egyedül hozta, mellőzve az NDK vezetésével folytatandó egyeztetést, és a lehetséges további magyar lépéseket is homály fedte. Riadtan, segítség nélkül maradván figyelte a kelet-német kommunista vezetés, hogy úgymond, hogyan „omlik össze” a szocialista tábor. A menekülők száma növekedett. Az egyes esetekből lassan folyam, majd áradat lett. A kelet-német kommunista hatalom szétesésében Magyarország katalizátorként működött.

IX. 2. Helyi választások az NDK-ban

A kelet-német kommunista vezetés mereven szembeszállt a reformokkal. Ez megnyilvánult mind az 1989. május 7-i választások manipulálásában⁴¹¹, mind a kínai kormány demonstratív támogatásában a Tiananmen – téri mézszárlás⁴¹² után. A választási hamisítások eredményeként a lakosság újra „megszavazta” a kelet-német kommunista kormányt, amely a kínai elnyomó erőket támogatva vélte megmutatni belpolitikai ellenfeleinek, hogyan kell, és hogyan fog elbánni a felforgató elemekkel, ha azok komoly fenyegetést jelentenek a kormány számára.

A választások előtt a Politikai Bizottság véleménye egységes volt a tekintetben, hogy a korábbi választások 99 %-os eredményei ezúttal aligha lesznek elérhetőek, mivel a demokratizálódás folyamata átcsapott Kelet-Európából, és megerősödött a kelet-német ellenzék. Amikor május 7-én a szavazatokat

⁴¹⁰ A Politikai Bizottság tagja

⁴¹¹ Az ellenzéki csoportok tagjainak megfigyelése szerint (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik., 364. oldal)

⁴¹² 1989 június 4. Peking. A totalitárius rezsim elleni diáklázadást verte le véresen a kínai Népfelszabadítási Hadsereg.

összeszámlálták⁴¹³, a kommunista vezetés eufórikus állapotba került. Egon Krenz, a választási bizottság elnöke bejelentette, hogy a választópolgárok 98,85 %-a⁴¹⁴ igennel szavazott a Nemzeti Front jelöltjeire. Az egész országban csak 142 301 ellenszavazatot számláltak. Erich Honecker az eredményt a kommunisták békére és szocializmusra irányuló politikájának elismeréseként értékelte.

Ami a választási eredményeket illeti, a Németország Szocialista Egységpártjának vezetői nem tagadták később, hogy a választási eredményeket manipulálták. Schabowski elismerte, hogy ez a választás semmiben sem különbözött a korábbiaktól.⁴¹⁵

Ezúttal azonban nem lehetett olyan könnyen elfogadtatni az eredményt. Sokan hivatalosan panaszt emeltek. Feltevések terjedtek el, melyek szerint a kormány, a kívánt eredmények elérése érdekében, meghamisította a választási dokumentumokat. Ellenzéki csoportok igyekeztek felfedni a csalást, az állambiztonsági minisztert, *Erich Mielket* rendszeresen támadták kérdéseikkel. A hivatalos beszámolók szerint a választások meghamisításának még a gyanúja sem állt fenn. A május 7-i választási manipulációk kevéssé voltak bizonyíthatóak, de a bel- és külpolitikai környezet megváltozott. Az NDK egykori legfontosabb szövetségesei a reformok útján haladtak, sok kelet-német polgár saját kormányát nemcsak reformellenesnek tartotta, hanem alkalmatlannak is a reformok keresztülvitelére. Honecker kommunista köre elvesztette háttörését, a Szovjetunió és a többi baráti ország támogatását, teljesen elszigeteltté vált. Magatartásuk mindenhol kritikába ütközött, az átalakulóban lévő szocialista világ megértés és sajnálat nélkül nézte a kelet-német kommunisták politikai haláltusáját.

⁴¹³ A hivatalosan közzétett adatok szerint a választásra jogosultak 98,77 %-a vett részt a választásokon (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik:, 364. oldal)

⁴¹⁴ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik: 364. oldal

Manfred Görtemaker szerint a szavazatok 95, 98 %-át kapták a Nemzeti Front jelöltjei, de nem ismerjük az adat forrását. (Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 17. oldal)

⁴¹⁵ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 17. oldal

Felháborodást keltett, ahogy Kelet-Berlin az 1989 június 4-i pekingi eseményekre reagált. A világban mindenhol tiltakoztak a pekingi tömegmészárlás ellen, a kelet-német kommunista vezetés azonban úgy döntött, a kínai vezetés segítségére siet. A Népi Kamara 1989. június 8-án kelt határozatában biztosította⁴¹⁶ Kínát a Német Demokratikus Köztársaság támogatásáról, abból az alkalomból, hogy sikerült a fővárosban az ellenforradalmi megmozdulást leverni. Világszerte nagy felháborodást keltett a kínai külügyminiszter egy héttel az események után Kelet-Berlinben tett látogatása, melynek során kelet-német kollégája, Oskar Fischer is biztosította őt az NDK és Kína közötti változatlanul szoros kapcsolatáról. Prominens kelet-német politikusok szolidaritási missziót indítottak Pekingbe. Júniusban Hans Modrow kezdte a sort, Egon Krenz követte őt szeptemberben. Egy antidemokratikus, totalitárius rezsimnek nyújtott segítség, és a vele demonstrált politikai szolidaritás nem volt új az NDK történetében, azonban szerencsétlen jelzés 1989 nyarán, az amúgy is kényes politikai helyzetben.

IX. 3. A nyugtalanság időszaka

Mindezek hatására egyre több kelet-német állampolgár jutott arra az elhatározásra, hogy – amint lehet – elhagyja hazáját. 1989. nyarán 120 000 ember nyújtott be kiutazási kérvényt⁴¹⁷, úti célként a Német Szövetségi Köztársaságot megjelölve. Júliusban és augusztusban türelmüket vesztett emberek, megpróbálták a kiutazásukat külföldön kikényszeríteni, elsősorban a budapesti, varsói, kelet-berlini, és prágai nyugat-német külképviseleteken keresztül. Az NSZK prágai nagykövetsége két héten belül megtelt és bezárt. Az ENSZ ülészakán a szövetségi külügyminiszter kollégájával, Oskar Fischerrel folytatott megbeszélések során elérte, hogy a helyzet megkönnyítése érdekében, az NDK megalakulásának 40. évfordulója ünnepei

⁴¹⁶ Vö. Lehmann Deutschland-Chronik: 331. oldal

⁴¹⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 18. oldal

előtt engedélyezik a prágai és varsói nyugat-német követségre menekült kelet-német állampolgárok kiutazását. A menekültekkel teli különvonatok október elején el is érték az NSZK-t.⁴¹⁸

A vasfüggöny, amelyet május 2-án Magyarország hivatalosan is idézőjelbe tett, a gyakorlatban már nem létezett. Kelet-német menekültek özönlöttek Magyarországon és Ausztrián keresztül az NSZK-ba, számuk egyre nőtt. Naponta 100-200 kelet-német érkezett Magyarországról a nyugat-német menekült-táborokba.⁴¹⁹

Miután a magyar kormány szeptember 11-től⁴²⁰ megengedte a kelet-németeknek az osztrák-magyar határ legális átlépését, a menekültek száma megtöbbszöröződött. Szeptember végéig ez összesen 32 500 embert jelentett.⁴²¹

Az NDK hivatalos közleményben adott hangot felháborodásának.⁴²² Nemzetközi szerződések és egyezmények megsértésével vádolta Magyarországot, a magyarok az NSZK kinyújtott karjaként az NSZK akcióját támogatták, és az éj leple alatt Nyugatra engedték az NDK polgárait. Ezt a belügyekbe való közvetlen beavatkozásként értékelték. A hivatalos közlemény

⁴¹⁸ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 363. oldal

⁴¹⁹ Az NDK-ból menekültek száma 1989. szeptember 12-ig mintegy 10 000 fő volt, ennyien lépték át a bajor határt. Ekkor a bajor menekülttáborokban 5 000 fő számára volt férőhely. A menekülteket a nyugat-német állam 200 DM összegű azonnali segélyben részesítette. A belügyminisztérium szeptember 12-i felmérése szerint a megkérdezettek 74 %-a azért hagyta el az NDK-t, mert ott nincs véleményszabadság, és korlátozott az utazási szabadság, sokan okként még megjelölték, hogy kilátástalan a jövő, hogy saját maguk akarják alakítani sorsukat, hogy nem bírnak az állam gyámkodását. 56 % a rossz ellátás miatt hagyta el az NDK-t. (Archiv, 33 749. oldal alapján)

⁴²⁰ 1989. szeptember 10-én a magyar kormány engedélyezte az NDK polgárainak, hogy szabadon távozhassanak Magyarországról. A kormány humanitárius okokra, az emberi jogok általánosan elismert nemzetközi elveire hivatkozott. A tarthatatlannak ítélt helyzetben a Magyarország és az NDK között 1969-ben létrejött bilaterális egyezményt felfüggesztették, mely egyezmény megtiltotta mindkét államnak, hogy a másik állam állampolgárait Nyugatra engedje, amennyiben azok nem rendelkeznek érvényes kiutazási engedéllyel.

A kelet-németek az NSZK-tól kaptak útlevelet, vagy a Vörös Kereszttől kiutazásra alkalmas igazolványt. Az NDK által kiadott útlevéllel rendelkezők számára feloldották a vízumkényszert. (Lehmann: Deutschland-Chronik, 360. oldal alapján)

⁴²¹ Vö.: Archiv, 33 748. oldal

⁴²² ADN közlemény, 1989. szeptember 10., (Archiv, 59. kötet, 1989. év, 33 748. oldal alapján)

azonban bizakodóan zárult: Nem minden polgár hagyja el hazáját e pszichológiai hadjáratban. A szocializmus győzelme és 40 éves sikeres fejlődése német földön egyúttal a német imperializmus történelmi vereségét jelzi.⁴²³

Mittag a szocializmus elárulásával vádolta Magyarországot. Egyik Magyarországra küldött megbízottja, aki azért utazott Budapestre, hogy lassítsa az eseményeket, azt jelentette: Magyarország elveszítette a kontrollt, és ami még rosszabb, nyilvánvalóan nem is áll szándékában visszaszerezni azt. A történések háttérében Horn Gyula külügyminiszter áll.⁴²⁴ A magyar vezetés az NDK elvárásaival szemben lojális, de már nem egységes. Hasonlót jelentettek Moszkvából.⁴²⁵ Az NDK külügyminisztere kérésére összehívták a Varsói Szerződés ülését, hogy elítéljék Magyarországot. Gorbacsov azonban kijelentette: elmúlt az az idő, amikor a többség nyomásával egy országot el lehetett téríteni a saját irányvonalától.⁴²⁶

Magyarország visszautasította a vádakat, arra hivatkozott, hogy a bilaterális utazási egyezmények néhány pontját hatályon kívül kellett helyezni, mivel a teljesítendő kötelezettségek körülményei alapvetően megváltoztak.⁴²⁷

Eközben az NDK-ban erősödtek a tiltakozások, a demonstrációk. Az ellenzék június óta minden hónap hetedik napján tiltakozó akciókat szervezett, hogy az embereket emlékeztesse a május 7-i választások manipulálására. Szeptember 4-én Lipcsében, a Miklós templomban, és a templom körül 1200 ember imádkozott a békéért.⁴²⁸ Hétfőnkénti ismétlődésekkel nagyszabású

⁴²³ Vö.: Archiv, 33 748. oldal

⁴²⁴ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 19. oldal

A német források egyöntetűen osztják ezt a véleményt, Magyarországon vitatják, de jelen dolgozatban nem kívánok erre a kérdésre kitérni. (a szerz.)

⁴²⁵ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 19. oldal

⁴²⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 19. oldal

⁴²⁷ Clausula rebus sic stantibus (Lehmann: Deutschland-Chronik, 361. oldala alapján), azon klauzula alkalmazása, amely a jogkövetkezményeket attól teszi függővé, hogy a lényeges körülmények nem változnak.

⁴²⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 19. oldal

demonstrációsorozat kezdődött, melyeken a tüntetők többek között utazási és gyülekezési szabadságot követeltek. Szeptember 25-ig a tüntetéseken résztvevők száma ötezerre nőtt, október 2-án már húszezren voltak.⁴²⁹

A demonstratív akciók sikere bátorítóan hatott: politikai szervezetek, pártok, polgári mozgalmak alakultak. Szeptember 10-én az „Új Fórum”, szeptember 12-én a „Demokráciát most”, október 7-én „Az NDK Szociáldemokrata Pártja”, október 29-én a „Demokratikus kitörés”.⁴³⁰ A kelet-német kommunista vezetést már nemcsak a kelet-európai liberális tendencia, a kelet-német menekülthullám nyomasztotta, hanem saját határain belül is egyre növekvő, és egyre szervezettebb ellenzékkel kellett szembenéznie.

IX. 4. Az NDK fennállásának 40. évfordulója

A Német Demokratikus Köztársaság ebben a feszült politikai helyzetben, 1989 október 6-án ünnepelte fennállásának 40. évfordulóját. Az ellenzéki csoportok demonstrációi és megmozdulásai az ünnep előestéjén felerősödtek. Súlyos összetűzések színhelye lett Drezda, ahol korábban igen nagy nyugtalanságot keltve áthaladt a Német Szövetségi Köztársaság prágai követségéről indított, kelet-német menekültekkel teli különvonat,⁴³¹ és a nyugtalanság még ekkor is tartott. A tiltakozások elsősorban Berlinre, Lipcsére és Drezdára koncentráálódtak, de gyorsan terjedtek. Magdeburgból október 5-én 800 tüntető akcióját jelentették, közülük nem kevesebb, mint 250-et a rendőrség, és állambiztonsági szolgálat letartóztatott,

⁴²⁹ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 19. oldal

⁴³⁰ A szervezetek német megfelelői: „Das Neue Forum”, „Demokratie Jetzt”, „Sozialdemokratische Partei in der DDR”, „Der Demokratische Aufbruch” (Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 19. oldal)

⁴³¹ Honecker végül beleegyezett az NDK polgárainak kiutazásába, ugyanis félt, hogy Gorbacsov nem megy el a 40. évfordulóra.

A prágai különvonatokon a szövetségi köztársaság hivatalnokai is jelen voltak, így akartak meggyőződni arról, hogy mindenki szabadon elhagyhatja az NDK-t. (Archiv, 33 755-59. oldalak alapján)

egy nappal azelőtt pedig a demokratikus átalakulást követelő, addigi legnagyobb tüntetést a rendőrség kemény bevetésével feloszlatták.⁴³²

Eközben Erich Honecker Kelet-Berlinben az évforduló alkalmából több mint 4 000 kelet-német vendéget, és hetvennél több külföldi delegációt fogadott, közöttük a Mihail Gorbacsov vezette szovjet küldöttséget.⁴³³ A kelet-német kommunista vezetés azt remélte, hogy profitálhat az orosz főtitkár nemzetközi tekintélyéből. Gorbacsov ugyanakkor a kelet-német ellenzék, és reformerek nagy reménye is volt, akik úgy érezték, a szovjet vezető az NDK-ban is sikerre segítheti a reformfolyamatot.

Az ünnepek első estéjén, október 6-án, Honecker és Gorbacsov csupán az ünnepi hangulathoz illő diplomáciai udvariasságra szorítkozott. Honecker a délután folyamán, a Köztársasági Palotában tartott ünnepi beszédében⁴³⁴ feltűnő módon kerülte az aktuális kérdéseket, egy szó nem esett a menekültekről, illetve a belső problémákról. Este fáklyásmenet vonult végig Kelet-Berlin központján, és a felvonulók spontán, nyilvános ovációval fogadták Gorbacsovot. A következő napon személyes megbeszélésre került sor Gorbacsov és Honecker, valamint a Németország Szocialista Egységpártja Politikai Bizottsága tagjai között a Niederschönhausen kastélyban⁴³⁵, ahol Gorbacsov azt hangoztatta, hogy szükség van merész döntésekre, minden habozás vereséghez vezet: „Fontosnak tartom, hogy ne szalasszuk el az időpontot, és a lehetőséget. Ha lemaradunk, az élet azonnal megbüntet, (...) nagyon fontos döntési szakaszban vagyunk. Messzire ható döntések kellene, jól át kell gondolni azokat, hogy beérjenek majd a gyümölcseik. Tapasztalataink,

⁴³² Vö.: Archiv, 33 858. oldal

⁴³³ Vö.: Archiv, 33 860. oldal

⁴³⁴ Vö.: Archiv, 33 861. oldal

⁴³⁵ Vö.: Archiv, 33 863. oldal

valamint a lengyel és magyar tapasztalatok meggyőztek bennünket, ha egy párt nem az életre reagál, vesztesre van ítélve (...). Csak egy választásunk van, eltökélten előre menni.”⁴³⁶

Gorbacsov kiállt a politikai és gazdasági reformok mellett.

Honecker azonban csak a szocializmus töretlen sikeréről beszélt, és hallgatott az országon belüli krízisről. Az utána következő politikusok, Kurt Hager, Gerhard Schürer, Werner Krolkowski, Werner Eberlein⁴³⁷ szintén kerültek minden kritikát és önkritikát. Végül Gorbacsov magához ragadta a szót, kritizálta saját funkcionáriusait, aztán hozzáfűzte: „Tehát látjuk, ha valaki rosszul dolgozik, ha a dolgot nem tudja kézben tartani, és mégis védjük őt, a problémák tarthatatlanná válnak. Ez intő jel a párt számára.”⁴³⁸

Eközben az Alexanderplatzon, nem messze a Köztársasági Palotától, 15 000 - 20 000 ember gyülekezett⁴³⁹. A Németország Szocialista Egységpártja kerületi vezetésének stratégiája sikeresnek bizonyult, senkit nem vertek meg, senkit nem tartóztattak le. De amikor a tömeg magától oszladozni kezdett, néhány tüntető a Spree partjánál újra kiáltozni kezdte a „Gorbi, Gorbi”, és a „Mi vagyunk a nép!”⁴⁴⁰ jelszavakat. Röviddel ezután a helyzet teljesen megváltozott: a rendőrség és a biztonsági szolgálat egységei, amelyek az *Alexanderplatzon* oly nagy visszafogottságot tanúsítottak, a Prenzlauer Berg utcáin

⁴³⁶ „Ich halte es für sehr wichtig, den Zeitpunkt nicht zu verpassen und keine Chance zu vertun (...). Wenn wir zurückbleiben, bestraft uns das das Leben sofort (...). Wir sind in einer Etappe sehr wichtiger Beschlüsse. Es müssen weitreichende Beschlüsse sein, sie müssen gut durchdacht sein, damit sie reiche Früchte tragen. Unsere Erfahrungen von Polen und Ungarn haben uns überzeugt: Wenn die Partei nicht auf das Leben reagiert, ist sie verurteilt (...). Wir haben nur eine Wahl: entschieden voranzugehen.” (Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 19. oldal)

⁴³⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 19. oldal

⁴³⁸ „Wir sehen also, wenn jemand schlecht arbeitet, die Sache nicht im Griff hat, und wir schützen ihn, dann ufern diese Probleme aus. Es gibt viele Signale für die Partei.” (Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 19. oldal)

⁴³⁹ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 21. oldal

⁴⁴⁰ „Wir sind das Volk” (Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 21. oldal)

várták a hazafelé igyekvő tüntetőket.⁴⁴¹ A nemzetközi médiajelenlét miatt a városközpontban a rendőrség elkerülte az erőszakot, a nyilvánosság rivaldafényén kívül azonban már semmi nem tartotta vissza a karhatalmat.

IX. 5. Honecker bukása

A kommunista politikai elit számára az évforduló eseményei kudarcot jelentettek. Erich Honeckerről bebizonyosodott: már nem érzékeli a történések súlyát, elvesztette politikai ösztönét. A jubileum után két nappal, október 8-án egy rendezvényen, amelyen Erich Mielke vezető biztonsági káderek előtt ismertette az eseményeket, Egon Krenz megragadta az alkalmat, és *Günter Schabowski*val együtt elővezette a később a pártvezetés proklamációjaként nyilvánosságra hozott öt oldalas kritikát. Honecker elutasítását figyelmen kívül hagyva ezúttal Krenz kifejtette, hogy a pártvezetésnek nem szabad tovább hallgatnia, és végül Honeckerrel telefonon megegyezett, hogy az ügyet másnap még egyszer megtárgyalják.⁴⁴² Ez a nap, 1989 október 9. különös feszültségeket ígért, mert az esedékes hétfői demonstráció során Berlinben bármi előfordulhatott.⁴⁴³ A város templomaiban, és a lipcsei városi rádióban felhívást olvastak fel, amely szabad és békés dialógusra szólított fel. Az aláírások között a legkülönbözőbb személyek neveit lehetett olvasni.⁴⁴⁴ Kelet-Berlinben Krenz azon fáradozott, hogy a helyi biztonsági szervek elejét vegyék a bonyodalmaknak. Ténylegesen azonban minden nyugodt maradt. Krenz elérte Honeckernél a célját, a Politikai Bizottságban megvitatták a felhívást. A siker jelezte, Honecker leváltására belátható időn belül sor kerül.

⁴⁴¹ Vö.: Archiv, 33 864. oldal, valamint Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 21. oldal

⁴⁴² Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 21. oldal

⁴⁴³ 1990 márciusáig minden hétfőn békés nagytüntetést tartottak az NDK nagyobb városaiban, emlékeztetőül az 1989. május 7-i választások manipulálására.

⁴⁴⁴ Az aláírók között volt Kurt Masur, a Gewandhaus zenekarának karmestere, Peter Zimmermann pap, a kabarettista Bernd-Lutz Lange és Németország Szocialista Egységpártja Lipcse város kerületi vezetésének három titkára (Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 21. oldal)

Amikor a szöveget október 12-én, kicsit megváltoztatott formában, a párt központi sajtóorgánumban, az „Új Németországban”⁴⁴⁵ közzétették, a várt hatás, a remélt pozitív visszhang elmaradt. A nyilatkozat elkésett, a Politikai Bizottság szavahihetőségét már nem lehetett visszaállítani. Honecker bukását azonban ez nem késleltette. Ugyanazon a napon, amikor a Politikai Bizottság proklamációja az újságban megjelent, a főtitkárt a párt kerületi vezetőinek ülésén oly mértékben kritizálták, ahogy az a Politikai Bizottságban még sosem fordult elő. Mindenekelőtt Hans Modrow bíralt élesen, a Drezdán áthaladó prágai menekültekkel teli vonat, és az azzal összefüggő összetűzések miatt igen elkeseredett lett. Krenz ezen felbátorodva, a következő Politikai Bizottsági ülésen, október 17-én lecsapott. *Schabowskival* és a Szabad Német Szakszervezetek Szövetségének elnökével, *Harry Tischel* október 15-én megbeszélte, hogy Willi Stoph miniszterelnök azonnal az ülés kezdetén lemondásra szólítja fel Honeckert. *Tischt* megbízták, hogy a következő napon szovjet kollégájánál, *Szalajevnél* teendő moszkvai látogatása során informálja Gorbacsovot a tervezett akcióról.⁴⁴⁶

Mivel a kerületekben egyöntetűnek tűnt a párton belüli politikai hangulat, és Moszkvából sem jött ellenvetés, Stoph október 17-én lemondásra szólította fel Honeckert, *Mittagot*, valamint a Németország Szocialista Egységpártja Központi Bizottságának agitációs és propaganda ügyekben illetékes *Joachim Herrmann*t. Honecker alig mutatott ellenállást. Minden politikai bizottsági tag, Günter Mittag és Erich Mielke is, az azonnali lemondás mellett szálltak síkra. Csak Honecker, Mittag, és Herrmann szavaztak önnön lemondásuk ellen.⁴⁴⁷

A Németország Szocialista Egységpártja Központi Bizottsága Politikai Bizottságának javaslatára *Egon Krenz*et már a következő napon a párt új főtitkárává választották. Míg Hans Modrow átfogó változásokat követelt a párt jövőbeni politikáját

⁴⁴⁵ „Neues Deutschland” (Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 21. oldal)

⁴⁴⁶ Vö.: Archiv, 33 885. oldal

⁴⁴⁷ Vö.: Archiv, 33 885-33 890. oldalak

illetően, a legtöbb központi bizottsági tag – amilyen gyorsan csak lehet – vissza akart térni helyi szervezetéhez, hogy a drámai berlini változásokról tudósítson. A küldöttek megbízták *Krenzet*, beszéljen a televízióban, mert fontosabbnak tűnt az új pártvezető nyilvános megjelenése, mint a végtelen belső diszkusszió.

Amikor este Krenz megjelent a képernyőn, csupán azt ismételte, amit napközben a Központi Bizottság tagjai előtt mondott. A hatás megsemmisítő volt. Krenz a választási hamisításokban játszott szerepe, és kínai utazása miatt súlyosan kompromittálódott, merev pártfunkcionárius hírében állt, a régi, levitézlett kommunista elit, tipikusan negatív imázsát testesítette meg. A reformisták, akik azt hitték, Honecker leváltásával az újrakezdés feltételeit teremtették meg, az első, és – jelen esetben – egyetlen lehetőségét szalasztották el annak, hogy a párt megújítására vonatkozó kísérletüket és politikájukat hihetővé tegyék.

Honecker leváltásával a problémák egyike sem oldódott meg, a helyzeten csak lényegi reformokkal lehetett volna javítani. A Krenz nevéhez fűződő új vezetés ígéretet tett arra, hogy a jövőben a politikai kultúra részeként legalizálják a demonstrációkat. Új kiutazási törvényt ígértek. A híradások megváltoztak a médiumokban. Korábban ismeretlen kritikus megnyilvánulások hallatszottak a párt által irányított szervezetekkel szemben. Október 27-én amnesztiát hirdettek a kiutazottak, illetve menekültek és tüntetők számára.⁴⁴⁸

Ennek ellenére a kommunista politikai vezetés elleni tiltakozások tovább folytatódtak. A Krenz kinevezése utáni első hétfői demonstráció alkalmával több, mint háromszázezer ember ment az utcára – sokan Krenz ellenes jelszavakkal.⁴⁴⁹ Az országban mindenhol nagygyűléseket tartottak, többek között Plauen,

⁴⁴⁸ Vö.: Archiv, 33 940. oldal

⁴⁴⁹ „Demokratie unbekrenzt” és „Sozialismus krenzenlos” - Német szójáték Krenz nevével, amely a „g” és „k” mássalhangzók azonos hangzásán alapul. A szójáték kétértelmű, ugyanakkor rendkívül szellemes, ha az „unbekrenzt” és „krenzenlos” szavakban a „k” betű helyére „g” betűt teszünk, a jelszavak a következőket jelentik: „Demokráciát korlátozások nélkül” és „Szocializmust határok nélkül”, a „k”-betűs szójáték viszont azt az óhajt fejezi ki, hogy a tüntetők Krenz nélkül akarnak demokráciát és szocializmust.

Drezda, Halle, Zwickau, Neubrandenburg és Jéna városokban, – és természetesen Kelet-Berlinben is, ahol 5 000 tüntető gyülekezett a Köztársasági Palota előtt, a jelszavuk így hangzott, „Demokráciát – most vagy soha „,⁴⁵⁰

November 1-én Moszkvában Krenz találkozott Gorbacsovval, a kelet-német krízisről azonban alig esett szó. Moszkvában a Németország Szocialista Egységpártjának államát ismét stabilnak tartották, *Honeckert* 1989. október 18-án leváltották⁴⁵¹, szabaddá vált az út a peresztrojka, a Gorbacsov hirdette új gondolkodás előtt. Mindennek azonban az ellenkezője volt igaz. Amikor november 1-én éjjel az utazási korlátokat feloldották, néhány rövid órán belül több mint 8 000 ember lépte át a cseh határt.⁴⁵² Mielőtt a nap véget ért, 1 200 kelet-német állampolgár keresett menedéket a prágai nyugat-német követségen, az NSZK-ba bebocsátást kérve⁴⁵³. November első hetében a tüntetések elérték a csúcspontot, november 4-én több mint fél millió ember gyülekezett az Alexanderplatz-on, és november 6-án újra fél millióan Lipszében, hatvanezren *Halle*ban, ötvenezren *Karl-Marx-Stadt*ban, tízezren *Cottbus*ban, és huszonötezren *Schwerin*ben⁴⁵⁴. November 7-én összeült a Minisztertanács, november 8-án a Politikai Bizottság, és új vezetést hoztak létre.⁴⁵⁵ Hans Modrow lett az új miniszterelnök.⁴⁵⁶ Úgy tűnt, ő lesz a hiteles vezető, ha korábban nem is volt ellenzéki politikus. Az akkor 61 éves Modrow már fiatalon jelentős politikai karriert futott be. 39 évesen a párt Központi Bizottságába választották, 1971-73 között az Agitációs és Propaganda Osztályt vezette, aztán Honecker Drezdába küldte – nyilván azért, hogy a fővárostól, a nagyobb hatalmat jelentő pozícióktól távol tartsa.

⁴⁵⁰ „Demokratie – jetzt oder nie” (Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 22. oldal)

⁴⁵¹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 370. oldal

⁴⁵² Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 22. oldal

⁴⁵³ Vö.: Archiv, 33 940. oldal

⁴⁵⁴ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 22. oldal

⁴⁵⁵ Az új vezetés többnyire Honecker ellenfeleiből állt, többek között Krenz, Modrow, Schabowski és Herger voltak a tagjai. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik: 370. – 374. oldalak)

⁴⁵⁶ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 377. oldal

Drezdában Modrow kevésbé ideologikus pragmatizmusával bizonyos népszerűsége telt szert. Néhányan azt gondolták, ő lehetne a Német Demokratikus Köztársaság Gorbacsovja.⁴⁵⁷ Egyébként nyílt titok volt, hogy Modrow Moszkva bizalmát is élvezi.

Miközben *Modrowt* november 13-án a Népi Kamara hivatalosan miniszterelnökké választotta, az NDK határain történelmet formáló események zajlottak. Csehszlovákiával szemben november 1-én feloldották az utazási korlátozásokat, ezzel a kelet-német kormány hallgatólagosan engedélyezte, hogy állampolgárai Csehszlovákián keresztül a szövetségi köztársaságba mehetnek. Ez a lépés feleslegessé tette a berlini falat. Egy héten belül nem kevesebb, mint 48 177 kelet-német polgár a lehetőséget szokássá változtatta. A tömegek exodus a magyarok 1989. május 2-i határnyitásával kezdődött, és félév múltán még mindig egyre növekvő mértékben folytatódott.

A menekültek áramlata a gazdag Német Szövetségi Köztársaság számára is nehézségeket okozott. 1989 november első hetének végéig összességében több, mint 225 000 kelet-német állampolgár jutott el Nyugat-Németországba, a menekültek számát növelte még kb. 300 000 német származású emigráns Kelet-Európából.⁴⁵⁸

A nyugat-német belügyminiszter, Wolfgang Schäuble figyelmeztette a menekülni készülőket, az NSZK ugyan továbbra is minden áttelepülőt befogad, de azzal kell számolniuk, hogy hosszú távon szerény körülmények között élnek majd. Kohl, szövetségi kancellár november 8-án a nemzet helyzetéről szóló jelentésében azt mondta a Szövetségi Gyűlés előtt⁴⁵⁹, a nyugat-német kormány kész a kelet-német politikai vezetésnek segítséget nyújtani a reformok véghezvitelében. A gazdasági támogatás új lehetőségeit is fontolóra vennék, amennyiben

⁴⁵⁷Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 22. oldal

⁴⁵⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 22. oldal

⁴⁵⁹ Archiv, 33 946. oldal

bebizonyosodik, valóságos reformfolyamatok zajlanak Keleten. A kancellár is a segítséget hangsúlyozta áttelepülés helyett. De ígéretét világos feltételekkel kötötte össze, és nemzeti kötelességről beszélt. Eközben a menekültek száma összességében óránként 500 főre nőtt. Egy nap alatt, november 8-9. között, több mint 11 000 kelet-német állampolgár menekült Csehszlovákián keresztül az NSZK-ba.⁴⁶⁰ Sürgősen tenni kellett valamit.

IX. 6. A kiutazásról szóló törvény

Krenz, és az új kommunista vezetés kezdettől fogva tudatában volt annak, hogy az utazási szabadság kérdése döntő jelentőségű, amennyiben a hirdetett politikai megújulást hitelessé kívánják tenni. Stoph miniszterelnök ezért Friedrich Dickel⁴⁶¹ belügyminisztert már október 19-én – két nappal Honecker bukása után – megbízta az új utazási törvény kidolgozásával. További öt nap elteltével a Politikai Bizottság kijelentette, a jövőben minden kelet-német állampolgár korlátozás nélkül utazhat.

Az új utazási törvény első tervezete október 31-re elkészült, és közkézen forgott a párt és a kormány vezető köreiben. A tervezet szerint az NDK minden állampolgárának jogában áll évente egy hónapot külföldön eltölteni, feltéve, ha érvényes útlevele és vízuma van, amit a rendőrség az igény bejelentését követő 30 napon belül rendelkezésére bocsát. Az állam ugyanakkor nem vállal kötelezettséget az utazáshoz szükséges nyugati valuta biztosítására.

Habár maradtak tisztázatlanul kérdések, mindenekelőtt a vízumkiadás szükségességét illetően, a törvénytervezetet november 6-án nyilvánosságra hozták.⁴⁶² A kormány előírása szerint a vitát november végéig kellett lezárni, hogy az új törvény

⁴⁶⁰ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 23. oldal

⁴⁶¹ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 23. oldal

⁴⁶² Vö.: Lehmann: deutschland-Chronik, 373. oldal

decemberben hatályba léphessen. A tervezet azonban kemény kritikába ütközött. Még a nyilvánosságra hozatal napján Lipcsében többszáz ezer ember tömegdemonstráción követelte a korlátozások nélküli utazási törvényt. A Német Szövetségi Egységpárt képviselőinek nem engedték meg, hogy a gyűlésen beszéljenek. „Túl késő, túl késő”⁴⁶³ hallatszott a tömegből, és először hangzott el: „Nem kellene a törvények – le a fallal!”⁴⁶⁴

Az NDK más városaiban is egymást követték a törvénytervezet elleni tiltakozó akciók.⁴⁶⁵ Még a cenzúrázott televízió is kritikus hangokat hallatott. Országszerte spontán figyelmeztető sztrájkokra került sor a gyárakban, az emberek diszkriminatívnak tartották a törvényt, mert a tervezet nem biztosította számukra a külföldi utazáshoz feltétlenül szükséges nyugati devizát. A tervezetet a következő napon a Népi Kamara Jogi Bizottsága, mint törvényalkotásra alkalmatlant, elvetette.

Rossz hírek jöttek Csehszlovákiából is, ugyanis Milos Jakes pártfőtitkár közölte Krenz-cel, kormánya többé nem engedélyezi a kelet-német állampolgároknak, hogy belépjenek az NSZK követségére, illetve hogy a bajor-cseh határon menjenek át Nyugat-Németországba, mert ezzel saját ellenzéküket erősítik. Ha a kormány Kelet-Berlinben nem tesz azonnal intézkedéseket a probléma megoldása érdekében, úgy Csehszlovákia bezárja határait a kelet-német állampolgárok előtt.⁴⁶⁶

A Politikai Bizottságra minden tekintetben nagy nyomás nehezedett. A cseh határ mentén kempingező, és távozni készülő kelet-német családok tízezreinek nyugtalanító látványa, valamint maga a tudat is indokolta a feszültséget, amelyben a Politikai Bizottságnak az utazás szabadságáról tartott tanácskozása november 7-én folytatódott. A helyzetet lehetetlennek látszott megoldani a régi gondolkodással. Ez arra kényszerítette az új

⁴⁶³ „Zu spät” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 373. oldal)

⁴⁶⁴ Vö.: Archiv, 33 942. oldal

⁴⁶⁵ „Wir brauchen keine Gesetze – die Mauer muß weg!” (Vö.: Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 23. oldal)

⁴⁶⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 23. oldal

politikai vezetést, hogy egy lépéssel a törvényhozás elé kerüljön. A sorrend megfordult, a követelt utazási szabadságot azonnal biztosítani kellett, a parlament törvényhozása pedig csak követni tudta az eseményeket. Az éppen ezen a napon visszalépő, de az új kabinet megalakításáig még hivatalban lévő Stoph miniszterelnököt megbízták a szükséges döntés meghozatalával.⁴⁶⁷

November 9-én, a délután folyamán Krenz tájékoztatta a párt Központi Bizottságát a kormány új utazási határozatáról. 18 óra körül Krenz átadott a Központi Bizottság titkárának, *Günter Schabowski*nak egy kétoldalas dokumentumot, hogy az újságírókat a Központi Bizottság üléséről, és az új határozatról tájékoztassa. A dokumentum pusztán a kormány előterjesztését tartalmazta, nem volt érvényes határozat. Schabowski később azt állította, ezt nem tudta. A papíron Krenz aláírása mellett ez állt: „Ezt ismertesd! Ez szenzáció lesz.”⁴⁶⁸ A vezetés azt remélte, ha az új kormány engedményeket tesz e fontos kérdésben, enyhül a politikai feszültség.

IX. 7. A fal megnyitása

A hír, hogy az NDK megnyitotta határait, nagy izgalmat keltett. „Ez azt jelenti – kérdezte egy riporter – hogy minden kelet-német polgár szabadon utazhat nyugatra?”⁴⁶⁹ Schabowski azt válaszolta: minden kötöttség nélkül lehet külföldre utazni. Másnap reggel 8 órától minden állampolgár kaphat vízumot, a hatóságokat pedig utasítják, hogy az útleveleket, vízumokat gyorsan és bürokráciamentesen állítsák ki. Ezzel a határok gyakorlatilag

⁴⁶⁷ Az új kabinet, Hans Modrow vezetésével november 17-én alakult (Vö.:Archiv, 33 946. oldal)

⁴⁶⁸ „Gib das bekannt. Das wird ein Knüller für uns.” (Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 24. oldal)

⁴⁶⁹ „Beudeutet dies, daß jeder DDR-Bürger jetzt frei in den Westen reisen kann?” (Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 24. oldal)

megnyíltak – noha Schabowski a pillanat hevében valótlán információt közölt, figyelmen kívül hagyta ugyanis, hogy az általa ismertetett utazási szabály csak tervezet. Ténylegesen nem létezett semmiféle hivatalos határozat, csak egy kormány-előterjesztés a tervezett szabályozásról, amelyet Krenz a Központi Bizottság ülésén Dickel belügyminisztertől kapott, szakértői véleményezés és elfogadás céljából. A tervezetet a Politikai Bizottság egyetértése után kellett volna a kormánynak elfogadni, majd hozzá a végrehajtási rendeletet kiadni. Ehhez azonban időre lett volna szükség, amely már nem állt rendelkezésükre.⁴⁷⁰

Még az éjszaka folyamán kelet-németek ezrei indultak a határ felé, hogy személyesen győződjenek meg az új helyzetről. A határátkelőknél – mindenekelőtt Berlinben – nagy volt a zavarodottság, a határőrök is csak a médiumokból értesültek a határnyitásról. Így november 9-én este még semmilyen új utasítást nem kaphattak, improvizálniuk kellett. Amikor a nyomás egyre erősebbé vált, hosszas habozás és különböző taktikázások után, a központtal folytatott gyors és felületes konzultáció után, a határokat megnyitották. Krenz, akit 21 óra körül Mielke értesített arról, hogy a határnál több száz ember az azonnali kiutazást követeli, úgy döntött, engedjék át őket, hiszen a kormánynak úgylis szándékában állt a határ megnyitása.⁴⁷¹ Ezzel a fal, 28 évvel felépítése után – igaz, egyelőre csak jelképesen – leomlott.

A következő napokban ünneplés és káosz uralkodott, ami csak kevés politikai tevékenységre adott lehetőséget. Nem volt világos, hogy a politikai vezetés az oly sokáig követelt és áhított utazási szabadságot csak a rá nehezedő nyomás enyhítése végett adta-e meg, a kommunista hatalom megerősítése érdekében. Az biztos volt, hogy a fal megszűnése tágabb lehetőséget jelentett a tömeges exodus számára. Az egykori szövetségi kancellár, Willy

⁴⁷⁰ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 24. oldal

⁴⁷¹ Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 24. oldal

Brandt, aki a falépítés idején kormányzó polgármester volt Berlinben, és aki kancellársága idején döntően hozzájárult a Kelet és Nyugat közötti feszültségek enyhüléséhez, november 10-én este egy a Schöneberg tanácsháza⁴⁷² előtt tartott gyűlésen azt mondta: új kapcsolat jött létre a két német állam között, a szabadságon alapuló kapcsolat. A németek összefogódzkodtak Kelet és Nyugat között, Brandt tömör megfogalmazása szerint: „Most összenő, ami összetartozik.”⁴⁷³

X. A német egyesítéshez vezető út

A fal megnyitásával a német egyesítés még nem következett be. A 80-as évek közepétől az események egyébként is inkább más irányba mutattak. A világ hozzácsokkolt a német megosztottsághoz, az NDK-t nemzetközileg elismerték. Külföldön és mindkét Németországban az volt az általános vélemény, hogy Európa és a világ tudomásul vette a két német állam létezését, az egységet belátható időn belül nem lehet visszaállítani az európai béke veszélyeztetése nélkül, a megosztottság status quo-ját természetes állapotnak kell tekinteni.

1989 őszén Keletet és Nyugatot egyaránt felkészületlenül érte a változás. Habár számos utalás és előjel sejtette a kommunista táboron belüli változásokat, Nyugaton ezen ugyanúgy meglepődtek, mint a Szovjetunióban. Így kezdetben bizonytalanok voltak a reakciók, egyrészt reménytelen volt a szabadság ígérete, a peresztrojka végső győzelme, másrészt erősödött a német kérdés lehetséges újraéledésétől való félelem.

Gorbacsov és munkatársai közvetlenül a fal megnyitása után azon fáradoztak, hogy megakadályozzák a történések elszabadulását – a kelet- és nyugat-német lakosság spontán

⁴⁷² Vö.: Manfred Görtemaker: Zusammenbruch des SED-Regimes, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 25. oldal

⁴⁷³ „Jetzt wächst zusammen, was zusammengehört.” (Vö.: Archiv, 33 947. oldal)

újraegyesítését, és lehetővé tegyék a békés átalakulást az NDK-ban. Azonban mások, mindenek előtt a moszkvai pártapparátus és a katonaság, többé kevésbé nyíltan, az erőszak alkalmazása mellett álltak, készek voltak a helyzetet ellenőrzésük alá vonni. A „kínai megoldás” sem volt kizárható.⁴⁷⁴

Az egykori bonni szovjet követnek, *Valentin Falinnak*⁴⁷⁵ tulajdonítják a következő mondatot: „Egymillió katonát küldünk, hogy újra lezárjuk a határokat.”⁴⁷⁶ Szerinte *Gorbacsov*nak ehhez csak néhány órára van szüksége. Falin – bár felháborodva tagadta – a Kommunista Párt Jegor Ligacsov vezette, ortodox szárnyának támogatását élvezte, akik okkal félték az NDK, a szocialista tábor nélkülözhetetlen nyugati bázisának elvesztésétől. Gorbacsov és a külügyminiszter, Edvard Sevarnadze azonban tisztában voltak a katonai akció lehetséges következményeivel, és úgy vélték, hogy akkoriban a harmadik világháború szélén táncoltunk. Szerencsére a katonai konfliktust el lehetett kerülni.⁴⁷⁷

A nyugati oldal reakciója sem volt egységes. Londonban, Párizsban aggodalmukat fejezték ki a politikusok, Németország újraegyesítésének lehetősége nyugtalanította Európát. Washingtonban a történéseket higgadtan és elégedetten fogadták, mivel az amerikai politikának a Kelet-Nyugat konfliktussal kapcsolatos egyetlen célját megvalósulni látták: Kelet-Európa felszabadítását a kommunizmus alól. Bonnban viszont visszafogottságra törekedtek, nehogy esetleg át nem gondolt lépésekkel még jobban összezavarják az egyébként is komplikált helyzetet. Kohl szövetségi kancellárt azonban – minden politikai elővigyázatossága ellenére – november 10-én Berlinben, a Schöneberg tanácsháza előtt magával ragadta a lelkes hangulat, és azt kiáltotta a kelet-németeknek: „Ebben a nagy és történelmi

⁴⁷⁴ Utalás az 1989. június 4-i kínai eseményekre.

⁴⁷⁵ Falin ekkor a Kommunista Párt Központi Bizottsága Nemzetközi Osztályának vezetője.

⁴⁷⁶ „/Man werde/ eine Million Truppen schicken, um die Grenzen wieder zu schliessen.” (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 25. oldal)

⁴⁷⁷ (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 26. oldal)

órában nem vagytok egyedül, a szabadságért vívott harcot folytatni kell. Mert a ti oldalatokon vagyunk, egy nemzet vagyunk!”⁴⁷⁸

X. 1. Kísérletek az NDK megtartására

1989. november 13-án Hans *Modrow* az NDK miniszterelnökévé választották.⁴⁷⁹ Ezzel a mindent elsöprő eufória és határtalan reménykedés rövid időszaka után visszatértek a hétköznapok. Modrow ismételten hangsúlyozta, reméli, a szocialista demokráciába való átmenet ideje a stabilizáció jegyében telik el.

A kormány a politikai és gazdasági viszonyok megreformálására törekedett annak érdekében, hogy az ország több legyen, mint a szovjet impérium határvidéke. Az új politikai vezetés célja a kommunista rezsim gazdasági és pénzügyi szanálása volt, ha kell, az NSZK-val kötött konföderáció keretében. Modrow a reformjait élő kelet-német, szocialista rendszer talaján állt. Alkalmazkodni próbált az aktuális kihívásokhoz, csatlakozni a sikeres politikai irányzatokhoz, de egyúttal továbbra is a Szovjetunióval fenntartott szövetség híve, anélkül hogy annak támogatására az NDK számíthatott volna. Ugyanakkor pragmatikusnak és szerénynek bizonyult, felismerte az NDK gazdasági lehetőségeinek határait, és levonta a szükséges következtetéseket.

Máskor, más körülmények között Modrow politikája talán sikerre vezethetett volna, de 1989 végén már túl késő volt. A kelet-német lakosság nagy többsége – ha korábban esetleg bízott volna is – addigra elveszítette kormányába vetett bizalmát. A gazdaság csődben volt, ahogy azt Ernst Höfner pénzügyminiszter

⁴⁷⁸ „In dieser großen und historischen Stunde /seid ihr nicht allein und ihr sollt euren Kampf um die Freiheit fortsetzen. Denn/ wir sind an eurer Seite. Wir sind eine Nation.” (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 26. oldal valamint Archiv, 33 947. oldal)

⁴⁷⁹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 377. oldal

Modrow hivatalának átvételekor feltárta. 120 milliárd márka költségvetési deficit és 20 milliárd dollár külföldi adósság mellett⁴⁸⁰ súlyos gondot okozott, hogy a kelet-német üzemek termelékenysége 1980 óta kb. 50 %-al csökkent⁴⁸¹, és a visszaesésnek még nem volt vége. A nyugati üzemekkel való elkerülhetetlen összevetésben a kelet-német gazdaság nem tudott helytállni.

Az 1989. november 17-én közzétett kormánynyilatkozatban Modrow szerződésen alapuló közösséget javasolt a két német állam között, majd a „Spiegel” magazinnak adott interjújában a német konföderáció lehetőségéről beszélt.⁴⁸² Megpróbált komoly gazdasági támogatást szerezni az NSZK-tól és az európai közösségtől, de nem akarta, hogy a Nyugat elnyelje az NDK-t. A kelet-német gazdaságot szocialista piacgazdasággá kívánta átalakítani, amelyben vegyes tulajdoni viszonyok, tehát szocialista vállalkozások is lennének.

Modrownak azonban nem volt ideje a mélyreható reformokra. A helyzet napról napra rosszabbodott. Az NDK polgárainak tömeges exodusa – naponta több mint 2 000 menekülttel, vagy áttelepülővel⁴⁸³ – tovább tartott. A kormányon kívüli politikai erők, mint az „Új Fórum”, a „Németország Szocialista Egységpártja – Kelet” összegyűjtötték a reformereket, lengyel

⁴⁸⁰ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 27. oldal

⁴⁸¹ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 27. oldal

⁴⁸² A „Spiegel” magazin 1989. december 4-i számában. (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 27. oldal)

⁴⁸³ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 26. oldal

mintára „kerek-asztallá” alakultak⁴⁸⁴, és árnyékkormányt alakítottak. A „kerek-asztal” szócsöve lett az új politikai erőknek, míg a Népi Kamara a lakosság körében teljesen hitelét veszítette. A „kerek-asztal” a forradalmi hatalom manifesztálódása volt, Berlinben és számos vidéki városban is működtek. A tömegtüntetések idején kapcsolattartó és kommunikációs grémiumként fontos szerepet tölthettek be az állam reprezentánsai, és az ellenzéki csoportok között. A Népi Kamara 1990 januárjában⁴⁸⁵ legalizálta a „kerek-asztal” működését.

Németország Szocialista Egységpártja Honecker bukása után két hónappal 3 millió tagjának több mint a felét elveszítette. A megfogyatkozás a korrupciós ügyek leleplezésének is következménye, ezek felfedésénél Modrow éppúgy feltűnően visszafogott volt, mint az Állambiztonsági Minisztérium általánosan követelt megszüntetése ügyében. Látszólag fontosabb volt számára a vélt állami tekintély, mint reformpolitikája hitelessége.

Végül 1989. december 3-án – amikor a Németország Szocialista Egységpártja Politikai Bizottsága és Központi Bizottsága egységesen lemondott – az NDK-ban beteljesedett a hatalomváltás⁴⁸⁶. Egon Krenz nemcsak főtitkárként adta fel hivatalát, hanem december 6-án mint az Államtanács elnöke és a Nemzeti Védelmi Tanács elnöke is visszalépett. A kulcspozíciókba Modrow emberei kerültek. Németország

⁴⁸⁴ A „kerek-asztal” (sőt „kerek-asztalok”) Berlinben és más városokban a forradalmi hatalom egyértelmű manifesztálódása volt. A tömegtüntetések idején fontos szerepet tölthettek be kapcsolattartó- és kommunikációs grémiumként az állam reprezentánsai és a meglévő ellenzéki csoportok között. A „kerek-asztal” bekapcsolódhatott az új alkotmánytervezet előkészítő munkálataiba, de ez a tevékenység maradandó eredményre nem vezetett. 1989. december 7-én ült össze először a központi „kerek-asztal”, 1990. március 12-én utoljára, eközben 16-szor ülészttek.

Miután megszűnt a párt diktatúra, a nép az egykori aktivistákat a politika peremére szorította, és bizalmát az NSZK-ban már ismert pártokba helyezte. Az „NDK új alkotmánya”- munkacsoport, tulajdonképpen a „kerek-asztal” képviselői nem tudták a népakaratot reprezentálni. Talán ez is oka volt annak, hogy az újonnan választott Népi Kamara 1990. április 26-án ugyan kevés többséggel, de elutasította az alkotmánytervezet megtanácskozását. (Willoweit, 467-468. oldalak alapján)

⁴⁸⁵ 1990 január 29-én a Népi Kamara hozzájárult ahhoz, hogy a „kerek-asztal” képviselőivel kooptáljanak, március 1-én pedig rendeletet adott ki a „Polgárok bizottságainak és Polgári kezdeményezések” tevékenységéről, bizonyos jogokat átruházva ezekre. (Vö.: Willoweit: Deutsche Verfassungsgeschichte, 467-468. oldal)

⁴⁸⁶ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 381. oldal

Szocialista Egységpártja a „Németország Szocialista Egységpártja – A Demokratikus Szocializmus Pártja”⁴⁸⁷ nevet vette fel, és új elnöke az ügyvéd Gregor Gysi lett, aki korábban a „kommunista állam ellenségeinek” védőjeként tett szert hírnévre⁴⁸⁸ – de most a Modrow-párt lojális hívének bizonyult.

Miután megszűnt a pártiktatúra, az egykori aktivisták a politika peremére szorultak. A kelet-német nép bizalmát egyre inkább a nyugat-német állam ismert pártjaiba helyezte. A bizalmat csak növelték a nyugat-német politikusok egyre gyakoribb látogatásai. Világossá vált, hogy a „kerek-asztal”, az új alkotmányon dolgozó munkacsoport nem reprezentálja a népakaratot. A Népi Kamara 1990. április 26-án ugyan kevés többséggel, de elutasította az alkotmánytervezet megtanácskozását. A „kerek-asztal”, és az alkotmányozó erőfeszítések az NDK történelmében csak átmenetileg váltak jelentőssé.

X. 2. Kohl kancellár 10 pontja

Az NSZK-ban nagy figyelemmel kísérték a kelet-német fejleményeket. A politikai megfigyelők lényeges változást fedeztek fel: november 6-án Lipcsében, egy hétfői demonstráción először hangzott el: „Németország – egységes haza”⁴⁸⁹, és ez a szlogen egy héttel később már meghatározó sor lett a tüntetések transzparensein. Hans Dietrich Genscher külügyminiszter azzal nyugtatta kollégáit Brüsszelben, hogy az NSZK külpolitikájában nem fog önkényes nemzeti utat járni. Tehát az újraegyesítés ekkor még nem vetődött fel komolyan.

Kohl szövetségi kancellár november 14-én, lengyelországi látogatása során megerősítette az 1970-es német-lengyel szerződés iránti változatlan német elkötelezettséget, közös nyilatkozatot írt alá a lengyel miniszterelnökkel, Tadeusz *Masowieczkivel*, amelyben Bonn ismét garantálta Lengyelország

⁴⁸⁷ „Sozialistische Einheitspartei – Partei des Demokratischen Sozialismus” (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 28. oldal)

⁴⁸⁸ Pl. Bärbel Bohley, közismert ellenzéki személyiség védőjeként vált ismertté.

⁴⁸⁹ „Deutschland, einig Vaterland” (Vö.: Archiv, 33 942. oldal)

határát.⁴⁹⁰ A zavaros kelet-német fejlemények miatt a lengyelek messzemenő biztosítékot kértek az Odera-Neiße vonalra.

Kohl kancellárra kettős belpolitikai nyomás nehezedett. Egyrészt az SPD túlságosan passzívnak bélyegezte a kelet-európai, és kelet-német változásokkal kapcsolatos magatartását, másrészt a republikánusok pártja⁴⁹¹ figyelemreméltóan sikeresnek bizonyult a helyi választásokon. A kancellár tudatában volt a külföldi érzékenységének minden olyan kérdésben, amely az európai német pozíciót érintette. Ezért a legnagyobb óvatosságot tanúsította, amikor november 16-án a Szövetségi Gyűlésnek beszámolt lengyelországi utazásáról, és szólt a kelet-német eseményekről is.⁴⁹² A német újraegyesítés lehetőségéről szólva a kancellár szerény helyzetjelentésre szorítkozott, de hangsúlyozta, hogy az NSZK magától értetődően mindent olyan döntést respektálna, amely a kelet-német lakosság szabad elhatározásának eredménye.

A következő napon jutott el a hír Bonnba, hogy Gorbacsov főtitkár Moszkvában, egyetemisták előtt tartott beszédében⁴⁹³ Németország újraegyesítéséről beszélt – azzal az utalással, hogy az a két Németország belső ügye. Négy nappal később Nyikolaj Portugalov⁴⁹⁴, a legjobb szovjet német szakértők egyike, a párt Központi Bizottságának tanácsadója, a kancellária hivatalában érdeklődött a szövetségi kormánynak a kelet-német eseményekhez való viszonyulásáról, és tudatta, hogy a Szovjetunió zöld utat adna egy esetleges német konföderációnak. Látva, hogy e kérdéssel Moszkvában már merészebben gondolkodnak, mint Bonnban, a nyugat-német kormány is behatóbban foglalkozott az egyesítés kérdésével. A kancellária

⁴⁹⁰ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 423. oldal

⁴⁹¹ Szélsőjobboldali pártként számon tartott párt. (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 28. oldal)

⁴⁹² Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 28. oldal

⁴⁹³ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 29. oldal

⁴⁹⁴ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 29. oldal

hivatalában november 23-án tartott éjszakai ülésen⁴⁹⁵, valamint a következő reggelen nagy sietséggel válaszokat dolgoztak ki arra a kérdéssorra, amit Portugalov tett fel a két német állam együttműködésére, az NDK-nak az Európai Közösségbe való felvételére, NATO – tagságára, és a Varsói Szerződésben betöltött szerepére, valamint a békeszerződés megkötésének a lehetőségére vonatkozóan.

A tanácskozáson 10 pontba foglalt választ fogalmaztak meg, amelyet november 28-án a költségvetési vitában ismertetett⁴⁹⁶ a kancellár. Kohl csupán az amerikai kormányt informálta előre a rendezési javaslatról, amelynek alapját a német konföderáció terve képezte. A bonni szovjet követ, Jurij Kvizinszkij⁴⁹⁷ akkor kapta kézhez a szöveget, amikor Kohl éppen a Szövetségi Gyűlés előtt beszélt róla.

A két német állam közötti konföderáció terve nem volt új, már az 50-es években szó esett róla, és 1989-ben Egon Krenz és Hans Modrow vetette fel újra. De e hitelüket vesztett politikusoktól az ötlet távoli utópiának tűnt, épp ezért hatástalan maradt. Kohl Németország újraegyesítéséről szóló javaslata azonban, amely a szövetségi kormány 10 pontos terveként vált ismertté, – noha sokan vártak erre – meglepetést okozott. Konkrét volt, precíz, bátor javaslatokat tartalmazott, és fokozatosságot ígért. A szövetségi kormány politikai célja az újraegyesítés, a német állami egység helyreállítása marad – hangoztatta a kancellár.⁴⁹⁸

A 10 pontos terv intézkedések sorát vázolta fel az NDK-nak nyújtandó azonnali konkrét segítségtől a Modrow javasolta szerződéses közösség létrehozásáig, a két német állam konföderatív struktúrájának bevezetéséig, végső célként pedig a

⁴⁹⁵ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 29. oldal

⁴⁹⁶ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 29. oldal

⁴⁹⁷ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 29. oldal

⁴⁹⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 29. oldal

föderatív állami rend létrehozását fogalmazta meg Németországban, azzal az előfeltétellel, hogy NDK-ban legitim, demokratikus kormány alakuljon. A program a szabad választások után össznémet intézmények egész sorát tervezi létrehozni, befejezésül közös kormánybizottságot az állandó konzultációkra, illetve a politikai harmonizálás céljából; közös technikai bizottságot és egy közös parlamenti testületet. Ha a terv sikerrel jár, a német nép végül önrendelkezése alapján vívhatja ki állami egységét.

A tervet a parlamenti pártok, a zöldek kivételével, pozitívan fogadták. A szociáldemokraták hittek Kohl 10 pontjában, sőt egykori saját kezdeményezéseiket látták újjáéledni. De néhány szociáldemokrata vezetőnek, különösen a pártelnök, *Hans-Jochen Vogel*nek az volt a véleménye, hogy ha a kelet-német állampolgárok maguk akarnak dönteni a jövőjükéről, ehhez nemcsak az önrendelkezés gyakorlásának jogát, hanem szabadságát is biztosítani kell a számukra. Németország újraegyesítése – így Vogel – még nincs napirenden. Épp ezért az SPD állásfoglalása szerint az „újraegyesítés” szót is gondosan kerülni kell, és szerencsésebb volna az „egység”, „egyesítés” szavakkal pótolni.⁴⁹⁹ Az USA-ban a 10 pontot ellenvetés nélkül elfogadták, messzemenően egyetértettek a kancellárral. Hiányolták az előzetes konzultációt, de mind az elnök, George Bush⁵⁰⁰, mind a külügyminiszter James Baker⁵⁰¹ kijelentették, egyetértenek Kohl újraegyesítési elképzeléseivel, azzal a feltétellel, hogy Németország továbbra is a nyugati szövetség tagja marad. Baker egy berlini látogatása során⁵⁰² még egyszer figyelmeztetett a szövetségesek előjogaira a Németországot érintő kérdésekben, s óvta Bonnt a külön utas politikától. A szövetségi kormány nem feledkezhet el kötöttségeiről. A vezető

⁴⁹⁹ „Einheit” vagy „Einigung” (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 28. oldal)

⁵⁰⁰ George Herbert Walker Bush (szül: 1924.), 1989 januárjától az USA 41. elnöke. (Magyar Nagylexikon alapján)

⁵⁰¹ James A. Baker (szül.: 1930.), jogász, a Reagan-kormányzat idején is miniszteri posztot töltött be, 1985-88. pénzügyminiszter volt. (Magyar Nagylexikon alapján)

⁵⁰² Utalás Baker 1989. december 12-i látogatására (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 29. oldal)

francia politikusok egyöntetű véleménye volt, hogy a németeket emlékeztetni kell, ki felelős Berlinért.⁵⁰³

Gorbacsov december 10-én a „Németország Szocialista Egységpártja - A Demokratikus Szocializmus Pártja” elnökével, *Gregor Gysivel* folytatott telefonbeszélgetés során⁵⁰⁴ juttatta kifejezésre nemtetszését Kohl javaslatával kapcsolatban. A Szovjetunió visszautasítja a Nyugat minden, az NDK szuverenitásának korlátozására irányuló kísérletét, – mondta Gorbacsov. Ismételten bebizonyosodott, az NDK és az európai kontinens stabilitásának kérdései szorosan összefüggenek.

Az NDK jövőjéről azonban ekkorra már nem az országon kívülről vártak a döntést, hanem Kelet-Németország maga határozott. December 1-én nem kevesebb, mint 300 000 ember vonult végig Lipcse utcáin, „Németország, Németország” kiáltásokat skandálva, sokan fekete-vörös-arany színű zászlókkal, némelyiken a szövetségi sas is látható volt. A „Lipcsei Népújság” körkérdése szerint e napon az 547 000 lakosú város háromnegyede döntött volna az újraegyesítés mellett.⁵⁰⁵

Lothar Späth, a baden-württembergi miniszterelnök, előző napi rövid drezdai látogatása alkalmával tapasztalta, hogy az emberek egyre sürgetőbben követelik az újraegyesítést. Späth tartományi miniszterelnököt a drezdai repülőtérre megérkezve szójátékra alkalmat adó idézet fogadta Friedrich Schiller Wallenstein c. művéből: „Későn jöttök – de jöttök! Csak a hosszú út menti mulasztások.”⁵⁰⁶ A hagyományos kalács-piacra látogató Späth

⁵⁰³ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 29. oldal

⁵⁰⁴ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 30. oldal

⁵⁰⁵ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 30. oldal

⁵⁰⁶ „Spät(h) kommt ihr – Doch ihr kommt! Allein der weite Weg entschuldigt euer Säumen.” A „későn” szó német megfelelője: „spät”. Tehát az idézet így is érthető, némi nyelvi játékkal: „Späth jön – de jön! Csak a hosszú út menti mulasztását.” (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 30. oldal)

miniszterelnököt sokan megszólították, hangot adva országegyesítő kívánságuknak. A „Szentkereszt”-templomnál már gyülekezett a nép, hogy fekete-vörös-arany színű zászlókkal, „Németország, Németország” kiáltásokkal követelje az egységet.

Späth hazatérése után azonnal informálta Kohl kancellárt benyomásairól, mivel a kancellár a következő héten, december 19-én Modrow miniszterelnökkel készült találkozóra Drezdában. Späth tudósítása némi zavart keltett Bonnban, mert azt valószínűsítette, hogy Kohl látogatása nem lesz súrlódásmentes. Drezdát ugyanis azért választották helyszínül, mert a legproblémamentesebbnek tűnt. Kelet-Berlin szóba sem jöhetett, mivel a szövetségi kormány nem ismerte el a kommunista hatalom fővárosaként. A folyamatosan tüntető Lipsét az NDK utasította el, Wartburgot pedig túlságosan szimbolikusnak találták, mert nemcsak Luther Mártonnal, hanem a 19. századi nemzeti egyesítési mozgalommal is összefüggésbe lehetett hozni. Immár Drezda is problematikusnak tűnt.

A látogatás mégis lezajlott, és Kohl munkatársai szerint érzelmileg olyan hatással volt a kancellárra, hogy Kohl ettől kezdve indul el határozottan az újraegyesítéshez vezető úton.

X. 3. Tárgyalások

Kohl és Modrow tárgyalása nem hozott átütő sikert, bár született néhány látványos döntés. Közös nyilatkozatot⁵⁰⁷ adtak ki a két német állam között létrehozandó „szerződéses közösségről”, amelyet kormányra lépésének idején Modrow javasolt, és amely messze meghaladta az „Alapszerződés”, és az addig kötött szerződések tartalmát. Elhatározták továbbá december 24-től a két német állam közötti vízum eltörlését, és december 22-től a brandenburgi kapu megnyitását a gyalogosok számára. A „szerződéses közösségről” indítandó miniszteri szintű tárgyalások kezdetét január 1-e utáni időpontra tűzték ki. Az

⁵⁰⁷ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 30. oldal

NSZK vállalta, hogy az utazási rendelkezésekből eredő pénzügyi veszteségekért kompenzációt fizet a keleti félnek.

A tárgyalás során Kohl először szembesült Modrow követelésével, hogy az NSZK az NDK gazdaságát 1990-ben mintegy 15 milliárd DM összegű teherkiegyenlítéssel támogassa⁵⁰⁸. A követelést azzal indokolták, hogy az NDK a határok megnyitása után a nyugat-németek nyomása alá kerülne, és a nyugatiak a kedvező váltó árfolyamból, és a kelet-német áruk magas állami támogatásából jelentős hasznot húznának. Ezen kívül az NDK-nak sürgősen pénzre van szüksége, hogy az ipart, a mezőgazdaságot, és az infrastruktúrát modernizálja. A kancellár konkrét válasz helyett csupán annyit fűzött a kérdéshez, hogy a követelés ebben az értelemben inkább szolidaritási hozzájárulás, mint teherkiegyenlítés. A szövetségi belügyminiszter, Wolfgang Schäuble néhány nappal azelőtt, a drezdai látogatás előkészítésekor azt javasolta, hogy *Modrownak* azonnal kínálják fel a gazdasági és pénzügyi unió létrehozását. De Kohl legtöbb tanácsadója szerint ez még korai lett volna, az idő még nem érett meg erre a lépésre.⁵⁰⁹ A kancellár konkrét elképzelések nélkül ment Drezdába, és ezért Modrow követelésére kitérően reagált.

Modrow később felhánytorgatta Kohlnek, hogy nem tartotta be a Drezdában tett ígéreteket.⁵¹⁰ Sem szolidaritási hozzájárulást, sem kompenzációt nem fizettek a vízum nélküli utazás ellenében, és a „szerződéses közösség” sem jött létre. Modrow keserősége érthető volt. Kohl politikai irányvonalat váltott a drezdai látogatás után, már nem szorgalmazta a tárgyalásokat a tekintélyét és támogatottságát veszített, elavult vezetés képviselőjével, az NDK miniszterelnökével.

⁵⁰⁸ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 30. oldal

⁵⁰⁹ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 30. oldal

⁵¹⁰ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 30. oldal

Az NDK állampolgárainak exodusa feltartóztathatatlan volt, a gazdasági nehézségek növekedtek, a belső ellenzék erősödött, és a tömegdemonstrációk hatása, illetve nyomása alá került a kancellár az emberek politikai akaratnyilvánítására épített. December 19-én délután a drezdai „Miasszonyunk” templomának romjainál fekete-vörös-arany színű zászlók tengerében, – a zászlókon „Németország, Németország” felirat, a legtöbb az NDK címere nélkül –, a kelet-németek tízezrei félreérthetetlenül kinyilvánították az egyesítés iránti akaratukat.⁵¹¹ A kelet-német politikai vezetés együttműködésről és jószomszédságról szóló, 1990 január 17-én kelt javaslata, amelyet a kancellária miniszterének, *Seiters*nek január 25-én adtak át⁵¹², már keletkezésekor túlhaladott volt. Kelet-Németországban a politikai fejlemények túllépték, és maguk mögött hagyták a kormány politikusait. Kohl egyike volt azoknak, akik ezt Drezda után tisztán látták.

Az újraegyesítés első lépéseinek tervezése 1990. január végén, február elején kezdődött. A Szovjetunió nem akart távol maradni az eseményektől, bár politikusai szkeptikusan viszonyultak az egyesült Németországról szóló elképzeléshez. De a szovjet vezetésnek is alkalmazkodnia kellett az új feltételekhez. Nyikolaj Portugalov a „Bild” c. újságban közölt interjúban⁵¹³ azt nyilatkozta, ha az NDK népe akarja az egyesítést, akkor az be fog következni, a Szovjetunió nem száll szembe egy ilyen döntéssel. Szó szerint ezt mondta: „Mi nem avatkozunk közbe.”⁵¹⁴

⁵¹¹ Ugyanakkor meg kell jegyezni, az utcára vonult emberek nemcsak az egyesítés mellett, hanem az egyesítéssel szemben is kinyilvánították akaratukat, a szuverén NDK létrehozása érdekében. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 383. oldal)

⁵¹² (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 30. oldal)

⁵¹³ A „Bild” c. újság 1990. január 24-i számában. ((Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 30. oldal)

⁵¹⁴ „Wir werden nicht intervenieren.” (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 31. oldal)

Portugalov kijelentését Bonnban a szovjet politikai álláspont alapvető változásaként értékelték. Az NDK miniszterelnöke Seiders kancelláriaminiszter január 27-én, Kelet-Berlinben tett látogatása alkalmával sötét képet festett országa helyzetéről.⁵¹⁵ Az államhatalom összeomlóban, sztrájkok követték egymást, a társadalmi légkör egyre agresszívabb lett. Ha az NDK el akarta kerülni az előtte álló összeomlást, nem lehetett tovább halogatni a „szerződéses közösség” létrehozását, a szilárd pénzügyi segítségnyújtást, és a gazdasági kooperációt. Modrow később elismerte⁵¹⁶, számukra egyetlen reális alternatíva maradt, az NSZK felé történő orientálódás. A „kerek-asztal” erőivel együtt szükségesnek látta, hogy az NDK stabilizációját a két Németország fokozatos egyesítésével kössék össze.

Modrow Moszkvába utazott, hogy Gorbacsov főtitkárral találkozzon⁵¹⁷, akivel a „Németország - az egységes haza” címet viselő 4 pontos tervezetet készült megvitatni.⁵¹⁸ A tervezet⁵¹⁹ négy lépésben készítette elő az egységesítést:

1./ A két német állam együttműködéséről és jószomszédságáról szóló szerződés megkötése, mely létrehozza a két német állam „szerződéses közösségét”. A szerződésnek fontos konföderatív elemeket kell tartalmaznia: a gazdasági, pénzügyi és közlekedési uniót, és ennek keretében kell rendelkezni a jogharmonizációról is.

⁵¹⁵ Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 31. oldal

⁵¹⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 31. oldal

⁵¹⁷ 1990. január 30-án. (Vö. : Archiv, 34. 183. oldal)

⁵¹⁸ „Deutschland, einig Vaterland”. A címet az NDK 1949-ben Johannes R. Becher által alkotott és Hans Eisler megzenésített nemzeti himnuszából, annak első sorából kölcsönözték. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 393. oldal)

⁵¹⁹ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 31. oldal

2./ Konföderáció létrehozása közös szervek és intézmények útján, mint pl. parlamenti bizottságok, tartományi kamarák, meghatározott területeken közös végrehajtó szervek.

3./ Mindkét állam szuverenitásának átruházása a konföderáció hatalmi szerveire.

4./ Egységes német állam létrehozása német föderáció, vagy szövetség formájában, a konföderáció mindkét részében tartandó választások útján. Egységes parlament fölállítása, amely egységes alkotmányt, és egységes kormányt hozna létre berlini székhellyel.

Modrow terve bizonyos előfeltételekhez volt kötve. Ezek között evidenciaként szerepelt, hogy a négyhatalmi jogokkal kapcsolatos szabályokat fenntartják, valamint az, hogy az NSZK és az NDK kölcsönösen nem avatkozik be egymás belügyeibe, és hogy a föderációban mindkét állam megtartja katonai semlegességét.

Modrow koncepciójáról Gorbacsov miniszterelnökkel, *Nyikolaj Rizskov*val, Sevarnadze külügyminiszterrel és *Falinnal*, a párt Központi Bizottsága Nemzetközi Osztályának vezetőjével, tárgyalt.⁵²⁰ Ekkor már Gorbacsov is hasonló intézkedéseket mérlegelt, hiszen a német újraegyesítés, mint a jövő egyik lehetősége, egyre valószínűbbé vált. A Szovjetunió elfogadta a német nép önrendelkezési jogát. Elkerülhetetlenné váltak a tárgyalások az USA-val, Nagy Britanniával és Franciaországgal, hogy mihamarabb legfelső szinten, négyhatalmi keretek között készítsék elő a változásokat, és az NDK érdekeit is szem előtt tartó megoldást találjanak.

A Moszkvából érkező híreket a bonni kormány nagy érdeklődéssel követte. Úgy tűnt, Gorbacsov elvben elfogadja a német egyesítést, Modrow azonban ismét megerősítette, hogy a teljes újraegyesítést nem tekinti valós alternatívának. Az 1990.

⁵²⁰ Vö.: Archiv, 34. 184. oldal

január 31-i kabinetülésen⁵²¹ a kancellár mégis azon véleményének adott hangot, hogy az állami egység gyorsabban bekövetkezhet, mint azt bárki képzelné. Kifejezte szándékát, hogy munkastábot hozzanak létre az újraegyesítés megvalósítására vonatkozó javaslatok kidolgozására. Közvetlenül a kabinetülés után a kancellária hivatalában az egyesülésre vonatkozó javaslatok kidolgozása során a kormány különböző területeken kifejtett tevékenységét koordináló munkacsoportot hoztak létre.

Modrow konföderációs tervét Bonn kevésbé fogadta pozitívan. Mindenekelőtt a konföderációban egyesült Németország politikai és katonai semlegességére vonatkozó javaslatot utasították el, nemcsak a kormánypártok, hanem az SPD is. Berlin akkori kormányzó polgármestere, Walter Momper (SPD) megjegyezte, a terv az 50-es évek szovjet javaslatára emlékezteti, és kétségbe vonta aktualizálásának lehetőségét.⁵²²

Az NDK súlyos gondokkal küszködött, miközben az új német állam semlegességéről vitáztak. A Világgazdasági Fórumon Kohl kancellárral történt találkozása során⁵²³ Modrow arról informálta a kancellárt, hogy az NDK szétesése napról napra gyorsul. 1989. végéig még viszonylag stabil volt a helyzet, de az utóbbi néhány hónapban a kormány hatalma már helyi szinten is bomladozni kezdett, ezért a két kormány összefogása elkerülhetetlenné vált. Nagy szerepet játszott a pénz, az NDK-nak azonnal szüksége volt 15 Milliárd DM-re, hogy a pénzügyi katasztrófát elkerülje. Ezáltal lehetővé válna, hogy a nyugat-német márkát (DM) kizárólagos pénznemként bevezessék az NDK-ban. Egy svájci

⁵²¹ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 31. oldal

⁵²² Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 31. oldal

⁵²³ 1990. február 2-án a svájci Davosban jött létre a találkozó. (Vö. : Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 32. oldal)

rádiónak adott interjújában Modrow elismerte, Németország újraegyesítése semlegesség nélkül is elképzelhető.⁵²⁴

X. 4. A gazdasági és pénzügyi unió terve

Modrow *Davosban* közölt információit más forrásból származó hírek is alátámasztották. Späth, *baden-württembergi* miniszterelnök 1990. február 1-én este, egy újabb, NDK-ban tett látogatását követően közölte a kancellárral, hogy az NDK-kormányra erejének a végére jutott.⁵²⁵ Kohl személyes tanácsadóival és több miniszterével a lehetséges megoldásokat kereste. Modrow egyik alternatívája – a két Németország gazdasági és pénzügyi uniója – elfogadhatónak tűnt. Kérdés csak az volt, gyakorlatilag hogyan valósítható meg az unió, és mekkorára rúgnak a költségei.

A szövetségi pénzügyminiszter, Theo Waigl február 2-án szintén az azonnali pénzügyi unió mellett szállt síkra⁵²⁶, habár korábban a DM bevezetését Kelet-Németországban csak hosszú, fokozatos folyamat eredményeként tudta elképzelni. De az NDK gazdasági összeomlása miatt minden fokozatosságra épülő egyesülési terv túlhaladottá vált. Modrow kijelentései szintén ezt a véleményt támasztották alá. Az NDK-ban ebben az időszakban indult a választási kampány, március 18-ára kitűzték a parlamenti (Népi Kamara) választásokat. A kancellár február 6-án tartott nyilvános beszédében⁵²⁷ bejelentette a DM bevezetését az NDK-ban. Politikai döntés született, amely a kelet-német állam polgárainak egyértelmű perspektívát jelentett, egyúttal határozott irányú választási magatartásra ösztönzött. A Szövetségi Bank elnöke, Karl Otto Pöhl előző nap, február 5-én konzultált a kancellárral, de a tanácskozás során nem hangzott el olyan

⁵²⁴ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 32. oldal

⁵²⁵ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 32. oldal

⁵²⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 32. oldal

⁵²⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 32. oldal

gazdasági, vagy pénzügyi érv, amely a bejelentett döntést indokolta volna. Pöhl évekig tartó, lépcsőzetes folyamatban tudott csak gondolkodni, az azonnali pénzügyi uniót megvalósításra alkalmatlannak és lehetetlennek tartotta. Kohl minden intés ellenére másnap a nyilvánosságnak mégis bejelentette a DM bevezetését.

Amikor a kabinet Kohl kancellár bejelentését február 7-én⁵²⁸ Pöhl jelenlétében megerősítette, és egyúttal hivatalosan is pénzügyi uniót ajánlott az NDK-nak, a bankelnök hallgatott. A politikai döntéssel szemben lettek volna szakmai érvei, de beláthatatlan volt, mi történik az NDK-ban gazdasági téren. Nemcsak a napi kétezer áttelepülő adott okot aggodalomra, az NDK anyagi csődjének sűrűsödő jelei sem engedtek túl sok időt a habozásra. Senki nem volt biztos abban, hogy Modrow kormánya kitart a március 18-i választásokig. Wolfgang Mischnick, az FDP frakció elnöke a Szövetségi Gyűlésben röviden és tömören így fogalmazott: „A DM az egyetlen perspektíva.”⁵²⁹ A kabinet is csatlakozott Mischnick álláspontjához. Sőt, minél előbb vezetik be a pénzügyi uniót, annál jobb, hiszen előbb vagy utóbb az NSZK-nak úgyszólván át kell vállalnia a felelősséget a tönkre ment kelet-német gazdaságért. Ekkora politikai nyomás hatására a Szövetségi Bank feladta ellenállását. A precedens nélküli pénzügyi unióval új korszak kezdődött.

A pénzügyi unió általában a politikai és gazdasági integráció utolsó lépése. Ebben az esetben a kelet-német politikai és gazdasági állapotok miatt a szövetségi kormány kényszerítve érezte magát, hogy fordított sorrendet kövessen. A kancellária hivatalában gyorsan megalakított pénzügyi, gazdasági, munkaügyi és szociális munkacsoportok azonnal munkához láttak, hogy megoldásokat találjanak az egymástól oly különböző keleti és nyugati gazdaság összehangolására, és hogy minél

⁵²⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 32. olda)

⁵²⁹ „Die DM ist die einzige Perspektive.” (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 32. oldal)

gyorsabban előkészítsék a nyugat-német márka össznémet pénznemként történő bevezetését.

Az NSZK azt ajánlotta, hogy az NDK integrálja, vegye át az NSZK teljes gazdasági és pénzügyi politikáját. A bonni kormány felkínálta: teljes felelősséget vállal a kelet-német gazdaságért, a pénzügyi stabilizálásért, a foglalkoztatottságért, a nyugdíjért, a szociális ügyekért, kiépíti az infrastruktúrát. Cserében feltételként szabta, hogy Kelet-Németország teljes egészében vezesse be a nyugat-német gazdasági rendet, hiszen a nyugat-német gazdaság pénzügyi és pénzpolitikai eszközeit csak piacgazdaságon belül lehet alkalmazni. További feltételként fogalmazták meg, hogy – miután a két német állam államszerződés keretében szabályozta a nyugat-német rendszer átvételét – a Népi Kamara költségvetési döntései az NSZK egyetértésétől függjenek.⁵³⁰

A Német Demokratikus Köztársaság delegációja Modrow miniszterelnök vezetésével február 13-án érkezett Bonnba.⁵³¹ Hamarosan világossá vált, hogy további tárgyalások számára a nyugat-németek igen szűk teret hagytak. A kelet-német gazdasági miniszter asszony, Christa Luft, aki ellenezte a gyors pénzügyi unió létrehozását, de a szövetségi kormánytól 10-15 milliárd DM összegű támogatást kért az NDK gazdaságának szanálására, azt írta visszaemlékezéseiben⁵³², hogy a német egység nemes ügyét feláldozták a „választási harc” nevű szörnynek. Pedig az NDK gazdaságának drámai helyzete már nem adott időt átmeneti megoldásokra. A kelet-német kormányfő ezért a gazdasági és pénzügyi unióra szavazott, és egyetértett azzal, hogy a szakmai kérdések kidolgozására szakértői bizottságot hozzanak létre.

⁵³⁰ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 32. oldal

⁵³¹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 394. oldal

⁵³² Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 32. oldal

Nagy vitát váltott ki, hogy a márka átváltása milyen értéken történjen. A Szövetségi Bank, saját pénzének stabilitását féltve, a becsült értéknek megfelelően a 2:1 vagy 3:1 /M:DM/ átváltási arányt szorgalmazta, míg a kelet-németek érdeke az 1:1 átváltási arányt diktálta.⁵³³ A szakértők nem tudtak megegyezni ebben a kérdésben, ezért úgy döntöttek, a március 18-i parlamenti választások után folytatják az egyeztetést. Kohl öt nappal a választások előtt, 1990. március 13-án *Cottbusban*. nyilvánosan megígérte⁵³⁴, hogy a kisebb bankbetéteket 1:1 arányban váltják majd át. A Szövetségi Bank, és a kabinet csak másnap értesült az ígéretről.

X. 5. Az 1990. évi parlamenti választások az NDK-ban

Az 1990. március 18-i kelet-német parlamenti választásokat a gazdasági és pénzügyi unió létrehozásáról folytatott viták lengték körül, és erős befolyást gyakoroltak rá a nyugat-német pártok és politikusok is. Mégis, a nyugati befolyás kevésbé volt meghatározó, a választási eredmény inkább a kelet-német államhatalom gyors, és az 1990. év elején még jelentősebb méreteket öltő széthullásával magyarázható. Február elején a lipcsei Központi Ifjúságkutató Intézet és a nyugat-német Nemzeti Piackutató Intézet közösen készített közvéleménykutatása szerint a kelet-németek 75 %-a döntene az újraegyesítés mellett, 27 %-al többen, mint 1989 novemberében.⁵³⁵

A március 18-i parlamenti választásokat az egyesítés hangulata határozta meg. A választásokat május 6-ára tervezték, de a Modrow kormány és az ellenzéki „kerek-asztal” képviselői január 28-án eldöntötték⁵³⁶, az időpontot március 18-ra tűzik ki, mivel a politikai és gazdasági nehézségek rohamosan növekedtek. Kérdéses volt, májusban még működőképes lesz-e egyáltalán az NDK. A Németország Szocialista Egységpártja

⁵³³ Vö.: Eckart Turich: Der Weg zur Einheit, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám, 35. oldal

⁵³⁴ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 32. oldal

⁵³⁵ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 33. oldal

⁵³⁶ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 385. oldal

(SED) ezúttal a Demokratikus Szocializmus Pártja (PDS)⁵³⁷ néven indult a választási harcba, kampányát régóta összeszokott szervezet segítette. Több mint 50 új politikai csoport és párt harcolt a választókért. A SED/PDS taglétszáma 1990 január végére 2,4 millióról 890 000-re csökkent⁵³⁸, mégis bizakodóak voltak, hiszen az NDK állampártja jócskán megelőzte az új politikai csoportosulásokat szervezettség, pártfegyelem, és politikai tapasztalat tekintetében.

X. 5. 1. A polgári mozgalmak

A következő három ellenzéki csoportosulás jól példázza a polgári mozgalmak szervezeti és koncepcionális gyengeségeit a gyakorlati politikában. A Bärbel Bohley és Jens Reich vezette csoport, amely 1989 szeptemberében alapította az „Új Fórum”-ot, ahhoz kívánt segítséget nyújtani, hogy a népi kezdeményezésekből kiindulva új, humanista és szocialista Kelet-Németország alakuljon. Az „Új Fórum” célja csupán annyi volt, hogy kifejezésre juttassa az emberek akaratát, anélkül hogy kidolgozott struktúrával vagy koncepcióval terhelné őket. A kommunista uralom számára ez kihívást jelentett, de a nyugati jóléti társadalom csábításával szemben nem jelentett számottevő erőt.

Más polgári mozgalmak, mint a „Demokráciát Most”, és a „Béke és Emberi Jogok Kezdeményezése” hasonló motivációkkal indultak, és hasonló koncepcionális gyengeségektől szenvedtek. A „Demokráciát Most” elnevezésű mozgalom⁵³⁹ a kelet-német evangélikus egyházban gyökerezett. A hivatalos alapítás 1989. szeptember közepén történt a „Beavatkozásra való felhívással”. Reformot óhajtó emberek, keresztények és kritikus marxisták szövetségében követelték az NDK demokratikus átalakítását, a sajátosan értelmezett szocializmus megvalósítását. Véleményük

⁵³⁷ Partei des Demokratischen Sozialismus

⁵³⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 33. oldal

⁵³⁹ 1986 óta működött. (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 33. oldal)

szerint azonban a reformok nemcsak a kelet-német államban elengedhetetlenek, hanem az egyesítés érdekében a szövetségi köztársaságban is változtatásokat kell foganatosítani.

A „Béke és Emberi Jogok Kezdeményezése” a korai 80-as évek nemzetközi békemozgalmából indult ki⁵⁴⁰, 1986-ban pedig első ellenzéki csoportként támogatta a leszerelést, valamint a politikai disszidenseket. A csoport munkakapcsolatot tartott fenn a nyugat-berlini „Alternatívok listája”⁵⁴¹ elnevezésű mozgalommal és a Zöldekkel Nyugat-Németországban. A március 18-i parlamenti választásokra tekintettel „Szövetség 90”⁵⁴² néven választási szövetséget kötött az „Új Fórum” és a „Demokráciát Most” szervezetekkel.

Mindhárom csoportosulás közös gyengesége az erős nyugati partner és a működő pártszervezet hiánya volt. Polgári mozgalmakként alakultak, az ún. „Bázis-csoportok”⁵⁴³ hálózatára támaszkodtak, amelyek egymástól többé-kevésbé függetlenül működtek, határozott program és szigorú fegyelem nélkül. E sajátosságaikat az összességében közel hat évtizedig tartó nemzeti szocialista és kommunista diktatúra tapasztalata indokolta. A bázisdemokrácia egy alternatív kormányzási koncepció mágikus formájának tűnt, amelyet a kezdeményező csoportok legtöbb követője – sokan közülük értelmiségi, művész, aktív egyházi tag, és korábbi disszidensek – alkalmasnak tartott arra, hogy a kommunista hatalom helyére lépjen. Nyitott kérdés maradt, hogy az NDK állampolgárai 40 évi kommunizmus után mernek-e további, a frissen alakult pártok ajánlotta kísérletezésbe kezdeni.

⁵⁴⁰ „Die Initiative für Frieden und Menschenrechte” (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 33. oldal)

⁵⁴¹ „Alternative Liste” (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 34. oldal)

⁵⁴² „Bündnis 90” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 386. oldal)

⁵⁴³ „Basisgruppen” (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 34. oldal)

X. 5. 2. A pártok

A Szociáldemokrata Pártot 1989. október elején 43 „disszidens”⁵⁴⁴ alapította meg, ígéretes programmal. A kelet-német szociáldemokraták nemcsak a német munkásmozgalom tradícióira hivatkozhattak, és hagyatkozhattak, hanem nyugati testvérpártjuktól, a jelentős politikai befolyással rendelkező nyugat-német SPD-től is támogatást kaptak. A kapcsolattartásra közös bizottságot alakítottak, szociáldemokrata politikusok, szakértők egész sora utazott az NDK-ba, hogy a pártszervezet felépítésében segítsék kelet-német kollégáikat. *Willy Brandt*ot választották tiszteletbeli pártelnökké, a kelet-német szociáldemokrata választási plakátokról ő mosolygott le a választókra a sokat citált szlogen fölött: „Most összenő, ami összetartozik.”⁵⁴⁵ A kelet-német SPD nyugodtan nézhetett szembe a választásokkal. A legtöbb politikai megfigyelő úgy vélte, győznek, és kormányt alakítanak.

A nyugat-német CDU sokkal tovább habozott, míg eldöntötte, támogassa-e kelet-német partnerét. Problémát jelentett számukra, hogy a kelet-német CDU nem újonnan alakult párt volt, hanem 40 évig a Nemzeti Frontban blokk-pártként kollaborált a kommunistákkal. A korábbi elnököt, *Gerald Göttinget* 1989 november 10-én leváltották, és *Lothar de Maiziere* lett az utódja.⁵⁴⁶ December közepéig személyi változtatásokat és új programot ígértek, de a múlt terheit nem lehetett olyan könnyen levetni. A nyugati kereszténydemokraták továbbra is haboztak a kooperációs ajánlat megtételével. Ehhez *de Maiziere* nyilatkozatai is hozzájárultak, aki november 19-én egy interjúban

⁵⁴⁴ Közöttük volt a dramaturg, Ibrahim Böhme, és Markus Meckel lelkész is, ismert ellenzékiek (Vö.: Manfred Görtemaker: *Beginn der deutschen Einigung*, Folyóirat: *Informationen zur politischen Bildung*., 250. szám, 34. oldal)

⁵⁴⁵ „Was zusammengehört, wächst zusammen.” Gyakran idézték ebben az időszakban a politikusok Brandt mondását.

⁵⁴⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: *Beginn der deutschen Einigung*, Folyóirat: *Informationen zur politischen Bildung*., 250. szám, 35. oldal

kifejtette⁵⁴⁷, a szocializmust az emberi gondolkodás egyik legszebb víziójának tartja, és nem osztja azt a felfogást, mely szerint a demokrácia követelése együtt jár a szocializmus megszüntetésével. Az egyesítés nem időszerű kérdés – mondta, sokkal inkább olyan gondolatokról van szó, „amit talán a gyerekeink vagy unokáink fognak megvalósítani.”⁵⁴⁸

További fejtörést okozott a nyugat-német CDU-nak, hogy keleti testvérpártja aktívan dolgozott a Modrow-kormányban, január 19-én is e politika folytatása mellett voksolt. Kohl kancellár ezért február elejéig várt, ekkor találkozott először *Lothar de Maizierer*rel, hogy segítségét felajánlja.

Közben két további, konzervatív csoportosulás alakult, a „Demokratikus Kitörés” (DA)⁵⁴⁹, és a „Német Szociális Unió” (DSU)⁵⁵⁰, mely szervezetek a CDU számára szövetségesként jöhettek szóba. A DA keresztény-konzervatív arculatú volt, és olyan személyek képviselték, mint Friedrich Scharlemmer lelkész Willenbergből, Wolfgang Schnur ügyvéd Rostockból és a kelet-berlini lelkész, Rainer Eppelmann.⁵⁵¹ A DSU liberális-konzervatív és keresztény-szociális erők pártja volt, elsősorban az NDK déli részén talált hívekre. A bajor CSU támogatását élvezte, Hans Wilhelm Ebeling lelkész volt az elnöke, programjában pedig szabadságot követelt szocializmus helyett.

X. 6. Választási harcok

⁵⁴⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 35. oldal

⁵⁴⁸ (...) „die vielleicht unsere Kinder oder unsere Enkel anstellen können.” (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 35. oldal)

⁵⁴⁹ „Demokratischer Aufbruch” (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 35. oldal)

⁵⁵⁰ „Deutsche Sozialie Union” (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 35. oldal)

⁵⁵¹ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung., 250. szám, 35. oldal

A DA, DSU és kelet-német CDU együttes politikai erejét nehéz volt megítélni. Mivel a konzervatív erők szétszóródtak, a nyugat-német CDU attól félt, hogy a parlamenti választások során az SPD arat átütő győzelmet. Kohl kancellár ezért fontosnak tartotta, hogy támogassa a konzervatív választási szövetséget. Kohl, Seiters és a nyugat-német CDU főtitkára, Volker Rühe február 5-én találkozott *de Maiziererrel*, *Schnurral* és *Ebelinggel*. A találkozás eredményeként a CDU, DA és DSU „Szövetség Németországért”⁵⁵² néven szövetséget hozott létre⁵⁵³, hogy a választási harcokban együttesen lépjenek fel.

A nyugat-német liberálisok éppúgy sokáig vártak⁵⁵⁴, míg elhatározták, hogy közösséget vállalnak a kelet-német „Szabad Demokraták Szövetségével”. A Zöldek a környezetvédelmi csoportok egész sorát támogatták, baloldali pártoknak segítettek, többek között a „Zöld Liga”⁵⁵⁵ és az „Egyesült Baloldaliak”⁵⁵⁶ elnevezésű pártoknak. A nyugat-német szélső jobboldalt a Népi Kamara döntése távol tartotta az NDK-tól. A republikánusokat betiltották, és alapítójukat, *Franz Schönhubert* megakadályozták abban, hogy beutazzon az NDK-ba.⁵⁵⁷

A nyugat-német politikai vezetés, amely röviddel azelőtt még tartózkodott mindenféle befolyásolástól, beavatkozott. Összesen 7,5 millió DM-t fordítottak a nyugat-német pártok az NDK választási harcaira. Ebből nem kevesebb, mint 4,5 millió DM volt a CDU/CSU költsége, az SPD és FDP egyenként 1,5 millió DM összeget költött a kelet-német politikai kampányokra.⁵⁵⁸

Az 1990. március 18-i szabad parlamenti választások során 12,2 millió választásra jogosult választhatott az NDK-ban 19 párt és öt

⁵⁵² „Allianz für Deutschland” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 386. oldal)

⁵⁵³ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 386. oldal

⁵⁵⁴ 1990. február 12-ig (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 387. oldal)

⁵⁵⁵ „Die Grüne Liga” (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 35. oldal)

⁵⁵⁶ „Die Vereinigten Linken” (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 35. oldal)

⁵⁵⁷ (Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 35. oldal)

⁵⁵⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. szám, 35. oldal

listához kötött, további 14 pártot reprezentáló politikai csoportosulás között. Közvélemény kutatások szerint⁵⁵⁹ az SPD február elején még 54 %-al vezetett, őket követte a PDS 12 %-al, majd a CDU 11 %-al. Kohl február 6-án, egy nappal a „Szövetség Németországért” megalakulása után bejelentette a gazdasági és pénzügyi unió bevezetését. Kelet-Németországban ezek után alapvetően megváltozott a hangulat. Az SPD elnöke, Hans Jochen Vogel február 15-én a Szövetségi Gyűlés előtt még az unió bevezetése ellen szólalt fel. Amikor a kancellár kevéssel később először jelent meg a kelet-német választási kampányban, hivatalos becslések szerint több mint 100 ezer ember várt rá a 220 ezer lakosú Erfurtban, a gótikus katedrális előtt, és a környező utcákban. A későbbiek során Cottbusban és Lipcsében sem volt ez másképp. Lipcse utcáin 300 ezer ember üdvözölte Kohl kancellárt.⁵⁶⁰

A siker a kancellárt igazolta. Március 18-án a választók⁵⁶¹ többsége a „Szövetség Németországért” pártjaira szavazott, a szavazatok 40, 82 %-át nyerte el a CDU, míg 21,88 % az SPD-re, 16,40 % a PDS-re, és 5,28 % a „Szabad Demokraták Szövetségére” adta le a voksát. A „Szövetség 90”, az „Új Fórum”, a „Demokrácia Most”, és a „Béke és Emberi Jogok Kezdeményezése” csoportja meg kellett elégedjen 2,9 %-al.⁵⁶² Az eredmény megmutatta, a kelet-német polgárok a gyors újraegyesítésre és piacgazdaságra szavaztak, és teljes mértékben elutasították a szocializmus minden formáját. Ennek árnyéka a szociáldemokrata pártra is rávetődött, ideológiájuk túl ismerősen csengett a szocializmustól megcsömörlött embereknek, és nem képviselték elég határozottan az egyesítésre irányuló politikát. A választási eredmény egyúttal a Német Demokratikus Köztársaság végét jelentette. Az első szabad választásokon a polgárok

⁵⁵⁹ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 35. oldal

⁵⁶⁰ Vö.: Manfred Görtemaker: Beginn der deutschen Einigung, Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung:, 250. szám, 35. oldal

⁵⁶¹ 93, 38 %-os részvétel mellett (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 389. oldal)

⁵⁶² Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 389. oldal

többsége azon állam és rendszer ellen voksolt, amelyet a kommunista kisebbség szovjet segítséggel rájuk erőszakolt, és azon hatalom ellen, amelynek leváltása számukra addig lehetetlennek bizonyult. A nép hosszú évtizedek után először élhetett önrendelkezési jogával, és a választás eredményei meggyorsították az újraegyesítés folyamatát.

XI. 1. A négyhatalmi tárgyalások

A két német állam egyedül döntött az újraegyesítéssel kapcsolatos gazdasági és belpolitikai kérdésekben, a külpolitikailag fontos kérdésekben azonban csak a négy nagyhatalom bevonásával határozhatott. A győztes hatalmak előjoga az 1945. június 5. napján kelt dokumentumon⁵⁶³ alapszik, ebben a nagyhatalmak kijelentik, Németország egész területén ők gyakorolják a legfőbb kormányzati hatalmat. Békeszerződésnek kellett volna rendezni ezeket a kérdéseket, ennek hiányában azonban soha nem szűnt meg teljesen a nagyhatalmak felügyeleti joga. Az NSZK és a nyugati hatalmak között létrejött párizsi szerződések alapján⁵⁶⁴ szintén a négy nagyhatalom jogai és felelősségi körébe tartozott Németország újraegyesítése, és a békeszerződés megkötése.

A négy nagyhatalom részvételét szükségessé tette a történelmi fejlődés is. Az akkori viszonyok között a német újraegyesítés többet jelentett, mint két német részállam összekapcsolódását. A változás egész Európát érintette. Az NDK képezte a szovjet hatalmi övezet közép-európai határát, az ország elvesztése a lengyel, magyar, csehszlovák események után a szovjet befolyás teljes megszűnését jelentette volna ezekben az országokban, s azzal fenyegette a Szovjetuniót, hogy végképp összedől európai birodalma. Franciaországban és Nagy-Britanniában is szkeptikusan fogadták a körvonalazódó politikai átalakulást. Az USA sem maradhatott külső szemlélődő, hiszen az 1945 óta

⁵⁶³ A „Berlini Deklaráció” értelmében a négy nagyhatalom kormányai annexió nélkül átveszik Németország legfőbb kormányzati hatalmát. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik: 19. oldal)

⁵⁶⁴ Utalás az 1954. október 19.-23. között Párizsban tartott konferenciára, és a konferencia eredményeként elfogadott szerződésekre. (Vö. Lehmann: Deutschland-Chronik, 84. oldal)

fennálló kelet-nyugati konfliktus egyik meghatározó politikai hatalma volt, nélküle elképzelhetetlen volt az európai újrendezés.

A szomszédos országoknak a német újraegyesítéssel kapcsolatos bizonytalansága és aggodása már közvetlenül a berlini fal megnyitása után nyilvánvalóvá vált. A francia elnök, François Mitterand 1989. november 14-én az Európai Közösség tizenkét országának, az állam- és kormányfők részvételével megrendezett csúcstalálkozóján szorgalmazta, hogy tárgyaljanak a legutóbbi európai történésekről, és vonják ellenőrzésük alá azokat. Kohl kancellár 10 pontjának közzététele után Mitterand francia újságíróknak azt nyilatkozta, hogy a német újraegyesítést „jogi és politikai lehetetlenségnek” tartja.⁵⁶⁵ Az újraegyesített Németország nem működhet ellenőrizetlen, önálló hatalomként, Európa nem tűrheti, hogy hasonló helyzet alakuljon ki, mint 1913-ban, az első világháború kitörése előtt.

A franciák félték a közel 80 milliós német nemzet európai politikai hegemoniájától, a németek gazdasági hatalmától és nem utolsósorban attól a fenyegetéstől, amelyet az újraegyesítés az európai rend és béke számára jelenthetett.

A brit miniszterelnök asszony, Margaret Thatcher szintén nagy jelentőséget tulajdonított a német kérdésnek. A britek hagyományosan a politikai egyensúly hívei, számukra egy egyesített, erős Németország komoly kihívást jelentett, amely veszélyezteteti a második világháború óta elért stabilitást, nem a korábbi, katonai értelemben, hanem a német gazdaság erősödése boríthatja fel az egyensúlyt, különösen az Európai Közösségbe kapcsolódva. Ezért a német újraegyesítést nem látták sürgősnek. Hasonlóan látta a problémát az olasz miniszterelnök, Giulio Andreotti is. Kohl 10 pontos terve rossz időben látott napvilágot, a német-német konföderáció, vagy különösen az újraegyesítés nem aktuális – jelentette ki Andreotti.⁵⁶⁶

⁵⁶⁵ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 36. oldal/

⁵⁶⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 36. oldal/

Az európai véleményekkel szemben az USA-ban a németországi változások pozitív visszhangra találtak. Az amerikaiak, akik 1945 óta támogatták az újraegyesítés gondolatát, most sem utasították el, sőt, nyugati politikájuk régen várt eredményeként üdvözölték. Bush elnök és Baker külügyminiszter annak fontosságát emelte ki⁵⁶⁷, hogy az egyesülés folyamatát az amerikai-szovjet kapcsolatok konstruktív fejlődésével kell összehangolni. A két német ország állami egysége a NATO és az Európai Közösség keretében jöjjön létre, a négy nagyhatalom jogainak és felelősségének figyelembe vételével. Míg a franciák és britek történelmi tapasztalataikra hivatkozva inkább hátráltatták az eseményeket, emlékezve az egységes német birodalom okozta korábbi fenyegetettségre, az amerikaiak előre néztek, és új kereteket kerestek egy új korszak számára. A német alkotmányjogászok érvelése az amerikai elképzeléseket igazolja, mely szerint az a tény, hogy az NSZK az Európai Unió tagja, lehetetlenné teszi a korábbi német nemzetállam feltámadását.⁵⁶⁸

A NATO Tanácsának december 15-én tartott ülésén előrelépés történt. A szövetség tagjai, Franciaországot is beleértve, nyilatkozatot adtak ki, amelyben a Németországi Szövetségi Köztársaság alaptörvényére hivatkozva elfogadták a két német állam újraegyesítésre vonatkozó szándékát.⁵⁶⁹ A NATO feladata vigyázni az európai békére, és biztosítani, hogy önrendelkezési jogát a német nemzet is szabadon gyakorolhassa. A közös nyilatkozattétel ellenére Franciaország és Nagy-Britannia tartózkodóak maradtak a német kérdéssel kapcsolatban, de Mitterand elnök egy héttel később az NDK-ban tett látogatása során elismerte a németek jogát arra, hogy az egyesítésről maguk döntsenek.⁵⁷⁰

Mitterand elnök és Kohl kancellár között nem hivatalos találkozásra került sor 1990 januárjában, a francia elnök vidéki

⁵⁶⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 36. – 37. oldal/

⁵⁶⁸ Vö.: Konrad Hesse: Die Vereinigung Deutschlands 16. oldal

⁵⁶⁹ Utalás a NATO Brüsszelben, 1989. december 14-15-én megrendezett külügyminiszteri találkozására. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 423. oldal)

⁵⁷⁰ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 37. oldal/

rezidenciáján⁵⁷¹. A beszélgetés során Mitterand kifejtette, hogy az újraegyesített Németországnak nagy hátrányt jelentene a politikai semlegesség. A franciák magatartásában jelentős változás következett be, amikor biztosítva látták az egyesített Németország integrálódását a nyugati rendszerbe. Kohl is támogatta a francia törekvéseket, amikor Franciaország Európai Uniót és közös európai pénznemet sürgetett. Mindkettő megvalósult 1992. február 7-én *Maastricht*ban, a szerződés megkötését elsősorban Franciaország és Németország szorgalmazta. Nagy-Britannia végig kitartott visszafogott politikája mellett. A brit kormányfő még a *maastrichti* szerződést is olyan eszköznek tartotta, amely a németek számára biztosít előjogokat az európai kontinensen.⁵⁷²

A nyugati államoknak nem volt ellenére az NDK gyors összeomlása, csupán az egységesülő Németország várható gazdasági és politikai erősödése okozott fejtörést számukra. A Szovjetunió problémái viszont sokasodtak a berlini fal megnyitása óta: a kommunista vezetés hatalmát katonai intervenció nélkül az NDK-ban már nem lehetett megmenteni, az újraegyesítést már nem lehetett megakadályozni. De ha elvész az NDK, akkor Lengyelország, Magyarország és Csehszlovákia is kikerül a szovjet impériumból. Moszkvában ezért aggódva figyelték a Rajna és Odera között zajló eseményeket.

Az elkerülhetetlen újraegyesítés felé haladva az NDK vezetése saját országában egyre kevésbé tudott úrrá lenni a politikai és gazdasági helyzeten, a stabilitás látszatát sem tudta megteremteni.

A Szovjetunió belső állapotáról szóló bizalmas helyzetjelentések arról informálták Kohl kancellárt⁵⁷³, hogy Gorbacsovnak is

⁵⁷¹ *Latchéban, Gascogneban* jött létre a találkozó. Vö.: Manfred Görtemaker: *Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 37. oldal/*

⁵⁷² Vö.: Manfred Görtemaker: *Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 37. oldal/*

⁵⁷³ Vö.: Manfred Görtemaker: *Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 37. oldal/*

komoly belső problémákkal kell megküzdenie. A Szovjetuniót gazdasági és szociális összeomlás fenyegette, hiszen lakói közül 100 millióra volt tehető azoknak a száma, akik a létminimum peremén vagy az alatt éltek. A hadseregben és a biztonsági erőknél a közhangulat egyre keserűbbé vált.

A szovjet vezetés nehéz helyzete lehetőséget kínált arra, hogy a kancellár még öntudatosabban lépjen fel a négy nagyhatalommal szemben. Az USA eleve beleegyezését adta, Franciaországot megnyerte az egyesítés ügyének azzal, hogy garantálta az egyesített Németországnak a nyugati szövetségbe történő még szorosabb integrálódását, a Szovjetunió pedig belső problémáival küszködött. A németek önrendelkezési jogára hivatkozva Kohl kancellárnak sikerült elérnie – a szovjetek javaslatát megghiúsítva ezzel –, hogy a nyugati nagyhatalmak a német egyesítés kérdéséről csak a szövetségi kormánnyal történt előzetes konzultáció után tárgyaljanak.

Ugyanakkor Kohl azon fáradozott, hogy a német egyesítés érdekében pozitívan befolyásolja a szovjet politikai közhangulatot. Ezt a célt szolgálta a Szovjetunióknak juttatott nagy mennyiségű élelmiszer adomány, valamint az újraegyesítés utáni időszakra tervezett széleskörű együttműködés kidolgozása.⁵⁷⁴ Különösen nagyvonalú gesztus volt ez az NSZK részéről abban az időszakban, amikor még bizonytalan volt a kommunisták reformer és ortodox szárnya közötti harc kimenetele.

1989/1990 fordulóján a nagyhatalmak számára világossá vált, hogy a két német állam újraegyesítése elkerülhetetlen.

⁵⁷⁴ Gorbacsov 1989. június 12-15. között Bonnban tett látogatása alkalmával sikerült a német-szovjet kapcsolatokat új alapokra helyezni. Kohl és Gorbacsov hangsúlyozták, hogy a megértés, a bizalom, és a partnerkapcsolat feltételezésével jó szomszédi kapcsolatokat akarnak kialakítani, így egyengetve a népek megbékéléséhez vezető utat. Ebben a szellemben adták ki az ún. „Bonni Dokumentumot”, a Kohl és Gorbacsov által június 13-án aláírt közös nyilatkozatot. A nyilatkozatban az aláírók elismerik az emberi méltóságot, a népek önrendelkezési jogát, az emberi jogokat, a kisebbségi jogokat, kiállnak a leszerelés és annak ellenőrzése mellett. Kijelentik, hogy „a háború nem lehet többé a politika eszköze”/”Krieg darf kein Mittel der Politik mehr sein.”. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 421-422. oldal)

1990. január 28-án az USA-ban tárgyalások folytak az újraegyesítés külpolitikai kereteinek, biztonsági feltételeinek megteremtéséről. Itt hangzott el az a szovjet javaslat is, amely a hagyományoknak megfelelően négyhatalmi találkozózt indítványozott.⁵⁷⁵ Az 1945-ös potsdami konferencián a német kérdés tárgyalása végeztül össze a négy nagyhatalom Külügyminiszteri Tanácsa. A Tanács a 40-es, 50-es években is ülésezett, míg a hidegháború el nem lehetetlenítette a tárgyalásokat. A Berlin-kérdést 1970-71-ben szintén a négy nagyhatalom szintjén oldották meg. Kézenfekvő volt tehát e jól bevált gyakorlathoz visszanyúlni, és első lépésként négyhatalmi tárgyalások keretében szabályozni a jogi helyzetet.

A német kérdést nem lehetett a nagyhatalmak nélkül szabályozni, de a nemzetközi helyzet változása miatt ekkor már a szövetségi Németországot sem lehetett megkerülni. Az amerikai külügyminisztérium munkatársai 1990. január 28-án megfogalmazták annak az elképzelésnek első változatát, amely a későbbiek során „2 + 4” tárgyalások néven vált ismertté.⁵⁷⁶ Elsődlegesen ebben a körben kellett tisztázni a két német állam egyesítésének gazdasági, politikai, és jogi kérdéseit, külpolitikai aspektusait, ezen belül is különösen a szuverenitás kérdését, a határok garanciáit, a német hadsereg nagyságát és a szomszédos országok biztonsági aggodalmait.

Amikor másnap Baker, amerikai külügyminiszter brit kollégájával, *Douglas Hurd*dal ismertette az amerikai javaslatot, Hurd elfogadta azt, bár hangoztatta, hogy kormánya szívesebben tárgyalna „4 + 0” keretek között, tehát német részvétel nélkül.⁵⁷⁷ A szövetségi külügyminiszter, Hans-Dietrich Genscher kategorikusan elutasította ezt a lehetőséget, alternatívaként javasolta a „2 + 15” tárgyalói kört, tehát az összes NATO

⁵⁷⁵ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 39. oldal/

⁵⁷⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 39. oldal/

⁵⁷⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 39. oldal/

tagország bevonását, sőt az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia 35 államának fórumát is elfogadta volna. A németek számára is a „2 + 4” kör tűnt a legelfogadhatóbbnak, de a sorrendiségnek nagy jelentőséget tulajdonítottak, a két német állam természetesen önmaga akart saját sorsa felől dönteni.

Németország elszigetelődését meg kellett előzni. A félelem keltette aggodalomnak elejét kellett vennie. A külföld bizony tartott attól, hogy az újraegyesített Németország expanziós politikát folytat, hogy hegemoniára törekszik. Kohl kancellár számtalanszor hangsúlyozta, hogy az NSZK a NATO és az Egyesült Európa elkötelezett híve és védelmezője⁵⁷⁸, és Németország álláspontja a jövőben sem fog változni. Az egyesített Németország a többi ország megbízható partnere lesz az európai rend kiépítésében.

Minden kétséget így sem sikerült eloszlatni. Az újraegyesítés támogatása elsősorban Moszkvának esett nehezebbre, mert a maradék befolyásuk elvesztésétől tartottak. A francia külügyminiszter, Roland Dumas elfogadta a „2 + 4” formulát, hangsúlyozva, hogy országa szintén szívesebben támogatna egy „4 + 0” tárgyalást. A Szovjetunió elutasító magatartása végül a NATO és a Varsói Szerződés között 1990 február 13-án, Ottawában létrejött megállapodás után változott meg.⁵⁷⁹ Ottawában megegyezés született arról is a két német állam és a négy nagyhatalom között, hogy „2 + 4” állam keretében tárgyalják meg a német egység helyreállításának feltételeit, a szomszédos országok biztonsági kérdéseivel együtt.

A „2 + 4” tárgyalások a két Németország és a négy nagyhatalom külügyminisztériumainak politikai államtitkári szintjén

⁵⁷⁸ Így pl.: az 1990. február 3-án, Davosban tartott Világgazdasági Fórumon. Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 40. oldal/

⁵⁷⁹ A két német állam és a négy nagyhatalom külügyminiszterei Ottawában (Kanada) 1990. február 13-án határoztak arról, hogy a német egység helyreállításának külpolitikai aspektusairól, valamint a szomszédos országok biztonsági kérdéseiről „2 + 4” konferencia keretében döntenek. (Vö. Lehmann: Deutschland-Chronik: 425. oldal)

kezdődtek.⁵⁸⁰ A tárgyalások középpontjában az alábbi kérdések álltak:

- az egyesült Németország szövetségi elkötelezettsége,
- a szövetségi hadsereg nagysága,
- a szomszédos országok biztonsági garanciái,
- Lengyelország nyugati határának végleges meghatározása,
- a szövetséges fegyveres erők kivonása,
- a szövetségesek előjogainak megszüntetése,
- Németország szuverenitásának rendezése, nemzetközi jogi értelemben.

A Szovjetunió megkísérelte a békeszerződés megkötését is napirendre tűzni, de a bonni delegáció vezetője, Dieter Kastrup ellenállása miatt ez megghiúsult.⁵⁸¹ Hangoztatta, ez esetben azokat az országokat is be kell vonni tárgyalásokba, amelyekkel a Harmadik Birodalom formálisan háborúban állt. Lengyelország is érintett az Odera-Neiße vonal kapcsán.

A tárgyalások 1990. május 5-től külügyminiszteri szinten zajlottak. Júniusban Berlinben találkoztak újra a külügyminiszterek, júliusban Párizsban, a lengyel képviselőkkel együtt, végül szeptemberben Moszkvában, ahol szeptember 12-én aláírták a „Németország helyzetének végső szabályozásáról szóló szerződést”, amely tartalmában békeszerződésnek felelt meg, és végre lezárta az 1945 óta nyitott „német kérdést”.⁵⁸²

XI. 2. Semlegesség, vagy NATO-tagság

Németország jövőbeni katonai státuszáról már Ottawa előtt is rendkívül intenzív vita folyt. Az amerikai kormány kezdettől fogva azt a nézetet vallotta, hogy Németország az újraegyesítés folyamatában nem vezetheti szem elől a NATO-val szembeni kötelezettségeit. A szovjet vezetés ezzel szemben Modrow

⁵⁸⁰ Bonnban március 14-én, Berlinben április 16-án folytak tárgyalások. (Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 40. oldal)

⁵⁸¹ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 40. oldal/

⁵⁸² A szerződés német elnevezése: „Vertrag über die abschliessende Regelung in bezug auf Deutschland” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 431. oldal)

miniszterelnök véleményét osztotta, mely szerint az egységes Németországnak semlegesnek kell lennie, így sem a NATO, sem a Varsói Szerződés kötelékébe nem tartozhat.⁵⁸³ Genscher 1990. január 31-én *Tutzingban* az Evangélikus Akadémián úgy nyilatkozott⁵⁸⁴, hogy az egyesített Németország ugyan a NATO tagja marad, de a NATO-haderők Kelet-Németországban nem állomásozhatnak, így a Nyugat a német újraegyesítésből nem jut katonai előnyökhöz.

A Genscher által mondottakat az amerikai kormány köreiből pozitív javaslatként értékelték⁵⁸⁵, amely áthidalja a Kelet-Nyugat közötti véleménykülönbséget. A semlegességgel kapcsolatos elképzeléseket a nyugati hatalmak egyhangúlag elvetették. De a Modrow-koncepció a szovjetek szövetségesei közt is alig talált támogatóra. A cseh elnök, Vaclav Havel február 6-án tudatta Baker külügyminiszterrel, hogy elutasítja a semleges Németországot, és álláspontját Gorbacsovval is közli. A következő napon a lengyel külügyminiszter, Krzysztof Skubiszewski jegyezte meg Kohl kancellárnak, hogy a semlegességet nem tudják elfogadni, mivel a lengyelek számára Németország politikai kötöttsége nagyobb biztonságot jelent.⁵⁸⁶

Mivel Moszkva ekkor még nem tudta elfogadni az újraegyesített Németország nyugati integrációját, Ottawában ezt a kérdést korai lett volna eldönteni. Ehelyett Sevarnadze külügyminiszter egy összeurópai biztonsági megoldást vetett fel. Az ötletet Genscher és olasz kollégája is üdvözölte: e szerint egy második helsinki egyezmény páneurópai intézményt hozna létre, amely hosszú távon helyettesítené a fennálló katonai szövetségeket.⁵⁸⁷

⁵⁸³ Vö.: Manfred Görtemaker: *Verhandlungen mit den Vier Mächten* /Folyóirat: *Informationen zur politischen Bildung*, 250. sz. 40. oldal/

⁵⁸⁴ Vö.: Manfred Görtemaker: *Verhandlungen mit den Vier Mächten* /Folyóirat: *Informationen zur politischen Bildung*, 250. sz. 40. oldal/

⁵⁸⁵ Vö.: Manfred Görtemaker: *Verhandlungen mit den Vier Mächten* /Folyóirat: *Informationen zur politischen Bildung*, 250. sz. 40. oldal/

⁵⁸⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: *Verhandlungen mit den Vier Mächten* /Folyóirat: *Informationen zur politischen Bildung*, 250. sz. 41. oldal/

⁵⁸⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: *Verhandlungen mit den Vier Mächten* /Folyóirat: *Informationen zur politischen Bildung*, 250. sz. 41. oldal/

Az ottawai találkozó után azonban gyorsan világossá vált, hogy Moszkva is reális alternatívának tartja az újraegyesített Németország NATO tagságát. Február 15-én szovjet kormánykörökben elhangzott⁵⁸⁸, hogy a demilitarizált, semleges Németországról szóló elképzelést – ugyan nem hivatalosan, de – feladták. Mivel a csehek, a magyarok, a lengyelek egyaránt a szovjet haderő gyors kivonását szorgalmazták, egyre nehezedett a nyomás Moszkvára, a nyugati hatalmak szintén az általános csapatkivonást támogatták.

A szovjet államot nemcsak a kelet-európai impérium szétesése fenyegette, hanem magának a Szovjetunióknak a megszűnése is. Miután a párt Központi Bizottsága beleegyezésével 1990 február 7-én a szovjet alkotmány 6. cikkelyének megváltoztatása révén a párt hatalmi monopóliuma megszűnt, a szovjet belpolitikai viszonyokat érintő kritikák erősödtek. Ellenőrizhetetlen tömegdemonstrációk érték egymást Moszkvában. Azerbajdzsánban, Tadzsisztánban, Örményországban pedig véres harcokhoz vezettek az etnikai összetűzések. Február 12-én, egy nappal Modrow bonni látogatása, és az ottawai konferencia előtt Gorbacsov kétségét fejezte ki a kelet-német miniszterelnökkel folytatott tárgyalás során a tekintetben, hogy a szovjet vezetésnek lesz-e módja a NATO tagságról való lemondást követelni.⁵⁸⁹

XI. 3. A lengyel határ kérdése

Az Odera-Neiße-vonal lengyel határként való végleges elismerése először nem a „2 + 4” tárgyalásokon került szóba. 1989 nyarán a jobboldali radikális párt, a republikánusok, Nyugat-Berlinben a helyi választások során 7,5 %-ot, az Európa parlamenti választásoknál 7,1 %-ot értek el.⁵⁹⁰ A jobboldal további sikereit megakadályozandó a konzervatív politikusok

⁵⁸⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 41. oldal/

⁵⁸⁹ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 41. oldal/

⁵⁹⁰ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 41. oldal/

azzal érveltek, hogy az Oderától keletre fekvő területeket be kell vonni a tárgyalásokba, ha a német kérdés újra napirendre kerül. Genscher külügyminiszter az ENSZ előtt 1989. szeptember 27-én tartott beszédében a szövetségi kormány nevében kinyilvánította⁵⁹¹, hogy a lengyel népnek jogában áll biztonságos határok között élni, a németek sem most, sem a jövőben nem fogják megkérdőjelezni a lengyel területek hovatartozását. A Szövetségi Gyűlés ezt az állásfoglalást november 8-án határozatban erősítette meg.⁵⁹²

Valójában a politikai konstelláció éppúgy egyértelmű volt, mint a jogi helyzet. Jogi szempontból nézve a határok végleges rögzítésére csak békeszerződésben, vagy az újraegyesített Németország megfelelő szabályozásában kerülhetett volna sor, az 1945-ös „Potsdami konferencia” óta meglévő státusz csak ideiglenes érvénnyel bírt. A két Németország elismerte az Odera-Neiße határt, az NDK az 1950. július 6-án megkötött „Görlitzi szerződésben”⁵⁹³, az NSZK az általános hatalomról lemondó nyilatkozatában 1954. október 3-án, valamint a Varsói Szerződéssel 1970. december 7-én kötött szerződésében. Így egyik állam sem törekedett a határ revíziójára.

A téma 1989 novemberében merült fel újra, amikor Kohl kancellár lengyelországi látogatása során, a fal megnyitása idején elkerülte a határ garantálására vonatkozó határozott nyilatkozattételt. A nyilvános kritika ellenére a kancellár azt hangoztatta, a végleges döntés a szabadon választott össznémet kormányt, és a szabadon választott össznémet parlamentet illeti. Kohl ezzel arra is törekedett, hogy az 1990. december 2-i választásokon kijelentéseivel ne erősítse a radikális republikánusokat.

⁵⁹¹ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 41. oldal/

⁵⁹² Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 41. oldal/

⁵⁹³ „Görlitzer Vertrag” – az NDK és Lengyelország között létrejött szerződés, melyben az NDK Németország és Lengyelország között fennálló határként ismeri el a Potsdami Szerződés óta fennálló Odera-Neiße-határvonalat.

Lengyelországban ez a taktika nyugtalanságra, és némi izgalomra adott okot. A lengyel kormány diplomáciai offenzívát indított, hogy helyet kapjanak a „2 + 4” tárgyalások asztalánál. De a kancellár továbbra sem adott egyértelmű választ, még Lengyelország részvételét is elutasította a tárgyalásokon. Amikor március 10-én Jaruzelski Mazowiecki miniszterelnökkel a francia államelnöknél, *Mitterrand*-nál tett hivatalos látogatást, Mitterrand azon véleményének adott hangot, hogy a német egyesítés előtt meg kell kötni a német-lengyel határról szóló szerződést. A szövetségi kancellár ezek után offenzívába kezdett. Két hosszú telefonbeszélgetés során kifejtette *Mitterrand*-nak, és az Európai Közösség Bizottsága elnökének, *Jacques Delors*-nak, hogy a német egyesítés folyamatát gyorsítani szeretné, és a szövetségeseitől elvárja, hogy „ne bújjanak el, ha vihar támad.”⁵⁹⁴ Az amerikai külügyminisztérium ismételten tudatta álláspontját, mely szerint a német-lengyel határról szóló szerződést csak az újraegyesítés után lehet megkötni.⁵⁹⁵

A március 18-i kelet-német parlamenti választások eredménye megerősítette Kohl pozícióját. Amikor Bush elnök gratulált a kancellárnak pártja választási győzelméhez, hozzáfűzte, a következő napon Washingtonban tudatja majd *Mazowieckivel*, hogy bízik a nyugat-német kormányban, és a lengyel miniszterelnököt is erre fogja bízni. Ezzel a lengyelek számára világossá vált, hogy a „2 + 4” tárgyalásokon az egyenjogú részvétel nem lehetséges számukra. Külügyminiszterük – Genscher álláspontjával egyetértve – március 26-án azt nyilatkozta, az Odera-Neiße-vonal kérdése a németek és lengyelek ügye, és nem tartozik a négy nagyhatalom hatáskörébe.⁵⁹⁶ A lengyelek korábban javasolták, hogy a „2 + 4” tárgyalások egyikét Varsóban rendezzék, de utóbb ezt a kérést is elvetették.

⁵⁹⁴ „daß sie nicht verstecken, wenn Sturm aufkommt” (Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 42. oldal)

⁵⁹⁵ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 42. oldal/

⁵⁹⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 42. oldal/

XI. 4. Garanciák

A kelet-német parlamenti választások eredménye a francia és a szovjet kormányt politikájuk alapvető megváltoztatására készítette. A francia vezetés láthatólag aggódott, hogy az egységesített Németország elveszti érdeklődését az Európai Közösség iránt, és sürgette, hogy az NSZK, amilyen gyorsan csak lehet, integrálja az NDK-t. A külügyminiszter, Dumas úgy nyilatkozott⁵⁹⁷, legjobb lenne, ha az NSZK a kelet-német tartományokat egyszerűen átvinné, hogy elkerüljék egy 13. állam komplikált felvételének folyamatát. Mitterand külpolitikai tanácsadója, Jacques Attali arról informálta Kohlt⁵⁹⁸, Párizs egy Európai Unió létrehozásán fáradozik annak érdekében, hogy az egyesült Németország szilárdan az európai integrációba ágyazódjon.

Moszkva egy nappal a népi kamarai választások után hivatalosan közzétette, hogy elfogadja az egyesített Németország NATO tagságát.⁵⁹⁹

Az első bonni konferencia⁶⁰⁰ előkészítése során ezért Kohl kancellár politikailag elég erősnek érezte magát, és a NATO kérdésekkel kapcsolatban azt követelje:

⁵⁹⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 42. oldal/

⁵⁹⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 42. oldal/

⁵⁹⁹ Egyes vélemények szerint a Szovjetunió kifejezetten érdekelt volt Németország NATO-tagságában, ugyanis a semlegesség ellenőrizetlenséget jelent. (március 20, Die WELT) A nyugati szövetségbe tartozó Németország kevésbé veszélyes, mint a semleges, ezt kell támogatni, nehogy egy szabadon garázdálkodó német állam jöjjön létre Európa közepén. Sevarnadze is hasonlóképpen gondolkodott, és ennek hangot is adott március 22-én Bakerrel és Genscherrel történt találkozásánál. (Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 42. oldal/)

⁶⁰⁰ 1989. május 5. A bonni konferencia, amely a „2 + 4” tárgyalások első fordulójaként tartunk számon, külügyminiszteri tanácskozás volt, Hans Dietrich Genscher (NSZK), Markus Meckel (NDK), James A. Baker (USA), Douglas Hurd (Nagy-Britannia), Roland Dumas (Franciaország), és Edvard Sevarnadze (SZU) részvételével. A konferencián a külügyminiszterek megvitatták a német egység külső feltételeit, elismerték a német nép gyors egyesítéséhez való jogát. Sevarnadze úgy gondolta, hogy az egyesítés külső és belső lebonyolítása ne történjen egyszerre, és az oroszok számára elfogadhatatlan az egységes Németország NATO-hoz való tartozása, valamint az is, hogy az egyesítés az Alaptörvény 23. cikkelyének kiterjesztésével menjen végbe. Kohl ezzel szemben mindig a külső és belső

- a NATO-szerződés 5. és 6. cikkelyében megfogalmazott védelmi klauzula egész Németországra vonatkozzon,
- a szovjet csapatok kivonása pontos határidők alapján történjen,
- a szövetségi hadsereg állomásoztatása, valamint a hadkötelezettség egész Németország területére legyen érvényes.

XI. 5. Az együttműködés kartája

Ellenszolgáltatásként az egységes Németország NATO-tagságáért Moszkvának átfogó, bilaterális szerződést kellett kínálni. Kohl április 23-án a szovjet követ elé terjesztette javaslatát, és megjegyezte, hogy együttműködési kartát kíván kötni a Szovjetunióval a nagy történelmi tradíciók szellemében. Kvizsinszkij szinte eufórikusan reagált, úgy vélte, régi álma teljesül, Bismarck szelleméhez méltó tettek lehet részese.⁶⁰¹ A kancellár javasolta szerződés Gorbacsov elképzelésével is találkozott, a „2 + 4” tárgyalások során Moszkva a német haderő, és az atomfegyverek jelentős csökkentését akarta elérni.

Fontosnak tűnt, hogy a kancellár az átfogó bilaterális szerződésre vonatkozó ajánlatával a bizalom alapjait teremtsen meg Moszkvában, előkészítve a talajt a konkrét kérdések szabályozásához. Kohl külügyi tanácsadója, Horst Teltschik jegyezte naplójába április 23-án, „a szovjet vezetés nyilvánvalóan ilyen jellegű továbbsegítő javaslatot vár tőlünk”.⁶⁰²

Az április 23-i javaslattal különleges viszony kezdődött a német és szovjet politikusok kapcsolatában, amely végig tartott az 1990. év nyarán, és a kaukázusi Gorbacsov-Kohl találkozón érte el csúcspontját. A kapcsolatban a pénz meghatározó szerepet játszott, hiszen a Szovjetunió mély gazdasági és szociális

egyesítés egyidejűsége mellett szállt síkra. (Vö. Lehmann: Deutschland-Chronik, 427. - 428. oldalak)

⁶⁰¹ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 42. oldal/

⁶⁰² Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 42. oldal/

válsággal küszködött, amelyből a nyugat segítségével keresett kiutat.

Sevarnadze külügyminiszter 1990. május 4-én, és 5-én a „2 + 4” tárgyalások első fordulójára idején háttérbeszélgetésekben tudatta Bonnban⁶⁰³, hogy a Szovjetunió újabb német hitelt szeretne, és amennyiben megkapja, lehetőséget lát a kompromisszumra a NATO tagság kérdésében. Kohl nem sokáig habozott. Miután a fal megnyitása után a januári élelmiszer-szállítmányok már jelentős javulást hoztak a német-szovjet viszonyban, az újabb segítség lehetőséget nyújtott a kapcsolatok javítására, és előkészítette a talajt a „2 + 4” tárgyalások nehéz kérdéseit áthidaló kompromisszumok elfogadásához.

A szovjet hiteligény – Kvizsinszkij követ felvilágosítása szerint – 20 milliárd DM-et tett ki, 5-7 éven belül.⁶⁰⁴ Mivel az a veszély fenyegetett, hogy Gorbacsovot az 1990 júliusában tartandó pártkongresszuson leváltják, ha nem kap Nyugatról anyagi támogatást, Kohlnek aligha volt más választása, mint a szovjet kérést teljesíteni. Ezért május 13-án Horst Teltschik a Német Bank és a Dresdner Bank elnökeivel⁶⁰⁵ titokban Moszkvába utazott a hitel részleteinek megbeszélése végett. Rizskov miniszterelnök fogadta őket, és a német politikai követek ekkor szembesültek a konkrét szovjet követelésekkel: A Szovjetunióknak a fizetőképesség biztosítása céljából – elkerülendő a rossz adós hírnevet – rövid időn belül szüksége volt 1,5-2 milliárd DM összegű hitelre, ezen kívül hosszú lejáratú hitelre, 10-15 milliárd DM összegben, 10-15 éves törlesztési időre, 5 év moratóriumot követően.⁶⁰⁶

A követelések jelezték a súlyos szovjet fizetési gondokat, továbbá azt is, hogy a moszkvai vezetés nagy súlyt helyez e

⁶⁰³ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 43. oldal/

⁶⁰⁴ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 43. oldal/

⁶⁰⁵ Hilmar Kopper és Wolfgang Röller urakkal (Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 43. oldal/

⁶⁰⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 43. oldal/

tekintetben a német-szovjet kapcsolatokra. Gorbacsov és Sevarnadze saját túlélésük érdekében nagyrészt Bonnra voltak utalva. Ezt a helyzetet a németeknek ki kellett használni. Kohl május 21-én a kancellári hivatalban⁶⁰⁷ a hitelhez nyújtandó segítség érdekében a paraszttal példálózva érvelt, aki a közelgő vihar elől a csűrbe viszi a termését, ahelyett, hogy veszni hagyná. A következő nap Kohl 5 milliárd DM összegű hitelt ajánlott, összekötve ezt azzal az elvárással, hogy a Szovjetunió kormánya a „2 + 4” tárgyalások keretében viszonzza a gesztust, és mindent megtesz annak érdekében, hogy a szükséges döntésekhez a tárgyaló felek hozzájáruljanak, „még ebben az évben lehetővé téve a szóban forgó kérdések konstruktív megoldását.”⁶⁰⁸

A hitelszerződést végül június 18-án Moszkvában írták alá, július elején pedig a szövetségi kormány megadta a kötelező garanciákat. Theo Waigel pénzügyminiszter már július 13-án arról informálta a kancellárt⁶⁰⁹, hogy az 5 milliárd DM hitelösszeget a szovjetek teljes egészében kimerítették, bizonyítva a Szovjetunió szorongató pénzügyi helyzetét.

A Moszkvának nyújtott bonni anyagi támogatás – a várakozásnak megfelelően – jelentős mértékben hozzájárult a német újraegyesítés külső aspektusainak megoldásához. A Kreml június hónap folyamán lépésről lépésre beleegyezett Németország NATO-tagságába. A szövetségi kormány, viszonzásul, a szövetségi haderő jelentős redukálását ígerte. Genscher Sevarnadzenak 350 000 emberről beszélt, Gerhard Stoltenberg védelmi miniszter a 370 000 fős felső határt szorgalmazta.⁶¹⁰

⁶⁰⁷ Röller és Kopper bankelnökökkel folytatott beszélgetésében Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 43. oldal/

⁶⁰⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung,, 250. sz., 43. oldal/

⁶⁰⁹Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung,, 250. sz., 43. oldal/

⁶¹⁰ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung,, 250. sz., 43. oldal/

1990. június 22-én a „2 + 4” tárgyalások második fordulójára került sor a kelet-berlini külügyminiszteri konferencia keretében. A nagyhatalmak megegyeztek a két Németországgal abban, hogy az egyesítés a teljes német szuverenitással együtt menjen végbe, annak ellenére, hogy a Szovjetunió 5 évig még lebegtetni akarta a szuverenitás kérdésének megoldását, hivatkozva a csapatok fokozatos kivonásának szükségességére. Genscher azonban hangsúlyozta, hogy ez Németországnak negatív diszkriminációt jelentene.⁶¹¹

XI. 6. A nukleáris fegyverek csökkentése

A NATO – elébe menve a Szovjetunió követelésének – a tagországok állam- és kormányfőinek 1990. július 5-i, és 6-i londoni csúcskonferenciáján kiadott nyilatkozatában kinyilvánította⁶¹²: az Atlanti Szövetségben alapvető változás következett be, a NATO és a Varsói Szerződés már nem tekintik egymást ellenségnek. A NATO – a hidegháború végeztével – a nukleáris fegyverek csökkentése után a haderő struktúráját és stratégiáját is a világ megváltozott feltételeihez igazítja. A szövetség hozzá akar járulni az évtizedes bizalmatlanság felszámolásához.

Míg a NATO-tagországok állam- és kormányfői Londonban gyülekeztek, Moszkvában július 2. és 13. között zajlott a párt 28. kongresszusa, amelyen Gorbacsov sorsáról, és a Németországot érintő politikáról is döntöttek. A „Londoni nyilatkozat” békülékeny tónusa éppúgy jól jött, mint a milliárdos hitel Bonnból, amit nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Sevarnadze később megjegyezte memoárjában⁶¹³: a NATO nyilatkozata mentette meg az ő politikáját. E nélkül Gorbacsov nem tudta volna elfogadtatni magát belpolitikailag. A kongresszuson leginkább a német kérdés okozott vitákat. Különösen a tábornokok és pártburokraták Jegor Ligacsov vezette csoportja

⁶¹¹ Vö. Lehmann: Deutschland- Chronik. 428. oldal

⁶¹² Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung,, 250. sz., 43. oldal/

⁶¹³ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 43. oldal/

tanúsított ellenállást a szocialista tábor utolsó nyugati bástyájának elvesztése miatt. De Gorbacsov és Sevarnadze megnyerte a csatát, és a többség, július 10-én, megerősítette Gorbacsovot főtitkári hivatalában.⁶¹⁴

Németország számára a moszkvai történések döntő jelentőséggel bírtak az újraegyesítési folyamatok további sorsa szempontjából, hiszen a hálás Gorbacsov közvetlenül az újraválasztása után meghívta Kohlt szülőhelyére.⁶¹⁵ A személyes meghívás a bizalmat, és a továbblépés lehetőségét jelezte.

Az áttörés már Moszkvában megtörtént, amikor Gorbacsov 1990. július 14-én,⁶¹⁶ a külügyminisztérium vendégházában, szűk körben fogadta a kancellárt. A szovjet főtitkár már ekkor úgy nyilatkozott, hogy Németország továbbra is a NATO tagja maradhat. A NATO-nak azonban átmeneti időre tudomásul kell vennie, hogy a tagság nem érinti a kelet-német területeket, amíg ott szovjet csapatok állomásoznak. A döntés mindkét oldal megaláztatására szolgálhat. A „2 + 4” tárgyalások záródokumentuma megszünteti majd a négy nagyhatalom jogi felelősségét Németország vonatkozásában, átmeneti időszak megállapítása nélkül. Külön szerződés rendelkezzen a szovjet haderő tartózkodásáról az addigi NDK területén, valamint a csapatok kivonásáról, amire 3-4 év szükséges – vélekedett Gorbacsov.⁶¹⁷

XII. Az egyesítés

Az újraegyesítés útját egyengető legfontosabb kérdések megbeszélése után oldott hangulat uralkodott a Kaukázusban, a Gorbacsov vadászházában rendezett találkozón. A

⁶¹⁴ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 43. oldal/

⁶¹⁵ Sztavropolba, a Kaukázusba Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 44. oldal/

⁶¹⁶ A látogatást követően Kohl 1990 július 17-én sajtótájékoztatót tartott Bonnban, ahol a látogatás eredményeként megfogalmazott 10 pontját közzétette. (Lsd. jelen dolgozat X. 2. fejezetét.)

⁶¹⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 44. oldal/

megbeszélések szünetében készült képek bejárták a világot, egyiken Gorbacsov meredek lejtőn mászik a folyó irányába, s Kohl felé nyújtja a kezét, hogy kövesse – a németek és az oroszok, lám, kibékültek.

A július 16-án kezdődő formális tárgyalások nyitányaként Gorbacsov örömteli bejelentést tett⁶¹⁸: közölte, a Szovjetunió hozzájárul, hogy a „2 + 4” tárgyalások nemzetközi jogi szerződéssel záruljanak. Az újraegyesített Németország magába foglalja az NSZK, az NDK és Berlin egész területét, és a NATO tagja marad. Feltételként csupán azt szabták, hogy Németországnak le kell mondania az ABC-fegyverekről, illetve, hogy a NATO katonai struktúráját nem terjesztheti ki az addigi Kelet-Németország területére, míg ott szovjet csapatok állomásoznak.

A tárgyaló partnerek a kérdést minden részletében megvitatták, megegyeztek⁶¹⁹ a német hadsereg jövőbeni 370 000 főnyi felső létszámában is, ezzel a két német állam egyesítésének útjából minden jelentős akadály elhárult. Német szempontból minden várakozást felülmúló eredmény született: Németországot újraegyesítik, teljes mértékben szuverén állam lesz, a NATO tagja maradhat, és német csapatok állomásoznak majd egész Németország területén.

A szovjet közvélemény számára a kaukázusi tárgyalások eredményei kevésbé voltak örömteljesek. Amikor Sevarnadze Párizsba repült, hogy az újabb „2 + 4” tárgyaláson képviselje a Szovjetuniót, a vele utazó újságírók arról faggatták, miért kellett ilyen villámgyorsan cselekedni. Sevarnadze azonban vitatta, hogy elsiették volna a dolgot. Memoárjában kifejtette erről a véleményét: „Kívülállóként csak erőszakkal lett volna módunk Németország újraegyesítését megállítani, s ez katasztrófához vezetett volna. Ha a folyamatból kimaradunk, annak mi láttuk volna a kárát. Nem tudtuk volna új alapokra helyezni német

⁶¹⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 44. oldal/

⁶¹⁹ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik. 430. oldal

kapcsolatainkat, és az összeurópai politikai helyzetre gyakorolt befolyásunkat is elveszítjük.”⁶²⁰

A szovjeteknek nem volt más választása, mint csatlakozni a nyugatiak döntéséhez. A német egyesítés folyamatát csak egy, az 1953. június 17-i katonai intervencióhoz hasonló akcióval tartóztathatták volna fel, erre azonban a gorbacsovi szovjet vezetés nem volt hajlandó. Az európai béke, valamint a szovjetek és a Nyugat közötti kapcsolatok újrendezése érdekében a Szovjetunió elengedte az NDK-t, s ezért cserébe az egyesített Németországgal kialakítható nagyvonalú együttműködésben bízott, így remélte megoldani összeomlással fenyegető gazdasági és pénzügyi problémáit, amelyeken talán sehogy, de nyugati segítség nélkül biztosan nem tudott volna úrrá lenni.

A kaukázusi egyezség után a „2 + 4” tárgyalások formálissá váltak. Július 17-én, Párizsban a harmadik külügyminiszteri tárgyalás zajlott, lengyel részvétellel.⁶²¹ A lengyelek követelésére megállapodtak abban, hogy a tárgyalások záródokumentumában elismerik az Odera-Neiße folyók vonalát Lengyelország nyugati határaként, amit a német szuverenitás helyreállítása után Lengyelország és Németország között létrejött bilaterális szerződés⁶²² szintén megerősített. Ezzel Németország nemzetközi jogilag is elismerte az Odera-Neiße-határt. Az NSZK és a Szovjetunió tárgyalta a „2 + 4” tárgyalások keretében megkötendő kétoldalú szerződésekről, érintve mindenekelőtt a két ország közötti átfogó együttműködésről szóló ún. „Generálszerződést”, a szovjet csapatok állomásoztatásáról szóló ún. „Átmeneti szerződést”, melynek értelmében az egyesült Németországban, a

⁶²⁰ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 44. oldal/

⁶²¹ Lehmann: Deutschland-Chronik, 430. oldal

⁶²² A szerződést 1990. november 14-én Németország és Lengyelország külügyminiszterei, Hans-Dietrich Genscher és Krzysztof Skubiszewski írták alá Varsóban, és 1992. január 16-án lépett hatályba. Ebben kinyilatkoztatták, hogy az Odera és a Neiße folyók vonalán húzódik a szerződéses partnerországok közötti határ, a határ sérthetetlen, egymással szemben semmiféle területi követelésük nincs. (Vö.:Lehmann: Deutschland-Chronik: 490. oldal)

korábbi NDK területén további 3-4 évig állomásoznak még szovjet csapatok. Háromoldalú, az NSZK, az NDK, és a Szovjetunió közötti tárgyalásokon rendezték a kelet-német és szovjet cégek közötti együttműködés kereteit.⁶²³

Sevarnadze külügyminiszter augusztusban arról informálta német kollégáját⁶²⁴, hogy a szovjet csapatok kivonására nem 3-4 éven belül, hanem legkorábban 5-7 éven belül kerülhet sor, illetve, hogy a kivonás üteme a németek pénzügyi támogatásától függ. Sevarnadze levelét helyettes külügyminiszteri látogatás követte, ahol Kvizsinszkij azt követelte, hogy a csapatkivonás szállítási költségeit, valamint a hazatérő katonák otthoni lakásainak építési költségeit az NSZK viselje, továbbá hogy Bonn viselje az NDK-ban maradó csapatok tartózkodási költségeit, mert különben féltő, hogy a hadsereg fellázad.

A követ, Vladislav Tyerehov szeptember 5-én pontosította a szovjet elképzelést⁶²⁵: 1990-1994 között az állomásoztatás költsége 3,5 milliárd DM, a hazaszállítás költsége 3 milliárd DM, 11,5 milliárd DM szükséges 72 000 lakás felépítésére, beleértve a szükséges infrastruktúrát, óvodákat, boltokat, gyógyszertárakat, stb., 500 millió DM szükségeltetik a továbbképzési és oktatási programra, valamint 17,5 milliárd DM-be kerül az NDK területén található szovjet ingatlanok visszaadása.

Kohl Gorbacsovnak szeptember 7-én, egy telefonbeszélgetés során 8 milliárd DM-t ajánlott fel. Gorbacsov sokkal magasabb összeghez ragaszkodott, csupán lakások építésére 11 milliárd DM-t szántak. Az összeget pedig növelik még a szállítási és tartózkodási költségek.

A szovjet főtitkár riasztónak festette le a helyzetet. Szeptember 10-én Kohl 11-12 milliárd DM-et ajánlott. Gorbacsov azt

⁶²³ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 45. oldal/

⁶²⁴ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 45. oldal/

⁶²⁵ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 45. oldal/

mondta, reméli, 15-16 milliárd összegben meg tudnak egyezni. Nehéz küzdelmeket vív kormányával, a katonai és pénzügyi szakemberekkel. Az egyezkedés eredménye az általa megnevezett 15 milliárd DM lett, mivel ha ezt a célt nem lehet elérni, gyakorlatilag mindent újra kell kezdeni. A kancellár elérkezettnek látta az időt, hogy a 12 milliárdos kamatnélküli hitelhez pótlólag még 3 milliárdot felajánljon. Gorbacsov megkönnyebbült, így meg lehet oldani a problémát. Néhány órával később Kvizsinszkij felhívta Moszkvából a kancellári hivatalt, és közölte: a főtitkár kiadta az utasítást, az ún. „Átmeneti szerződést” meg lehet kötni az NSZK-val.⁶²⁶

XII. 1. A teljes szuverenitás

Két nap után, szeptember 12-én Moszkvában befejeződtek a „2 + 4” tárgyalások, és aláírták⁶²⁷ a „Németországot érintő záró rendelkezésekről szóló szerződést”. A szerződés 10 cikkelyben szabályozta a német egyesülés külpolitikai vonatkozásait, s ezzel Németország és a második világháború győztes nagyhatalmai között békeszerződés jött létre, akkor is, ha magát a kifejezést szándékosan nem használták. A német egység helyreállt, Németország belső és külső ügyeiben visszaszerezte teljes szuverenitását.⁶²⁸

A szerződés preambuluma utal a négy nagyhatalom Berlin és Németország egészét megillető jogaira és felelősségére, és méltatja az Európában zajló történelmi változásokat. Hivatkozik az Egyesült Nemzetek kartájára, az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia záró-aktájára, a nagyhatalmak elismerik a német nép önrendelkezési jogát, készek a fegyverkezés ellenőrzésére, a leszerelésre és a bizalom kialakítására.

⁶²⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Verhandlungen mit den Vier Mächten /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 45. oldal/

⁶²⁷ Az aláíró külügyminiszterek: Genscher (NSZK), de Maiziére (NDK), Baker (USA), Sevarnadze (Szovjetunió). A szerződés német elnevezése: „Vertrag über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland” (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 431. oldal)

⁶²⁸ A négy nagyhatalom a szerződésben kifejezetten kinyilatkoztatja, hogy jogaik és felelősségük Berlin és Németország egészére lezárultak, és egyúttal megerősítették Németország szuverenitását.

Az egyesült Németország külső határai végérvényesen megfelelnek az NDK és NSZK határainak. Az egyesült Németország semmiféleképpen nem lép fel területi követelésekkel, a meglévő lengyel határ rögzítését pedig további nemzetközi szerződésben is meg kell erősíteni. Alkotmányjogi szabályok nem mondhatnak ellent e rendelkezésnek.

Németország a béke országa. Mindkét német állam lemond az ABC-fegyverek alkalmazásáról, és megerősítik azon kötelezettségüket, hogy az össznémet hadsereg létszámát 370 000 főre redukálják⁶²⁹.

A szovjet csapatok 1994. december 31-ig kivonulnak az NDK területéről, és Kelet-Berlinből. Külföldi csapatok nem állomásozhatnak ezeken a területeken, atomfegyvereket nem lehet ott elhelyezni, illetve ezek oda irányított áthelyezéséről sem lehet szó. E kérdésekről majd az össznémet kormány dönthet.

A négy nagyhatalom megszűntnek nyilvánítja Berlin és Németország egészét érintő jogait és felelősségét. Ennek következtében az egyesült Németország bel- és külpolitikai ügyeiben teljes szuverenitással rendelkezik, szabad választásokat írhat ki, de a NATO tagja marad.

A szerződés hatályba lépéséhez szükségeltetik a ratifikálás, többek között az egyesült Németország részéről is.⁶³⁰

A szerződés aláírása alkalmából Genscher és de Maiziére közös levélben közölték, hogy a szovjet megszállási övezetben az 1945 és 1949 közötti időszakban lezajlott kisajátításokat már nem lehet visszafordítani, hogy a német földön meglévő emlékműveket és háborús sírokat védik és ápolják, hogy az alkotmányellenesen működő pártokat és egyesületeket betiltják, hogy az NDK nemzetközi szerződéseit az „Egyesülési szerződés” értelmében

⁶²⁹ 1990. augusztus 30-án a nyugat-német külügyminiszter, Genscher és az NDK miniszterelnöke, de Maiziére kijelentették az európai hagyományos haderőről szóló bécsi konferencia plénuma előtt, hogy az össznémet hadsereg létszámát 3-4 év alatt 370 000 fős katonaságra csökkentik. A kijelentés megfelelt a Kohl és Gorbacsov között 1990. július 15-16-i találkozón létrejött megállapodásnak. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 419. oldal)

⁶³⁰ A „2 + 4” szerződés végül 1991 március 15-én lépett hatályba. Utolsóként a Szovjetunió adta át az össznémet kormánynak a ratifikációs okmányt. A Szövetségi Gyűlés 1990. október 5-én fogadta el a szerződést, és október 13-án hirdette ki a szövetségi elnök. Az amerikai kormány 1990. október 16-án, az angol 1990. november 16-án, a francia pedig 1991. január 17-én adta át a ratifikációs okmányt. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 473. oldal)

védelemben részesülnek, és ezt a mindenkori szerződéses partnerekkel is közlik.

Mivel a szerződés csak az utolsó ratifikációs, illetve elfogadó okmány letétele után lépett hatályba⁶³¹, 1990. szeptember 12-én, az egyesülés napján, a négy nagyhatalom külügyminisztereinek nyilatkozata a szövetségesek jogfenntartását a szerződés hatályba lépéséig felfüggesztette. Így az NSZK már 1990 október 3-án minden korlátozás nélküli szuverén állam lett, miután a berlini szövetséges parancsnokság is befejezte munkáját, és minden, a megszállók jogán nyugvó belső német határozat hatályát veszítette.

Németország számára a teljes szuverenitás visszanyerése azt jelentette, hogy nem kellett külön békeszerződéseket kötnie az összes állammal, amelyek háborúban álltak a nemzeti szocialista Németországgal, és ezért a békeszerződési tárgyalásokba be kellett volna vonni őket. A nagyhatalmak az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia (EBEÉ) 35 országának tudomására hozták az 1990 október 3-i egyezményt⁶³², és azok tudomásul vették azt. Így a német egyesülés 1990 október 3-án nemcsak a négy nagyhatalom egyetértésével jött létre, hanem minden EBEÉ-ország beleegyezésével is.

Ezzel Németország külpolitikai elszigeteltségét, amely az ország 1945-ös felosztásáig mindig problémát jelentett, ezúttal már kezdetben meg lehetett akadályozni. Az újraegyesített

⁶³¹ Utolsó szerződő partnerként a Szovjetunió ratifikálta a szerződést 1991 március 3-án (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 473. oldal)

⁶³² 1990. október 3-án a német egységgel automatikusan életbe lépett az egykori NDK területén az Európai Közösségben érvényes jogszabályok 80 %-a. A maradék 20 % helyett átmeneti szabályozás volt érvényben. Az átmeneti szabályozás elsősorban az alábbi területeket érintette: mezőgazdaság, élelmiszer, gyógyszerészet, kémia és az atomerőművek kivételével a környezetvédelem. A várakozáson felüli gyors egyesítési folyamat miatt a brüsszeli EK-Bizottság 1990. augusztus 21-én intézkedés-csomagot fogadott el, hogy meggyorsítsák az NDK integrálódását az Európai Közösségbe. Az Európa Parlament és a Minisztertanács szintén gyorsított eljárásban (1990. szeptember 11-13.) felhatalmazta a német Szövetségi Gyűlést és az EK-Bizottságot, hogy saját jogkörükben átmeneti jogszabályokat léptessenek életbe. Feltételként fogalmazták meg, hogy az átmeneti szabályok határozott időre szóljanak, és a parlamentet az átmeneti folyamatokról állandóan informálják, ill. arról konzultáljanak. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 433. oldal)

Németország része lett egy új európai rendnek, amelyben kezdettől fogva nem idegen testként, hanem mindenki elfogadott partnereként jelent meg. Amit a 19. és 20. században csak német részállamoknak sikerült elérni, az most az egyesült Németországnak lehetségessé vált: egyenjogú és egyenrangú résztvevője lett az európai politikának, minden olyan joggal és kötelezettséggel, amely minden más államot is megillet. Végleg letérhetett a külön útról, amelyre II. Vilmos óta rákényszerült, és amit közel egy évszázad után sikerült elhagynia.

Kohl kancellár 1990. szeptember 12-ét a német egységhez vezető út egyik kulcsdátumaként értékelte. „Ez a modern történelem első olyan országegyesítése, amely háború, fájdalom és összetűzések nélkül következik be, amely nem hoz keserűséget.”⁶³³ Sevarnadze pedig új időszámítás kezdetét kötötte e dátumhoz.⁶³⁴

XII. 2. A két német állam egyesítésének nehézségei

Az újraegyesítés külpolitikai aspektusait rendező négyhatalmi tárgyalásokkal párhuzamosan a két német állam közötti, az egyesítés belpolitikai problémáiról folytatott tárgyalások során precedens nélküli komplex politikai, jogi és gazdasági kérdéseket kellett megoldani. Rendkívül sürgetőssé vált a gazdasági és pénzügyi unió feltételeinek kidolgozása, – jelentette be február elején az NSZK kormánya, hiszen a rendelkezéseket 1990. július 1-én hatályba kell léptetni. A nyugat-német politikai vezetés úgy vélte, a kelet-német lakosság áttelepülési kedvét csak gazdasági perspektívát kínálva lehet csillapítani, s ezt követheti a belpolitikai stabilizáció.

A két német államnak ki kellett dolgoznia az új állam közös alkotmányjogi felépítésének politikai és jogi vonatkozásait. Tisztázásra várt, hogy milyen jogi feltételek között mehet végbe az egyesítés. Két lehetőség került szóba: a Német Demokratikus Köztársaság kerüljön a Német Szövetségi Köztársaság

⁶³³ „Dies ist die erste Einigung eines Landes in der modernen Geschichte, die ohne Krieg, ohne Leid und ohne Auseinandersetzungen erfolgt, die neue Verbitterungen schaffen.” (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 432. oldal)

⁶³⁴ Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik, 432. oldal

Alaptörvényének területi hatálya alá⁶³⁵, és igazodjon annak jogrendjéhez, avagy új, össznémet alkotmányt⁶³⁶ dolgozzanak ki. A két német állam képviselői az első megoldás mellett döntöttek.⁶³⁷ E miatt jelentős jogszabály módosításokra, illetve új jogszabályok megalkotására kellett felkészülnie a nyugat német államnak.

Kérdések sorát kellett tisztázni, ami érintette a törvényalkotó testületeket, a közigazgatás felépítését, átmeneti intézkedéseket kellett hozni az igazságszolgáltatás, a pénzügyi igazgatás terén, alakításra szorult a gazdaság rendje, a közlekedés, posta és telekommunikáció területe, a teljes szociális hálózat, valamint az oktatás, a tudomány és a kultúra. A nyugat-német rendszert egyik területen sem lehetett egyszerűen átültetni az addigi kelet-német struktúrába. A kompromisszumok jegyében már az egyesítés előtt szükségessé vált az akkor teljesen nem is megvalósítható jogegység érdekében néhány szabályt létrehozni, ezért a két német állam megkötötte az ún. „A német egységről szóló szerződést”⁶³⁸.

Az újraegyesítés szerződési hátterét három szerződés alkotta: a Moszkvában aláírt **„A Németországra vonatkozó végső szabályozás szerződése”**⁶³⁹, az 1990. május 18-án megkötött, a Németországi Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság közötti **„Pénzügyi, gazdasági és szociális unió megteremtéséről szóló szerződés”**⁶⁴⁰, valamint az 1990. augusztus 31. napján megkötött, a Németországi Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság közötti **„Németország egységének helyreállításáról szóló szerződés – Egyesítési szerződés”**. E három szerződés alapozta meg Németország újraegyesítését.

⁶³⁵ Alaptörvény 23. cikkely 2. mondata értelmében

⁶³⁶ Alaptörvény 146. cikkelye alapján

⁶³⁷ Vö.: Starck: Das Grundgesetz nach fünfzig Jahren, 475. oldal

⁶³⁸ „Vertrag über die Herstellung der Einheit Deutschlands” – röviden: Einigungsvertrag – /1990. augusztus 31./ (GBI 1990 I. Nr. 64., - Közlöny, 1990 I. 64. sz.)

⁶³⁹ „Vertrag über die abschließende Regelung in bezug auf Deutschland” /1990 szeptember 12./ (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 431. oldal)

⁶⁴⁰ „Vertrag über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion” – röviden: Staatsvertrag – (GBI 1990 I. Nr. 34., - Közlöny, 1990 I. 34. sz.; BGBl 1990 II. Nr.20., - Szövetségi Törvénytar, 1990 II. 20. sz.)

XII. 3. A gazdasági és pénzügyi unió

A kancellár bejelentése után, 1990. február 7-én tárgyalások kezdődtek a gazdasági és pénzügyi unió bevezetéséről. E tárgyalások a „Szövetség Németországért” elnevezésű politikai csoportosulásnak március 18-án, a kelet-német parlamenti választásokon aratott győzelme után Kohl sürgetésére felgyorsultak. A kancellár ugyanis meg volt győződve arról, hogy a német egység sikeres megvalósítása érdekében Kelet-Németországban gyorsan⁶⁴¹ és erőteljesen javítani kell az életviszonyokon, és mindenek előtt a kelet-német területek gazdasági újjáépítését kell megindítani.

Kohl meggyőződését öt nyugat-német vezető gazdaságkutató intézet vizsgálatára alapozta⁶⁴², melyek szerint az NSZK gazdasági fejlődését 1990-ben és 1991-ben a stabilitás és növekedés jellemzi majd. A prognózis 1990-re 3,75 % -os, 1991-re pedig közel 4 % -os növekedést jelzett, és azt ígérte, hogy az újraegyesítés a munkanélküliséget drasztikusan redukálni fogja, anélkül hogy az infláció a 3 %-os határt átlépné. A Német Szövetségi Köztársaság így elegendő anyagi tartalékkal rendelkezik majd ahhoz, hogy intézkedhessen Kelet-Németországban a nyugdíjak kiigazításáról, ill. megkezdhesse az infrastruktúra modernizálását és a környezeti károk elhárítását.

A kancellár bizakodását csak erősítették a német magángazdaság képviselőinek a kelet-német területekre irányuló beruházásairól szóló ígéretei. A pénzügyi unió bejelentése, de még inkább a március 18-i választási győzelmek után jelentős, a kelet-német területekre irányuló gazdasági befektetést ígérő szándéknyilatkozatok születtek. Az Iparkamarák Szövetségi

⁶⁴¹ A gyorsaságot indokolta:

- a határ megnyitása után az NDK-ból áttelepülők tömege, amely beláthatatlan demográfiai és gazdasági következménnyel fenyegetett,
- a Szovjetunió belüli hatalmi viszonyok bizonytalansága, ha változás következik be, az az egyesítésre is hátrányosan hathat,
- egyéb nemzetközi vonatkozások.

⁶⁴² Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 47. oldal/

Egyesülete Kölnben, 1990. március végén már 1100 ilyen jellegű, biztosítékot jelentő nyilatkozattal rendelkezett, elsősorban az autóipar, a gépgyártás, az elektrotechnika, a nagykereskedelem, és a szolgáltató ipar területén.

Lothar de Maiziére, akit az 1990. április 12-én lezajlott első szabad népi kamarai választások eredményeképp az NDK miniszterelnökévé választottak, április 24-én találkozott Kohl kancellárral, s ezzel a két német állam között hivatalosan is megkezdődtek a gazdasági és pénzügyi unióról szóló tárgyalások. A tárgyalások vezetői között voltak Günther Krause, de Maiziére irodájának államtitkára, és Hans Tietmeyer, a Szövetségi Bank igazgatóságának tagja, a pénzügyminisztérium korábbi államtitkára, aki egy hónappal korábban Kohl személyes tanácsadója lett, kifejezetten azzal a céllal, hogy e tárgyalásokat ő vezesse.⁶⁴³ A tárgyalások alapja Kohl kancellárnak a Népi Kamara választásának előestéjén tett bejelentése volt, mely szerint a kelet-német márkát egy bizonyos összeghatárig 1:1 arányban fogják beváltani.

A Szövetségi Bank óvta a kancellárt a kelet-német márka túlságosan magasra értékelésének következményeitől, hiszen az a nyugat német márka stabilitását veszélyeztetheti. A kancellár pusztán bejelentése jelentősen megterhelte a 118 milliárd DM-es készpénzforgalmat, és likviditási zavarokat okozott, mert a hírre a 2,3 billió DM értékben forgalmazó gazdaságban 236 – 240 milliárd DM-re rúgott a megnőtt vásárlási kedv következtében kiadott pénzösszeg. A Szövetségi Bank véleménye szerint ez a pénz értékét, a stabilitást jelentősen és rossz irányban befolyásolhatja.⁶⁴⁴

Rudolf Seiters szövetségi miniszter⁶⁴⁵ 1990. május 2-i közleménye⁶⁴⁶ szerint minden munkabért, fizetést, valamint

⁶⁴³ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 47. oldal/

⁶⁴⁴ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 47. oldal/

⁶⁴⁵ a szövetségi kancellária hivatal vezetője

nyugdíjat, ösztöndíjat és bizonyos szociális juttatásokat 1:1 arányban váltanak át. A nyugdíjakat a nyugat-német színvonalra kell emelni, és ki kell egyenlíteni. Készpénz és takaréketet esetében 14 éves korig 2.000,-, 15-59 éves kor közötti személyek 4.000.-, 60 év fölötti személyeknek pedig 6.000.- kelet-német márkát lehet 1:1 arányban váltani, az e fölötti összegeket 2:1 arányú váltókurzusban váltják.

XII. 4. Tulajdonjogi problémák

Ezzel a jövőbeni gazdasági és pénzügyi unió fontos pontját tisztázták. A szovjet vezetés is pozitívan reagált, miután de Maiziére április végén tett moszkvai látogatása során⁶⁴⁷ biztosította őket, hogy az egyesített Németország az NDK-nak a Szovjetunióval szembeni kereskedelmi kötelezettségeit tiszteletben fogja tartani. Néhány probléma továbbra is megoldatlan maradt, így a pénzügyi kiegyezés a „rég” és „új” tartományok között, a szociális unió részletei, és mindenek előtt a tulajdonjogi és földbirtoklási kérdések, amelyek – a CDU főtitkára, Volker Rühe szerint – a tárgyalások döntő pontjait alkották. Az FDP elnöke, Otto Graf Lambsdorff nem hagyott semmi kétséget afelől, hogy nem történhet pénzügyi unió a magántulajdon és a piacgazdaság bevezetése nélkül.

A gazdasági és szociális unióról szóló szerződéstervezetet a szövetségi kabinet május 18-án kapta meg, május 22-én első olvasatban véleményezte, de további tanácskozásra szűkösen volt idő.⁶⁴⁸ A tárgyalásokat lezárták, anélkül, hogy két kényes kérdéstről döntöttek volna: A korábbi kelet-német tulajdonosok igényeinek szabályozása, és az államosított üzemek – beleértve a földeket és mezőgazdasági üzemeket – reprivatizálása. Mindkét problémakört csak a gazdasági és pénzügyi unió hatályba lépése

⁶⁴⁶ A közlemény Bonnban a sajtókonferencián hangzott el, nyomtatásban megjelent másnap a „Bulletin des Presse- und Informationsamter der Bundesregierung” c. hivatalos kormányközönlönyben

⁶⁴⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 47. oldal/

⁶⁴⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 47. oldal/

után, az egyesülési szerződésről szóló tárgyalások során kívánták tisztázni.

Megegyezés született az NDK pénzügyi támogatása tekintetében. A szövetségi kormány és a 11 nyugat-német tartomány május 16-án megegyeztek, létrehozzák a „Német Egység Alapját”⁶⁴⁹ amelyből 1994. év végéig összesen 115 milliárd DM-et⁶⁵⁰ bocsátanak Kelet-Németország rendelkezésére újjáépítési segély címén.

Németország megosztottságának felszámolása érdekében a két német állam három részből álló **Államszerződést** kötött.

XII. 5. Az „Államszerződés”

Az „Államszerződés” néven is ismert uniós szerződések 1990. július 1-i hatállyal⁶⁵¹ a két német állam között létrehozták a pénzügyi, gazdasági és szociális uniót. Ennek alapján bevezették az NDK-ban a szociális piacgazdaságot. E naptól kezdve a két német állam egységes pénzügyi területet alkotott, ahol a hivatalos pénznem kizárólag – tehát az NDK területén is – a nyugat-német márka (DM) lett. A szerződés preambulumban az NSZK és NDK kinyilatkoztatták, a gazdasági és társadalmi fejlődés alapjaként az NDK-ban bevezetik a szociális piacgazdaságot, kiegyenlítik a szociális viszonyokat, a szociális biztosítási rendszert, a lakosság élet- és foglalkoztatási feltételeit

⁶⁴⁹ „Fonds Deutsche Einheit” – a „Pénzügyi, gazdasági és szociális unió megteremtéséről szóló szerződésről szóló törvény” 31. cikkelye hozza létre. (Lsd.: „Gesetz zu dem Vertrag über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion zwischen der BRD und der DDR” – röviden: Staatsvertrag – (GBl 1990 I. Nr. 34., - Közlöny, 1990 I. 34. sz.; BGBl 1990 II. Nr.20., - Szövetségi Törvénytar, 1990 II. 20. sz. 521. oldal)

⁶⁵⁰ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 47. oldal/

⁶⁵¹ Az „Államszerződést” Theo Waigel (NSZK) és Walter Romberg (NDK) pénzügyminiszterek írták alá 1990 május 18-án Bonnban, 1990. június 21-én fogadta el a két német parlament (Kelet-Berlinben és Bonnban). A Népi Kamara 302 igen, 82 nem névszerinti szavazással fogadta el a szerződést, 1 tartózkodás mellett. Különösen a PDS és a Szövetség 90/Zöldek utasították el az „államszerződést”, mondván, rákényszerítik az NDK-ra az NSZK rendszerét, anélkül hogy az NDK polgárai számára lehetőséget adnának az egyenjogú együttműködésre. (Lehmann: Deutschland-Chronik, 403 oldal alapján)

folyamatosan javítják. A kelet-német gazdaságot a magántulajdon, a szabad árképzés, és az állami monopóliumok leépítése jellemzi majd. Ennek érdekében – a lehetséges mértékben – le kell építeni az állami szubvenciókat, és ezzel is finanszírozni a gazdasági struktúraváltást. Az NDK átveszi a nyugat-német szociális rendszert, az NSZK átmeneti időre kiegyenlíti a deficités államháztartást, viseli a kelet-német gazdaság finanszírozásának költségeit. A szerződés hatálybalépésével az NDK elveszítette pénzügyi szuverenitását, a pénzügyi felelősséget átvette a Frankfurt am Main-ban székelő Szövetségi Bank.

A pénzügyi unió, a DM bevezetése az NDK területén a kancellária május 2-i közleményének megfelelően⁶⁵² valósult meg.

A gazdasági unió alapjaként megteremtették a szociális piacgazdaság fő kereteit. A szerződés szerint a gazdasági unió alapja a szociális piacgazdaság, a magántulajdon, a teljesítmény, a verseny, a szabad árképzés, a munka, a javak, a szolgáltatások szabad megválasztása, és a tőke szabad felhasználása. A szükséges gazdasági, pénzügyi politikai feltételek megteremtése az NDK feladata. A belső német kereskedelem kizárólag DM-ben bonyolódik. A külföldre irányuló gazdasági forgalom esetében a szabad világkereskedelem (GATT = Általános vám- és kereskedelmi egyezmény) alapelvei az irányadóak, az NDK-nak a KGST-országokkal szemben meglévő kötelezettségei teljesítését garantálják.

Támogatják a kelet-német vállalatok struktúrájának az új piaci feltételekhez történő alakítását. A mezőgazdaság területén ártámogatási és külső védelmi rendszert vezetnek be az Európai Közösség piacrendeleteinek megfelelően. Átmeneti megoldások alkalmazandóak más területeken is.

⁶⁵² A május 18-i Államszerződés a bejelentésnek megfelelően szabályoz. 1990. július 1-én hatályba lépett a pénzügyi unió. Ennek keretében a rendszeres állami kifizetések esetében (bérek, fizetések, nyugdíjak, ösztöndíjak), valamint életkorhoz kötötten megkülönböztetve bizonyos értékhatárig az átváltás 1:1 arányban történt, (fejenként 15 éves korig 2.000.- M, 15–59 évesek 4.000.- M, az e fölötti korosztályhoz tartozók pedig 6.000.- M összeget válthattak 1:1 arányban, ezt meghaladóan 2:1 arányban, ill. a külföldi lakóhellyel rendelkezők a márkát 3:1 arányban válthatták át.). (Lsd.: GBl 1990 I. Nr. 34., - Közlöny, 1990 I. 34. sz.; BGBl 1990 II. Nr.20., - Szövetségi Törvénytar, 1990 II. 20. sz. Anlage I., 548. oldal)

A gazdasági unióhoz kapcsolódva az „Államszerződés” hatályba lépésével egyidejűleg, július 1-én az NDK parlamentje kerettörvényt fogadott el a környezetvédelemről, melyben saját szabályozását az NSZK jogi mércéjéhez igazítja a természetvédelem, a sugárzás elleni védelem, a vízgazdálkodás és hulladékgazdálkodás terén. Továbbá kötelezi magát a környezetvédelmi unió létrehozására, melynek értelmében az NDK lehetőség szerint minél hamarabb átveszi az NSZK-ban érvényben lévő biztonsági és környezetvédelmi jogi szabályozást.

A szociális unió egységet képez a pénzügyi és gazdasági unióval. A szociális unió keretében az „Államszerződés” kelet-német területekre is kiterjesztette a szövetségi szociális biztosítás rendszerét, a munkajogi szabályozást, a szociális biztosítás és szociális segély rendszerét. Bevezette a szövetségi jogszabályokban foglalt nyugdíjbiztosítást, betegbiztosítást. A munkanélküliség és baleset esetén nyújtandó biztosítást érintően rendelkezik a szociális segélyezésről és munkajogi kérdésekről⁶⁵³, megvalósítja a teljesítményen alapuló juttatások és a szociális kiegyenlítés rendszerét.

Az NDK költségvetését, pénzügyeit, az adó, a vám, a pénzügyi igazgatás szabályozását az NSZK jogi szabályozásának megfelelően kell alakítani. A népi tulajdonban lévő vagyont elsődlegesen a gazdaság megreformálására és a költségvetés szanálására kell felhasználni. A költségvetési segély keretében a célzott pénzügyi támogatásokat, valamint a nyugdíjak és munkanélküli biztosítás finanszírozásához szükséges összegeket az NDK 1990/91-ben megkapja.

Közös kormánybizottság feladata a szerződés végrehajtása, a vitás kérdések előterjesztése. Amennyiben a problémákat egyeztető tárgyalásokon nem sikerül megoldani, döntőbíróság dönt. A döntőbíróság választottbíróságként jár el, hatásköre a gazdasági unió szerződésből eredő, a két ország között keletkezett jogvitákra terjed ki, az Egyesítési szerződés pedig a szerződésből eredő, a szövetség és tartományok közötti vitás

⁶⁵³ Ide tartoznak az egyesülési szabadság, a kollektív szerződéssel kapcsolatos autonómia, a sztrájkjog, az üzemi alkotmány, a felmondás elleni védelem, az együttes döntés joga, betegség esetén a munkáltató kompenzációs kötelezettsége a díjazás tekintetében.

ügyekre az Alkotmánybíróság hatáskörét jelöli meg. Az új tartományok az NDK-nak utódai, így választottbírók elé kerülnek a gazdasági uniós szerződésből eredő vitás ügyek.⁶⁵⁴

A szerződést szükség esetén meg lehet változtatni, ki lehet egészíteni, nem érinti a harmadik államokkal kötött szerződéseket, és ratifikálást igényel.

A közös jegyzőkönyvben általános vezérelveket határoztak meg a gazdasági és szociális unióhoz, különösen a gazdasági jog, az építési jog, a munkajog és a szociális jog alkalmazása területén.

A szerződés mellékleteivel együtt teljes. Az I. Melléklet a pénzügyi unióról és a pénzügyi átállásról szóló rendelkezéseket tartalmazza. A II. Melléklet előírja az NDK számára a törvényerőre emelendő rendelkezéseket. A III. Melléklet felsorolja az NDK számára a hatályon kívül helyezendő, ill. módosítandó szabályokat. A IV. Melléklet az NDK által kibocsátandó jogi szabályokat tartalmazza. Az V. Melléklet az NSZK-t kötelezi bizonyos szabályok módosítására. A VI. Melléklet a későbbiek során az NDK-ban megalkotandó szabályozásról szól. A VII. Melléklet a végrehajtással kapcsolatos alapelveket tartalmazza. A VIII. Melléklet a döntőbírók számára fontos eljárási szabályokat sorol fel, a IX. Melléklet pedig a magánbefektetők tulajdonszerzési lehetőségeivel foglalkozik, a föld és a termelőeszközök tekintetében, valamint az ipari munkahelyteremtő befektetések támogatásáról szól.⁶⁵⁵

Az „Államszerződés” megfogalmazza a két német állam azon reményét, hogy az Alaptörvény 23. cikkelye alapján megkötött első államszerződéssel megtették az első fontos lépést az állami egység helyreállítása érdekében.

A szerződés hatásai kezdettől fogva ellentmondásosak voltak. A gazdasági struktúraváltás a német egység elkerülhetetlen eleme. Alternatíva nem volt, illetve olyan, a realitástól távoliak – mint pl. a kelet-német márka további fennmaradása az egykori NDK,

⁶⁵⁴ Ezt a következtetést vonta le Lövetei István is egy cikkében. (Vö. Lövetei István: A német egység gazdasági jogi kérdései, Folyóirat: Friss Hírek a nemzetközi kereskedelem világából, 1990./12. szám, 34. oldal)

⁶⁵⁵ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 401. oldal

mint különleges gazdasági övezet területén. A közgazdászok véleménye szerint a változások sokkolni fogják a kelet-német gazdaságot, számos, a szabad versenyre nem felkészült vállalkozás összeomlása várható. A munkanélküliek száma egy hónapon belül, 1990 márciusától ápriliséig 38 313-ról 64 948-ra nőtt az NDK-ban, a szakemberek prognózisa szerint 1991. év végéig 500 000 és 2 millió közötti munkanélkülivel kell számolni a keleti területen. Az előrejelzések a vártnál magasabbak lesznek az NDK iparának és infrastruktúrájának fejlesztéséhez szükséges összegek, a szakemberek már 500 milliárd és 1,1 billió DM közötti összegekkel számoltak. Csupán a szociális szolgáltatások évente 10 milliárd DM többletkiadást követeltek.⁶⁵⁶

XII. 6. Gazdasági hanyatlás

Csak miután a gazdasági, pénzügyi és szociális uniót 1990 július 1-i hatállyal bevezették, derült fény az NDK gazdaságának valóságos állapotára. Olyan helyzet tárult fel, amelyben sem az alapvető adatok, sem a statisztikák nem feleltek meg a valóságnak. A Honecker-időszakban tudatosan hamis képet festettek az NDK gazdaságáról, azt sugallva, hogy nincsenek nagyobb gazdasági problémák, miközben a kelet-német állam ténylegesen a csőd felé haladt. Honecker meghamisította a valóságot, és csak akkor, amikor az utódja, Krenz 1989 őszén mérleget készíttetett, derült ki, hogy az NDK menthetetlen. Ma már a párt belső anyagaiból mindez tudható, de 1990-ben az egyesüléssel foglalkozó politikusok számára nem volt nyilvánvaló. Így érthető, hogy Bonnban is voltak illúziók a feladat nagyságát, könnyebb megoldhatóságát illetően.⁶⁵⁷

Az NDK mutatói teljes foglalkoztatottságról, széleskörű orvosi ellátásról, és alacsony bérekről adtak számot. De ezek a vívmányok, valamint döntően az alapvető javak, és a hétköznapi szükségletek szolgáltatásainak államilag meghatározott alacsony

⁶⁵⁶ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 48. oldal/

⁶⁵⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 48. oldal/

árai vezettek az NDK gazdasági hanyatlásához. A gazdasági és pénzügyi unió révén 1990 júliusában megnyílt nemzetközi piacokon az alacsony produktivitású szocialista gazdasági rendszer próbált versenyre kelni a kapitalista gazdasággal.

Azonban az NDK vállalatai átlagosan csak a nyugati konkurensok produktivitásának 1/3-át érték el, alig termeltek világpiacképes javakat, tömérdek környezeti kárt okoztak, hatalmas adóssághegyeket halmoztak fel, nem csoda tehát, hogy a kelet-német gazdaság tönkrement. Majdnem mindegyik állami üzem óriási veszteséggel működött, noha csak 1989-ben 120 milliárd kelet-német márka állami támogatásban részesültek. A hetvenes és nyolcvanas években a konzumjavak és a szociálpolitika finanszírozása, valamint az ebből fakadó külföldi tartozások drasztikusan csökkentették a beruházási lehetőségeket. A kelet-német ipari és mezőgazdasági létesítmények teljesen elöregedtek, és sokféle szempontból alig működő gépparkkal, elavult infrastruktúrával rendelkeztek. 1989-ben az ipari berendezéseknek mintegy 29 százaléka 11 és 20 év közötti volt, 21 százaléka pedig több mint 20 éves.⁶⁵⁸

Az NDK gazdaságának a világpiacra történő nyitása ezért csak a legrövidebb időn belüli teljes összeomlást eredményezhette, hiszen a keleti piacok szintén ebben az időben mentek keresztül általános változáson.⁶⁵⁹ De a hanyatló tendencia már 1989 végén is nyilvánvaló volt, és az NDK részéről valójában ennek felismerése nyitott szabad utat a gazdasági és pénzügyi unió elfogadásához.

XII. 7. A kelet-német gazdaság átalakítása, az Állami Vagyonkezelő Intézet

A kelet-német gazdaságnak az új politikai és gazdasági feltételekhez kellett igazodni, így, még Hans Modrow

⁶⁵⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 49. oldal/

⁶⁵⁹ Bár 1990-ben 110 000 új üzemet alapítottak az NDK területén, a termelés 1990 végéig nem kevesebb, mint 18, 5 %-al csökkent. Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 49. oldal/

miniszterelnöksége alatt 1990 márciusában, megalakult a Privatizációs Igazgatóság⁶⁶⁰, amely az állami ipari politika szanalási eszköze lett egy kvázi szocialista társadalomban. Azonban a privatizálás csak a Népi Kamara képviselőinek választása után⁶⁶¹ kapott nagyobb hangsúlyt.

A Népi Kamara 1990. június 18-án⁶⁶² külön törvényt fogadott el a „Treuhand”, az Állami Privatizációs Társaság létrehozásáról és működéséről. A jogszabály megfogalmazása szerint a „Treuhand” feladata a népi tulajdonban lévő vagyon privatizálása és átalakítása, a Minisztertanács felügyelete alatt, a szociális piacgazdaság elvei alapján működve. A törvény alapján 1990. július 1-e után körülbelül 8 ezer népi tulajdonban lévő üzem alakult volna kapitalista üzemmé. A Népi Kamara privatizációs törvénye nem vonatkozott az állami és szövetkezeti tulajdonra.⁶⁶³

A német egység után a „Treuhand” szövetségi, közjogi intézmény lett, Berlin székhellyel, a bonni Pénzügyminisztérium szakmai és törvényességi felügyelete alatt működött.⁶⁶⁴ Az intézmény gyorsan nőtt nagy szervezetté, 3 000 munkatársat foglalkoztatott, akik részben a berlini központban, részben a 15 helyi irodában dolgoztak. Feladatuk az állami földtulajdon, és az ott található ingatlanok, 127 központi és 95 helyi kombinát,

⁶⁶⁰ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 49. oldal/

⁶⁶¹ 1990. március 18.

⁶⁶² 1990. június 17-ről 18-ra virradó éjjel. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 403. oldal), a törvény hatályba lépése 1990 július 1. (Vö.: Archiv, 34.621. oldal)

⁶⁶³ Vö.: Archiv, 34.622. oldal

⁶⁶⁴ 1990. október 3-án állították fel a „Treuhand” új intézményét /Az „Egyesítési Szerződés”, és a volt NDK privatizálásáról szóló törvény alapján/. 1994. december 31-ig működött, a megmaradt feladatokat különböző társaságok látták el, az új és régi hitelekkel, a kiegyenlítési követelésből eredő adósságot a szövetség ún. „Örökölt terhek megszüntetésére létrehozott alapja” vette át.

A Vagyonkezelő Intézet tevékenységét nem a közigazgatási eljárás szabályai szerint végezte, hanem tulajdonosként lépett fel, felügyeletét pedig a pénzügyminiszter a gazdasági miniszterrel és az illetékes miniszterrel egyetértésben látta le. (Vö.: Harmathy Attila: A német privatizáció tapasztalatairól. In.: Friss Hírek..., 2/91. 3. oldal)

valamint összesen 12 993 ipari vállalat privatizálása volt⁶⁶⁵, tehát az egykori NDK korábban népi tulajdonban lévő üzemének privatizálása, szanálása vagy megszüntetése, valamint a földtulajdon előkészítése az új gazdasági célokra. Feladatkörébe tartozott szükség esetén, átmeneti időre a tevékenység fenntartása, és az állagromlás mértékének csökkentése. A „Treuhand” a privaticációs bevételeit a vállalatok versenyképessé tétele, támogatása és szanálása érdekében szabadon felhasználhatja. A „Treuhand” működése során bebizonyosodott, hogy azok az elvárások, melyek szerint a népi tulajdon privatizálásából befolyó bevételek kiegyenlítik a német egyesítésből eredő terheket, súlyos tévedésnek bizonyultak.⁶⁶⁶

A hivatal – igaz, nagyon magas áron – kevesebb, mint 4 év alatt betöltötte küldetését. Minden egyes márkához, amelyet a magán szféra egy kelet-német vállalat megvásárlására fordított, még 3 márkát kellett hozzátenni közpénzekből, így lehetett a régi adósságot törleszteni, és a környezeti károkat elhárítani. A köztámogatás nélkül aligha mutatkozott volna érdeklődés a legtöbb kelet-német vállalat iránt. Így minden privatizációs siker növelte az Állami Vagyonkezelő Intézet pénzügyi deficitjét. A bonni pénzügyminisztérium szakértői már 1991-ben kiszámolták, hogy megközelítően 500 milliárd DM-et kell a német adófizetőknek megfizetni az NDK-gazdaságának szanálása érdekében.⁶⁶⁷

⁶⁶⁵ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 49. oldal/

A vállalatokból 8.500 volt nagyvállalat, ezekhez tartozott számos fiókvállalat. A „Treuhand” feladatának elvégzésére az alábbi összegeket irányozta elő: 101 milliárd DM –t az átvállalt tartozásállomány megfizetésére, 154 milliárd DM –t a vállalatok szanálására, valamint a likvidálások során felmerülő költségekre, 44 milliárd DM-t az örökölt terhekl csökkentésére és az ökológiai környezeti feladatok megoldására. (Vö.: Nagy Katalin: Gazdasági alkalmazkodás a volt NDK-ban....Budapest, 1992, 36. oldal)

⁶⁶⁶ A német kormány kezdetben 600 milliárd DM privatizációs bevételre számított, 1991 végén 115 milliárd DM-ben reménykedett, a valóságban azonban csupán 39 milliárd DM folyt be, és 1994. december 31. után /a „Treuhand” befelyezte működését/ 192 vállalat maradt az utódszervezetekre. (Vö.: Nagy Katalin: Gazdasági alkalmazkodás a volt NDK-ban....Budapest, 1992, 36. oldal)

⁶⁶⁷ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 49. oldal/

A magángazdaság szerepvállalása – korábbi ígéretei ellenére – visszafogott maradt a kelet-német gazdaságban. Ez részben a megoldatlan tulajdonjogi problémák miatt alakult így. A gazdasági és pénzügyi unió bevezetése utáni első évben a magángazdaság kevesebb, mint 13 milliárd DM összeget investált a keleti gazdaságba. Nem folytak be az új tartományok kalkulált adói sem, így a szövetségi köztársaság korábbi tartományainak az eredetileg tervezettnél jóval magasabb összeggel kellett hozzájárulnia a szövetségbe belépett területek gazdaságának rendbe tételéhez.

További nehézségeket okozott, hogy a szakemberek nem tudtak minden problémát előre felmérni, így különösen a környezeti problémák bizonyultak súlyosabbnak. Csupán az energiarendszer átalakítására, különösen a levegőszennyezettség csökkentése érdekében, 200–220 milliárd DM közötti összeget irányoztak elő. A vízháztartás állapota is katasztrofális volt, a folyóvizek 43 %-a, az állóvízállomány 1 %-a volt alkalmas ivóvíz előállítására, a korszerűsítés 120 milliárd DM összegű beruházást igényelt.⁶⁶⁸ 1991-ben mintegy 133 milliárd DM összegű közpénzre volt szükség, hogy a bevételeket biztosítsák, vállalkozásokat támogassanak, és az infrastruktúrát javítsák. 1992-ben már 162 milliárd volt ez az összeg, 1993-ban 178 milliárd, 1994-ben 180 milliárd és 1995-ben 194 milliárd. Az összegek azért voltak olyan magasak, mert a költségvetés tartozása már 1992-ben 1,3 billió DM-re rúgott. Az adósság 1991-ben elérte a bruttó társadalmi termelés 3,1 %-át, ez 3,5 %-al volt magasabb, mint az USA-ban.⁶⁶⁹

A felelős politikusoknak a kelet-német gazdaság gyors fellendülése ügyében tanúsított optimizmusa a jelentős anyagi ráfordítás ellenére tévesnek bizonyult. A megoldandó feladat a vártnál több időt igényelt, a rossz termelési kilátások elijesztették a privát befektetőket, a központi támogatás és a munkahelyteremtő programok az eredeti keretek között tarthatatlanok voltak. A kelet-német területen a munkanélküliség

⁶⁶⁸ Vö.: Nagy Katalin: Gazdasági alkalmazkodás a volt NDK-ban...Budapest, 1992, 9. oldal

⁶⁶⁹ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 49. oldal/

átlagosan 15 %, egyes régiókban pedig még magasabb volt. Általános volt a csalódottság, 1990-ben a politikusok a választási kampány során túl sokat ígértek. A „Politbarometer”⁶⁷⁰ választási kutatócsoportjának közvélemény-kutatása szerint 1993-ban a kelet-németek 75 %-a gondolta, hogy a társadalom súlyos válságban van. A gazdasági helyzettel kapcsolatosan a megkérdezettek 50 %-a úgy vélekedett, az új tartományokban nemcsak rossz, hanem rossz is marad a gazdasági helyzet.⁶⁷¹ Habár az állam az egyén közérzetét igyekezett javítani, hiszen a volt NDK területén a termelékenységhez viszonyítva túl magas béreket fizettek, a szokatlan mértékű munkanélküliség bizonytalanságot okozott.⁶⁷²

XII. 8. Alaptörvény vagy új alkotmány? A Népi Kamara jogszabályalkotó tevékenysége az egyesítés érdekében

Az NDK-ban az 1989. év végétől jogállami reformok előkészítésére került sor, megteremtve a jogi alapokat a szabad, pluralista demokrácia számára. A rendszeressé vált tüntetések nyomására a Népi Kamara 1989. november 18-án arra az elhatározásra jutott, hogy új választási törvényt dolgoz ki, és az alkotmány revíziójára bizottságot állít fel. A törvényalkotók ekkor még feltehetően megújított „szocialista” alkotmányra gondoltak, de a bizottság tevékenységéről nem szólt híradás.

A Népi Kamara 1990. január 12-én alkotmányt módosító törvényt fogadott el a külföldi magántőkével alapítható társaságok engedélyezéséről, február 20-án törölték az alkotmányból a Nemzeti Frontra vonatkozó szabályozást, ugyanaznap új választási törvényt fogadott el a parlament, ennek

⁶⁷⁰ közvéleménykutató intézet az NSZK-ban Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 49. oldal/

⁶⁷¹ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 49. oldal/

⁶⁷² 1992 elején 3,2 millió ember volt munkanélküli, ez az ország területén nem arányosan jelentkezett, hanem a volt NDK területét sokkal sűrűbben érintette, mint a nyugati országrészt. A munkanélküliség a munkaképes lakosság 40 %-át érintette. (Vö.: Inotai András: A német újraegyesítés gazdasági hatása..., In: Külgazdaság, 12/91. , 45. oldal)

alapján zajlott a március 18-i parlamenti választás⁶⁷³. A korábbi 500 helyett 400 képviselőnek jutott hely a Népi Kamarában, akiket az arányos választójog szerint választottak a kelet-német választópolgárok szabad, általános, egyenlő, közvetlen és titkos választással. Másnap, 1990. február 21-én a demokratikus pártok alapításának engedélyezéséről hozott törvényt a Népi Kamara. Március 6-án új szabályozás született a szakszervezetek függetlenségének biztosításáról, és a helyi választójogi törvényt is újra szabályozták.

További törvényhozási aktusok egész sora szolgálta a szabadságjogok biztosítását. A Népi Kamara 1990. január 11-én meghozta az utazási szabadságról szóló törvényét⁶⁷⁴, melyben a polgárok devizához jutását is szabályozta. Egymás után születtek az egyesülési⁶⁷⁵, a gyülekezési⁶⁷⁶ szabadságról szóló törvények. 1990. február 5-én a Népi Kamara törvényt hozott a vélemény- és sajtószabadságról. Kimondja, a vélemény-, az információ- és médiaszabadságnak nem lehet korlátokat szabni. Azonnali hatállyal megtilt mindenféle cenzúrát, és a rádiót, a televíziót, valamint az ADN hírügynökséget kivonja a kormány hatásköréből.

Összességében azt mondhatjuk, a jogszabályalkotás az események mögött kullogott, a szabadságjogokat már régen gyakorolták az NDK polgárai, mire azokat jogszabály biztosította számukra, a jogszabályok megalkotásakor a politika túlhaladta azok célját. 1990 tavaszán már nem az volt az aktuális kérdés, milyen jogszabályokkal lehet megteremteni a demokratikus állam alapjait, hanem hogy mely döntéseket kell meghozni a két német állam egységesítése érdekében.

⁶⁷³ 93,38 %-os részvétel mellett – az előrejelzésekkel ellentétben – elsőprő győzelmet arattak az 1990. február 5-én a „Szövetség Németországért (=”Allianz für Deutschland”) elnevezésű választási szövetségbe tömörült pártok. A CDU a szavazatok 40,82 %-át, a DSU 6,31 %-át és a DA 0,92 %-át nyerte el, az SPD csupán 21,88 %-hoz jutott, a PDS a szavazatok 16,40 %-át kapta, a liberális párt pedig 5, 28 %-ot. Mivel a parlamenti mandátumhoz jutást százalékos küszöb nem korlátozta, kevés szavazatot kapott pártok is bejutottak a Népi Kamarába. (Adatok. Lehmann: Deutschland-Chronik, 389. oldal alapján)

⁶⁷⁴ Hatályba lépés: 1990. február 1-én.

⁶⁷⁵ 1990. február 21. Egyesülési szabadságról szóló törvény

⁶⁷⁶ 1990. március 7. Gyülekezési szabadságról szóló törvény

A gazdasági jogszabályok alkotóinak azonban előre kellett gondolkodniuk. Az iparüzési szabadság /1990. március 6./ elismerése, a kisipari rendtartás /1990. február 22./, az első lépéseket jelentette a szabad gazdasági rend jogi alapjainak megteremtésében.⁶⁷⁷ Két jogalkotói programcsomag komplex módon igyekezett megoldani a jogszabályalkotás feladatát. Az egyik részben módosította, részben hatályon kívül helyezte az NDK jogszabályait⁶⁷⁸, a másik – megfelelő, értelemszerű módosítások után – hatályba léptette az NSZK legfontosabb jogszabályait az NDK-ban⁶⁷⁹.

Az újraegyesítés alapvető kérdései közé tartozott a jövőbeni német alkotmány. Az állami egység helyreállítására kétféle törvényes lehetőség kínálkozott: az Alaptörvény 23. cikkelye kimondta, hogy azt az NSZK már meglévő tartományain kívül „Németország más részein (...) azok belépése után hatályba kell léptetni”,⁶⁸⁰ illetve a 146. cikkely szerint az Alaptörvény hatályát veszi, amint a német nép szabad elhatározással – a teljes német nép alkotmányozó aktusával – új alkotmányt hoz létre. Tehát az Alaptörvény felkínálta az alkotmányjogi újakezdés lehetőségét.

1990 februárjában, a pénzügyi unió bejelentése, valamint a „Német Egység Bizottsága”⁶⁸¹ létrehozása után időszerűvé vált az alkotmány kérdésének rendezése is. A németek többsége a 23. cikkely alkalmazása mellett szállt síkra, ez gyors és bonyodalmaktól mentes megoldást ígért. Ugyan Németország

⁶⁷⁷ Vö.: Willoweit: Deutsche Verfassungsgeschichte, 466. oldal

⁶⁷⁸ „Gesetz über die Änderung oder Aufhebung von Gesetzen der Deutschen Demokratischen Republik” /1990. június 28. – hatályba lépett: 1990. július 1./

⁶⁷⁹ „Gesetz über die Inkraftsetzung von Rechtsvorschriften der Bundesrepublik Deutschland in der Deutschen Demokratischen Republik.”/ GBl 1990 I. Nr. 34. – Közlöny, 1990. I. 34. szám/, amely gazdasági jogszabályok egész sorát léptette életbe az NDK területén (banktörvény, hiteltörvény, kereskedelmi törvény, a gazdasági társaságokról szóló törvényeket, stb.) (Vö. Lövétei István: A német egység gazdasági jogi kérdései, Folyóirat: Friss Hírek a nemzetközi kereskedelem világából, 1991./2. szám, 31. - 33. oldalak)

⁶⁸⁰ /Das Grundgesetz ist außer in den bereits bestehenden Ländern der Bundesrepublik auch/ „in anderen Teilen Deutschlands (...) nach deren Beitritt in Kraft zu setzen”. Ezt az utat választották Saar-vidék belépésénél is. (Alaptörvény 23. cikkelyéből)

⁶⁸¹ 1990. május 23-án üléseznek először közösen Bonnban a két német parlament „Német Egység” elnevezésű bizottságai. A parlamenti bizottságok felállításáról 1990. április 30-án, Berlinben döntöttek a Szövetségi Gyűlés és Népi Kamara elnökei, azzal a céllal, hogy kísérik végig az egyesítés folyamatát, és működjenek közre abban. /Lehmann: Deutschland-Chronik, 402. oldal alapján/

mindkét részében voltak hívei a másik megoldásnak is, elsősorban polgári jogászok, és szociáldemokraták tartották fontosnak a 146. cikkely alkalmazását, mert szerintük új alkotmányt szükséges létrehozni.

Bonn nem anektálhatja egyszerűen az NDK-t.⁶⁸² Azonban a Wickert-Intézet február 26-án nyilvánosságra hozott közvélemény-kutatása szerint a nyugat-németek 89,9 %-a, a kelet-németek 84,1 %-a gondolta, hogy az Alaptörvényt továbbra is össznémet alkotmányként hatályban kell tartani.⁶⁸³

Az 1990. március 18-i népi kamarai választások után a kérdés politikailag eldőlt. Wolfgang Schäuble szövetségi belügyminiszter április 6-án megbeszélést tartott „A szövetségi jogok az NDK-ban történő bevezetéséről szóló törvény”⁶⁸⁴ előkészítéséről. Április 18-tól kezdve Peter-Michael Diestel a gyakorlati kérdések egyeztetése végett rendszeresen találkozott kelet-német kollégáival. Ezzel párhuzamosan az igazságügyi miniszterek, Hans Engelhard és Kurt Wünsche, elkezdtek kidolgozni a két jogrendszer harmonizálásának egyes kérdéseit.

A belépéssel, és az alkotmányozással kapcsolatos legfontosabb határozatok az NDK Népi Kamarájának illetékességi körébe

⁶⁸² 1989 novemberében erősödtek meg az egyesítést ellenző hangok. 1989. november 26-án neves értelmiségiek és reform-politikusok felhívást fogalmaztak meg az ország önállóságának megőrzése érdekében. (Stefan Heym tette közzé két nappal később) Hangoztatták: „az NDK a Szövetségi Köztársaság szocialista alternatívája” kell maradjon, különben „anyagi javaink és erkölcsi értékeink végkiárusítása” fenyeget, és az NSZK „bekebelezi” az NDK-t.

1989 decemberében újabb fordulatot vettek az események, a tömegtüntetéseken egyre többször lehetett látni – nem kis feszültséget keltve – „szuverén NDK-t” követelő transzparenszeket (Pl.: „Wir lassen uns nicht BRDigen” – jelentése: „Nem hagyjuk magunkat NSZK-sítani”. A felirat szellemes nyelvi játékot takar, ha a „BRDigen” szóösszetételt kis elferdítéssel, mintha betűznénk, „be-er-d-igen”-nek ejtjük, a felirat jelentése a következő lesz: „Nem hagyjuk magunkat eltemetni”; „Kein Ausverkauf der DDR” – „Nem árusítjuk ki az NDK-t”; „Wider Vereinigung” – „Az egyesítés ellen”, a „wider” szócska ismét nyelvi játékot kínált, az egyesítést követelők transzparenszeiről csak egy „e” betűt kellett levenni, ugyanis a „wieder” azt jelenti „újra”, a „Wiedervereinigung” pedig „újraegyesítést”) /Lehmann: Deutschland-Chronik, 379. és 383. oldalak alapján/

⁶⁸³ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz. 51. oldal/

⁶⁸⁴ „Gesetz über die Einführung von Bundesrecht in der DDR” (1. Überleitungsgesetz)

tartoztak. Április 26-án – két nappal azután, hogy Kohl kancellár és de Maiziére miniszterelnök megegyeztek⁶⁸⁵ a pénzügyi-, szociális és gazdasági unió bevezetéséről – a képviselők többsége elutasította az új alkotmány kidolgozását. A DSU-frakció kezdeményezésére az NDK parlamentje az Alaptörvény 23. cikkelye alapján történő azonnali belépés mellett döntött.⁶⁸⁶ Az Alkotmányügyi és Jogi Bizottság előkészítő munkája nyomán a parlament 1990. június 17-én elfogadta az ún. „Alkotmányos alapelvek törvényét”⁶⁸⁷, amely hatályon kívül helyezte az Alkotmány egy részét, és kimondta, hogy a Német Demokratikus Köztársaság „szabad, demokratikus, szövetségi, szociális és gazdaságilag orientált jogállam”.⁶⁸⁸ A törvény biztosítja a magántulajdon szabadságát a föld és a termelőeszközök tekintetében is, a szerződési szabadságot, a munkaadók és munkavállalók egyesülési jogát. A környezet védelme az állam és polgárai kötelezettsége lett. A törvény felhatalmazza az államot, hogy Alkotmányával átruházza felségjogait államközi intézményekre, a Németországi Szövetségi Köztársaság intézményeire, és hogy hozzájáruljon felségjogai korlátozásához.⁶⁸⁹

Hiányzik a módosításból az oly sokszor követelt munkához való jog, és az egészséges környezethez való jog garantálása.

Az „Államszerződés” hatálybalépésével egyidejűleg a közös német határállomásokon megszűnt az átlépő személyek

⁶⁸⁵ A kancellárt és a CDU-t gyakran érte az a vád, különösen az SPD részéről, hogy nem adnak meg minden információt a parlamentnek, különösen a költségekre vonatkozó kérdésekre nincs válasz, és a CDU úgy tesz, mintha az egyesítés egy szűk kör feladata lenne, az NSZK egy Kft, és a szövetségi kancellár ennek a Kft-nek az ügyvezetője. (Utalás Dressler (SPD) képviselő szeptemberi felszólalására, Archiv, 34 924. oldal alapján)

⁶⁸⁶ 1990. június 17.

⁶⁸⁷ „Verfassungsgrundsätze-Gesetz”. A Népi Kamara 18-ára virradó éjjel fogadta el 269 igen, 83 nem szavazattal, 4 tartózkodás mellett. (Adat: Archiv, 34 622. oldal alapján)

⁶⁸⁸ Az 1974-es módosított alkotmány 63. cikkely, 2. bekezdésének módosítása. Az alkotmány 1. cikkely 1. bekezdését a Népi Kamara már 1989. december 1-én módosította, és törölte belőle a SED vezető szerepére utaló mondatot. (Tehát kimaradt a szövegből, hogy „a munkásosztály és annak marxista-leninista pártjának vezetésével” működő politikai szervezet az NDK.) /Lehmann: Deutschland-Chronik, 380. oldal alapján/

⁶⁸⁹ Vö.: Archiv, 34.622. oldal

ellenőrzése.⁶⁹⁰ A németek ettől kezdve a két Németországon belül természetesen gyakorolhatták a szabad költözködés jogát. Ez ugyanakkor azt is jelentette, hogy a szövetségi köztársaság területén megszűnt az NDK állampolgárok befogadása. Amennyiben bármely kelet-német polgár nyugati területre kívánt költözni, azt saját felelősségére tehetette, magának kellett gondoskodnia lakásról és munkahelyről, a szövetségi állam nem juttatott többé számára beilleszkedési segítyt, és 1990. május 19. napjától kezdve nem részesítette betelepült idegeneknek járó nyugdíjban.

Az NSZK újra szabályozta a kelet-európai államokból érkező kitelepülők felvételének eljárását. 1990. július 1-étől kezdve a beutazás előtt ellenőrizték, hogy a menekültstátusz előfeltételei fennállnak-e (pl. német állampolgárság vagy német származás). A nyugat-német állam beilleszkedési juttatásai csak a felvételtől szóló határozat kiadása után esedékesek.

Az „Államszerződéssel” egyidejűleg vámunió is életbe lépett a két Németország között.

XII. 9. Az ún. „Tartományokat visszaállító törvény”

A Népi Kamara 1990. július 22-én kibocsátotta az alkotmánymódosító ún. „Tartományokat visszaállító törvényt”⁶⁹¹, mely visszaállítva az öt korábbi tartományt, szövetségi állammá alakította az addig centralizált NDK-t.⁶⁹² Az ún. „Tartományokat visszaállító törvény” értelmében az addigi kerületek területén újra kell alakítani a tartományokat, 1990. október 14-én, a

⁶⁹⁰ 1990. július 1-én a két német állam belügyminisztere egyezményt írt alá (Szövetségi Tanács jóváhagyta), melynek értelmében felszámolták a belső német határt és megszüntették az átlépő személyek ellenőrzését. (1990. július 6-án lépett hatályba az egyezmény.) A két Németország közötti határ védelmét – ahol 1961 óta 201 embert öltek meg, és 14 000 menekült sebesült meg – 500 megfigyelő torony, 400 árok, 132 ezer érintkezésre önmagát robbantó lövedék, 48 ezer határőr és 1265 km hosszú fényrács szolgálta. (Archiv, 34 662-34 664. oldalak alapján)

⁶⁹¹ „Ländereinführungsgesetz”

⁶⁹² Az ún. „Demokratizálási törvény” (= „Demokratisierungsgesetz”) 1952. július 23-án alakította át az NDK-t az ún. demokratikus centralizmus és adminisztratív tervgazdálkodás elvei alapján centrális állammá, melynek értelmében az 5 tartományt 14 kerület és 217 körzet közigazgatási egysége váltotta fel. (Vö.: Lehmann: Deutschland – Chronik 76. oldal)

törvény hatálybalépésének napján, annak előírása szerint megválasztották a tartományi gyűléseket⁶⁹³.

A tartományok határai a történelmi hagyományokat követték. Amennyiben a tartományok határainak kiigazítására kerül sor, a törvény értelmében a polgárokat is meg kell kérdezni erről. Kelet-Berlin is tartományi jogosítványokat kapott.

A Népi Kamara munkája már csak abból állt, hogy a törvényi szabályozást az elvart, új alkotmányos helyzethez igazítsa, megteremtse a jogi alapokat az NDK megszűnéséhez, megalkossa azokat a jogszabályokat, amelyek jogi lehetőséget teremtenek az NSZK törvényeinek átvételére, szándékuk szerint megőrizve a kontinuitást és legitimitást. Az 1990. május 23-án először összeült „Német egység” elnevezésű közös, kelet- és nyugat-német parlamenti bizottság július 26-i megállapodása alapján augusztus 3-án aláírták az első össznémet választási szerződést, mely kiterjesztette a szövetségi választójogi törvény hatályát az NDK tartományaira. A szerződésben foglaltak ellentmondanak annak az egyébként magától értetődő alaptételnek, hogy parlamentet csak az állam alkotmánya alapján lehet választani.⁶⁹⁴ Némi alkotmányos aggályon túllépve a szocialista idők alkotmányát az első szabadon választott Népi Kamara – a nép döntése alapján⁶⁹⁵ – úgy tudta megfosztani a marxista-leninista elvektől, és az arra épült rendelkezésektől, hogy képessé vált egy teljesen ellentétes alkotmányos rend elfogadására.⁶⁹⁶

⁶⁹³ A CDU a legtöbb szavazatot Mecklenburg-Vorpommern (38,3 %), Sachsen-Anhalt (39 %), és Thüringia (45,4 %) tartományokban kapta, Szászországban pedig abszolút többséghez jutott (53,8 %). Az SPD Brandenburg tartományban jutott a szavazatok többségéhez (38,3 %) . (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 461. oldal)

⁶⁹⁴ Vö.: Schmidt: Rechtliche Voraussetzungen 1892-1893. oldalak

⁶⁹⁵ A március 18-i választásokon az emberek többsége azokra a pártokra szavazott, amelyek a két német állam gyors egyesítésére törekedtek.

⁶⁹⁶ Vö.: Willoweit: Deutsche Verfassungsgeschichte, 467. oldal

XII. 10. Az „Egyesítési szerződés”

Az 1990. augusztus 31-i „Egyesítési szerződés”⁶⁹⁷ létrehozta Németország állami egységét. Az utolsó német-német szerződés preambulumból, 45 cikkelyből, a cikkelyek magyarázatául szolgáló jegyzőkönyvből, valamint 3 mellékletből áll.

A preambulum szerint a Németország mindkét részében élő emberek békében és szabadságban, jogállami, demokratikus és szociális szövetségi államban akarnak élni, a német egységgel hozzá kívánnak járulni Európa egyesüléséhez, és a békén alapuló új európai rend felépítéséhez. A békén és bizalmon alapuló együttélés előfeltételeként a két német állam elismeri a határok sérthetlenségét, Európa minden államának területi integritását és szuverenitását.

Az NDK belép az NSZK Alaptörvényének hatályossági területébe, a belépéssel az Alaptörvény 23. cikkelyének megfelelően 1990. október 3-án Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen, Sachsen-Anhalt és Thüringia tartományok a Német Szövetségi Köztársaság tartományaivá válnak.

Ezzel megszűnt a Német Demokratikus Köztársaság. 45 év után helyreállt Németország állami egysége. A Német Szövetségi Köztársaság korábbi 248.678 km² alapterülete a volt NDK 108.181 km²-ével 356.859 km²-re növekedett. Lakosságának száma a korábbi 61,7 millióról a 16,4 milliós kelet-német lakosokkal 78,1 millióra nőtt. 1990. október 3-án éjfélkor

⁶⁹⁷ Teljes nevén: „Németország állami egységének helyreállításáról szóló szerződés” /= „Vertrag über die Herstellung der Einheit Deutschlands”; rövidítve: „Einigungsvertrag”/. A szerződést Kelet Berlinben, a „Trónörökös-palotában” írta alá 1990. augusztus 31-én, 13 óra 15 perckor Wolfgang Schäuble, belügyminiszter, és Günther Krause, az NDK miniszterelnökének parlamenti államtitkára, az NDK miniszterelnöke, de Maiziere is jelen volt a szerződés aláírásánál. (Vö.: Archiv, 34 921-34 923. oldalak)

Az „Einigungsvertrag” megfelelő fordítása meglátásom szerint: „Egyesítési szerződés”. A szó tökéletesen érzékelteti, hogy valaki valamit valamivel egyesít, tehát a folyamat egyirányú. Lövétei István: A német egység gazdasági jogi kérdései c. cikkében /Folyóirat: Friss Hírek a nemzetközi kereskedelem világából, 1990./12. szám, 33. oldal/ az „Einigungsvertrag” szót „Egységszerződés”-nek fordítja, szándéka szerint nyomatékot adva annak, hogy a történelmi folyamat nem egyesülésről szólt, tehát nem a két Németország hozott létre egy új harmadikat, hanem az NDK csatlakozott az NSZK-hoz. A megkülönböztetés fontosságát nem vitatom, de az egység szó német megfelelője „Einheit”, ezért nem tartom megfelelőnek a fordítást.

megszűnt az NDK, az eseményt százezrek ünnepelték harangzúgással, tűzijátékkal a Reichstag épülete előtt.⁶⁹⁸

A szerződés értelmében Nyugat- és Kelet-Berlin egyesülésével 23 kerületet számláló Berlin külön tartományt képez, amely egyben Németország fővárosa. A német egység helyreállítása után a törvényhozó szövetségi szervek döntenek a parlament és kormány székhelyéről.⁶⁹⁹

Az Alaptörvény – míg más határozat nem születik – 1990. október 3. napján lép hatályba az öt új szövetségi tartományban és Kelet-Berlinben.⁷⁰⁰ 1992. december 31-ig, illetve legkésőbb 1995. december 31-ig átmeneti rendelkezések lehetnek érvényben.⁷⁰¹

A belépés következtében az Alaptörvényben az alábbi hat módosítást kellett elvégezni⁷⁰²:

1. A preambulum tartalmát a megváltozott alkotmányjogi helyzethez kellett igazítani, mivel Németország egysége és szabadsága vonatkozásában a régi és új tartományokban élő németek teljesítették az Alaptörvényben előírt kötelezettségüket.

Berlin lett Németország fővárosa.⁷⁰³

2. A 23. cikkelyt hatályon kívül kellett helyezni, ez arról rendelkezett, hogy Németország más részei az Alaptörvény hatályossági körébe léphetnek.⁷⁰⁴

⁶⁹⁸ Szerződés 1. cikkelye

Június 17-e helyett október 3-a lett a „Német Egység Napjának” állami ünnepe. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 417. oldal)

Előző nap a berlini szenátus és magisztrátus bejelentette, hogy a város egyesítése megtörtént. A szövetséges városparancsnokok is ünnepélyesen felfüggesztették fenntartott jogaikat, mondván feladatuk bevégeztetett. A szövetségesek megtartották 618. ülésüket, és evvel befejték működésüket, miután október 1-én a négy nagyhatalom kiadta New Yorkban az ún. Németország-nyilatkozatot, melyben kinyilatkoztatták, az október 3-i „Belépési nyilatkozattal” érvényüket veszítik jogaik és felelősségük.

Október 2-án a kelet-német hadsereg is feloszlott, akit nem bocsátottak el, az a honvédelmi minisztérium kötelékébe került. Az este folyamán pedig de Maiziere, kelet-német miniszterelnök „Könnyek nélküli búcsút vett az NDK-tól”. (Vö.: Archiv, 34 930. oldal)

⁶⁹⁹ Szerződés 2. cikkelye

⁷⁰⁰ Szerződés 3. cikkelye

⁷⁰¹ Szerződés 4. cikkelye

⁷⁰² Szerződés 4. cikkelye

⁷⁰³ Szerződés 2. cikkelye

3. A Szövetségi Tanács szavazatainak az 51. cikkely 2. bekezdésében meghatározott számát ki kellett egészíteni. A több mint 7 millió lakost számláló tartományok 6 szavazattal rendelkeznek.⁷⁰⁵
4. Az Alaptörvény 135.a cikkelye alapján hatályban lévő kötelekről szóló rendelkezések az NDK-t is kötelezik.
5. Az Alaptörvénytől eltérő, kiigazításra szoruló jogszabályok az új, 143. cikkely alapján 1992. december 31-ig, illetve legkésőbb 1995. december 31-ig maradhatnak hatályban. A jogszabály utal a tulajdoni viszonyokba történt visszafordíthatatlan beavatkozásra, az ún. „Nyitott vagyoni kérdések szabályozásáról szóló közös nyilatkozat”⁷⁰⁶ értelmében.

A kisajátítás németek ezreit érintette Keleten és Nyugaton, ők a második világháború után veszítették el tulajdonukat a szovjet zónában, illetve a későbbi NDK-ban. Kisajátításokat foganatosítottak a szovjet megszálló hatóságok, az NDK-kormánya; a földtulajdon, az üzemek vagy egyéb vagyon

⁷⁰⁴ Ezzel is végérvényesen kinyilvánították, hogy nincs több olyan terület, amelyre Németország igényt tartana.

⁷⁰⁵ 1990. augusztus 29-én határozta el a Szövetségi Tanács (27 igen és 18 nem szavazattal), hogy javaslatot tesz az Alaptörvény 51. cikkelyének módosítására. A változtatásra azért volt szükség, mert az új tartományok belépése felborította volna a tartományok közötti egyensúlyt, és a kis és közepes tartományoknak biztosított volna túlsúlyt. Így négy nyugati tartománnyal szemben (Bajorország, Észak-Rajna-Wesztfália, Alsó-Szászország, Baden-Württemberg), melyek a legerősebb adófizetői Németországnak, az új tartományok a hatályos szabályozás alapján túlsúlyba kerülhettek volna. Észak-Rajna-Wesztfália a maga 17 milliós lakosával 5 szavazattal rendelkezett volna a Szövetségi Tanácsban, az új tartományok az összesen 15,2 milliós lakossággal pedig összesen 20 szavazattal. A hatályos szabályozás ugyanis úgy rendelkezett, hogy a több, mint 6 millió lakossal rendelkező tartomány 5 szavazattal, a több, mint 2 millió lakossal rendelkező tartomány 4 szavazattal, a többi pedig 3 szavazattal rendelkezik.

A Szövetségi Tanács azt javasolta, hogy a több, mint 12 millió lakosú tartományok rendelkezzenek 8 szavazattal. Ez csak Észak-Rajna-Wesztfáliát érintette volna, de ezt elvetették.

A módosítás következtében a több, mint 7 millió lakossal rendelkező tartomány 6 szavazattal rendelkezik a Szövetségi Tanácsban, ez a rendelkezés érinti a fent nevezett négy nyugati tartományt. Az új tartományok 4 - 4 szavazatot kaptak, ezen túlmenően maradt a régi szabályozás. (Vö.: Archiv, 34. 919 oldal)

⁷⁰⁶ „Gemeinsame Erklärung zur Regelung offener Vermögensfragen” – a nyilatkozatot a két német kormány közösen tette közzé 1990. június 15-én, miután az NDK parlamentje a kérdés rendezéséről törvényt fogadott el. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 402.-403. oldal)

elvesztésére került sor az országból való menekülés, vagy elűzés miatt, amelyek összeegyeztethetetlenek voltak a jogállami alapelvekkel. Ezek korrekciója nemcsak politikai, hanem az NSZK jogrendjéből adódó jogi szükségszerűség is volt.

Az uniós szerződésekből eredő komplikált tulajdoni és vagyoni kérdéseket az ún. „Egyesítési szerződésben”⁷⁰⁷ meg kellett oldani. 1990. június 15-én a két kormány közös nyilatkozatot adott ki, amelyben az általános alapelveket fogalmazták meg.⁷⁰⁸ A nyilatkozatot III. Mellékletként az „Egyesítési szerződéshez” fűzték, és ezzel a szerződés részévé vált. Az ún. „Nyitott vagyoni jogi kérdések szabályozásáról szóló szerződés”⁷⁰⁹, amelyet augusztus 31-én az „Egyesítési szerződés” aláírásának napján, a szokásos törvényalkotási eljárás nélkül II. Mellékletként a szerződésbe felvettek, pontosította a közös nyilatkozatot, és a részletes végrehajtási utasításokat tartalmazta.

A két német kormány hosszas és kimerítő tárgyalásai során született megállapodás két alaptételből indult ki:

A./ A második világháború utáni kapitulációtól az NDK megalapításáig terjedő időszakban, tehát 1945. május 8. és 1949. október 7.⁷¹⁰ között, a tulajdoni viszonyokba történt beavatkozások következtében létrejött állapotokat nem lehet visszafordítani. Azok a kisajátítások és tulajdonkorlátozások, amelyek ebben az időszakban a megszállók jogából eredően következtek be, különösen az 1945. szeptemberi ún. „földreform” keretein belül történtek, érvényesek maradnak.

B./ Azt a vagyont – ide értendő a földtulajdon is –, amely 1949. október 7-e után került kisajátításra, illetve államosítás után az NDK Állami Vagyonkezelő Intézetének kezelésébe, elsődlegesen az egykori tulajdonosoknak, illetve azok örököseinek kell visszaadni. A kivételektől eltekintve, a „visszaadás, kártalanítás helyett” elve érvényesült.

⁷⁰⁷ „Einigungsvertrag” – lsd.: 797. lábjegyzet

⁷⁰⁸ Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 402. oldal

⁷⁰⁹ „Gesetz zur Regelung offener Vermögensfragen” – az NDK törvénye

⁷¹⁰ az NDK megalakítása

Mindenek előtt az első alaptétel volt vitatott, hiszen az alaptörvény 14. cikkelye szerint a tulajdonhoz való jog alkotmányosan védett alapelv volt. A szövetségi alkotmánybíróság 1991. április 23-án megerősítette az egyesítési szerződés határozatát, melynek értelmében a megszállók jogán vagy a megszállók fennhatóságán alapuló, 1945 és 1949 közötti időszakban, az akkori szovjet megszállási övezet területén végbement kisajátításról szóló rendelkezéseket nem helyezik hatályon kívül.

A második alapelv sem volt azonban problémamentes. Noha másféle szabályozás alkotmányjogi szempontból nem volt lehetséges, a „visszaadás, kártalanítás helyett” alapelvének alkalmazása nemcsak hosszadalmas eljárást jelentett, hátrányos helyzetet teremtve a befektetések számára, hanem rossz hangulatot is szült Kelet-Németországban. Egzisztenciájukat veszített emberek ezrei érezték magukat hirtelen fenyegetve, mert sok évig másoktól elvett vagyon haszonélvezői voltak, és most visszakövetelési igényekkel kellett szembesülniük.

Tehát a német megosztottság idején a kommunista rezsim által a tulajdoni és vagyoni viszonyokban keltett zűrzavar súlyos problémákat okozott az újraegyesített országban, amikor e zűrzavart tisztázni kellett és feldolgozni, gyakran hosszú jogviták során. A kisajátítás egykori jogtalanságát az elmúlt négy évtized alatt kialakult struktúrába való beavatkozás új jogtalanságával nem lehetett kiegyenlíteni.

6. A 146. cikkelyt újra kell fogalmazni.⁷¹¹ Az Alaptörvény Németország egységének és szabadságának helyreállítása után már nem átmeneti érvényű. Hatályát veszti, ha

⁷¹¹Az Alaptörvény 146. cikkelye tartalmazza, hogy az egész német nép „szabad elhatározásából” alkotmányt hozhat létre. A nyugat-németek ebben kevésbé voltak érdekeltek, amikor eljött a történelmi pillanat, mert az Alaptörvényben szabályozott alkotmányos rendet nem akarták megváltoztatni. A kelet-németek sem voltak igazán érdekeltek a változtatásban, hiszen elsősorban az egyesülés volt a vágyuk, nem pedig egy új állam létrehozása. Még az a félelem is megfogalmazódott, hogy az alkotmányozás hosszadalmas procedúrája megakadályozhatja az egyesülést. A Szövetségi Gyűlésben nem talált többségre az a javaslat, hogy az Alaptörvény 146. cikkelye értelmében alkotmányt dolgozzanak ki. (Vö.: Willoweit, 470. oldal)

alkotmány lép a helyére, amelyet a német nép önrendelkezési jogát szabadon gyakorolva (pl. népszavazással) törvényerővel ruház fel.

További alkotmánymódosítások ajánlottak, mivel az új tartományok területein 1990. október 3. napjától kezdve érvényben vannak az Európai Közösséggel kötött szerződések⁷¹², valamint az ehhez tartozó jogi akták, amennyiben azok nem rendelkeznek kivételekről, továbbá az NSZK nemzetközi jogi szerződésai. Az NDK nemzetközi jogát illetően a szerződéses partnerekkel közölni kell, hogy mely szerződések maradnak továbbra is érvényben, melyek szorulnak kiigazításra, illetve melyek veszítik hatályukat.

További rendelkezések érintik a pénzügy, a jogharmonizáció, a közigazgatás, a jogalkalmazás, a közvagyon és adósság, a munka, a szociális jog, a család, a nők, az egészségügy, a környezetvédelem, a kultúra, az oktatás, a tudomány és sport területeit.

A szerződés rendelkezik a forgalmi adó elosztásáról a szövetség és tartományok között⁷¹³, kinyilvánítja, hogy az NDK joga tartományi jogként részben tovább él az egykori területeken⁷¹⁴, és szabályozza a keleti területeken az egyházi adó fizetését⁷¹⁵.

A szerződés rendelkezik arról, hogy a december 2-i helyi választások után Berlinben közös önkormányzati szervet kell létrehozni⁷¹⁶, hogy a SED áldozatait rehabilitálják és kártalanítják⁷¹⁷, hogy az NDK bíróságainak korábbi döntései továbbra is hatályukban maradnak, és végrehajthatók, azonban bírósági úton megtámadhatóak⁷¹⁸.

Az új tartományokban az államigazgatási feladatok irányítását is átveszi az NSZK, a munkához nem jutó állami alkalmazottak átmeneti időre, javadalmazásban részesülnek⁷¹⁹.

⁷¹² Szerződés 10. cikkelye

⁷¹³ Szerződés 7. cikkelye

⁷¹⁴ Szerződés 9. cikkelye

⁷¹⁵ Szerződés 9. cikkelye

⁷¹⁶ Szerződés 16. cikkelye

⁷¹⁷ Szerződés 17. cikkelye

⁷¹⁸ Szerződés 18. cikkelye

⁷¹⁹ Szerződés 20. cikkelye

Az NDK vagyonát fel kell osztani a szövetség, a tartományok és a különféle köztestületek között. Az NDK költségvetésének adósságait a szövetség vállalja magára, a privatizációból származó bevételeket az új tartományokban foganatosítandó intézkedésekre kell fordítani.⁷²⁰ A kelet-német vasút és posta vagyona szintén a szövetséget illeti.⁷²¹

A szövetségre kötelezettségek is hárulnak, az új tartományokat gazdasági támogatásban részesíti⁷²², a Német Demokratikus Köztársaság külgazdasági kapcsolatait tovább ápolja⁷²³, az 1991. év közepéig az új tartományokban hozzájárul a gyermekgondozási költségekhez⁷²⁴, a gyógyszeripar pedig a szövetség közbenjárására, átmeneti időre alacsonyabb árakat biztosít a volt NDK lakosainak számára⁷²⁵.

Sürgető feladatokat is megfogalmaz a szerződés, így a munkajogi szabályozás egységesítését⁷²⁶, környezetvédelmi programok kidolgozását⁷²⁷.

Az NDK kulturális értékeinek megőrzését – ehhez kapcsolódóan a hatékony, működőképes tudományos intézmények megmaradását⁷²⁸ – ígéri a szerződés⁷²⁹, egyúttal rendelkezik arról, hogy a kelet-német, centrálisan igazgatott állami kulturális intézmények tartományi, ill. helyi igazgatás alá kerülnek. Az 1994. év végéig a keleti tartományok kulturális támogatása céljából tovább működik az „NDK-Kultúra Alap”, a kelet-német állami rádió és televízió számára pedig 1991. végéig fennmaradási garanciát nyújt a szerződés.

Az NDK-ban megszerzett iskolai végzettség továbbra is érvényben marad, a tartományok azonban a szövetségi kerettörvények figyelembe vételével az oktatásügyet újra szabályozzák.⁷³⁰

⁷²⁰ Szerződés 21-25. cikkelyei

⁷²¹ Szerződés 26-27. cikkelyei

⁷²² Szerződés 28. cikkelye

⁷²³ Szerződés 29. cikkelye

⁷²⁴ Szerződés 31. cikkelye

⁷²⁵ Szerződés 33. cikkelye

⁷²⁶ Szerződés 30. cikkelye

⁷²⁷ Szerződés 34. cikkelye

⁷²⁸ Szerződés 38. cikkelye

⁷²⁹ Szerződés 35. cikkelye

⁷³⁰ Szerződés 37. cikkelye

A Népi Kamara a 144 teljes szavazati joggal rendelkező képviselőjét a Szövetségi Gyűlésbe delegálja. Az új tartományok átmenetileg (a következő parlamenti választásokig) tanácsadási joggal a Szövetségi Tanácsban képviseltetik magukat.⁷³¹ Végezetül a szerződés rendelkezik arról, hogy a hatályosulásig a szerződés szövetségi jogként érvényesül.⁷³²

Az I. Melléklet fejezetekre osztva külön rendelkezéseket tartalmaz, a szövetségi jog bevezetéséről az egyes szövetségi minisztériumok hatáskörét érintő területeken. Így rendelkezik arról, mely szövetségi jogszabálynak változik területi hatálya, mely szövetségi jogszabályt kell hatályon kívül helyezni, módosítani, vagy kiegészíteni, és mely szövetségi jogszabály mely intézkedéssel emelkedik törvényerőre.

A II. Melléklet fejezetekre osztva külön rendelkezéseket tartalmaz, az NDK továbbra is érvényben lévő jogával kapcsolatban az egyes szövetségi minisztériumok hatáskörét érintő területeken. Így rendelkezik arról, hogy az NDK mely jogszabálya marad hatályban, mely jogi rendelkezéseket kell hatályon kívül helyezni, megváltoztatni, kiegészíteni, és mely jogszabály mely intézkedéssel marad továbbra is érvényben.

A III. Melléklet megegyezik a két német kormány által 1990 június 15-én kiadott ún. „Nyitott vagyoni jogi kérdések szabályozásáról szóló közös nyilatkozattal”. Az NDK „Nyitott vagyoni jogi kérdések szabályozásáról szóló törvénye” keretszabályokat tartalmaz a vagyoni értékek viszontátruházásáról, ill. a kárpótlásról, de csak az NDK megalakulása utáni és nem előtti időkre vonatkozóan, és kimondja, hogy a törvény, az „Egyesülésről szóló szerződés” elengedhetetlen részét képezi. A nyilatkozat tartalmazza, hogy a megszállók jogán alapuló kisajátítások⁷³³ következtében megváltozott tulajdonjogi viszonyok esetében az eredeti állapot már nem lehet visszaállítani. A Szovjetunió és az NDK kormánya nem látott lehetőséget a revízióra. Az NSZK tudomásul vette, azzal a fenntartással, hogy később döntés születik az állami kompenzációról. Egyebekben a kisajátított

⁷³¹ Szerződés 42. cikkelye

⁷³² Szerződés 45. cikkelye

⁷³³ az 1945 és 1949 közé eső időszak

földtulajdont alapvetően vissza kell adni egykori tulajdonosainak, vagy azok örökösének. Amennyiben viszontátruházásra van igény, úgy alternatívaként kártérítést lehet követelni.

A tárgyaló felek az államszerződés megkötése előtti éjszaka jutottak csak dűlőre két vitás kérdésben:

1./ A terhesség megszakítását átmeneti időre különféle módon szabályozták az egykori német államok területén:

Az NDK joga szerinti „határidős megoldás”⁷³⁴, a művi vetelés határidőhöz kötöttsége az új tartományokban megmarad, ennek értelmében a német nő a terhesség kezdetétől számított 12 héten belül saját elhatározása alapján, orvosi beavatkozással, büntetlenül megszakíttathatja terhességét. A döntést formálisan szakorvosi bizottság hozza meg, miután a terhességszakításra jelentkezett nőt az orvos felvilágosította a beavatkozás egészségügyi jelentőségéről és tanácsokkal látta el a fogamzásgátlással kapcsolatosan. A szakorvosi bizottság döntése nélkül – mely azonos volt az érintett személy óhajával – a terhességszakítás tiltott volt, az életveszély esetét kivéve.

Az NSZK-ban az ún. „Indikationslösung” /”indikációs megoldás”/ volt érvényben, azaz a magzatelhajtás csak akkor volt lehetséges, ha előzetesen ezt bizottság⁷³⁵ javasolta.

Az egységes Németország törvényalkotása legkésőbb 1992. december 31-ig köteles az Alaptörvény szellemének megfelelő szabályozást hozni, addig a „határidős megoldás” marad érvényben az NDK területén.

A kettős szabályozás kaotikus helyzetet teremtett. A CDU azt az áthidaló javaslatot tette, hogy az NSZK-ban lakhellyel

⁷³⁴ „Fristenlösung”

⁷³⁵ A terhességszakítás engedélyezéséről döntő bizottságok tagjait társadalmi szervezetek delegálták, akiket gyakran ért az a vád, hogy szubjektív megítélés alapján tesznek javaslatot, megalázó faggatózások után. Így reális volt annak a lehetősége, hogy az egységes szabályozás bevezetéséig a nyugat-német nők többsége kelet-német orvosokhoz fordul majd, kikerülve a rájuk vonatkozó törvény hatályát. (Vö.: Daphne Hahn: Modernisierung und Biopolitik ... 274. oldal)

rendelkező nők büntetésben részesülnek, ha a volt NDK területén végeztetik el a terhességmegszakítást, mondván, ez a rendelkezés visszatartó erejű lesz, de az SPD ezt határozottan visszautasította. Miután a kelet-németek is egyértelműen elutasították a nyugat-német szabályozás azonnali és változatlan átvételét, így az „Egyesülési szerződés” aláírása e vitás pont miatt majdnem meghiúsult.

A bizonytalanságot csak növelte, hogy senki nem tudta, ha a büntetőjog alkalmazására kerülne sor, a lakóhely szerinti, a tartózkodás helye szerinti, vagy az elkövetés helye szerinti jogot kell alkalmazni⁷³⁶. Híradások szóltak arról, hogy a nyugat-német nők nemcsak indikációs eljárás nélkül végeztettek a volt NDK területén terhességmegszakítást, de ezt a betegebiztosítási pénztárak még – ráadásul jogellenesen⁷³⁷ – finanszírozták is.

2./ A Népi Kamara 1990. február 8-án bizottságot állított fel az Állambiztonsági Minisztérium (Stasi) felszámolására. A bizottság szeptember 25-én közreadott jelentése szerint a „Stasi” éves költségvetése 4 milliárd márka volt, 85 ezer munkatársat foglalkoztatott, akiknek tevékenysége az ország egész életét behálózta. A „Stasi” vagyonához többek között 836 lakóház tartozott 18 000 lakással, valamint kb. 1800 üdülő és sportlétesítmény.

Listákat állított össze a vélhetőleg a „Stási”-nak is dolgozó közéleti szereplőkről, amelyeken különféle minisztériumok 57 dolgozóját, illetve a Népi Kamara 400 tagjából 68 tagot neveztek meg (26-CDU, 20-PDS, 10-Liberális párt, 7-SPD, 4-Parasztpárt Listákat állított össze a vélhetőleg a „Stási”-nak is dolgozó közéleti szereplőkről, amelyeken különféle minisztériumok 57 dolgozóját, illetve a Népi Kamara 400 tagjából 68 tagot neveztek meg (26-CDU, 20-PDS, 10-Liberális párt, 7-SPD, 4-Parasztpárt

⁷³⁶ A Német Egységbizottság 1990. szeptember 18-i határozata az elkövetési hely elve alapján javasolja a büntetőjog alkalmazását. (Vö.: Helgerth – König: A terhességmegszakításra alkalmazandó büntetőjog az egyesülési szerződés nyomán, In: Magyar Jog, 1/92. 42. oldal)

⁷³⁷ Ezek az orvosi beavatkozások a volt NSZK állampolgárok számára a Biztosítási Szabályzat 200 f. g. §-ai alapján nem téríthetőek. (Vö.: Helgerth – König: A terhességmegszakításra alkalmazandó büntetőjog az egyesülési szerződés nyomán, In: Magyar Jog, 1/92. 42. oldal)

képviselőiben ültek a parlamentben), de az érintettek nem igazán kaptak lehetőséget a védekezésre, a cáfolatra.

Mivel a „Stasi” jelentős iratmegsemmisítést hajtott végre, ezek a listák sem lehettek teljesek, így nem elképzelhetetlen, hogy a mai Szövetségi Gyűlésben, vagy Európa Parlamentben is dolgoznak volt „Stasi”-ügynökök.

A miniszterelnök szeptember 14-én utasította a belügyminisztériumot a „Stasi” megszüntetésére. Ennek nyomán szeptember 25-ig a „Stasi” teljes állományát menesztették, a minisztériumot felszámolták. (Később derült fény arra, hogy mind a miniszterelnök, de Maiziere, mind Diestel belügyminiszter dolgozott korábban a „Stasi”-nak.)

Szeptember 27-én vált ismertté, hogy a pénzügyi unió bevezetése előtt a PDS 460 millió márkát mentett át a jövőre, a „Stasi”-hoz közel álló cégeknek és magánszemélyeknek utalva át az összeget.

Sikerült megegyezni abban, hogy az Állambiztonság egykori minisztériumának⁷³⁸ aktáit (Stási-akták⁷³⁹) a volt NDK területén őrzik és archiválják. 1990. augusztus 24-én, az „Egyesülről szóló szerződés” harmadik előkészítő tárgyalásán heves viták folytak e kérdésről, de a Népi Kamara törvényt hozott az egykori Állambiztonsági Minisztérium, illetve a Nemzetbiztonsági Hivatal személyeket érintő adatainak biztosításáról és felhasználásáról, és egyben elutasította, hogy az aktákat átadja a Koblenzben székelő Szövetségi Levéltárnak. A Népi Kamara képviselői 1990. augusztus 31-én majdnem egyhangú határozattal döntöttek arról is, hogy ez a törvény az „Egyesülről szóló szerződésnek” elválaszthatatlan részét képezze.

⁷³⁸ Vö.: Archiv, 34 927. oldal alapján

⁷³⁹ 1989 decemberétől kezdve a „Stasi” számos intézményét országszerte egyszerűen megszállták a kelet-német polgárok. 1990. szeptember 5-21. között a kelet-berlini központot az „Új Fórum”, az „Egyesült Baloldal” és a „Környezetkönyvtár” (Umweltbibliothek) tartotta ellenőrzése alatt. A megszállók 16 napos éhségsztrájkba kezdtek, így tiltakoztak az „Egyesülről szóló szerződés” szabályozása ellen. Követelték, hogy a „Stasi-aktákat” tartsák meg az egykori NDK területén, ne legyen központi nyilvántartás, az akták álljanak a volt NDK területén választott képviselők és polgárjogi csoportok ellenőrzése alatt, és a nyugati titkosszolgálat ne nyúljon az aktákhoz. Az érintetteknek tegyék lehetővé, hogy betekinthesse az aktákba, az egykori „Stasi”-alkalmazottak ne dolgozhassanak a közszolgálatban, minden áldozatot rehabilitáljanak. (Archiv, 34 926. oldal alapján)

Az akták kezeléséről 1990. szeptember 18-i pótegyezményben rendelkeztek. Ennek értelmében csak a Népi Kamara által megválasztott, és a szövetségi kormány által megerősített különleges megbízottak, valamint a keleti tartományok megbízottai nyernek betekintési jogot az aktákba. Az érintettek csak akkor lapozgathatnak a róluk készített aktákban, ha ez harmadik személy védelmét nem sérti.⁷⁴⁰ A titkosszolgálat nem férhet az aktákhoz, kivéve, ha az terrorista cselekmény felderítését szolgálja.

1990. szeptember 20-án az „Egyesülről szóló szerződést” a két német parlament a kötelező kétharmados többséggel elfogadta. A Népi Kamara 299 igen szavazattal 80 szavazat ellenében 1 tartózkodás mellett szavazta meg a szerződést. Alapvetően a PDS frakciója és a Szövetség 90/Zöldek szavaztak ellene. A Szövetségi Gyűlésben 440 igen szavazattal 47 ellenében 3 tartózkodás mellett fogadta el a szerződést. Ellenző hangok elsősorban a Zöldek frakciójából jöttek, de 13 nem szavazat kikerült a CDU/CSU frakció soraiból is.⁷⁴¹ A Szövetségi Tanács 1990. szeptember 21-én egyhangúlag jóváhagyta a szerződést, amely 1990. október 3-án lépett hatályba.⁷⁴²

XII. 11. A szociális háló egységesítése

Az 1990. május 18-i uniós szerződés 1. cikkelyének 4. bekezdése szerint: „A szociális unió egységet képez a pénzügyi és gazdasági unióval. Különösen jellemzik a szociális piacgazdaságnak megfelelő munkajogrend, a szociális biztosítás, a teljesítmény jogos elismerése, és a szociális kiegyenlítődéson

⁷⁴⁰ Minden akta 40-60 kapcsolódó személy nevét tartalmazza. (Vö.: Archiv, 34 926 oldal)

⁷⁴¹ Nyolc CDU/CSU képviselő alkotmányos panaszt is benyújtott, amit az Alkotmánybíróság szeptember 18-án elutasított. A panasz arra irányult, hogy

- ne rögzítsék a német-lengyel határt,
- ne töröljék az Alaptörvény 23. cikkelyét, mert az még nyitva hagyná a lehetőséget más, egykori német területek belépésére is,
- a 23. cikkely kérdését külön szavazásnak vessék alá, és 2/3-os többségtől tegyék függővé,
- valamint kétségbe vonták a 146. cikkely megfogalmazásának helyességét, mivel az egységesítés nem „a teljes német népet” érinti. (Vö.: Archiv, 34 923. oldal)

⁷⁴² Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 415. oldal

nyugvó, átfogó rendszer alapelvei”⁷⁴³. Az 1990. augusztus 31-én aláírt ún. „Egyesítési szerződés” VII. fejezete részletesen taglalja a „szociális háló” kiterjesztését az egykori NDK területére és megfogalmazza, hogy az NSZK-ban 1949 óta kiadott azon törvények és határozatok, amelyek a szociális piacgazdaság keretein belül a szociális államot voltak hivatva megvalósítani, az újraegyesítés után, változatlan módon Németország keleti részében is hatályba lépnek. Az új tartományok számára nem terveztek külön szabályozásokat. Kezdetől fogva a nyugat-német szociális rendszer vívmányaiban való korlátozás nélküli együttműködést és részvételt irányozták elő a volt NDK számára.

A kommunista rendszer összeomlását jelentősen gyorsította az NSZK gazdasági és szociális vonzereje is, így az újraegyesítést a kelet-németek nagy anyagi várárással övezték, és a nyugat-német politikusok nem akartak nagy csalódást okozni. De nem volt komolyan vehető érv sem, amely kétségbe vonta volna, hogy a kelet-németeket mindazon előnyök megilletik, amelyeket a németek nyugaton már régóta élveztek. Az NDK polgárai a szociális biztonság magas fokát élvezték, annak leépítése a hitelesség elvesztésével járt volna.

Az új társadalombiztosítási jogrendszer biztosította a polgárokat a magán és a szakmai élet meghatározott problémái esetén, szabályozta a munkavállalók részvételét a vállalatok vezetésében, és a kollektív szerződés kérdéseit is. Az NDK az uniós szerződés 17. cikkelyében kötelezte magát arra, hogy az NSZK-ban érvényes szabályozásnak megfelelően bevezeti az egyesülési szabadságot, a díjszabási autonómiát, a bérharchoz való jogot, az üzemi alkotmányt, a munkavállalók részvételét a vállalatok vezetésében, és a felmondási korlátozást. A munkaszerződési jog szabályozása kapcsán az ún. „Egyesítési szerződés” 30. szakaszának 1. bekezdése utasítja az össznémet törvényhozást arra, hogy a lehető leghamarabb egységes szabályozást alkosson.

⁷⁴³ „Die Sozialunion bildet mit der Währungs- und Wirtschaftsunion eine Einheit. Sie wird insbesondere bestimmt durch eine der Sozialen Marktwirtschaft entsprechende Arbeitsrechtsordnung und ein auf den Prinzipien der Leistungsgerechtigkeit und des sozialen Ausgleichs beruhendes umfassendes System der sozialen Sicherung.” (a szerződés 1. cikkelyének 4. bekezdése)

A meglévő kollektív szerződéseket, és a bérek betegség esetén történő továbbfizetését érintően átmeneti rendelkezéseket hoztak. Az NDK-ban hatályba léptek NSZK azon törvényei, amelyek a munkavállalók részvételét szabályozták a vállalatok vezetésében, valamint a vagyonszerzésről szóló törvény.

Az NDK átvette az NSZK társadalombiztosítási jogrendszerét. Az egységes társadalombiztosítás helyére tagolt rendszer lépett, elválasztva a nyugdíj-, a beteg-, a baleset-, és munkanélküli biztosításokat. Kelet-Németországban a bérek, fizetések kiegyenlítésével a nyugdíjat a „régí” tartományok nyugdíjához igazították, azaz megemelték. Az NSZK késznek mutatkozott az átmeneti finanszírozásra, amíg a hozzájárulások, és állami pótlékok nem fedezték a nyugdíjbiztosítás megnövelt teljesítményének kiadásait. A munkanélküliség esetére szóló biztosítás finanszírozása szintén hamarosan problémákat vetett fel, mert az NDK gazdaságának összeomlása a munkanélküliség ugrásszerű növekedéséhez vezetett, a szociális következményeket pedig a szövetségi kormánynak kellett enyhítenie, hogy az esetleges politikai következményeket elkerüljék. A munkanélküli segély, a részleges foglalkoztatásért járó munkadíj, a munkahelyteremtő intézkedések a „régí” tartományokban már régóta ismertek voltak, az egyesítés után a volt NDK-területén is ismert fogalomná, sokak számára a mindennapjaik részévé váltak.⁷⁴⁴

A mélyreható szociális változások okozta problémák ellenére a szociális hálónak az „új” tartományokra történt kiterjesztése hozzájárult az összeomlás negatív hatásainak korlátozásához. Kelet-Németországban biztonságos háttért jelentett az NSZK, a többi volt szocialista ország nem érezhetett maga mögött ilyen háttországot. A beépített szociális biztosítékok ellenére a változások, különösen a korábban teljesen ismeretlen munkanélküliség megjelenése sokakat fájdalmasan érintettek, de ez inkább a 40 év alatt beidegződött eltérő gondolkodásmódon múltott. Az összeomlás csak ritkán vezetett szociális

⁷⁴⁴ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /Folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz, 52. oldal

katasztrófához, de a megszokott biztonság elvesztése érzékenyebbé tette a kelet-német embereket, akkor is, ha az objektív élethelyzet sokszor kevésbé indokolta ezt.

A „rég” tartományokban szintén erősödtek a bosszús hangok. A nyugat-németek segítőkésznek mutatkoztak az „új” tartományok gazdasági és szociális felemelkedésének támogatásában, de a lelkesedés alábbhagyott, amint a költségekkel arányosan az adóterhek növekedtek. Néhányan értetlenül álltak azon kelet-németek „hálátlansága” előtt, akik a PDS-t választották, sőt saját politikai identitásukkal hivalkodtak. A pozitív eredményeket figyelmen kívül hagyó, Kelet- és Nyugat-Németországban is jelentkező kettős frusztráció fontos jelzés volt, amit a 90-es évek első felében, az újraegyesítés gazdasági és szociális következményeinek legyőzése során mindenféleképpen szem előtt kellett tartani.

XII. 12. Az állami kulturális intézmények újraegyesítése

A 18. században kialakult kulturális identitás, az 1871-ben megalakult német birodalom megszületésétől kezdve egyre erősebbé vált „kulturnemzet”-tudat 1945 után, a politikai megosztottságot követően sem felejtődött el. A közös történelem, a hagyományok, a közös nyelv, a határt átlépő médiák összekötő hatása és nem utolsósorban az értelmiség keletről nyugatra vándorlása segítettek abban, hogy kulturális téren a két német államban valamiféle közösséget megőrizzenek.

Ugyanakkor a 40 évig tartó megosztottság kulturális differenciáltságához is vezetett, amely az újraegyesítés során problémát jelentett a művészetek, főleg az irodalom és zene, valamint múzeumok, könyvtárak, oktatás és tudomány berkeiben. Az 1990. augusztus 31-i ún. „Egyesítési szerződés” próbálta rendezni a kérdést, a 35. cikkely utal arra, hogy a két Németországban lezajlott különböző fejlődések ellenére a német nemzet fennálló egységének alapja a művészet és a kultúra, ugyanakkor konstatálja Németország megosztottságának kihatásait is a kultúra területén, amellyel szemben határozott fellépést ígér és igényel.

A két Németországban eltérően oldották meg a művészetek és kultúra támogatását. Az NDK-ban nagy mértékben központosított volt ez a terület, az NSZK-ban ezzel szemben decentralizált, a tartományok és közösségek ügye. Az ún. „Egyesítési szerződésben” megegyezés született arról, hogy a föderális elvet egész Németország területén érvényesítsék. A kultúra és művészetek védelme és támogatása az alaptörvénynek megfelelően a belépő területeken is a tartományok, és a kamarák hatáskörébe tartozik. Mivel kezdetben az új feladatok túl nagy terhet jelentenek, a szövetség átmeneti időre késznek mutatkozott a kulturális infrastruktúra támogatására, egyes kulturális intézkedések és intézmények finanszírozására az „új” tartományokban, hogy a „kultúra lényege” ne csorbuljon. Így az 1949 óta fennálló, a kultúra, a művészetek és művészek támogatására létrehozott kulturális alap tovább működött. A működés azonban 1994. december 31-ig tartó időszakra korlátozódott. Az intézmény jogutódját az „új” tartományok belépéséről szóló tárgyalások a tartományok kulturális alapítványaihoz rendelik.

Nagy jelentőségű feladat volt a gyűjtemények és múzeumok szintén az „Egyesítési szerződésben” szabályozott egyesítése, amely elsősorban az egykori, a háborús és háború utáni események következtében elválasztott állami porosz gyűjteményeket érintette Berlinben. A könyvtárak körében is jelentős egyesítésekre került sor, mint pl. az 1661-ben alapított „Porosz Állami Könyvtár”⁷⁴⁵ az Unter den Lindenen, amely a második világháború kezdetekor 3 millió kötettel Európa harmadik legnagyobb könyvtára volt, és az NDK-ban a „Német Állami Könyvtár”⁷⁴⁶ nevet kapta. 1990 után összeolvadt a „Porosz kulturális tulajdon alapítványának állami könyvtárával”⁷⁴⁷ Nyugat-Berlinben. Az új „Német Állami Könyvtár” ma több, mint 8 millió címmel büszkélkedhet.⁷⁴⁸

⁷⁴⁵ „Preußische Staatsbibliothek”

⁷⁴⁶ „Deutsche Staatsbibliothek”

⁷⁴⁷ „Staatsbibliothek der Stiftung Preußischer Kulturbesitz”

⁷⁴⁸ Vö.: Manfred Görtemaker: Probleme der inneren Einigung /folyóirat: Informationen zur politischen Bildung, 250. sz, 53. oldal

Az oktatás területén a korábbi NDK-ban megszerzett iskolai, szakmai és akadémiai bizonyítványok elismerését az ún. „Egyesítési szerződésben” szabályozták. Problémát okozott az oktatási intézmények személyi állományának átvétele, ugyanis az oktatókat többnyire nemcsak szakmai kritériumok, hanem politikai szempontok alapján is szelektálták. Az oktatói kar ilyen irányú kirotálása után újra kellett építeni az oktatási intézményeket. Mivel a tudományos kutatás az NDK-ban nagyobbrészt nem az egyetemeken és főiskolákon, hanem önálló akadémiákon és intézetekben folyt, e területen is közös struktúrát alakítottak ki egész Németországban. Néhány egykori intézményt a Tudományos Tanács döntése alapján megtartottak.

XII. 13. A főváros: Bonn helyett Berlin

Az egyesülés után felmerült problémák nemcsak az NDK-ban bekövetkezett politikai változásokból eredtek. A bonni köztársaság 1949 óta nagy sikerrel szorgalmazta Európában a németek integrációját, miközben belső stabilitását, gazdasági prosperitását és külpolitikai kiszámíthatóságát is megőrizte. A berlini köztársaság új államot reprezentált, és kezdetben gyakran felmerült a kérdés, a berlini köztársaság meg tudja-e őrizni a nyugat-németek négy évtized alatt kialakított politikai kultúráját.

A parlament és kormány székhelyének Berlinbe történő, nehezen kiharcolt áthelyezésére⁷⁴⁹ nemcsak a politikai hitelesség miatt került sor, hanem a belső egység kiteljesítése végett is. Miután 1945 után számtalanszor esküdtek a politikusok Berlin fővárosi funkciójára, a döntés alig lehetett más.

⁷⁴⁹ 1991. június 20. A Szövetségi Gyűlés az ún. „Berlin-határozatban” döntött a parlament és kormány jövőbeni székhelyéről. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 466. oldal)

A Szövetségi Gyűlés hosszú és szenvedélyes egész napos nyilvános plenáris vita után kevés többséggel⁷⁵⁰ 1991. június 20-án úgy döntött, a jövőben Berlin lesz a parlament⁷⁵¹ és a kormány székhelye.⁷⁵² A szövetségi kormány feladata, hogy a határozat alapján kidolgozza a megvalósítási tervet, törekedve arra, hogy kiegyensúlyozott munkamegosztás maradjon Bonn és Berlin között. Bonn az NSZK közigazgatási központja marad, a munkahelyek legnagyobb részét megtartják, de Bonn városát és az egész régiót veszteség éri azzal, hogy a Szövetségi Gyűlést és a kormányzatot Berlinbe telepítik, a veszteségért pedig kártalanítás jár.

A Szövetségi Tanács 1991. július 5-én hozott döntése alapján⁷⁵³ Bonn maradt a tartományok képviselőházának székhelye, ugyanakkor a küldöttek fenntartották azt a jogot, hogy a

⁷⁵⁰ A Szövetségi Gyűlés pártjai az alábbi módon szavaztak:

Parlamenti pártok képviselői	Bonnra	Berlinre	szavazatok %-ban Berlinre
CDU	124	146	54,1
CSU	40	8	16,7
SPD	126	110	46,6
FDP	26	53	67,1
PDS/ Linke Liste (Baloldaliak Listája)	1	17	94,5
Bündnis 90/Grüne (Szövetség 90/Zöldek)	2	4	66,7
Frakcióval nem rendelkező képviselők	1	-	-
A 658 képviselőből	320	338	51,4
Ebből a régi tartományok képviselői	291	214	42,4
Ebből az új tartományok képviselői Berlinnel együtt	29	124	81,1
Közöttük a kancellár és a miniszterek	5	13	72,2

Jelen volt 660 képviselő, közöttük 1 érvénytelen szavazat volt és 1 tartózkodás.
Kohl kancellár Berlinre adta szavazatát.

⁷⁵¹ Értsd: Szövetségi Gyűlés

⁷⁵² A prominens képviselők, mint Willi Brandt, Hans-Jochen Vogel, Wolfgang Thierse (SPD, Burkhard Hirsch, Hermann Otto Solms, Rainer Ortleb (FDP), Günther Krause, Wolfgang Schäuble, Oscar Schneider (CDU/CSU) és a Szövetség 90/Zöldek képviselőjében Wolfgang Ullmann által benyújtott „A német egység beteljesedése” (= „Vollendung der Einheit Deutschlands”) című törvényjavaslatot 338 szavazattal 320 ellenében fogadták el névszerinti szavazással. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 466 oldal)

⁷⁵³ 68 küldött 38 szavazata döntötte el, hogy Bonn marad a Szövetségi Tanács székhelye (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 467. oldal)

tényleges fejlődés és tapasztalatok fényében a jövőben döntésüket felülvizsgálják.

A szövetségi kormány 1991. december 11-én hozott határozata alapján az alábbi hivatalok költöztek Berlinbe: a Kancellária Hivatala, a Szövetségi Sajtóiroda, a Külügyi Hivatal, a Belügyminisztérium, az Igazságügyi Minisztérium, a Gazdasági Minisztérium, a Pénzügyminisztérium, a Munkaügyi és Szociális Minisztérium, a Családügyi Minisztérium, a Közlekedési Minisztérium és az Építésügyi Minisztérium.

A kompenzáló intézkedések eredményeként Bonnban működik tovább a Mezőgazdasági, a Honvédelmi, az Egészségügyi, a Környezetvédelmi, az Oktatásügyi, Postaügyi és Telekommunikációs, valamint a Gazdasági Együttműködés Minisztériuma, de egyúttal Berlinben szolgálati kirendeltséget biztosítottak számukra.

Az 1994. március 10-én hozott ún. „Berlin-Bonn törvény”⁷⁵⁴ megteremtette a jogi előfeltételeket a „Berlin-határozat” végrehajtásához. A törvény a „Berlin-határozat” alapján szabályozta az intézmények elosztását a két város között, kiegészítve azzal, hogy Bonnba telepítik a Szövetségi Számvevőszéket, a Szövetségi Biztosítási Hivatalt, a Szövetségi Hitelfelügyeleti Hivatalt, illetve a Biztosításfelügyeleti Hivatalt, a Szövetségi Kartellhivatalt, a Szövetségi Egészségügyi Hivatalt, a Postabank központi intézményét, valamint a Szövetségi Vasút központját. A törvény előírása szerint⁷⁵⁵ az intézmények átköltöztetését a 2000. évig le kell bonyolítani.

A törvény megfogalmazza a szövetség ígérését, mely szerint további, köztük nemzetközi intézményeket telepít Bonnba.⁷⁵⁶

⁷⁵⁴ „Das Berlin/Bonn Gesetz”

⁷⁵⁵ A törvény szövege erre vonatkozóan megegyezik a kormány 1993. október 12-én hozott határozatával.

⁷⁵⁶ Pl. a „Center of Advanced European Studies and Research” (CEASAR) alapítványt, a bonni egyetemhez csatolva két kutatóintézetet: „az Európai Integrációs Kutatóintézetet” /=”Zentrum für Europäische Integrationsforschung” (ZEI)/, és a ”Fejlesztési Kutatások Észak – Dél – Centruma” elnevezésű tudományos kutatóintézetet /=”Nord – Süd – Zentrum für Entwicklungsforschung” (ZEF)/, melyek befogadását a bonni egyetem szenátusa egy tartózkodás mellett 1995. május 4-én megszavazott. (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 471. oldal)

Berlin által az „új” tartományok is részesültek a kormányzati intézményekből. Az NSZK gazdasági és pénzügyi hatalmának nagy része továbbra is a Rajna vonalára koncentrálódott, de a fővárosi funkció a berlini régió erősödését vonta maga után.

A költöztetés költségeire a törvény 20 milliárd DM összeget irányzott elő, beleértve Bonnt és régióját érintő kompenzáló intézkedések költségeit is. A teljes összegből 16 milliárd DM a tényleges költözködés költsége.

A szövetségi kormány mindkét várossal szerződéseket kötött.⁷⁵⁷ Az ún. „Bonn-szerződés” értelmében Bonn és régiója a veszteségeiért 2,81 milliárd DM-t kap a parlamenttől és kormánytól, melynek kifizetése 2004-ig esedékes.

A szövetség és Berlin közötti együttműködést az ún. „Főváros-szerződés” szabályozza, Berlin biztosítékot nyújt az alkotmányos szervek befogadására, és működésére. Közös bizottságot állítanak fel az építkezések előkészítésére, valamint szövetségi tulajdonban lévő társaságot alapítanak az építkezések lebonyolítására.

Az ún. „Fővárost finanszírozó szerződés” alapján Berlin 2004. december 31-ig 1,3 milliárd DM összeget kap a fővárosi szereppel járó feladatok infrastruktúrájának kiépítésére, elsősorban a közlekedési infrastruktúra finanszírozására.

Felmerült a kérdés, hoz-e a főváros-váltás messzemenő politikai változásokat. Fritz René Allemann 1956-ban megjelent „Bonn nem Weimar”⁷⁵⁸ című könyvében hívta fel a figyelmet arra, hogy a helységek tartalmat is hordoznak. Bonn akkoriban pozitív szimbólum volt. Ha az átmenet (Bonn - Berlin) újra politikai változást jelentene – ezúttal negatív irányban, a belső stabilitástól és a külső megbízhatóságtól való eltérés gondokat okozna. Niklas Luhmann szociológus, és Ernst Nolte történész 1990 őszén publicisztikai vitát is folytattak a kérdéstről, és könyvek is

⁷⁵⁷ Bonnal az ún. „Bonn-szerződést” (= „Bonn-Vertrag”) 1994. június 29-én, Berlin szenátusával és Brandenburg kormányával az ún. „Főváros-szerződést” (= „Hauptstadtvertrag”) 1992. augusztus 25-én, és Berlin tartománnyal az ún. „Fővárost finanszírozó szerződést”(= „Hauptstadtfinanzierungsvertrag”) 1994. június 30-án kötötte meg a szövetségi kormány (mindhárom 1995. január 1-én lépett hatályba).

⁷⁵⁸ „Bonn ist nicht Weimar”

jelentek meg a témáról. A bonni köztársaság teljes lezárulásáról nem volt szó. Az alkotmány fennmaradásával biztosította a nyugati kapcsolatok továbbélésének kontinuitását. A gazdasági rend, az elit struktúrája, az oktatás és a demokratikus politikai kultúra érettsége egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy az NSZK stabilitása fennmaradjon. A kormány átköltözését Berlinbe, konzekvenciáit tekintve, nem kell túlértékelni, de voltak változások, amelyeket más, a világpolitikában bekövetkezett változások tovább erősítettek. Az egységes Németország a Kelet-Nyugat konfliktus peremhelyzetéből az új Európa közepébe került. Kikerült a világpolitika szélárnyékából, jelentős felelősség terhelte. A berlini fővárosban visszatükröződnek a kontinens problémái, amelyben a határok és szociális szakadékok mélyebbek és észrevehetőbbek lettek. A szövetségi kormány ezeket a feszültségeket Berlinben, Bonnal ellentétben, aligha tudja elkerülni. A politikai státusz, és a politikai tartalom változásai új kihívásokat állítottak Németország elé, de figyelemmel a kontinuitásra, remélhetjük, hogy a berlini köztársaság nem fog messzire eltávolodni a bonni tradícióktól.

XIII. Németország az újraegyesítés után

Németország 1990. október 3-án bekövetkezett újraegyesítésével, a kelet-európai szovjet impérium szétesésével, és végül a Szovjetunió megszűnésével Európa történetében új korszak kezdődött. Kelet-Európa felszabadult a szovjet gyámság alól, befejeződött a hidegháború, és a korábban egyszerre gyűlölt és félt Németország újra elfoglalta helyét Közép-Európában.

„A pártállamot lebontó és alkotmányos demokráciát építő kelet-közép-európai térség (...) modellkényszer nélkül” válogathatott a közjogi berendezkedés mintáiban”.⁷⁵⁹ Az NDK volt az egyetlen állam, amely nem egyszerűen mintához nyúlt, hanem átvette egy másik, a nyugat-német állam politikai rendszerét. Ez „azzal az előnnyel is járt, hogy a társadalmi konfliktusok megoldásának

⁷⁵⁹ Idézet: Kukorelli István: Melyik kormányforma veszélyesebb az Elbától Keletre? In: Politikatudományi Szemle, 2/92. 162. oldal

lehetősége, annak útja és módszere már kezdetektől fogva ismert és bevett gyakorlatként állt rendelkezésre.”⁷⁶⁰ Az európai rend hagyományos struktúrájához és magatartási mintáihoz való visszatérés új kérdéseket vetett föl, amelyek nem utolsó sorban Németország Európában betöltött szerepének folyamatosságára vonatkoztak. Az 1989 utáni változások: a Szovjetunió összeomlása, az USA átmeneti visszafogottsága, a Kelet-Európában megkezdődött renacionalizációs tendenciák radikálisan érintették az újraegyesített és szuveréné váló Németországot, amely nem maradhatott passzív Európa közepén, ha ugyanakkor aktív együttműködést követelt a kontinens politikai, gazdasági és katonai újrendezésében.

Az új német külpolitikát Németország földrajzi helyzete, valamint a történelmi tapasztalatokhoz, az aktuális feladatokhoz és kötelezettséghez kapcsolódó érdekek határozták meg. E politika központi elemei az egyesítés után a következők voltak:

- az európai volt, ún. „szocialista” országok (ide értve Oroszországot is) politikai és gazdasági stabilizációjának segítése;
- az európai integráció továbbfejlesztése;
- a külső biztonság megőrzése az Atlanti Szövetség keretein belül;
- a külgazdasági kapcsolatok hangsúlyozása, és támogatása;
- valamint az új világpolitikai felelősség.

Németország a németeket is meglepő gyors egyesítés után az új szerepre és kihívásokra még nem volt megfelelőképpen felkészülve. Két 20. századi katonai, morális és egzisztenciális katasztrófa, 40 év korlátozott állami lét után Németország nem volt eléggé felvértezve tapasztalatokkal. Ehhez járult a mindenfajta, még a béke megőrzését szolgáló katonai hatalomtól is való vizsgáltság.

⁷⁶⁰ Idézet: Gyekiczky Tamás: A privatizáció társadalmi feltételei. In: Leltár, Disputa Könyvek, MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja, 1992. 17. oldal

Mindezek ellenére az új külpolitika és biztonsági politika körvonalakat öltött. A 20. század végének sodrásában döntően megváltozott a nemzetközi környezet, és ezzel együtt Németország helyzete is. Míg az 1871-es birodalmi egyesülést Németországnak a német és európai politikára is katasztrofális következményekkel járó elszigetelődése követte, amely a második világháborúba, és Németország, valamint Európa felosztásába torkollott, az 1990-es egyesítés a nyugati szövetségi struktúrába való biztos bekapcsolódás alapján, és minden európai szomszéd beleegyezésével történt.

A multilaterális kapcsolatok fenntartása nemcsak világnézeti kérdés, nemzeti és nemzetközi érdekek ügye is. Fatális hibának bizonyult a 20. század első felének politikája, mely arra irányult, hogy a németek vezető helyet vívjanak ki Európában. A második világháború utáni nyugati, illetve európai politikai és gazdasági szövetségek jólétet és stabilitást hoztak a Német Szövetségi Köztársaságnak. Kurzusváltás és a nacionalista politikához való visszatérés gyakorlatilag kizárt volt, ellentmondott volna az ország gazdasági és politikai érdekeinek. Pontosan a kontinuitás ígérete fogadtatta el az egyesítés gondolatát a hatalmi befolyással rendelkező nyugati országokkal.

Az új német külpolitikát továbbra is az európai integráció és az Atlanti Szövetséghez való kapcsolódás határozza meg. Németország olyan hatalom Európa közepén, amelyre központi szerep vár a kontinens újrendezésében, de úgy, hogy ezzel a nyugati integráció céljai nem válhatnak kétségessé.

A német külpolitika középpontjában álló Európai Unió az ország szempontjából fontos feladatokat tölt be. Folyamatosan gondoskodik Németországnak az európai struktúrába történő tartós integrációjáról, ezáltal a szomszédok számára ellenőrizhetővé válnak Németország fejlődési tendenciái, eleve megelőzve az ország nacionalista, külön útra lépésétől való félelmeket. Németország Európa legerősebb gazdasági hatalmaként különös előnyöket élvez az Unió piacából. Az Unió a közös kereskedelem lehetőségén túl kereteket nyújt ahhoz, hogy a közép- és kelet-európai volt, ún. „szocialista” országokat

a Nyugathoz kapcsolja. Ez jelenthet kölcsönös előnyöket, de nem elhanyagolható érv, hogy a kelet- és közép-európai fejlődés stabilizálódásával a politikai, gazdasági és szociális csapdák Németország keleti határa mellett ezáltal csökkennek.

Németország számára elsődleges feladat volt, hogy az életszínvonal különbségeit Kelet- és Nyugat között, nemcsak határain belül, a minimálisra csökkentse. Amennyiben ez nem sikerül, amennyiben az emberek Kelet-Európában és Kelet-Németországban nem tapasztalják szociális helyzetük javulását, akkor 1989/90-hez hasonlóan nem lehet elkerülni a népvándorlást. A migráció miatt már 1990-ben is jelentős politikai és gazdasági nyomás nehezedett a nyugat-német szociális hálóra. A problémát pedig nemcsak Németország nyugati területén kellett megoldani, hanem helyben, a keleti területeken is. És ugyanez igaz a volt, ún. „szocialista” országok esetében is.

A szövetségi köztársaság egyedül aligha tudta megoldani ezt a feladatot, szüksége volt az Európai Unió támogatására. A második világháború után az integrációs politika döntően hozzájárult a népek megbékéléséhez, a gazdasági újjáépítéshez, ugyanígy az Európai Unió is betöltheti a katalizátor szerepét Kelet-Európában a politikai, gazdasági és szociális struktúrák megújítása során. A nacionalista feszültségeket, az etnikai konfliktusokat, a vallási különbözőségekből adódó problémákat, a határvitákat a közös európai identitás-tudat kialakulása enyhítheti.

A második világháború után a nemzetközi együttműködés új formáit keresték Európában. A Montánunió, az Európai Atomközösség, az Európai Gazdasági Közösség a gazdasági együttműködés könnyítését szolgálták, és a béke biztosítása érdekében az egymástól való kölcsönös függőséget teremtették meg, előkészítve az utat egy szélesebb integráció számára.

Konrad Adenauer óta a német külpolitika fontos felismerésekre jutott a múlt tapasztalatai alapján. Willy Brandt ezt a hagyományt folytatta, s ahogy Adenauer megbékélt a Nyugattal, Keleten is megkezdődött az enyhülés. Kohl érdeme, hogy nemcsak

Németország újraegyesítését sikerült elérnie, hanem e folyamat során az ország európai integrálódása csak erősödött, s vele együtt nőtt Németország hitelessége is az európai politikában. Az egyesült Németország, az 1871-es Birodalomtól eltérően, kezdettől fogva multilaterális intézményrendszerbe ágyazódott, így azok a kapcsolatok, amelyeket Adenauer, Brandt és Kohl teremtettek, az új „berlini köztársaság” számára is gyümölcsözőnek bizonyultak.

A hatályos Alaptörvény nemzetközi együttműködésről szóló szabályozása⁷⁶¹ eltérést jelent attól a felfogástól, amely az államot a felségjogok zárt rendszerének tekinti, és egy olyan modellt fogadtat el, amely az államok nemzetközi kölcsönös függőségének a rendszerét jelenti. Az Európai Közösség létrehozásával új közhatalom keletkezett, amely az egyes tagállamok államhatalmával szemben önálló és független, aktusait ezért a tagállamoknak nem kell megerősíteni, ill. azok nem tudják azokat megsemmisíteni.⁷⁶²

Az Európai Közösség lépésről lépésre föderatív képződménnyé alakult át. Ezzel párhuzamosan az NSZK számára fontos feladattá vált, hogy saját szövetségi cselekvőképességét a Közösségen belül megőrizze, tartományainak funkcióit a többlépcsős föderalizmus szerkezetében biztosítsa. A hatályos Alaptörvény 23. cikkelye e nehéz érdekegyeztetésre vállalkozik, megerősíti a Szövetségi Tanács, ezáltal a tartományok európai ügyekben való közreműködését.

Jelenleg is a változások korát éljük, az európai integráció tovább fejlődik, az Európai Közösség szerveinek egyre növekvő mértékű jogszabályalkotó tevékenysége eredményeként az európai jog rátelepszik a nemzeti jogrendre, az integrációval arányosan nő az Európai Bíróság ítélkezi gyakorlatának jelentősége. Az európai politika belpolitikává válik, amely az érintett államokat

⁷⁶¹ Az Alaptörvény 24. cikkelye

⁷⁶² Vö.: Zippelius: Kleine deutsche Verfassungsgeschichte, 179. oldal

alkotmányuk megváltoztatására is készítette⁷⁶³. Az Európai Közösség intézményrendszerének működése hogyan kapcsolódik szervesen a nemzeti intézmények működéséhez – ezt jól példázza a Szövetségi Alkotmánybíróság helyzete.

A Szövetségi Alkotmánybíróság a legmagasabb szintű nemzeti bíróság, azonban az Európai Közösség jogával kapcsolatos kérdésekben az Európai Közösség Bírósága autoritásának alávetetten működik, amennyiben a közös európai jogi normák érvényességéről, illetve értelmezéséről dönt. Az Európai Bíróság biztosítja a jogalkalmazás egységességét a Közösségben. A Szövetségi Alkotmánybíróság – az Alaptörvény 101 cikkelyének I. (2) bekezdése értelmében – elismeri az Európai Bíróság azon jogát, hogy a nemzeti bíróságok kérésére előzetes döntést hozhat. Így csupán a belső jog eszközeivel élve döntésképtelen német bíróságokat nemcsak a Közösség joga⁷⁶⁴, hanem az Alaptörvény is kötelezi arra, hogy közbenső ítéletért folyamodjon az Európai Bírósághoz az alkalmazandó jogi norma tekintetében, amennyiben egyértelműen nem értelmezhető az alkalmazandó európai jogi norma. A Szövetségi Alkotmánybíróságot – mint ahogy a Közösség összes tagállamának legfőbb bíróságait – döntéshozatalában kötelezi az Európai Bíróság ítélete, de közbenső eljárása a tagállamok bíróságainak eredeti hatáskörével nem ütközik. A kompetenciák elhatárolása kapcsán vitára ad okot annak megválaszolása: milyen mértékben vonhatja be mérceként a Szövetségi Alkotmánybíróság ítélkezési gyakorlatába az európai jogot. A Szövetségi Alkotmánybíróság az 1974-es ún. „Solange I.”-határozatában megoldást kínált, mely szerint az Alaptörvény 100. cikkelye 1. bekezdése értelmében az

⁷⁶³ Az egyesített Európa felé vezető úton mérföldkő volt az 1991. december 9-11. között lezajlott maastrichti konferencia. A tagok ezen a konferencián határoztak először arról, hogy lemondanak nemzeti szuverenitásuk egy részéről az Európai Közösség javára. Ehhez – mint sok más országban – az NSzK-ban is alkotmánymódosításra volt szükség, helyesebben az Alaptörvény módosítására. A módosított Alaptörvény 24. szakaszának (1) bekezdése alapján háríthatóak át bizonyos felségjogok a Közösségre. Ezáltal új közhatalom született, egy sajátos államközi intézmény, amely nem tekinthető sem államnak, sem államszövetségnek, amely a tagállamok államhatalmával szemben önálló és független, melynek aktusait a tagállamoknak nem kell megerősíteni, ratifikálni, és nincs módjuk azokat hatályon kívül helyezni.

⁷⁶⁴ Az Európai Bíróság értelmezési és jogalkalmazási gyakorlata elsődlegesen az Európai Közösséget létrehozó szerződésen alapszik (164. cikkely). Ennek értelmében mind a tagállamok, mind pedig a Közösség szerveinek aktusait egyaránt ellenőrizheti. (Vö.: Klaus Schlaich: Das Bundesverfassungsgericht, 238. oldal)

Alkotmánybíróság hatásköre a német törvények alapulvételével a német közhatalom aktusaira terjed ki, azonban a német hatóság, ill. bíróság által alkalmazott európai jogi norma alkalmazható jognak tekinthető.

Egyes német szerzők szerint Németország feláldozta alkotmányos felségjogát az egységes Európa oltárán, és a Szövetségi Alkotmánybíróság sem tudja többé megvédeni az Alaptörvényt egy esetleges európai alkotmánnyal szemben. A németeknek csak az Alaptörvény 20. cikkelye 4. bekezdésében foglalt ellenállás joga marad, az önrendelkezése nem, hiszen az Európai Unió fel van ruházva azokkal az eszközökkel, amelyek céljai eléréséhez szükségesek. A német nép pedig elveszíti államiságának döntő részét, ezáltal a szabadságát, ha feladja a törvényhozáshoz, különösen az alkotmányozáshoz való jogát.⁷⁶⁵

A nemzetközi szerződések, és az ezeken alapuló nemzetközi jog nemzeti szintű érvényesülése és alkalmazása nem a nemzetközi jog alapján történik. Nem létezik olyan hatályos nemzetközi jogi norma, amely arra kötelezné az egyes államokat, hogy a nemzetközi jogot belső, nemzeti joguk körébe sorolják. A német Alaptörvény 24. szakaszának (1) bekezdése⁷⁶⁶ teszi lehetővé, hogy az államközi intézményekre bizonyos felségjogokat áthárító szerződések alapján hozott jogszabályok belső, nemzeti jogszabályokként érvényesüljenek, illetve az Alaptörvény 20. cikkelyének 3. bekezdése értelmében az Európai Közösség joga a német államban közvetlenül érvényesülő jogszabályok része, normatív módon összekapcsolódik a nemzeti alkotmányjoggal, és az alkalmazása szempontjából az állam belső jogával szemben, a háromszintű felségjoggyakorlásnak megfelelően /tartomány–állam–Európai Közösség/ elsődlegesen érvényesül.⁷⁶⁷

⁷⁶⁵ Vö.: Schachtschneider,...: Der Vertrag über Europäische Union... 751., 753., és 755. oldalak

⁷⁶⁶ Vö. : Szövetségi Alkotmánybírósági döntés: BVerfG 75, 223 [244 f.] m.w.N. In Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts 85. kötet, 204. oldal

⁷⁶⁷ Vö.: Isensee-Kirchhof: Handbuch des Staatsrechts, Band VII. 792. oldal, továbbá az Szövetségi Alkotmánybíróság 1967. október 18-i döntése: BverfGe 22, 293. In: Schwabe: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts ... 414. oldal, b) pont, valamint az Alkotmánybíróság 2000. június 7-i irányelve: 2 BvL 1/97, 31. bekezdése

Ez a felhatalmazás azonban nem ad lehetőséget arra, hogy az államközi intézmény az átruházott felségjogok gyakorlása során megváltoztassa a hatályos alkotmányos rendet. Az alkotmányos biztosítékokkal egyenrangú védelmet kell nyújtson az európai jog. Ugyanakkor a német állami szervek nem vizsgálhatják az európai jog törvényességét, nem tehetik vizsgálatuktól függővé az alkalmazásukat. A nemzeti bíróságok és az Európai Bíróság között megosztottak a feladatok, a mindenkori nemzeti bíróság az egyes esetekben dönt, igazodva az Európai Bíróság állította európai jogi mércéhez.⁷⁶⁸ Az Európai Közösség nem tudna működni, ha az összes tagállam külön-külön döntést hozna minden egyes jogi norma esetében. Az Európai Bíróság feladata, hogy megteremtse az egységes joggyakorlatot, döntései kötelező erővel bírnak a tagállamok bíróságai számára, ez is a felségjogok átruházásának része. Mondhatjuk tehát, hogy az Európai Bíróság nem rendelkezik konkuráló hatáskörrel a Szövetségi Alkotmánybírósággal szemben. Az Alkotmánybíróság ún. „Solange II.”-határozata⁷⁶⁹ alapján az Európai Bíróság az Alaptörvény 101. cikkelye 1. bekezdése, 2. mondata értelmében törvényes bíróság, a Szövetségi Alkotmánybíróság csak abban az esetben vizsgálhatja felül az Európai Bíróság döntését, ha az európai jogi norma értelmezése alapvető hiányosságot mutat, alapvető hiányosságnak minősül pl. az Alaptörvény rendelkezéseivel való összeütközés, az alapjogok figyelmen kívül hagyása. Ebben az esetben van hatásköre a Szövetségi Alkotmánybíróságnak arra, hogy az európai jogi normát az Alaptörvényhez mérten felülvizsgálja, egyébként nincs lehetősége arra, hogy az egyes európai jogi aktusokat akár az Alaptörvényhez, akár az európai szerződésekhez mérten felülvizsgálja.⁷⁷⁰

A német külpolitika irányának másik jelentős pontja az Atlanti Szövetség. Németország, hogy a katonai múltat feledtesse, a második világháború óta civil hatalomként működik, a NATO-

⁷⁶⁸ Vö.: Szövetségi Alkotmánybíróság 1990. május 31-i határozata: BVerfGE 82, 159 II., In: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 82. kötet, 192. oldal

⁷⁶⁹ Vö.: A Szövetségi Alkotmánybíróság 1986. október 22-i határozata, röv. Solange II, 1. és 2. pontok

⁷⁷⁰ Vö.: BVerfGE 73. , 339 [366 ff.] In: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, 82. kötet.

hoz való politikai és katonai kötődése az ország biztonságának és stabilitásának fontos előfeltétele volt. Ez 1989 után sem változott. A szovjet katonai fenyegetés a hidegháború végeztével megszűnt, de a katonai fenyegetettség veszélye örökre nem zárható ki. Fordulat következett be a biztonsági kérdések megközelítésében, így a német hadsereg az ENSZ békefenntartó működésének keretében kapott feladatokat⁷⁷¹.

A NATO fontos funkciót tölt be a német katonai potenciál ellenőrzésével kapcsolatban. A Szovjetunió is hozzájárult ehhez, amikor 1990-ben beleegyezett az újraegyesített Németország NATO-tagságába. Franciaország, Lengyelország és Csehszlovákia annak idején szintén szorgalmazta ezt a kapcsolódást, mivel az ő szempontjukból nagyobb kockázatot jelentett volna egy független német katonai hatalom Európa közepén, mint az Atlanti Szövetségbe integrálódott Németország. Ez a katonai kötődés jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Európa elfogadta az egyesített Németországot.

A NATO kulcspozíciót töltött be Németországnak a volt európai ún. „szocialista” országokkal kialakítandó kapcsolatában. Ezekben az országokban 1990 után felgyorsult a nyugati világhoz való kapcsolódásra irányuló törekvés, katonai, politikai, gazdasági téren egyaránt. A változások stabil helyzetet eredményeztek ebben a térségben, Oroszországgal pedig konstruktív viszonyt sikerült kialakítani. Európa újrendezése folyamatos együttműködésre ad lehetőséget Oroszországgal, habár a Szovjetunió politikai és gazdasági összeomlása még ennyi idő eltelte után is beláthatatlan terheket hordoz magával.

A kontinuitás a Német Szövetségi Köztársaság belső viszonyaiban is megmaradt.

Az Alaptörvényt nem váltotta fel újonnan alkotott alkotmány, a hatályos alkotmányos rend jellemzői továbbra is érvényesülnek, Németország szövetségi állam maradt, a demokrácia hordozója a nép, ill. a népet képviselve a legfőbb szövetségi képviseleti szervek.

⁷⁷¹ Pl. bevetések Kambodzsában, Szomáliában, az egykori Jugoszlávia területén

A plurális demokrácia meghatározó reprezentánsai a politikai pártok, amelyek a választójog gyakorlása eredményeként közvetlenül kapcsolódhatnak az állami szervekhez, különösen a parlamenthez és a kormányhoz.⁷⁷² E különleges szerep a pártokat alkotmányos intézményekké emeli.⁷⁷³

A törvényalkotóknak sikerült, a korábbi történelmi tapasztalatok konzekvenciáit levonva, 1949-ben máig működőképes választási rendszer, döntéshozatalra képes parlament és kormányzat jogi alapjait megteremteni.

A jogállamiság elve érvényesül az alapjogok biztosításán, az állami cselekvés törvényekhez kötöttségén, és a hatalmi ágak megosztásán keresztül. Az Alaptörvény jogi alapokat biztosít a jogállamiság megvalósulására, a szabályozás jogi garanciákat nyújt arra, hogy az államhatalom gyakorlása ellenőrizhető, kiszámítható legyen, és megfelelő jogi korlátok közé legyen szorítva. A törvényi szabályozásnak megfelelő állami cselekvés az előreláthatóságot, kiszámíthatóságot, és ezzel a jogbiztonságot szolgálja.

Az államhatalmat a törvényhozás, a végrehajtó hatalom és a bírászkodás különleges szervei gyakorolják⁷⁷⁴, ezzel nemcsak a reprezentatív demokrácia, hanem a hatalommegosztás elve is kifejezésre jut. A kettő összefügg, hiszen a reprezentatív szervek jelenléte épp az állami hatalmi ágak kölcsönös kontrolljának⁷⁷⁵ és a megosztásnak technikai feltétele. A hatalommegosztás elsődlegesen az Alaptörvényben megfogalmazott hatásköri felosztásból ered. Az Alaptörvény korlátokat is szab a különböző hatalmi ágak között, példa erre a kormány parlamenti

⁷⁷² A pártokról szóló törvény 2.§ 1. bekezdés

⁷⁷³ A pártok nem állami szervek, hanem különböző társadalmi erők szervezeti formái. Az államtól független pártok folyamatosan versenyeznek egymással a polgárok támogatásáért. Ezzel a szereppel összeegyeztethetetlen a pártok állami finanszírozása. Vö. Zippelius: Kleine deutsche Verfassungsgeschichte, 170. oldal

⁷⁷⁴ Hatályos Alaptörvény 20. cikkelyének 2. bekezdése

⁷⁷⁵ Az Alaptörvény rendelkezéseiből ered az a visszás helyzet, hogy a parlament és kormány között a reális hatalmi egyensúly korlátozott, mindkettőben az uralkodó szerepet a legerősebb párt vagy koalíció játssza. A parlamenti ellenőrzés így gyakorlatilag az ellenzékre hárul, melynek hatékonysága jelentős részben azon nyugszik, hogy kritikájával és javaslataival folyton a következő választásokat szem előtt tartva a kormányzó párttal konkurál.

kontrollja⁷⁷⁶, a parlament költségvetést meghatározó joga, a végrehajtás rendeletalkotó hatásköre⁷⁷⁷.

A jogállamiság jogi biztosítékai közt fontos szerephez jut a törvényhozás, végrehajtás és bírászkodás kiegyensúlyozott szerepe, az alapjogok garanciái, a szociális állam gondolata, az arányosság elve, valamint az állami cselekvés törvényhez kötöttsége és az állami cselekvés bírósági kontrollja. A jogállamiság fontos biztosítéka, hogy az állami cselekvés a bíróságok megbízható ellenőrzése alá kerüljön.

A nyugat-német demokratikus állam alkotmányos struktúrájának jogfolytonossága nem jelentett kontinuitást az egykori NDK területén létrejött új tartományok, és az ott élők számára. Különösen újdonságként hatott az NDK-ban született és felnőtt generációkra. A jogszabályok átvétele és a jogharmonizáció új alkotmányos értékrend kialakulását, valamint az azzal való azonosulást hozta magával.

Az egységesítést szolgáló jogszabályalkotói munka az egyesítéssel nem ért teljesen véget. 1990. október 4-én a berlini „Reichstag” épületében összeült az első össznémet Szövetségi Gyűlés. A 663 képviselőből 144 tagot még a kelet-német Népi Kamara delegált 1990. szeptember 28-án. Az előző nap kinevezett öt új tárca nélküli miniszter⁷⁷⁸ letette az esküt. Kohl kancellár ünnepi beszédet mondott, melyben megemlékezett a kommunista diktatúra áldozatairól, megköszönte Magyarországnak a határnyitást, és Gorbacsovnak is köszönetet mondott reformpolitikájáért.

Másnap, október 5-én a Szövetségi Gyűlés első feladatául elfogadta az ún. „2 + 4”-szerződést, és a módosított „Szövetségi választási törvényt”, melynek alapján 1933 óta először, 1990.

⁷⁷⁶ Hatályos Alaptörvény 43.cikkely, 67. cikkely,

⁷⁷⁷ Hatályos Alaptörvény 80. cikkely

⁷⁷⁸A kelet-német területről érkezett új miniszterek: Lothar de Maizière, Sabine Bergmann-Pohl, Günther Krause (Mindannyian a CDU tagjai), Rainer Ortleb (FDP, Hansjoachim Walthert (DSU)

december 2-án megtartották az első szabad össznémet parlamenti választásokat.⁷⁷⁹

Az egykori NDK parlamentjének, a Népi Kamarának egyik utolsó követelésének tett eleget az össznémet Szövetségi Gyűlés, amikor 1991. december 20-án elfogadta a „Stasi”-akták kezeléséről szóló törvényt, mely előírja, az egykori NDK Állambiztonsági Szolgálatának dokumentációját Berlinben őrzik, az e célra külön felállított szövetségi főhivatalban, és részletesen szabályozza az iratkezelést, az iratokba való betekintést, és kutatást.

Az NDK megszűnése után következett a politikai és büntetőjogi felelősségre vonás. A bíróság elé állítottak többségében 66 és 84 éves kor között voltak.

A kelet-német igazságszolgáltatás, és bűnüldözési szervek újjáépítésével összefüggésben, azok munkájának megkönnyítése végett az ún. „Elévülési törvény”⁷⁸⁰ azon büntetőeljárások elévülését mondta ki, amelyek a kommunista uralom alatt kezdődtek és a cselekmények politikai vagy jogállami szempontok miatt az egyesítést követően nem üldözhetők.

Az egyesítés a hadseregen belül is bekövetkezett. 1990. október 3-án a kelet-német hadsereg megmaradt tagjait szervezetileg a szövetségi hadseregbe integrálták, és miután 1994. augusztus 31-én az utolsó orosz csapatok is elhagyták Németország területét, majd 1994. szeptember 8-án Berlinben a nyugati szövetségesek is búcsút vettek, 1995. február 3-án az új tartományok csapattesteit is integrálták a NATO-ba, ezzel helyreállt a német hadsereg teljes egysége.

Az egységes ország a legnehezebben talán az emberek tudatában alakult ki. Az identitás problémáját jogszabályi síkon nem lehetett megoldani. A hétköznapi viszonyok gyakran drámai módon, és rövid idő alatt változtak. Kialakult az NDK-identitás érzése, amelyet még menteni kellett a nyugati konzum-társadalom rohama elől. Az ebből adódó feszültségek hamarosan

⁷⁷⁹ A 12. Szövetségi Gyűlés megválasztására került sor, a választásokat a korábbi keresztény-liberális kormánykoalíció nyerte meg (CDU 36,7 %, CSU 7,1 % FDP 11 %), jelentősen megelőzve a szocialistákat (33,5 %). Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 441. oldal

⁷⁸⁰ „Verjährungsgesetz”, hatályba lépett: 1993. március 26.

a német társalgások irritáló témái lettek. Vágy támadt a kelet-német életérzés megőrzésére, Kelet-Németország nyugatiasítása azonban egyre erősödött. A nyugat-európai civilizáció eredményei, amelyek elérésére Kelet-Németország olyannyira törekedett, most sokak számára hirtelen elveszítették vonzerejüket. Az össznémet identitás sokrétiségéhez tartozik az NDK-hoz kapcsolódó identitástudat egyes aspektusainak megőrzése. Az identitástudat fenyegetettségének érzése terjedt Kelet-Németországban, s erről nemcsak a közvélemény-kutatások árulkodtak, hanem a PDS választási sikerei is.

A változtatás és megőrzés problematikájának komplexitása más összefüggésben is nyilvánvalóvá lett. Sokan tartottak attól, hogy a tegnapi káderek az új Németországban is karriert csinálnak, míg az egykori üldözöttek továbbra is hátrányban és elszigeteltségben maradnak. A múltat nem lehetett egy tollvonással legyőzni. Hosszas együttélés eredményeként remélhető, hogy az újraegyesítés ne csak szervezeti problémák megoldását jelentse, hanem a nehéz múlt feldolgozásával a társadalmi integráció is végbe menjen.

Az 1949 óta felnőtt generációk számára a két Németország léte volt a természetes állapot. A két ország ifjú polgárainak identitástudata feltételezhetően elsősorban saját országukhoz kötődött. Bizonyára felépíthető egy új közös kultúra, ehhez kötődve pedig egy újfajta, a föderatív szellemet megőrző, sokféleséget kifejező identitástudat, melynek egyik rétege az európaiság eszméjére épül.

Utószó

Munkámat abban a reményben zárom, hogy miközben a célnak megfelelően sikerült vázolni Németországnak a második világháborút követő alkotmánytörténeti fejlődését, ugyanúgy sikerült érzékeltetni e fejlődésnek egyfelől a történeti, alkotmánytörténeti előzményekkel való szoros folyamatosságát, illetve Kelet esetében e folyamatosság hiányát, másfelől pedig azt, hogy az itt részletezett, vagy csak említett alkotmánytörténeti fejlemények mindvégig a német újraegyesítést is célozták. Mint minden más is ezekben az évtizedekben, hiszen az ország kettészakadása a háború utáni német történelem meghatározó traumája volt, az újraegyesítés, a Keleten kiépített kommunista diktatúra felszámolása pedig Adenauer óta minden vezető nyugat-német politikus első számú törekvése. Az „Alapszerződésben” nyitva hagyott lehetőségek mellett erről tanúskodnak többek között az NSZK-nak a kelet-európai országokkal kötött szerződése az európai határok elismerésével, de a német kérdés formális nyitva hagyásával, vagy az un. „belnémet” kapcsolatokban tanúsított nyugati magatartás.

De a keleti politikát is meghatározta a megosztottság. Tanúskodjanak erről a kelet-német alkotmányok idevonatkozó cikkelyei, vagy az új, kelet-német államnak reménytelenül új identitást kereső, új történelmet kreáló, új német nemzetről, sőt új német nyelvről szóló kommunista megnyilvánulások.

Talán a megosztottság mindent átható volta miatt, talán, mert mára már szinte történelmi távlatot kapott, ma sokan magától értetődőnek tekintik a német újraegyesítést, úgy ahogy történt. De ne feledkezzünk meg arról, hogy az egyesítés idejére Németország mindkét felén felnőtt egy már a megosztottságba születő generáció, amelyik ezt az állapotot, ha nem is természetesnek, de realitásnak tekintette és elfogadta. Másfelől a világ érintett országai, az USA kivételével, nem támogatták, inkább elleneztek a német egységet. Kellott tehát erkölcsi és akár egyszerű emberi bátorság is a kínálkozó alkalom felismeréséhez és megragadásához. S kellott hozzá természetesen az, hogy a huszadik század végén, amely – Kohl kancellár szavaival – „oly

sok szenvedést, halált és könnyet látott”⁷⁸¹, Kelet és Nyugat barátsággal kezelt tudott nyújtani egymásnak.

Nagyon tanulságos lehet elgondolkodni az egykori NDK, a kelet-német állam itt szereplő, egymást követő alkotmányain. Azt gondolhatnánk, hogy ezek már a – nem túlságosan dicső – múlt megkövült, méltán elfeledésre váró emlékei. Megszületésükről szólva minden esetben elmondhattuk volna, leegyszerűsítve persze, hiszen egy alkotmány sok mindenről szól, hogy cinikus, álszent fogalmazványok, mert készítőikben fel sem merült, hogy a bennük foglalt jogokat valóban biztosítsák a polgáraik számára, s ezt következetesen nem is tették.

De figyelemre méltó, és a sokak által igen szkeptikusan szemlélt civilizációnk javára írandó, hogy e valójában megadni nem kívánt jogokat a huszadik században már törvénybe kellett foglalni, ha csak formálisan is, elkerülendő a barbár diktatúra látszatát.

S ekkor következik a történet igazi, befejező fordulata: a leírt, törvénybe iktatott, de soha be nem tartott szavak, meg nem adott jogok a század utolsó negyedében, a „helsinki folyamatban” életre keltek, és a velük visszaélők ellen fordultak, megsemmisítve amúgy is roszakatag erkölcsi hátterüket, majd nagyon is valóságos hatalmukat.

Tisztelegjen hát e dolgozat utolsó mondata Kelet és Nyugat – Németország feletti – szimbolikus kézfogása és a bennük foglaltakat beteljesítő törvények előtt!

⁷⁸¹ Az idézet Kohl kancellár az orosz haderő búcsúztató beszédének /1994. augusztus 31. Berlin/ utolsó két mondatából való: „Ich danke Ihnen, Herr Präsident Boris Jelzin, und dem grossen russischen Volk, daß wir uns am Ende dieses Jahrhunderts, das **so viel Leid, Tod und Tränen sah**, die Hand zur Freundschaft reichen können – in dem festen Willen, gemeinsam für Frieden und Freiheit zu arbeiten. Wir wünschen unseren russischen Freunden auf ihrem gewiß nicht einfachen Weg in die Zukunft Glück, Erfolg und Gottes Segen.” / = „Köszönöm Önnek, Borisz Jelcin Elnök Úr, és a nagy orosz népnek, hogy e század végén, amely **oly sok szenvedést, halált és könnyet látott**, baráti kezelt tudunk nyújtani egymásnak – azzal az eltökélt akarattal, hogy együtt dolgozunk a béke és szabadság érdekében. A bizonyára nem egyszerű, jövőbe vezető úthoz szerencsét, sikert és Isten áldását kívánjuk orosz barátainknak.” (Vö.: Rede von Bundeskanzler Helmut Kohl anlässlich der Verabschiedung der russischen Streitkräfte aus Deutschland in Berlin am 31. August 1994. Forrás: Europa – Archiv, 19/1994, D. 555 f. In: Curt Gasteyer: Europa von der Spaltung zur Einigung, Bundeszentrale für politische Bildung kiadványa, Bonn 1997. 613. oldal)

Bibliográfia

/A hivatkozott irodalom eltérő beütípussal jelezve/

Magyar nyelvű felhasznált irodalom

Alaptörvények és alkotmányok, Ism.: Horváth Pál, In.: Századok. 5 – 6/89. 723 – 724. oldal

Alvári János – Szijjártó Szabó Antal: Önkormányzatok működése a Német Szövetségi Köztársaságban [A Városi és Megyei Önkormányzatok Működésvizsgálói Társulásának kiadványa] Budapest, Műszi, 1990. 61. p.

Általános jogtörténet 2. kötet. A jogállamiság útvesztései. Szerk. Horváth Pál, Budapest, ELTE soksz. 1993. 330 p.

Badia, Gilbert: Németország tegnap és ma, 1917-1962. Kossuth Könyvkiadó 1965, Budapest, 544. p.

Berend T. Iván: Terelőúton. Közép- és Kelet Európa 1944 – 1990. Vince Kiadó Budapest, 1999. 399 p.

Berend T. Iván: Válságos évtizedek, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982.

Bevezetés az egyetemes állam- és jogtörténet forrásaiba. /A burzsoá jog forrásai/ Budapest, 1971. 263 p. [ELTE kiadványa]

Bihari Ottó: Összehasonlító államjog, Tankönyvkiadó, Budapest, 1967. 381. p.

Brünneck, Alexander von: A volt NDK termelőszövetkezetek jogutódainak régi adósságai. In: Magyar Jog 3/97. 174 – 179. oldal

Dezső Márta – Bragyova András: A köztársasági elnök a parlamentáris rendszerekben. OMIKK Budapest, 1989. 95 p.

Eser, Albin: A büntetőjog fejlődése Németországban az 1989. évi politikai fordulat után. In: Magyar Jog 10/93. 620 – 626 oldal

Fodor László: Környezeti hatásvizsgálat Németországban, különös tekintettel az európai jog végrehajtásának kérdéseire. In: Publ. Univ. Miskolc. Sect. Jur. Et pol. Tomus 16. 1999. 29 – 48.

Gondolatok az európai politikáról. A Német Szövetségi Parlament CDU/CSU frakciójának 1994. szeptember 1-én közzétett hivatalos

állásfoglalása az EU bővítéséről és szerkezeti problémáiról. In: Magyar Szemle. 6/95. 571 – 579. oldal

Gyekiczky Tamás: A privatizáció társadalmi feltételei. In: Leltár, 1992 Budapest, Disputa Könyvek. 1. 13 – 18. oldal [Az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központjának kiadványa]

Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések. 1945 – 1982. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985. 674 p.

Harmathy Attila: A német privatizáció tapasztalatairól In: Friss Hírek a nemzetközi kereskedelem világából 2/91.

Helgerth, Roland – König, Peter: A terhességmegszakításra alkalmazandó büntetőjog az egyesülési szerződés nyomán. In: Magyar Jog 1/92. 38 – 42. oldal

Henne, Thomas – Gönczi Katalin: Az 1968-as mozgalmak és hatásuk az NSZK alkotmányos életére. In.: Jogtudományi Közlöny 10/95. 467 – 473. oldal

Hermann, Joachim: A felelősség problémája a fasiszta és a kommunista diktatúrákban állampolitikai okoból elkövetett bűncselekményekért. Meddig érnek a jogállam lehetőségei? A visszamenő hatály tilalmának alapvető jelentősége. In: Múlt feldolgozása. 1992. 46 – 52. oldal

Herber, Rolf: Német egység és nemzetközi kereskedelmi jog In: Magyar jog 11/91. 698 – 702. oldal

Horváth István – Németh István: ...és a falak leomlanak. Magyarország és a német egység. 1945 – 1990 Legenda és valóság. Budapest, Magvető Kiadó. 1999. 455 p.

Inotai András: A német újraegyesítés gazdasági hatása Közép – és Kelet-Európára. 1. r. In: Külgazdaság 12/91. 37 – 53. oldal

Inotai András: A német újraegyesítés gazdasági hatása Közép – és Kelet-Európára. 1. r. In: Külgazdaság 1/92. 42 – 57. oldal

Jerofejev, Viktor: A jó Sztálin, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005. 423 p.

A kelet – európai diktatúrák bukása. 1985 – 1990. Kronológia, dokumentumok, bibliográfia. 1991 –92. Összeáll.: Pándi Lajos, 2. jav. Kiadás, Munkatárs: Nyemcsak Attila, Szeged, JATEPress, 1993. 680, (2) p.

Kilényi Géza: A köztársasági elnöki tisztség a nemzetközi jogösszehasonlítás tükrében. In: Magyar Közigazgatás 10/94. 577 – 584. 11/94. 641 – 648. oldal

Kilényi Géza: Összehasonlító alkotmányjog. Az államszervezet. Egyetemi jegyzet. [Közzéteszi a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara, Alkotmányjogi Tanszék] 2202. 100 p.

Kinghardt, Heinz: Stasi – iratok, mint bizonyítási eszközök a büntető eljárásban. In: Magyar Jog 10/92. 625 – 628 oldal

Kisfaludy Zoltán: Szövetségi törvényalkotás az NSZK-ban In: A törvényalkotó országgyűlés, Parlamenti Dolgozatok III. Budapest, 1994. 182 – 192 oldal [A Parlamenti Módszertani Iroda kiadványa

Kisfaludy Zoltán: Törvényalkotás az NSZK parlamentjében In: Collega. 5/97. 4 – 6. oldal

Kohl, Helmut: Németország egységét akartam. Budapest, Zrínyi Kiadó. 292 p.

Kökényesi József: Az önkormányzati tulajdon tárgyi és szabályozási problémái. In: Magyar Közigazgatás 6/90. 490 – 509. oldal

Könczei György. Szociális törvények Európában és az Amerikai Egyesült Államokban. Budapest, 1992. 34 p.

Kövics Emma: Az európai egység kérdése és Németország. 1919 – 1933. Sajtó alá rend. Gunst Péter. Budapest, Akadémiai Kiadó 1992. 219. p.

Krupp, Hans Jürgen: Politikai változás és kormányközi pénzügyi politika. A német egyesítés esete. In: Pénzügyi Szemle 11/90. 350 – 359. oldal

Kukorelli István: Melyik kormányforma veszélyesebb az Elbától Keletre? In: Politikatudományi Szemle, 2/92. 161 – 165. oldal

Lábady Tamás: A nem vagyoni kárpótlás elégtétel funkciója – a felelősségbiztosító nézőpontjából. In: Novotni emlékkönyv, 1991. 209 – 217. oldal

Lövétei István: A német egység gazdasági jogi kérdései 1. r. In: Friss Hírek a nemzetközi kereskedelem világából 12/90. 31 – 34. oldal

Lövétei István: A német egység gazdasági jogi kérdései 2. r. In: Friss Hírek a nemzetközi kereskedelem világából 2/91. 28 – 34. oldal

Magyar Nagylexikon, 15 kötet (Kiadás 1993-tól folyamatosan) Első négy kötet az Akadémiai Kiadó kiadásában, a továbbiak a Magyar Nagylexikon kiadó kiadásai

Mayer János: A hazájukból Elűzött Németek Chartája. Kutatási füzetek. 1. 1996. 32 – 36. oldal

Mezei Géza: Németország és a hidegháború. A szövetséges hatalmak és a német kérdés. 1945 – 1961. Budapest, Új Mandátum Kiadó 1999. 301 p.

Müller György: Önkormányzati törvények az NSZK-ban In: Magyar Közigazgatás 4/90. 338 –357. oldal

Nagy Katalin: Gazdasági alkalmazkodás a volt NDK-ban. Az újraegyesülés előnyei és árnyoldalai. Budapest, 1992. 81 p. [A Világgazdasági Kutató Főosztály kiadványa]

Nagy Katalin: A német újraegyesülés első öt éve. Mit jelent a német egység a kelet – német tartományok számára? In: Külgazdaság 10/96. 42 – 66. oldal

A német egyesítés dokumentumaiból. 1989 – 1990. 1 – 2. r. Bevezetés és válogatás: Németh István. In: Társadalmi Szemle 11/96. 62 –74. oldal, 12/96. 53 –61. oldal

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság döntése a hajdani NDK javára elkövetett kémkedés büntethetőségéről. In: Magyar Jog 10/95. 617 – 622. oldal

A Német Szövetségi Köztársaság Regionális Kutatási és Országtervezési Akadémiájának állásfoglalása. In: Comitatus. Önkormányzati Szemle 5 – 6/91. 83 –87. oldal

Az NSZK kormányának 1990. évi területrendezési beszámolója. Gyorsjelentés. Szerk., ford. és bev.: Kőszegfalvi György [A Ts – 2/2 Program Iroda kiadványa] Budapest, 1990. / 1991. 63 p.

Németh István: A német kérdés 1945 – 1990. Dokumentumgyűjtemény. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993.

Németh István: Németország története. Egységtől az egységig 1871 – 1990. Budapest, Aula Kiadó. 2002. 679 p.

Nyugat – Európa alkotmányai (Anglia, Ausztria, Belgium, Franciaország, Német Szövetségi Köztársaság, Olaszország, Svájc) Szerk. és bev.: Kovács István, Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó 1988, 467. p.

Az önkormányzatok feletti központi felügyelet eszközrendszerének nyugat – európai modellje. In: Magyar Közigazgatás 12/90. 1073 –1098 oldal

Paczolay Péter: Hagyományos elemek Közép – és Kelet-Európa új demokráciáinak alkotmányában. In: Alkotmány és jogtudomány. 1996. 97 – 109. oldal

Paczolay Péter: Prezidenciális vagy parlamentáris demokrácia – választhat – e Közép – Európa? In: Politikatudományi Szemle, 2/92. 167 – 176. oldal
Radnay József: Új egységes felmondási idők Németországban. In: Gazdaság és Jog 1/95. 19. oldal

Ruszoly József: Választási bíráskodás és alkotmánybíráskodás. Kortörténeti és historiográfiai műhelytanulmány az 1945 utáni nyugat – német fejlődésről értekezések tükrében. In: Tokaji jubileum. 1996. 213 – 236. oldal

Siebert, Horst: Németország gazdasági integrációja. In: Külgazdaság 3/91. 4 – 28. oldal

Szabó István: Az államfő jogállása a Weimári Köztársaságban. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 489 p.

Szabó István: Törekvések az egységes német államszervezet megteremtésére 1848/49-ben. In: Facultas nascitur 2001. 448 – 469. oldal

Szabó Máté: Állam és új társadalmi mozgalmak. A német példa In: Politikai komparatívisztika. 1991. 59 – 75. oldal

Szociális törvények Európában és az Amerikai Egyesült Államokban. In: Esély. Társadalom – és szociálpolitikai folyóirat. 6/92. 72 – 104.

Takács Imre – Pokol Béla: Összehasonlító alkotmányjog. Egyetemi jegyzet 1. r. Közzéteszi: ELTE ÁJTK 3.kiad. Budapest, Tankönyvkiadó 1990.199 p.

Tóth G. László: A szociális piacgazdaság születése és átalakulása az NSZK-ban. In: Gazdasági Fórum 4/90 99-113. oldal

A törvényalkotó országgyűlés. Szerk.: Soltész István. In: Parlamenti dolgozatok 3. [A Parlamenti Módszertani Iroda kiadványa] Budapest, 1994. 270 p.

Tantzscher Mónika: A Stasi és a kávéházi csekisták. Az NDK és a Magyar Népköztársaság titkosszolgálati kapcsolatairól. In: Valóság (11/99. 44 –58. oldal)

Trócsányi Sára: Tükör által homályosan. Fejezetek az állambiztonsági iratok sorsának történetéből. In: Valóság 10/98. 66 – 76. oldal

Ungváry Rudolf: A gyermek, mint besúgó. Fiatalkorúak az állambiztonság szolgálatában. In: Család, Gyermek, Ifjúság 5/98. 24 – 26. oldal

Visegrádi Antal: A jog hatékonyságának kérdései az osztrák és a német jogtudományban. In: Jogtudományi Közlöny, 1/97. 27 – 33. oldal

Német nyelvű felhasznált irodalom

Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland. [Az Auswärtiges Amt vom Institut für Zeitgeschichte kiadványa] 1963 München 1994 – 1995.

Akten zur Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland 1945 – 1949. 5 kötetben. 1976 – 1983-ig folyamatosan.

Albrecht, Günter: Dokumente zur Staatsordnung der DDR. Berlin, Der Zentralverlag, 1959.

Alle deutschen Verfassungen. Von der Paulskirchenverfassung bis zum Grundgesetz und den DDR – Verfassungen, München 1985. Goldmann, 532. p.

Amtlicher Bericht über den Verfassungskonvent auf Herrenhimsee vom 10. bis 25. August 1948. Herausgegeben vom Verfassungsausschuß der Ministerpräsidentenkonferenz der weltlichen Besatzungszonen München 1948. 95. p.

Apelt, Willibalt: Betrachtungen zum Bonner Grundgesetz. In: Neue Juristische Wochenschrift. 1949. 481. oldal

Archiv der Gegenwart. A Siegler – Verlag összeállítása 1931 óta évenkénti kötetekben. Felhasznált kötetek: 1989-től napjainkig

Arndt, Adolf: Der deutsche Staat als Rechtsproblem, 1960.

Arnim, Hans Herbert von: Staatslehre der Bundesrepublik Deutschland. München 1984.

Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Dokumente von 1949 – 1994. [Az Auswärtiges Amt kiadványa] Köln 1995.

Badstübner, Rolf – Thomas, Siegfried: Die Spaltung Deutschlands 1945 – 1949, Dietz – Verlag, Berlin /Ost/ 1966. 524 p.

Badura, Peter: Staatsrecht. Systematische Erläuterung des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland. München 1986.

Baring, Arnulf: Machtwechsel. Die Ära Brandt – Scheel, München 1984, 832 p.

Becker, Josef – Stammen, Theo – Waldmann, Peter: Vorgeschichte der Bundesrepublik Deutschland (Zwischen Kapitulation und Grundgesetz) Wilhelm Fink Verlag, München, 1987.

Benz, Wolfgang: Deutschland seit 1945. Entwicklungen in der Bundesrepublik und in der DDR. Verlag Moos & Partner, München/Bonn 1990. 307 p.

Benz, Wolfgang: Die Gründung der Bundesrepublik, München 1982. 220 p.

Benz, Wolfgang: Von der Besatzungsherrschaft zur Bundesrepublik, Stationen einer Staatsgründung 1946 – 1949. 1984.

Berlin. Quellen und Dokumente 1945 – 1951. [A berlini szenátus kiadványa] Berlin 1964 – 1978.

Berlin Handbuch. Das Lexikon der Bundeshauptstadt. [A Presse- és Informationsamt (Berlin) kiadványa] Berlin, 1992.

Beyme, Klaus von: Das politische System der Bundesrepublik Deutschland nach der Vereinigung. München – Zürich: Piper. 1993. 417 p.

Binder, Gerhardt: Deutschland seit 1945. Eine dokumentierte gesamtdeutsche Geschichte in der Zeit der Teilung. Stuttgart 1969.

Bodensieck, Heinrich: Die deutsche Frage seit dem Zweiten Weltkrieg, Klett Verlag, Stuttgart 1985.

Bonner Almanach. Informationen der Bundesregierung. [A Presse- und Informationsamt kiadványa, 1969 óta évente] Bonn, 1989 – 1994. [Utolsó kiadvány: Almanach der Bundesregierung 1993/94.]

Bracher, Karl Dietrich/ Eschenburg, Theodor/ Fest, Joachim/ Jäckel, Eberhard: Geschichte der BRD, 6 kötetben, 1981.

Brand, Christoph–Matthias: Souveränität für Deutschland. Grundlagen, Entstehungsgeschichte und Bedeutung des Zwei–plus–Vier–Vertrages vom September 1990. In: Wissenschaft und Politik, Nr 50. Köln, 1993. 345-368. p

Breuel, Birgit: Treuhand intern, Ullstein Verlag, Frankfurt am Main, 1993. 427 p.

Brockhaus Enzyklopädia, F.A. Brockhaus, Mannheim, 1987

Brunner, Georg: Einführung in das Recht der DDR, 1975.

Brunner, Georg: Menschenrechte in der DDR. Baden – Baden 1989.

Bundesverfassungsgerichtsentscheidungen, BVerfGE 73, 339 – Solange II, <http://sorminiserv.unibe.ch:8080/tools/ainfo.exe>

Bundesverfassungsleitsätze, 2 BvL 1/97 vom 7. 6. 2000, Absatz-Nr. (1-69) <http://www.bverfg.de/>

Datenhandbuch zur Geschichte des Deutschen Bundestages 1949 – 1982. [A Presse- und Informationszentrum kiadványa kiegészítő kötetekkel együtt] Baden-Baden, 1994.

DDR – Gesetze. Textausgabe mit Anmerkungen. Köln, Verlag Wissenschaft und Politik. (Loseblattsammlung) 1984.

Der Einfluß des Sowjetrechts und der Weimarer Verfassung auf die Verfassung der DDR vom 7. 10. 1949. Göttingen, 1973. 242 p.

Deutsche Verfassungsgeschichte 1849 – 1919 – 1949 [A Bundeszentrale für politische Bildung kiadványa] Bonn 155 p.

Diemer, Gebhard: Kurze Chronik der deutschen Frage. Olzog Verlag, München 1990, 224 p.

Diepgen, Eberhard: Berlinpolitik. Rechtsgrundlagen. Risiken und Chancen. Berlin 1989.

Die Entstehung der Bundesrepublik Deutschland. In: Informationen zur politischen Bildung, 224. szám. [A Bundeszentrale für politische Bildung kiadványa] Bonn 1991. 40 p.

Die erste sozialistische deutsche Verfassung. Berlin, 1969. [A Staatssekretariat für westdeutsche Fragen der DDR. Kiadványa] 95 p.

Die deutsche Vereinigung. Dokumente zu Bürgerbewegung, Annäherung und Beitritt. Verlag Wissenschaft und Politik, Köln 1991. 260 p.

Die Teilung Deutschlands 1945–1955. In: Informationen zur politischen Bildung, 232. szám. [A Bundeszentrale für politische Bildung kiadványa] Bonn 1991. 40 p.

Die Teilung Deutschlands 1955 bis zur Einheit. In: Informationen zur politischen Bildung, 233. szám. [A Bundeszentrale für politische Bildung kiadványa] Bonn 1991. 44 p.

Diestelkamp, Dr. Bernhard: Die Verfassungsentwicklung in den Westzonen bis zum Zusammentreten des Parlamentarischen Rates (1945-48) In: Neue Juristische Wochenschrift, 1989, No. 21. 1312-1318. p.

Doering – Manteuffel, Anselm: Die Bundesrepublik Deutschland in der Ära Adenauer. Außenpolitik und innere Entwicklung 1949 – 1963. Darmstadt 1988.

Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. Berlin, Dietz – Verlag, 1948. 272 p.

Dokumente der Wiedervereinigung Deutschlands. Quellentexte zum Prozeß der Wiedervereinigung von der Ausreisewelle aus der DDR über Ungarn, die CSSR und Polen im Spätsommer 1989 bis zum Beitritt der DDR zum Geltungsbereich des Grundgesetzes der Bundesrepublik Deutschland im Oktober 1990. [Ingo von Münch kiadásában] Stuttgart 1991.

Egner, Anton – Müller, Bernhard: Konfrontation und Kooperation. Ein geteiltes Land in einer geteilten Welt – Deutschland nach 1945. Schroedel – Schöningh V. Paderborn.

End, Heinrich: Zweimal deutsche Außenpolitik. Internationale Dimensionen des innerdeutschen Konflikts 1949 – 1972. Köln 1973.

Entscheidungen des Bundesverfassungsgericht, 82-94. kötetek

Eschenburg, Theodor: Das Problem der Neugliederung der deutschen Bundesrepublik dargestellt, Institut zur Förderung Öffentlicher Angelegenheiten, Frankfurt am Main, 1950, 80 p

Europa und Deutschland nach dem Zweiten Weltkrieg. Klett Verlag Stuttgart 1982.

Fischer, Claus A.: Wahlhandbuch für die Bundesrepublik Deutschland, in den Bundestags-, Landtags und Europawahlen in der Bundesrepublik Deutschland, in den Ländern und in den Kreisen 1946 – 1989. 2 kötet. Paderborn 1990.

Foschepoth, Josef: Adenauer und die Deutsche Frage. Verlag Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1988. 304 p.

Friedrich, Wolfgang Uwe: Die USA und die deutsche Frage 1945 – 1990. Frankfurt am Main – New York Campus 1991. 508 p.

Fritsch – Bournazel, Renata: Europa und die deutsche Einheit, Verlag Bonn – Stuttgart, 357 p.

Gasteyer, Curt: Europa von der Spaltung zur Einigung. Darstellung und Dokumentation 1945 – 1997. [A Bundeszentrale für politische Bildung kiadványa]

Geschichte des Staates und des Rechts der Deutschen Demokratischen Republik, Dokumente 1949 – 1961. Berlin, 1984, Staatsverlag, 297 p.

Gesetz zu dem Vertrag vom 18. Mai 1990 über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik, In: Bundesgesetzblatt 1990. Nr. 20. (teljes szám), valamint In: Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik, 1990, Teil I. Nr. 34. 334-357. oldalak

Gesetz zum Vertrag zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland über die Herstellung der Einheit Deutschlands – Einigungsvertrag – vom 31. August 1990 (Verfassungsgesetz In: Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik 1990, Teil I. Nr. 64. (teljes szám)

Gesetz über die Inkraftsetzung von Rechtsvorschriften der BRD in der DDR. In: Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik, 1990, Teil I. Nr. 34. 357-363. oldalak

Gloessner, Gert – Joachim: Bürokratische Herrschaft. Konfliktbewältigung in der DDR. München, Projekt, 1986. 64 p.

Gmür, Rudolf: Grundriß der deutschen Rechtsgeschichte, 6. Auflage, Verlag Luchterhand, Berlin, 1994., 157. p.

Gorbatschow, Michail: Perestroika. Die zweite russische Revolution. München, Cambridge. Harper and Row, 1987. 254 p.

Görtemaker, Manfred: Die deutsche Frage in der internationalen Politik, In: Informationen zur politischen Bildung, Nr. 250.

Görtemaker, Manfred: Zusammenbruch des SED-Regime, In: Informationen zur politischen Bildung, Nr. 250.

Görtemaker, Manfred: Beginn der deutschen Einigung In: Informationen zur politischen Bildung, Nr. 250.

Görtemaker, Manfred: Verhandlungen mit den vier Mächten In: Informationen zur politischen Bildung, Nr. 250.

Görtemaker, Manfred: Problrmr der inneren Einigung In: Informationen zur politischen Bildung, Nr. 250.

Graml, Hermann: Die Alliierten und die Teilung Deutschlands. Konflikte und Entscheidungen 1941 – 1948. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1985. 251 p.

Grimm, Dr. Dieter: Das Grundgesetz nach vierzig Jahren, In: Neue Juristische Wochenschrift, 1989. No. 21. 1305-1312. p.

Gross, Johannes: Begründung der Berliner Republik. Deutschland am Ende des 20. Jahrhunderts, Deutsche Verlags – Anstalt, Stuttgart 1995. 176 p.

Grosser, Alfred: Geschichte Deutschlands seit 1945. München. 1981, 568 p.

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 1950. [A Deutscher Bundestag kiadványa] 89. p.

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 1988. [A Deutscher Bundestag kiadványa] 99. p.

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Bonn, 1995. [A Bundeszentrale für politische Bildung kiadványa] 96. p.

Gruner, Wolf D.: Die deutsche Frage. C. H. Beck Verlag, München 1985, 217 p.

Hacke, Christian: Weltmacht wider Willen. Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschlands. Frankfurt am Main – Berlin. 1993.

Hahn, Daphne: Modernisierung und Biopolitik, Sterilisation und Schwangerschaftsabbruch in Deutschland nach 1945. Campus Verlag Frankfurt/New York 2000.

Handbuch des Bundesrates, [A Bundesrat kiadványa] 1-2. kötet, Neuer Darmstädter Verlag, 1991.

Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland 7 kötetben, Heidelberg 1987 – 1993-ig folyamatosan.

Handbuch des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Berlin/New York 1994.

Handwörterbuch zur deutschen Einheit. Frankfurt am Main – New York, Campus, 1992, 800 p.

Hesse, Joachim Jens – Ellwein, Thomas: Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland 2 kötetben, Wiesbaden, Opladen Westdeutscher Verlag, 1992. 1. kötet: 507 p., 2. kötet: 691 p.

Hesse, Konrad: Die Vereinigung Deutschlands und die gesamtdeutsche Verfassung (1991) In: Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart, Neue Folge, 1996. Vol. 4. 1-16. p.

Hesselberger, Dieter: Das Grundgesetz Bonn 2001. Hermann Luchterhand Verlag, Neuwied. 2001. 404 p.

Hillgruber, Andreas: Deutsche Geschichte 1945 – 1986. Die „deutsche Frage“ in der Weltpolitik. Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz , W. Kohlhammer, 1987. 185 p.

Hillgruber, Andreas: Europa in der Weltpolitik der Nachkriegszeit 1945 – 1963. Oldenbourg Verlag, München – Wien 1981. 188 p.

Hochbaum, Hans Ulrich: Staats – und Verwaltungsrechtliche Gesetze der DDR. Berlin, 1958, Der Zentralverlag, 777 p.

Hoffmann, Joachim – Ripper, Werner: Deutschland im Spannungsfeld der Siegermächte (1945 – 1949). Verlag Diesterweg Salle, Frankfurt am Main 1982. 327 p.

Huber, Ernst Rudolf: Quellen zum Staatsrecht der Neuzeit, 2 kötet, 1951.

Isensee-Kirchhof: Handbuch des Staatsrechts, 1-8. kötet, VIII. kötet: Die Einheit Deutschlands, C.F. Müller, Heidelberg, 1995.

Jesse, Eckard – Mitter – Armin: Die Gestaltung der deutschen Einheit. [A Bundeszentrale für politische Bildung kiadványa] Bonn, 1992. 448 p.

Kaiser, Karl: Deutschlands Vereinigung. Die internationalen Aspekte. Mit den wichtigsten Dokumenten. Bergisch, Gladbach. 1991. 384 p.

Kistler, Helmut: Besatzungspolitik im Vierzonen-Deutschland, In: Informationen zur politischen Bildung, Nr. 224.

Klessmann, Christoph: Die doppelte Staatsgründung. Deutsche Geschichte 1945 – 1955. Verlag Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen/Bonn 1989 /2. kiad.1991./ 576 p.

Kosch, Wilhelm: Biographisches Staatshandbuch, 3. kötet, Francke Verlag, Bern, München, 1963.

Kosthorst, Erich – Teppe, Karl: Die Teilung Deutschlands und die Entstehung zweier deutscher Staaten, Schöningh Verlag, Paderborn. 1980.

Krautkrämer, Elmar: Besetzung – Teilung – Neubeginn. Das Schicksal Deutschlands 1945 – 1949. Herder Verlag, Freiburg 1981.

Kroeschell, Karl: Deutsche Rechtsgeschichte, 3. kötet, 1989. Westdeutscher Verlag, Opladen, 334 p.

Lange, Erhard H. M.: Die Würde des Menschen ist unantastbar. Der Parlamentarische Rat und das Grundgesetz. Heidelberg 1992.

Lapp, Peter Joachim: Der Ministerrat der DDR. Aufgaben, Arbeitsweisen und Struktur der anderen deutschen Regierung. Opladen 1982.

Landtag NRW, 136. Sitzung 2.6.1950. /Jegyzőkönyv/

Laue, Sabine: Parlamentarische Opposition und die Einheit. Köln, 1992. Hänsel – Hohenhausen, 258 p.

Lehmann, Hans Georg: Chronik der BRD. 1945/49-1983. München 1985. a Bundeszentrale der politischen Bildung kiadványa

Lehmann, Hans Georg: Chronik der BRD. 1945/49 bis heute. München 1989. a Bundeszentrale der politischen Bildung kiadványa

Lehmann, Hans Georg: Der Oder – Neißer Konflikt. München 1979. a Bundeszentrale der politischen Bildung kiadványa

Lehmann, Hans Georg: Deutschland - Chronik der BRD. 1945 -1995. Bonn, 1996. 575 p. a Bundeszentrale der politischen Bildung kiadványa

Lieser – Triebnigg, Erika: Recht in der DDR. Köln 1985.

Longerich, Peter: „Was ist des Deutschen Vaterland?“ Dokumente zur Frage der deutschen Einheit 1800 – 1990, Piper Verlag, München, 1990. 298 p.

Loth, Wilfried: Die Teilung der Welt, München 1980. 355 p.

Löw, Konrad: Die Grundrechte. Verständnis und Wirklichkeit in beiden Teilen Deutschlands, München 1982.

Mahncke, Dieter: Berlin im geteilten Deutschland. München/Wien Oldenbourg, 1973. 325 p.

Mampel, Siegfried: Die Entwicklung der Verfassungsordnung in der Sowjetzone Deutschlands von 1945 bis 1963. Tübingen, Metzner, 1964,. In: Jahrbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart, 455 – 579. p. /1174 p./

Mampel, Siegfried: Die sozialistische Verfassung der DDR, Metzner, Frankfurt am Main, 1972. 1174 p.

Maunz-Dürig: Grundgesetz Kommentar, Verlag: C.H. Beck, München 1991. 1-4 kötet

Mathiopoulos, Margarita: Das Ende der Bonner Republik. Deutsche Verlags – Anstalt, Stuttgart 1993. 480 p.

Matz, Werner: Grundgesetz für die BRD und Besatzungsstatut, Stuttgart – Köln, W. Kohlhamm, 1949. 167. p.

Melzer, Ingetraut: Zur Herausbildung des volksdemokratischen Staates in Deutschland. 1945 – 1946. In: Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, Berlin, 1968. 389-395 p.

Menzel, Walter (SPD): Landtag NRW Stenographischer Bericht, 19. Sitzung, 27. 11. 1947. S. 59.

Mitteis, Heinrich – Lieberich, Heinz: Deutsche Rechtsgeschichte. Verlag C. H. Beck, München, 1992. 570 p.

Morsey, Rudolf: Die Deutschlandpolitik Adenauers In: Vierzig Jahre Deutschlandpolitik im internationalen Kräftefeld, Verlag Wissenschaft und Politik, Köln 1989, 16 – 31. oldal

Mussnug, Reinhard: Zustandekommen des Grundgesetzes und Entsehen der BRD. In: Handbuch des Staatsrechts der BRD, Bd. 1. 1279. ol. Grundlagen von Staat und Verfassung, 1987. 219-258. p.

Münch, Ingo von: Dokumente des geteilten Deutschland. Quellentexte zur Rechtslage des Deutschen Reiches der Bundesrepublik Deutschland und der DDR 2 kötetben, Stuttgart, Kröner, 1. kötet: 588 p. 1968, 2. kötet: 42 p. 1974.

Münch, Ingo von: Dokumente des geteilten Deutschlands. I. kötet. 1968.

Münch, Ingo von: Dokumente des geteilten Deutschlands. II. kötet. 1974.

Nolte, Ernst: Der Weltkonflikt in Deutschland. Die Bundesrepublik und die DDR im Brennpunkt des kalten Krieges 1949 – 1962. München 1981.

Ökologische und soziale Bedingungen des deutschen Einigungsprozesses. [Az Ökologische Arbeitsgruppe kiadványa] Marburg 1994.

Pfetsch, Frank: Verfassungspolitische Innovationen 1945-49. Am Anfang war der linksliberale Rechtsstaat. In: Zeitschrift für Parlamentsfragen 1986. No. 1., 5-25. p.

Ploetz: Die Deutsche Demokratische Republik. Daten, Fakten, Analysen. Freiburg/Würzburg 1988.

Polak, Karl: Reden und Aufsätze. Zur Entwicklung der Arbeiter und Bauernmacht. Berlin 1968. Staatsverlag, 699 p.

Roggemann, Herwig: Die DDR – Verfassungen. Einführung in das Verfassungsrecht der DDR. Berlin, 1989, Berlin Verlag, 510 p.

Roggemann, Herwig: Fragen und Wege zur Rechtseinheit in Deutschland. Berlin, Berlin Verlag, 1995. 343 p.

Rost, Rudi: Der Demokratische Zentralismus unseres Staates, Berlin, 1962, Der Zentralverlag, 192 p.

Roßhaupter, Albert VA der VLV Bayern, Stenographischer Bericht, 5. Sitzung, 25. 07. 1946. S. 97.

Salzmann, Rainer: Das Deutschlandproblem in der Politik der der Nachkriegszeit. Verlag Schwann, Düsseldorf, 1985.

Sauer, Heiner – Plumeyer, Hans-Otto: Der Salzgitter Report. Bechtle Verlag, Esslingen 1991. 305 p.

SBZ von 1945 – 1954. Die Sowjetische Besatzungszone Deutschlands in den Jahren 1945 – 1954. [A Bundesministerium für gesamtdeutsche Fragen kiadványa] Bonn/Berlin 1960 – 1964.

Schabowski, Günther: Der Absturz. Rowohlt Verlag, Reinbek 1992, 332 p.

Schachtschneider, Karl Albrecht/ Emmerich-Fritsche, Angelika/ Beyer, Thomas C. W.: Der Vertrag über Europäische Union und das Grundgesetz. In: Juristenzeitung, 1993. Vol. 48. No. 15-16. 751-760. p.

Schäuble, Wolfgang: Der Vertrag. Wie ich über die deutsche Einheit verhandelte. Deutsche Verlags – Anstalt, Stuttgart 1991, 317 p.

Schewarnadse, Eduard: Die Zukunft gehört der Freiheit. Rowohlt Verlag, Reinbek 1991. 345 p.

Schlaich, Klaus: Das Bundesverfassungsgericht, 4. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 1997. 379 p.

Schmied, Karin: Die Änderungen der Verfassung der DDR durch das Verfassungsänderungsgesetz vom 7. Oktober 1974. Köln, 1975. 43 p.

Schmidt, Wolfgang: Rechtliche Voraussetzungen „gesamtdeutscher“ Bundestagswahlen nach einem Beitritt gemäß Art. 23. des Grundgesetzes, In: Neue Juristische Wochenschrift, 1990, No. 31., 1891-1893. p.

Schneider, Hans-Peter: 50 Jahre Grundgesetz. Vom westdeutschen Provisorium zur gesamtdeutschen Verfassung. In: Neue Juristische Wochenschrift, 1999. No. 21. 1497-1504. p.

Schulz, Werner: Die Verfassung der DDR. Frankfurt am Main, 1959. IKULTA – Verlag, 102 p.

Schwabe, Jürgen: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts, Studienauswahl, Band 1-83., 5. Auflage, (herausgegeben von Jürgen Schwabe an der Universität Hamburg) Hamburg, 1991., 590 p.

Schwabe, Jürgen: Verfassungsrecht und Verfassungspraxis. Eine Nachlese zu den Würdigungen des Grundgesetzes anlässlich seines 50jährigen Bestehens. In: Neue Juristische Wochenschrift, 1999. No. 49. 3614-3616. p.

Schwarz, Hans – Peter: Vom Reich zur Bundesrepublik. Deutschland im Widerstreit der außenpolitischen Konzeptionen in den Jahre der Besatzungsherrschaft 1945 – 1949. Neuwied 1966. Stuttgart 1980. 898 p.

Sorgenicht, Klaus: Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik. Dokumente – Kommentar. 2 kötet. Berlin 1969.

Staat, Recht und Politik im Sozialismus, Berlin, 1984, Dietz, 303 p.

Staats – und Rechtsgeschichte der DDR, 1983, Staatsverlag, 254. p.

Staatsrecht bürgerlicher Staaten. Berlin. 1980. Staatsverlag, 489. p.

Staatsrecht der DDR. [Az Akademie für Staats – und Rechtswissenschaft der DDR kiadványa] Potsdam – Babelsberg – Berlin 1977. Staatsverlag, 557 p.

Staats- und Rechtsgeschichte der DDR. [A Staats- und Rechtsgeschichte der Sektion Rechtswissenschaft der Humboldt–Universität zu Berlin. Autorenkollektiv. Berlin 1983.

Starck, Christian: Das Grundgesetz nach fünfzig Jahren: bewährt und herausgefordert, In: Juristenzeitung, 1999. No. 10., 473-485. p.

Stadtverordnetenversammlung von Groß-Berlin, 61. Sitzung 23.3.1948. /jegyzőkönyv/

Staritz, Dietrich: Die Gründung der DDR. Von der sowjetischen Besatzungsherrschaft zum sozialistischen Staat. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1985, 277 [10] p.

Steininger, Rolf: Deutsche Geschichte 1945 – 1961. 2 kötetben, Fischer V. Frankfurt am Main, 1983. 563 p.

Stephan, Gerd-Rüdiger: „Vorwärts immer, rückwärts nimmer!“ Interne Dokumente zum Zerfall von SED und DDR 1988/89. Dietz Verlag, Berlin 1994. 302 p.

Stern, Klaus: Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland Band II., München, 1980., Band III./1. C.H.Beck, München 1988.

Stollreither, Konrad: Das vereinigte Deutschland. Grundlagen und Änderungen. [A Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit kiadványa] München 1991. 188 p.

Storbeck, Anna Christine: Die Regierungen des Bundes und der Länder seit 1945. München/Wien 1973.

Stöber, Robert: Die saarländische Verfassung vom 15. Dezember 1947 und ihre Entstehung, Köln 1952.

Suhr, Heinz: Der Treuhandskandal. Wie Ostdeutschland geschlachtet wurde. Eichborn Verlag, Frankfurt am Main, 1991. 208 p.

Tabaczek, Martin – Altenberend, Johannes: Deutschland nach 1945. Die Teilung Deutschland und die Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland im internationalen Kräftefeld, Schöningh – Schroedel Verlag, Paderborn, 1988.

Teltschik, Hoerst: 329 Tage. Innenansichten der Einigung. Siedler Verlag, Berlin 1991. 381 p.

Thaysen, Uwe: Parlamentarisches Regierungssystem in der Bundesrepublik Deutschland. Opladen, 1976.

Thurich, Eckart: Schwierige Nachbarschaften. Deutsche und Polen – Deutsche und Tschechen im 20. Jahrhundert. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, Berlin, Köln, 1990. 204 p.

Thurich, Eckart: Die Sieger in Deutschland, In: Informationen zur politischen Bildung, Nr. 232.

Thurich, Eckart: Die Deutschlandpolitik der Bundesregierungen von 1955 bis 1969. In: Informationen zur politischen Bildung, Nr. 233.

Thurich, Eckart: Die Deutschlandpolitik der SED in der Ära Ulbricht In: informationen zur politischen Bildung, Nr. 233.

Thurich, Eckart: Politik der Wiedervereinigung oder Anerkennung des Status quo In: informationen zur politischen Bildung, Nr. 233.

Thurich, Eckart: Der Weg zur Einheit In: informationen zur politischen Bildung, Nr. 233.

Timmermann, Heiner: Bundesrepublik – DDR: Grundzüge im Vergleich. Vorgeschichte – Politik – Wirtschaft – Soziales – Recht – Außen- und Sicherheitspolitik. Opladen, 1984.

Treml, Manfred: Das Deutschlandproblem im Rahmen weltpolitischer Konstellationen der Nachkriegszeit, Oldenbourg – Verlag, München 1987.

Uffelman, Uwe: Der Weg zur Bundesrepublik. Schwann Verlag, Düsseldorf 1988.

Um ein antifaschistisch-demokratisches Deutschland. Dokumentenaus den Jahren 1945-49. (Kelet-Berlin), 1968.

Verfassung der DDR: Berlin, 1969, Staatsverlag, 64 p.

Verfassung und Verwaltung von Berlin. Berlin 1992.

Verfassungsgebende Landesversammlung, Baden-Württemberg, 10. Sitzung, 25.6.1952. /jegyzőkönyv/

Volkssouverenität und Volksgesetzgebung: Die Kernpunkte der Demokratiefrage. In: Flensburger Hefte,. Flensburger Verlag 1990, 337 p.

Die Verfassungsdiskussion im Jahr der deutschen Einheit. Fankfurt am Main – New York. Campus, 1992., 800 p.

Vogel, Walter: Westdeutschland 1945–1950. Der Aufbau von Verfassungs- und Verwaltungseinrichtungen über den Ländern der drei westlichen Besatzungszonen. 2 kötet. Boppard a. Rh. 1956 – 1964.

Vom Runden Tisch zum Parlament. Bonn, Bouvier, 1990. 482 p.

Von der Illegalität ins Parlament. Werdegang und Konzept der neuen Bürgerbewegungen. Berlin, Links – Druck, 1991, 396 p.

Weber, Hermann: DDR. Grundriß der Geschichte, Fackelträger Verlag, Hannover 1991. 367 p.

Weber, Hermann: Die DDR 1945–1986. Oldenbourg Verlag, München 1988. 253 p.

Weber, Hermann: Geschichte der DDR. Deutscher Taschenbuch Verlag, München 1986. 540 p.

Das Weißblaubuch zur deutschen Bundesverfassung von dr. Jur. Friedrich August Freiherrn von der Heydte, Verlag Josef Habel, Regensburg

Wetzlaugk, Udo: Berlin und die deutsche Frage. Köln, 1985.

Wilharm, Irmgard: Deutsche Geschichte 1962 – 1983. Dokumente in zwei Bänden. Fischer V., Frankfurt/aM., 1985 /1. kötet/ 272 p., /2. kötet/ 304 p.

Willoweit, Dietmar: Deutsche Verfassungsgeschichte. Vom Frankreich bis zur Teilung Deutschlands. Verlag C. H. Beck, 1992. München 382 p.

Willoweit, Dietmar: Die Herausbildung des staatlichen Gewaltmonopols im Entstehungsprozeß des modernen Staates. In: Konsens und Konflikt, 35 Jahre Grundgesetz 1986. 313. oldal

Zippelius, Reinhold: Allgemeine Staatslehre. München, Beck Verlag, 1985. 429 p.

Zippelius, Reinhold: Das Staatsideal im Wandel der Weltgeschichte. Eine Einführung in die Hauptprobleme der Staatsphilosophie. 1978.

Zippelius, Reinhold: Kleine deutsche Verfassungsgeschichte, Verlag C. H. Beck, München 1994. 188 p.

Zivier, Ernst R. Der Rechtsstatus des Landes Berlin. Eine Untersuchung nach dem Viermächteabkommen vom 3. September 1971. Berlin Verlag, Berlin 1987. 451 p.

Zündorf, Benno: Die Ostverträge. Die Verträge von Moskau, Warschau, Prag, das Berlin – Abkommen und die Verträge mit der DDR. München, Beck Verlag, 1979. 375 p.

Függelék

Ackermann, Anton (1905-1973) 1925 óta volt a KPD tagja, 1935-től, a szovjet emigráció idején a párt Központi és Politikai Bizottságának tagjaként tevékenykedett. Visszatérése után a SED főideológusának számított, s mint ilyen (egyik legjelentősebb személyiség) Ulbricht ellensége volt. (Brockhaus alapján)

Adenauer, Konrad (1876. 1. 5. – 1967. 4. 19.) a Weimari Köztársaság idején Köln polgármestere, aki a hitleri Németország idején nem exponálta magát. Csak egyetlen szavazattöbbséggel választották kancellárrá az FDP kancellárjelöltjét, hosszas egyeztetés után. Adenauer végül 1957-ben tudta megszerezni a választópolgárok szavazatainak abszolút többségét. Adenauer határozott, sikeres kormányzási idejét lezárva, 1963-ban, 14 esztendei kormányzás után 87 évesen vonult vissza. Köln főpolgármestere 1917-33 között, a Porosz Államtanács elnöke 1920-33-ig, a CDU elnöke 1946-66-ig, szövetségi kancellár 1949-63-ig, külügyminiszter 1951-55-ig. (Brockhaus alapján)

Bahr, Egon (SPD) /született: 1922. március 18./ újságíró, 1960–1966 között /Nyugat-/ Berlin kormányzó polgármesterének Sajtó- és Információs Hivatalát vezette, majd Willy Brand tanácsadója lett, támogatva a kancellár keleti, enyhülést hozó politikáját. 1967–1969 között tervstábot vezetett a Külügyi Hivatalban, 1969–1972 között a Szövetségi Kancellária Hivatal államtitkára, 1972–1974 között a „Kancellár körüli különleges feladatok” (Besondere Aufgaben beim Bundeskanzler) minisztere, 1974–1976 között a „Gazdasági Együttműködés” (Wirtschaftliche Zusammenarbeit) minisztere. 1976-tól a szocialista párt aktív tagja, a 80-as években különösen a béke és biztonság érdekében folytat politikai tevékenységet. Az ún. „Moszkvai Szerződés” (Moskauer Vertrag) előkészítője. (Brockhaus alapján)

Barlach, Ernst (1870. január 2. – 1938. október 24.) német szobrász, grafikus, költő, drámaíró. A 20. század elején a középkor hangulatát árasztó *Güströw*ban telepedett le. 1934-ben Berlinben kiállítást rendezett, ezek után a náci hatalom megfosztotta akadémiai tagságától és tanári állásától. (Magyar Nagylexikon alapján)

Bauer, Leo a „Deutschlandsender”c. újság főszerkesztője (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 75. oldal)

Bidault, Georges francia politikus, (1899. október 5. – 1983. január 27.), 1941-ben csatlakozott az ellenállási mozgalomhoz, 1944 augusztusában vezette a német megszállók elleni párizsi felkelést, a IV. Köztársaság egyik vezető politikusává vált. 1946-ban, és 1949-1950 között miniszterelnök, 1944-1946, 1947-1948, és 1953-954 között külügyminiszter volt. Külügyminiszterként sokat fáradozott az Atlanti Szövetség és az egységes Európa kialakításáért. Ugyan 1958-tól szintén támogatta de Gaulle tábornok visszahívását, de mivel Bidault a francia Algéria híve volt, és de Gaulle kiengedte Algériát a francia szövetségből, ezért szakított de Gaulle-lal, sőt 1962-1968 között száműzetésbe is vonult. (Brockhaus alapján)

Blücher, Gebhardt Leberecht von Blücher (1742–1819) porosz tábornagy. 1813–14-es katonai sikereivel nagymértékben hozzájárult Napóleon bukásához, a napóleoni birodalom felszámolásához. *Wellingtonnal* együtt a *waterlooi* csatában (1815) döntő vereséget mért Napóleonra. (Magyar Nagylexikon alapján)

Churchill, Winston Leonard Spencer (1874. 11.30. – 1965. 01. 24.) (1953 óta Sir) politikai pályafutása 1900-ban kezdődött, amikor konzervatív képviselője lett az Alsóháznak. 1904-ben váltott, a „Liberal Party” tagja lett, majd annak szétesése után újra a konzervatívok híveként, 1924 - 29 között pénzügyminiszter. Korán ellenintézkedéseket hívott életre az agresszív politikával szemben, mindenekelőtt a nemzeti szocialista Németországgal szemben. A 2. világháború alatt, a nagyhatalmi tárgyalások során önállóságát hangsúlyozta, de Sztálinnal egyetértett abban, hogy Dél- és Kelet-Európát érdekszférákra kell osztani. (Brockhaus Enzyklopädia alapján, 19. kötet, F.A. Brockhaus, Mannheim, 1987)

Dulles, John Foster amerikai politikus, ügyvéd, republikánus (1888. február 25. – 1959. május 24.). 1918/19-ben a párizsi békedelegáció tanácsadója. 1945-ben az ENSZ alapításakor az amerikai delegáció tagja. 1946 - 1950 között az ENSZ-ben képviselte országát. D.D. Eisenhower elnök mindkét hivatali ideje alatt (1953. január-1959. április) külügyminiszter volt. Az elnök jelentős hatalommal ruházta fel, döntő befolyása volt az amerikai külpolitika megformálásában a hidegháború időszakában. Politikáját merevsége miatt az 50-es évek végén Nyugaton erősen bírálták. (Brockhaus alapján)

Eden, Sir (1954-től) Robert Anthony Eden, Earl of Avon (1961-től), brit politikus (1897. június 12.-1977. január 14.). Konzervatív képviselőként 1923-1957-ig az Alsóház tagja, 1935-1938-ig külügyminiszter, a háború végéig befolyásos politikus maradt. Churchill visszatérése után, 1951-ben

újra külügyminiszter. Jelentős szerepe volt az európai védelmi rendszer kiépítésében, de 1954-ben az Európai Védelmi Közösség létrehozásával kapcsolatos elképzelése végleg megghiúsul. Churchill leköszönése után (1955.) Eden lett Nagy-Britannia miniszterelnöke, de 1957-ben, az 1956-os közel-keleti konfliktusok, valamint a szociális feszültségek és az infláció kezelhetetlensége miatt Eden is leköszönt. (Brockhaus alapján)

Erhard, Ludwig /CDU/ (1897. február 4.–1977. május 5.) kereszténydemokrata politikus. 1924-1944 között a nürnbergi Kereskedelmi Főiskola Gazdasági Megfigyelő Intézetében dolgozott, elutasította a nemzetiszocializmust. A második világháború végén Németország háború utáni gazdasági és pénzügyeivel foglalkozott. Az ún. „neoliberálisokhoz” állt közel. 1945 májusától a megszálló amerikaiaknak adott tanácsokat gazdaságpolitikai kérdésekben, majd 1946-tól brit és amerikai megbízás alapján pénzügyi reformot készített elő. 1948. június 20.–21-én a három nyugati zónában bevezették a pénzügyi reformot, a birodalmi márka helyébe a német márka (DM) lépett, mely intézkedés egyúttal véget vetett a háborús kényszergazdálkodásnak is. 1949–1963 között szövetségi gazdasági miniszter, minisztersége alatt megvetette a szociális piacgazdaság alapjait, hivatkozva a „gazdasági csoda atyjának” neveztek. 1963–1967 között helyettes kancellár, majd 1963. október 16-tól (1966. december 1-ig) kancellár, habár Adenauer megpróbálta megkérdőjelezni e tisztségre való alkalmasságát. Az 1966-os kormányalakítás során nem támogatta az SPD-vel a nagykoalíciót. (Brockhaus alapján)

Ende, Lex a „Neues Deutschland” c. újság főszerkesztője, fogolyként halt meg egy uránbányában (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 75. oldal)

Genscher, Hans-Dietrich (szül.: 1927. március 21.) ügyvéd, liberális politikus, az FDP /Freie Demokratische Partei – Szabad Demokratikus Párt) tagja. 1952-ben költözött át az NSZK-ba, miután összeütközésbe került a kelet-német liberálisok pártpolitikájával. Az FDP-n belül 1962-ben indult a karrierje, először ügyvezető, majd frakcióvezető (1965-től parlamenti tag), 1968-tól 1974-ig helyettes pártelnök, a nagy koalíció idején (1966-1969) az ellenzék egyik fő szónoka, a szociál-liberális koalíció idején pedig 1969-1974 között belügyminiszter, 1974-től külügyminiszter és a kancellár helyettese, valamint pártja elnöke. Politikai munkásságával hozzájárult a Kelet-Nyugat közötti konfliktus enyhüléséhez. 1982-ben az FDP a CDU/CSU-val lépett koalícióra, ezért sokan kritizálták Genschert is. Újra külügyminiszteri tisztséget vállalt. (Brockhaus alapján)

Gromikó, Andrej Andrejevics (szül.: 1931. március 2.), szovjet politikus, jogot tanult. 1952-ben belépett a Szovjetunió Kommunista Pártjába, 1971-től a Központi Bizottság tagja, a mezőgazdaság területe tartozik hozzá,

1983-84 között, Andropov főtitkársága alatt sikeresen küzdött a korrupcióval szemben. 1985-ben a párt főtitkára lett, váltást hozott a szovjet politikában, kicserélődtek a Politikai Bizottság tagjai. 1987-ben elindítja a leszerelést, 1988. május 15-én Gorbacsov politikájának köszönhetően a Szovjetunió kivonult Afganisztánból. Gorbacsov nevéhez fűződik a „peresztrojka” (átalakítás) és a „glasznosztj” (nyíltság), az 1980-as években általa meghirdetett, a szovjet állam és társadalom struktúrájának gyökeres megreformálását célzó politikai program. A peresztrojkanak a szovjet külpolitikában érvényesülő hatása volt, hogy 1989-90-ben a közép-európai szocialista országok békésen leválhattak a szovjet birodalomról és visszanyerhették függetlenségüket. (A Brockhaus és a Magyar Nagylexikon alapján)

Hermes, Andreas politikus (1878. július 16.–1964. január 4.), mezőgazdász, a Centrum–Párt tagja, 1920-12-ig birodalmi táplálkozási miniszter, 1922-23-ig birodalmi pénzügyminiszter, 1928-33-ig a keresztény német parasztegyletek egyesületének elnöke, 1930-33-ig a mezőgazdasági szövetkezetek birodalmi egyletének elnöke. A második világháború alatt Beck és Goerdeler ellenállási mozgalmához csatlakozott. 1944-ben letratóztatták és halálra ítélték, de az ítéletet nem hajtották végre. 1945 májusától decemberig a CDU elnöke az orosz zónában és Berlinben. Ellenezte a földreformot, ezért vissza kellett lépnie. 1946-ban áttelepült Németország nyugati felébe, ahol szintén aktív politikai szerepet vállalt különböző gazdasági egyesületekben. Adenauer politikájával nem értett egyet. (Brockhaus alapján)

Heuss, Theodor (1884. 01. 31. – 1963. 12. 12.) Író és politikus, államtudományokat és művészettörténetet tanult. Az FDP frakciójának vezetője, a Német Szövetségi Köztársaság első elnöke, 1954. július 17-én pedig újra elnökké választották. (Brockhaus alapján)

Honecker, Erich (1912. augusztus 25. – 1994. május 29.) ács, 1929-től a kommunista párt tagja, 1949-től a SED KB tagja, 1971-től Ulbricht utóda. 1991-ben Moszkvába menekült, de az orosz állam 1992-ben kiadta Németországnak. Pert indítottak ellene, de betegsége miatt az eljárást megszüntették, és Chilébe távozhatott családjához, ahol hamarosan meg is halt. (Magyar Nagylexikon alapján)

Jaruzelski, Wojciech (szül.: 1923.) lengyel politikus, hadseregtábornok., a lengyel Államtanács elnöke 1985-89 között. 1981. december 13-án az akkor alakult Nemzeti Megmentés Katonai Tanácsa elnökeként (1981-83.) az országot fenyegető gazdasági és politikai anarchiára hivatkozva rendkívüli állapotot vezetett be. Statáriumot hirdetett, a Szolidaritás vezetőit és néhány kommunista vezetőt internált, a szakszervezetek és egyesületek tevékenységét felfüggesztette. A 80-as években mégis óvatos reformokat

vezetett be, engedve a kényszernek, és 1989-ben a kerekasztal tárgyalások megindították a többpártrendszerbe való átmenetet. 1989. június – 1990. decembere között köztársasági elnök. (Magyar Nagylexikon alapján)

Kaiser, Jakob politikus (1888. február 8. – 1961. május 7.), szakmáját tekintve könyvkötő. 1924-33. között a keresztény szakszervezet birodalmi elnökségének tagja. 1933. március 23-án a Birodalmi Gyűlés tagjaként a „Felhatalmazási törvény” ellen szavazott. Hitler uralmának idején az ellenállási mozgalomban dolgozott, 1945-ben egyik alapítója volt az Egységes szakszervezetnek és a CDUD-nak Berlinben, 1947. decemberében szovjet nyomásra felmentették tisztségéből. Ezek után a nyugati országrészbe költözött. 1949-57. között az Össznémet Kérdések Szövetségi Minisztériumában dolgozott, a CDU helyettes elnöke volt, valamint az Osztrák Németország Kuratóriumának egyik vezéregyéniségeként volt ismert. (Brockhaus alapján)

Kelsen, Hans osztrák-amerikai jogász, Prágában született 1881. október 11-én, és Kaliforniában halt meg (Berkeley) 1973. április 19-én. 1919-29 között Bécsben alkotmányjog, közigazgatási jog, nemzetközi jog és jogfilozófia professzora. 1933-ban emigrációba kényszerült, tanárként dolgozott Genfben (1936-38.). 1942-től az USA-ban egyetemi professzorként dolgozott tovább (Berkeley).

Az 1920-as osztrák alkotmány megalkotója, az ún. „tisza jogtan” elméletének megalapítója. (Brockhaus alapján)

Kiesinger, Kurt Georg (1904. április 6. – 1988. március 9.) kereszténydemokrata politikus, 1933-tól az NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei = Nemzetiszocialista Német Munkáspárt) tagja, 1940 – 1945 között a Külügyi Hivatal tudományos munkatársa, 1943–1945 között a Rádió osztály helyettes vezetője. A második világháború után a CDU-hoz csatlakozott, Dél-Württemberg-Hohenzollern tartományban a CDU vezetője lett, és a Szövetségi Gyűlés képviselője, s mint ilyen, Adenauer híve. 1958–1966 között Baden-Württemberg miniszterelnöke volt, majd 1966. december 1-től (1969-ig) a Német Szövetségi Köztársaság kancellárja, a CDU/CSU az SPD-vel kötött nagykoalíciós kormányának élén. Kancellársága idején jelentős pénzügyi, szociális, és büntetőjogi reformokra került sor, szorgalmazta az NDK-val, és más szocialista országokkal való kapcsolatfelvételt, azonban ellenfelei nemzetiszocialista múltja miatt folyamatosan kritizálták. (Brockhaus alapján)

Kreikemeyer, Will a Birodalmi Vasút vezérigazgatója, a börtönben halálra kínozták (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 75. oldal)

Krenz, Egon (szül.: 1937. március 19.), politikus, politikai karrierje az FDJ (Freie Deutsche Jugend = Szabad Német Ifjúság /a KISZ szervezet kelet-német megfelelője/) keretein belül kezdődött, 1974-1983-ig az FDJ első titkára, már 1973-tól (egészen 1989-ig) a Központi Bizottság és a SED tagja, 1983-tól pedig a Politikai Bizottság tagja, a biztonsági és káderkérdések felelőse. 1989 októbere és decembere között a SED főtitkára, az Államtanács elnöke, a Nemzeti Biztonsági Tanács elnöke lett, majd 1990 januárjában kizárták a pártból. (Brockhaus alapján)

Lemmer, Ernst CDU politikus (1898. április 28. – 1970. augusztus 18.), újságíró a DDP, majd a Deutsche Staatspartei tagja. 1924-33. között a Birodalmi Gyűlésben képviselő. 1945-ben Berlinben a CDU-hoz csatlakozott, 1947-48 között annak második elnöke, de őt is leváltotta a katonai kormányzat. Nyugat-Berlinbe költözött, ahol 1952-70 között parlamenti képviselő, 1957-62 között az össznémet kérdések szövetségi minisztere, 1965-69 között a szövetségi kancellár különleges megbízottja a Berlint érintő ügyekben. (Brockhaus alapján)

Marshall, George Catlett (1880. 12. 31.–1959. 10. 16.) amerikai politikus, katona, a Truman-kormány külügyminisztereként (1947-1949) 1947. június 5-én a Harvard Egyetemen tartott beszédében meghirdette az európai államok talpra állítását szolgáló gazdasági segélyprogramot. 1948-ban megszerezte programjához az elnök és a Kongresszus támogatását. A gazdaság fellendítésével kívánták korlátozni a kommunista pártok befolyását, ugyanakkor felismerték, hogy Európa gazdasági megerősítése az USA érdeke. 1948. április 16-án 16 állam felállította az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezetet, amely az amerikai pénzalapból 1951-ig 13,5 milliárd dollárt folyósított az európai államok újjáépítésére, tartós gazdasági fellendülést indítva el. A pénzalapból nem kívánt részesedni a Szovjetunió, és a befolyási övezetéhez tartozó ún. szocialista államok. (Brockhaus alapján)

Mazowiecki, Tadeusz (szül.: 1927. április 18.) lengyel politikus, egyik alapítója és elnökhelyettese a Breslaui Katolikus Értelmiségi Klubnak. A 70-es években az ellenzék képviselőjeként földalatti egyetemi előadásokat tartott. 1980-tól Walesa tanácsadója. 1981-1982 között a „Szolidaritás” betiltása után letartóztatták, kiszabadulása után aktív földalatti publicisztikai tevékenységet folytatott. 1989-ben a „Szolidaritást” képviseli a „kerek-asztal” – tárgyalások során. 1989. augusztusában Lengyelország miniszterelnökévé választották, a 2. világháború óta Mazowiecki az első nem kommunista miniszterelnöke Lengyelországnak. (Brockhaus alapján)

Merker, Paul addig a Politikai Bizottság tagja (Vö.: Lehmann: Deutschland-Chronik, 75. oldal)

Mittag, Günter (szül.: 1926. október 8.) szakmáját tekintve vasutas, politikai karrierjét a kommunista pártban kezdte, 1962. óta a SED Központi Bizottságának, 1966-tól a Politikai Bizottságának tagja, 1962-1973 valamint 1976-1989 között a Központi Bizottság titkára, gazdasági kérdésekkel foglalkozott. 1979-1989-ig az Államtanács tagja, 1984-1989-ig az Államtanács helyettes elnöke. 1989 októberében, novemberében minden funkcióját elvesztette, kizárták a SED-ből, decemberben pedig letartóztatták. A vád: a népi vagyon hűtlen kezelése. (Brockhaus alapján)

Modrow, Hans (szül: 1928. 01. 27.) diplomás közgazdász, 1967-1989. között a Központi Bizottság tagja, 1973-1989-ig Drezda körzetében a párt (SED) első titkára. Gorbacsov reformpolitikájához csatlakozik, gazdasági reformokat, és demokratikus megújulást ígér. 1989 októberétől 1990 áprilisáig az NDK miniszterelnöke, 1990 októberétől képviselő (PDS) a Szövetségi Gyűlésben. (Brockhaus alapján)

Molotov, Vjacseszláv Mihajlovics (szül.: Szkrjabin) /1890 március 9. – 1986. november 8./ szovjet politikus, 1924-től Sztálin bizalmasa, 1946-49, 1953-56. külügyminiszter volt. Személyes felelősség terhelte a tömegterror gépezetének működtetéséért, a koncepciók peréért. 1957 júniusában részt vett a Hruscsov elleni sikertelen megbuktatási kísérletben, ezért valamennyi tisztségétől megfosztották, 1962-ben kizárták a pártból, 1984-ben pedig visszavették. (Magyar Nagylexikon alapján)

Morgenthau, Hans Joachim (1904. február 17. – 1980. július 19.), német származású amerikai politikus, 1944 szeptemberében, *Quebec*ben rendezett 2. konferencián előterjesztette emlékiratát, mely „Morgenthau-terv” címmel vált közismertté. Mint Roosevelt, ő is azt tervezte, hogy Németországot hadseregmentes területté kell alakítani, kisebbé kell tenni a területét, fel kell osztani, a Ruhr-vidék és a német vízi utak nemzetközivé tétele, ipari üzemek leszerelése, a szénbányák bezárása volt a célja. Nézete szerint Németországot agrár országgá kell redukálni. Habár az elnök 1944. szeptember 22-én megvonta támogatását, a „Morgenthau-terv” koncepciója mégis jelentős mértékben befolyásolta az amerikaiak megszálló politikáját Németországban. (Brockhaus alapján)

Reagan, Ronald Wilson (1911–2004), az USA 40. elnöke (1981 – 1988). 1983-ban meghirdette az űrfegyverkezési programot, 1986-tól felújította a Szovjetunióval folytatott leszerelési tárgyalásokat. (Magyar Nagylexikon alapján)

Roosevelt, Franklin Delano, (az USA 32. elnöke 1933-1945) /1882. január 30. – 1945. április 12./ Miután az USA belépett a második világháborúba, Rooseveltnél fontos szerepet játszott a katonai szövetség létrehozásában, a katonai tervezés és szervezés koordinálásában. Központi jelentőségű volt

számára a Szovjetunióval való együttműködés, meg volt győződve arról, hogy a háború után a Szovjetunióval jó kapcsolatokat kell kiépíteni, ennek érdekében kész volt bizonyos szovjet érdekeket elismerni. Kifejlesztette a kollektív biztonság hatalmi politikai rendszerét, melyben – célja szerint – az egyik jelentős helyet az USA-nak kell elfoglalnia. (Brockhaus alapján)

Scheel, Walter (FDP = liberális párt) /született: 1919. július 8./ 1953–1974 között a Szövetségi Gyűlés tagja, 1961–1966 között a „Gazdasági Együttműködés” minisztériumának minisztere, 1967–1969 között a Szövetségi Gyűlés alelnöke, 1968 óta (1974-ig) az FDP szocialistákkal szövetkező politikájának meghatározó képviselője, 1969–1974 között külügyminiszter és helyettes kancellár. 1974–1979 között szövetségi elnök. (Brockhaus alapján)

Schreiber, Walther politikus (1884. június 10. – 1958. június 30.), ügyvéd, 1919-33-ig Poroszországban a Tartományi Gyűlés tagja, 1925-32 között Poroszországban kereskedelmi miniszter. 1945 után egyik alapítója a CDUD-nak a szovjet megszállási övezetben. 1945 májusa és decembere között a párt második elnöke (első elnök: Hermes), de szovjet nyomásra le kellett mondjon tisztségéről, ezek után Nyugat-Berlinbe költözik, ahol szintén politikailag szintén aktív, 1947-től az ottani CDU elnöke lett, 1951-53 között polgármester, 1953-55 között pedig kormányzó polgármestere Nyugat-Berlinnek. (Brockhaus alapján)

Schumacher, Kurt (1895. 10. 13. – 1952. 08. 20.) önkéntesként harcolt az első világháborúban, majd sebesülése után (elvesztette egyik karját) jogot és közgazdaságot tanult. 1924-31 a *württembergi* tartományi parlament tagja, 1930-33 között pedig a Reichstagban képviselő. Rövid megszakításokkal különböző koncentrációs táborokban tartották fogva, a második világháború után az SPD keretein belül munkálkodott az ország újjáépítése érdekében. Ellenezte az SPD és KPD egyesülését. 1946-tól az SPD elnöke, a demokratikus szocializmus híve – saját megfogalmazása szerint. Ellenezte, hogy csak Nyugaton jöjjön létre egységes német állam, de részt vett az Alaptörvény kidolgozásában. Erősen kritizálta Adenauer politikáját, különösen a megszállókkal való szoros kapcsolattartást és a nyugati integrációt, mindez – véleménye szerint – akadályozta az egyesítést. (Brockhaus alapján)

Sobottka, Gustav (1886-1953) 1910-ben a szocialisták között kapcsolódott a mozgalomhoz, 1920-ban lépett a KPD-be. 1921-1932-ig a Porosz Tartományi Gyűlésben volt képviselő, és aktív szakszervezeti tag. 1935-ben emigrált a Szovjetunióba. Visszatérése után helyettes vezetője lett a szovjet megszállási övezet energiaügyi igazgatóságának.

Strauß, Franz Josef CSU (Christlich-Sozialistische Union = Keresztény-Szocialista Unió) politikus, (1915. szeptember 6. – 1988. október 3.), a CSU egyik alapítója (1945), 1949-52-ig a párt főtitkára, 1952-1961-ig helyettes elnöke, majd 1961-től haláláig a párt elnöke. A CSU a CDU-val szövetségben működve az NSZK egyik legerősebb pártjává vált, habár a szövetségen belül csupán Bajorországban töltte be többnyire vezető szerepet. Strauß 1949 és 1978 között a Szövetségi Gyűlés tagja, 1953 és 1955 között az ún. „Különleges ügyek” minisztere, 1955–1956-ban az ún. „Atomkérdések” minisztere, 1956 és 1962 között pedig honvédelmi miniszter. (Brockhaus alapján)

Stresemann, Gustav: (1878. május 10. – 1929. október 3.) Stresemann történelmet és államtudományt tanult a berlini és lipcsei egyetemeken. Meggyőződéses monarchista volt, 1922-ben azonban feladta a Weimári Köztársasággal való szembenállását. Alapítója és elnöke lett 1918-ban a Német Néppártnak. 1923 augusztusától birodalmi kancellár és birodalmi külügyminiszter. Nevéhez fűződik a passzív ellenállás kiterjesztése a Ruhrvidéken, a kommunista puccs leverése Szászországban, valamint az infláció megszüntetése. Németországot kiváltotta az izolációból, miközben kiegyezett a nyugati hatalmakkal. Elérte, hogy Németország tagja legyen a Népek Szövetségének. Rathenau halála után a legbefolyásosabb államférfi lett a Weimári Köztársaságban. 1926-ban megkapta a Nobel-békedíjat. (Vö.: Wilhelm Kosch: Biographisches Staatshandbuch, 2. kötet, Francke Verlag, Bern, München, 1963.)

Sztálin, Jozsif Fisszarionovics (eredeti nevén: Dzsugasvili) hivatalos születési dátuma 1879. december 21. Edvard Radzinszkij „Sztálin” c. művében (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997) írja, hogy a moszkvai Központi Pártarchívumban folytatott kutatásai során megtalálta a gori Mária Mennybemenetel – templom anyakönyvi kivonatának másolatát Jozsif Dzsugasvili születéséről, melyben a születési dátum: 1878. december 6. A levéltárban megtalálható Sztálin papneveldei bizonyítványa is, melyben ugyanez a dátum szerepel, tehát tévedésről nem lehet szó. Sztálin azonban eltüntette az októberi forradalom előtti, az életrajzához szükséges dokumentumokat, és 1922 decemberétől a „hivatalos” születési dátum vált ismertté. Halálának időpontjában nem kételkedhetünk, az egész kommunista világ gyászolt 1953. május 3-án.

1894-től az ortodox pap-szeminarium hallgatója *Tifliszben*, 1898 óta a Szociáldemokrata Munkáspárt tagja. Állítása szerint munkásmozgalmi tevékenysége miatt, de az életrajzírói rendelkezésére álló dokumentumok szerint azért, mert nem jelent meg a vizsgákon, 1899-ben a pap-szeminarium kizárta sorából. Az orosz szociáldemokrata mozgalom szétesése után 1903-ban a bolsevikokhoz csatlakozik, de még abban az évben Szibériába száműzték. Azt ezt követő időszakban, 1916-ig, hiába szökött meg, újra és újra letartóztatták, és Szibériába száműzték.

Lenin jó szervezőnek tartotta, 1912-ben kezdődött a pártkarrierje, a Központi Bizottság, majd 1919-ben a Politikai Bizottság tagja lett. 1922-ben a párt főtitkáráként az újonnan alakított hivatalát kulcspozícióval ruházta fel, és személyes harci eszközévé alakította saját ellenségeivel szemben.

A második világháború után a kommunista pártok kikényszerített hatalmára támaszkodva kialakította a szovjet hatalom befolyási övezetét, ezzel nagyban hozzájárult a hidegháború kialakulásához. (Brockhaus alapján)

Vogel, Hans-Jochen (szül.: 1926. február 3.), jogász, SPD politikus, 1960-72. között München főpolgármestere. 1972-től 1981-ig a szövetségi parlament tagja, 1972-1974. között építésügyi és városépítési miniszter, 1974 és 1981 között pedig igazságügy miniszter. Az 1983. évi választásokon kancellárnak jelöli a pártja, a választások eredményeként újra a parlament tagja, 1991-ig a szocialista frakció elnöke. Az egységesítés híve volt. (Brockhaus alapján)